

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

19. YÜZYIL'DA NASTURİLER
(İdari Sosyal Yapı ve Siyasi İlişkileri)

DOKTORA TEZİ

Murat Gökhan DALYAN

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK**

ISPARTA, 2009

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI

Gönderen : TARİH EABD Başkanlığı

Gönderilen : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Enstitü Anabilim Dalımız YÜKSEK LİSANS / DOKTORA Programı öğrencisi
..... Murat Cebeliyan Dalgıç tez çalışmalarını sonuçlandırmış ve
kurulan jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.
Tez Adı Değişikliği YAPILDI / YAPILMADI

24.4.2009
Tarih

Prof. Dr. Bayram KODAMAN
Enstitü Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI:

Jürimiz Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 25./39. maddesi uyarınca 24.4.2009 Cumartesi
günü saat 10.00 'de toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin 24.4.2009 Cumartesi
C. Sos. Bilimler Enst. ve S. Bilimler Enst. konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile aşağıdaki kararı
almıştır.

☒ KABUL

☐ RED

☐ DÜZELTME

Tez Sınavı Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	<u>Prof. Dr. Bayram KODAMAN</u>	<u>[İmza]</u>
Üye	<u>Prof. Dr. Feriye ARKUNOĞLU</u>	<u>[İmza]</u>
Üye	<u>Prof. Dr. Mehmet CEBELİK</u>	<u>[İmza]</u>
Üye	<u>Prof. Dr. Fehrettin TIZLAK</u>	<u>[İmza]</u>
Üye	<u>Doç. Dr. Süleyman SÖYÜK</u>	<u>[İmza]</u>

Yukarıda adı geçen öğrenci Sınav Tutanağı'nda belirtildiği üzere mezun olmaya **HAK KAZANMIŞTIR** /
KAZANMAMIŞTIR.
Gereğini rica ederim.

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU KARARI :

Tarih:

Karar No:

Enstitü Müdürü

MADDE-25 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED", veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Düzeltme alan öğrenci bir sonraki dönemde kayıt yaptırmak zorundadır.

Madde-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RET" veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tez kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

ÖZET

19.YÜZYIL'DA NASTURİLER (İdarî-Sosyal Yapı ve Siyasi İlişkileri)

Murat Gökhan DALYAN

**Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Doktora Tezi, 190 sayfa, Nisan 2009**

Danışman: Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK

19. yüzyıl boyunca Nasturiler İran ve Osmanlı topraklarının sınır bölgelerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu bölgelerde yaşayan Nasturilerin üçte ikisi Osmanlı topraklarında Van-Hakkâri arasında aşiretler olarak Melik adı verilen aşiret liderleri ile yaşamaktaydılar. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Nasturiler coğrafyanın özelliğinden ve kendi yapılarından ötürü daha çok hayvancılıkla uğraşmaktaydılar. İran'da yaşayan üçte birlik kısım ise İran'ın kuzeyindeki Urmiye şehrinde yoğun olarak bulunmakta ve Hakkâri'deki kardeşlerinin aksine daha medeni yaşam sürmekte ve tarımla uğraşmaktaydılar.

Nasturilerin yaşadıkları coğrafyada daha çok Kürtler, Ermeniler, Yahudiler ve Yezidiler ile ilişkide bulunuyorlardı. Bu gruplardan Nasturilerin Yezidiler ile Ermeniler arasındaki ilişkileri 19. yüzyılın ortalarına kadar kötü seyrederken yüzyılın sonunda düzelmeye başlamıştır. Kürtler ile olan ilişkilerinde ise daha önceleri ufak tefek olaylar dışında belirli sorunları bulunmamaktaydı. Ancak bu ilişki 19. yüzyılın yarısından itibaren misyonerlerin ve yabancı güçlerin etkisi ile bozulmuştur. Nasturilerin bir arada yaşadığı diğer bir topluluk olan Yahudiler ile olan ilişkilerinde ise onları daima geçmişten kalan olumsuz duygular yönlendirmiş ve bu da Nasturilerin onlarla ilişki kurmaktan kaçınmalarına neden olmuştur.

19. Yüzyılda Nasturiler, bağımsızlık için çeşitli devletlerle irtibata geçmişlerdir. Bu devletler İngiltere, Fransa ve Rusya'dır. 19. yüzyılın sonuna Fransa ise ilk dönemlerdeki mezhepsel ilişkiyi bırakarak siyasi olarak Nasturiler üzerinde nüfuz kazanmaya çalışmıştır. Nasturilerin 19. yüzyıldaki Avrupalı devletlerle olan ilişkileri onların 20. yüzyıldaki siyasal yaşamlarının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler; *Nasturiler, Mar Şamun, Hakkari, Urmiye, Osmanlı Devleti,*

NESTORIANS in the 19th CENTURY

(Administrative-Social Structure and Political Relations)

Murat Gökhan DALYAN

Suleyman Demirel University, Institute of Social Science, Department of History

Ph.D, Thesis, 190 pages, April 2009

Dissertation Advisor: Prof. Fahrettin TIZLAK

Throughout the 19th century, Nestorians sustained their lives on the boundary layers of the territories of Iran and the Otoman Empire. Two thirds of Nestorians who inhabited in these regions lived with clan leader called Melik in the territories of the Otoman Empire, between the provinces of Van and Hakkâri. Nestorians who were one of the subjects of the Otoman Empire were mostly engaged in animal-breeding on account of the geographical features and their social structure. On the other hand, one third of the Nestorians that inhabited in İran were predominantly populated in the province of Urmiye. And to the contrary to their brothers that lived in Hakkari, they led a more civilised life and were engaged in farming.

As the administrative structure in the 19th century, the social and religious leader of all the Nestorians was Nestorian patriarch Mar Şamun. He was succeeded by a Nestorians clan leader called Melik as social leader. Apart from the Meliks, İn teh 19th century is Nestorian society, religius men were influential on religius an social issues.

In their geography, they were in contact mostly Kurds, Armenians, Jews and Yezidies. Out of these groups, Nestorians' relationships with Yezidies and Armenians were abysmal until the early of the 19th century, then their relations got better in the late of the century. As for Kurds, they didn't have spesific problems with them, except for trivial ones. However, of the from the beginning second half of the 19th century, these relations got corrupted by the effects of missionaries and external powers. Sheep theft and pasture disagreement between both sides started to turn into permanent dispute. Nasturies were in bad relations with the Jews and they tried to avoid to contact them.

Throughout the 19th century, Nestorians has developed good relationship with many countries in order to get support for independence. The relations of Nestorians with

European countries during 19th century played important role to determine their political existence during 20th century.

Key words; *Nestorians, Mar Şamun, Hakkari, Urmiye, the Otoman Empire,*

KISALTMALAR

ABCFM:	American Board of Commissioners for Foreign Missions
a.g.e. :	Adı Geçen Eser
“a.g.m” :	Adı Geçen Makale
c :	Cilt
Çev. :	Çeviren
Haz. :	Hazırlayan
S. :	Sayı
s. :	Sayfa
Sade. :	Sadeleştiren
Ter. :	Tercüme
TTK :	Türk Tarih Kurumu
T.K.A.E:	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
T.V.Y.Y:	Tarih Vakfı Yurt Yayınları
Yay. :	Yayınlayan

19.YÜZYIL’DA NASTURİLER (İdari, Sosyal Yapı ve Siyasi İlişkileri)

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
KISALTMALAR.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖNSÖZ.....	IX

GİRİŞ

TARİHİ TEMELLER

A-KELDANİLİK.....	4
B-NASTURİLİK	
1-Etnik Olarak Nasturilik	5
2-Dinsel Olarak Nasturilik ve Gelişimi.....	7
3- Osmanlı Hâkimiyetinde Nasturiler.....	12
4. Osmanlı Millet Sistemi İçerisinde Nasturiler.....	14

I. BÖLÜM

NASTURİLERLERDE TOPLUMSAL VE İDARİ YAPI

A-NASTURİLERİN YAŞADIĞI COĞRAFYA.....	17
1- Göçebe Nasturilerin Yaşadıkları Coğrafya	17
3-Yerleşik Nasturilerin Yaşadıkları Coğrafya.....	23
B-NASTURİLERDE CEMAAT YAPILANMASI.....	25
1.Nasturilerde Kilise	25
2.Patriklik Kurumu	27
2.1.Patriğin Görev ve Yetkileri.....	29
2.2.XIX. Yüzyılda Patriğin Otorite Kaybı.....	31
3.Matran.....	32
4.Nasturi Din Adamları ve Toplumdaki Yeri	33
5.Nasturiler Arasında Bölünme ve Çekişme	34
6.Nasturi Toplumunda Aşiret Reisleri Melikler.....	36

C- XIX.YÜZYILDA NASTURİ NÜFUSU	39
1-Osmanlı Belgelerine Göre Nasturi Nüfusu.....	40
2-Amerikan Misyonerlerine Göre Nasturi Nüfusu.....	42
3-İngiliz Misyoner ve Kaynaklarına Göre Nasturi Nüfusu.....	46
5-Fransız Belgelerine Göre Nasturi Nüfusu.....	49
4. Rus Kaynaklarına Göre Nasturiler	51
D-NASTURİLER ARASINDA GÖÇ.....	52
1-Mevsimlik ve Geçici Göçler.....	52
1.1.Nasturiler Arasında Dilencilik Göçleri.....	53
1.2. Eğitim Göçleri.....	56
2.Nasturilerin Rusya'ya Göçleri.....	56
3.İran'a Göçler.....	57
3.1.İran-Osmanlı Sınır Belirsizliğinin Göçlere Etkisi.....	58
3.2.Osmanlı Devleti'ne Geri Dönüş Göçleri ve Devletin Tutumu.....	59

II. BÖLÜM.

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA OSMANLI DEVLETİ VE NASTURİLER	
A-OSMANLI –NASTURİ İLİŞKİSİ.....	61
1.Vergi Meselesi.....	63
2.Osmanlı Devleti'nin Nasturileri Kazanma Çabaları	67
B-NASTURİ-KÜRT ÇATIŞMALARINDA OSMANLI DEVLETİ.....	71
C. HAKKÂRİ NASTURİLERİNE YÖNELİK YAPILAN İDARİ	
DÜZENLEMELER	75
D.OSMANLI-İRAN SINIR BELİRSİZLİĞİNİN NASTURİLERE	
ETKİSİ.....	78
E.XIX. YÜZYIL SONUNDA NASTURİLERİN AYRILIKÇI	
HAREKETLER.....	80

III. BÖLÜM

NASTURİLERİN BÖLGEDEKİ TOPLULUKLARLA İLİŞKİLERİ	
A-NASTURİ-ERMENİ İLİŞKİLERİ.....	84
B-NASTURİ-YAHUDİ İLİŞKİLERİ.....	86

C-NASTURİ-YEZİDİ İLİŞKİLERİ.....	88
D-NASTURİ-KÜRT İLİŞKİLERİ.....	91
1.Nasturiler ve Kürtler Arasında Sosyal İlişkiler.....	92
2.Kültürel Benzerlikler	92
2.1.Giyim ve Kuşamda Benzerlikler.....	95
2.2.Ekonomik Yaşam Benzerliği.....	95
3.Nasturi-Kürt İttifakları	96
4.Nasturi-Kürt Kan Davaları.....	97
5.Bedirhan Bey'in Nasturi Seferleri ve Sonuçları.....	99
5.1.Bedirhan Bey ve Nasturi Seferlerinin Sebepleri.....	99
5.1.1.Nasturi Patriğinin Siyasal Nüfuz Kazanma Çabası.....	100
5.1.2.Nasturiler Arasında Çekişmeler.....	102
5.1.3.Misyonerlerin Bölgedeki Faaliyetleri.....	103
5.2.Bedirhan Bey'in İlk Nasturi Seferi.....	105
5.3.Bedirhan Bey'in I.Seferinin Sonuçları	107
5.4.Bedirhan Bey'in II. Seferi ve Sonu.....	109
6.Bedirhan Bey Sonrası Dönem.....	111
7.Yezdan Şir İsyanı ve Nasturiler	112
8.Şeyh Ubeydullah ve Nasturiler	114
D.NASTURİ-KÜRT İLİŞKİLERİNE MİSYONERLERİN ETKİSİ	116

IV. BÖLÜM

AVRUPA DEVLETLERİ VE NASTURİLER

A-İNGİLİZ-NASTURİ İLİŞKİLERİ	122
1.19.Yüzyılın İlk Yarısındaki İlişkileri.....	123
2.19.Yüzyılın İkinci Yarısındaki İlişkiler	126
3.İngiliz Misyonerliğinin İngiliz Politikasına Etkisi.....	131
4.Nasturileri Kazanmak İçin İngiliz Politikaları.....	135
5.Nasturiler'de İngiliz Hayranlığı ve Sonuçları	139
6.I.Dünya Savaşı Öncesinde Nasturi-İngiliz İlişkisi	141
B-FRANSIZ-NASTURİ İLİŞKİLERİ.....	143
C-ALMAN NASTURİ İLİŞKİLERİ.....	150

D-RUS-NASTURİ İLİŞKİLERİ.....	152
1.Nasturilere Göre Ruslar ve Rusya Devleti.....	153
2.Ruslara Göre Nasturiler	154
SONUÇ.....	163
BİLİYOGRAFYA.....	168
TABLOLAR	
Tablo.1.....	42
Tablo.2.....	45
Tablo.3.....	48
Tablo.4.....	51
Tablo.5.....	52
EKLER	
Ek-1 Haritalar	
Ek-2 Belgeler	
Ek-3 Resimler	
ÖZGEÇMİŞ	

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti yükselme dönemi ile birlikte Ortadoğu'ya taşıyıp bu bölgede siyasi bir güç olarak var olması batıda olduğu gibi, müslim ve gayrimüslim kökenli daha başka topluluklarında devlet bünyesi içerisinde yer almasını beraberinde getirmiştir. Bu halk kitleleri 19. yüzyıla kadar bir sorun olmadan Osmanlı millet sisteminin var olan kanun ve kuralları sayesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına paralel olarak sanayileşmenin de vermiş olduğu güç ile birlikte devlet içindeki azınlıklar, emperyalist devletlerin ilgi odağı oldu. Emperyalist devletler kendi çıkarları uğruna Osmanlı Devleti'ndeki azınlıkları kullanmaktan çekinmediler. Osmanlı Devleti'nde emperyalist güçler tarafından kullanılan ve siyasi oyunlara alet edilen azınlıklardan bir tanesi de Nasturilerdir.

Nasturi, ilk Hristiyanlık tartışmalarından sonra ortaya çıkan mezhebe inanan halka verilen isimdir. Nasturiler ilkçağ dönemlerinden itibaren Sasani-Bizans çekişmelerinin ortalarında bulundukları için her iki devletten de zaman zaman tolerans gördüler. Ancak aynı mezhebe ve dine mensup olmadıkları için büyük çoğunlukla eziyetlere ve kırımlara uğradılar. İslam fetihleri ile birlikte Nasturiler devlet mekanizmalarında önemli görevlere getirildiler. Bu dönemde eski Yunan eserlerini Arapça'ya çevirerek İslam medeniyetinin kültürel olarak gelişmesine katkı sağladılar. Bu yıllarda Nasturi misyonerler Çin'e kadar bütün Orta Asya'da misyonerlik faaliyetlerinde bulunarak Hristiyanlığın yayılmasını sağlamışlardır. Bu durum daha sonraki Moğol hâkimiyetleri sırasında onların kendilerine olan toleransı sayesinde devletin bazı yöneticilerini Hristiyan yapabilme umudunun yeşermesine olanak sağlamıştır. Ancak bu umutları, Moğolların bir müddet sonra kendilerine yüz çevirip baskı uygulamaya ve onları büyük kırımlardan geçirmeleriyle yok olmuştur.

Moğol etkilerinden sonra Ortadoğu'nun dağlık alanlarına çekilen Nasturiler burada dış dünyadan uzak bir şekilde yaşamaya başlamışlardır. Daha önceki medeni yaşamdan gittikçe uzaklaşarak okuryazarlık ve tıp gibi konulardan geri kalarak komşuları Kürtler, Yahudiler ve Yezidiler gibi yaşamaya onların adet ve kültürlerini benimsemeye başlamışlardır. Nasturilerin XIX. yüzyıla kadar komşularıyla ortak yaşam ülküsü, her iki taraf arasında kültürel bir yakınlık ve benzerlik meydana getirmiştir.

19. yüzyıl Ortadoğu'daki birçok etnik grubun ve Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyıldaki konumlarının şekillenmesinde en önemli kavşak yıllarını oluşturmuştur. Bu yıllarda Nasturiler, yabancı misyonerlerin etkisi ile komşuları ile yaşam ülküsünden ayrışarak farklılaşmışlardır. Bu sebeple komşuları ile ilişkileri sorunlu hale gelmiştir. Dış etkilerin bölgeye yansıdığı dönemde Nasturilerin sosyal yaşam koşulları, yemekleri, evlilik, adet ve görenekleri tamamen Ortadoğu halklarıyla benzerlik göstermektedir.

Bu çalışmamız Nasturiler hakkında daha önce yapılan çalışmaları genişletmek ve daha önceki yapılan çalışmalara katkıda bulunmaktır.

Çalışmamız sırasında bir doktora öğrencisine gösterilmesi gereken ilgiden daha çok fazlasını gösteren ve metodolojik olarak yetişmemizde büyük emeği olan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK'a, çalışma konumu belirlememde önemli etkileri olan hocam Prof. Dr. Bayram KODAMAN'a, ayrıca çalışmam sırasında benden yardımlarını esirgemeyen adeta kendi öğrencisi gibi davranan ve çalışmamla ilgili her türlü sorunuma eğilen hocam Prof. Dr. Mehmet ÇELİK'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmamızı okuyarak dilbilgisi ve imla konularında gerekli düzeltmeleri yapan Yard. Doç. Dr. Bekir KAYABAŞI'ya, Yard. Doç. Dr. Mehmet YILDIZ'a Yard. Doç. Dr. Bahir SELÇUK'a, Araş. Gör. Ömer ERDİMEZ'e, Araş. Gör. Esra LÜLE'ye, Araş. Gör. Seda KARAYAZI'ya, Araş. Gör. Abdulmuttalip İPEK'e ve Türkçe öğretmenleri Hanife KUZU'ya, Güler BAYRAKTAR'a Özgür ERTUĞRUL'a emeklerinden dolayı sonsuz minnettarım.

Murat Gökhan DALYAN

GİRİŞ

İnsanoğlu dünya üzerinde, tarihin başlamış olduğu zamandan beri, her dönem birbiriyle çekişme halinde ve çıkar alışverişinin içerisinde bulunmuştur. Milletler ve devletler çıkarlarını elde etmek, korumak ve tarih boyunca amaçlarını gizlemek için çeşitli kılıflar bulmuştur. Bu kılıfların rengi ve biçimi tarih boyunca değişmiş olmakla beraber amacı aynıdır. Ortaçağda doğunun zenginliğini elde edebilmek için yıllarca süren Haçlı Seferleri'nin kılıfı Müslümanlardan Kudüs'ün kurtarılması iken, Yeniçağ'da ise yeni ticaret yollarının aranması ve Hristiyanlık dinini yayma çabasıdır. Bu çabalar soncunda dünyada yeni kıtalar bulunmuş ve sömürgecilik başlamıştır. Yeni kıtaların bulunmasının ardından sömürgeciliğin sonucu olarak Avrupa'da sermaye birikimi oluşmuş ve bu birikim sayesinde sanayi devrimi gerçekleşmiştir. Bu devrim sanayileşen milletlerin daha fazla sömürge, pazar ve koloni elde etme arzularını tetiklemiştir. Bu amaçla sanayileşen devletler, amaçlarına ulaşabilmek ve rakiplerinin önünü kesebilmek için stratejik noktaları tespit etmeye başlamışlardır. Avrupa'da sanayi ve politik gelişmeler yaşanırken, siyasi ve ekonomik alanda ortaya çıkan Fransız İhtilali, onların bu anlayışını saklayacak olan yeni kavramlar ve olgular sunmuştur. Bu olgulardan bağımsızlık ve milliyetçilik, sanayileşmiş ülkelerin pazar arayışı ve sömürge amaçlarını gerçekleştirmek için yeni fırsatlar yaratmıştır. Bu fırsatlar, emellerine ulaşmalarına engel olacak çok uluslu devletleri sıkıştırmak ve gerektiğinde yıkmak için önemli bir araç haline gelmiştir.

19. yüzyılda milliyetçiliğin ve sömürgeciliğin zirveye çıktığı bu dönemde önemli yol ve kavşakların üzerinde bulunan Osmanlı Devleti bu özelliklerinden ötürü Avrupalı güçlerin çekışmelerinde odak noktası olmuştur. Özellikle Süveyş Kanal'ının da açılması önemini değişen dünya düzeninde bir kat daha artmıştır. Bu amaçla Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti ile çeşitli imtiyaz antlaşmaları

imzaladıkları gibi, zamanla bu da yetmeyince kendilerine ülke içerisinde çıkarlarına uygun azınlık arayışına girdiler. Bu politikalar da ilk zamanlar Osmanlı Devleti'nin direkt tepkisinden çekindikleri ve buna daha uygun bir kılıf olarak misyonerliği kullanan Avrupalı devletler, milliyetçilik ve bağımsızlık fikirlerini azınlıklara aşıladılar. Milliyetçilik ile tanışan azınlıklar ise kendi dil ve kültürlerini keşfetme ve ulusallaşma sürecine girdiler. Azınlıklar kapıldıkları bu yolun sonunda ise Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlık menziline ulaşacakları hayaline kapıldılar. Ancak bunu gerçekleştirebilmeleri için güçlü bir dış desteğe ihtiyaçları vardı. Bu nedenle yaşadıkları bölgede çıkarları olan Avrupalı devletlerin kendileri ile ilişkiye girmesinden memnun olarak onlarla irtibata geçtiler. Çünkü onlar sayesinde güzel günlerin geleceğini hayal ediyorlardı.

Bu süreç zamanla azınlıkların devletten soğumalarına neden olduğu gibi aynı bölgeyi paylaştıkları Müslüman komşuları ile ilişkilerinde kopuklukları ve çözümleri de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle 19. yüzyıl aynı zamanda imparatorlukların ve çok uluslu devletlerin, kendisine mensup olan halklarla birlikte geleceğe yönelik yürümek istediği yolun mayınlandığı yüzyıl olmuştur. Öte yandan bu yüzyılda yaşananlar ve tohumu atılan olaylar 20. yüzyılda acıların nedenlerini oluşturmuştur.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik ve bağımsızlık umuduyla yaşayan azınlıklardan bir tanesi de Nasturiler'dir. Nasturiler, Hristiyanlığın kabulünden sonra ortaya çıkan mezhep tartışmalarından doğan mezhebe inanan kişilere verilen addır. İlkçağdan itibaren yaşadıkları topraklar genel hatlarıyla İran'ın Kuzeybatısı, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Irak bölgeleridir. Yaşadıkları coğrafyadan ötürü tarih boyunca Bizans-Sasani, Osmanlı-İran gibi Ortadoğu'daki egemen güçlerin sınır bölgelerini oluşturmuşlardır. Bu özellik aynı zamanda onların çeşitli devletlerin mücadelesi içinde nüfuslarının erimesine neden olmuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti ile İran Devleti arasındaki sınır topraklarında yaşamlarını sürdüren Nasturilerin, büyük bir çoğunluğu göçebe olarak Osmanlı topraklarında hayatlarını idame ettirirken, geri kalan kısmı ise İran'da yerleşik olarak yaşamlarını sürdürmekteydiler.

Nasturiler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı devletlerin çıkarları için kendileri ile ilgilenilmesinden hoşlandılar. Başta İngiltere ve Rusya

olmak üzere emperyalist devletlere gelip kendilerini kurtarmaları için davetiyeler gönderdiler. Avrupa devletleri ise uluslararası arenada onları kendi siyasi çıkarlarını kollamak için siyasi bir koz olarak gördüler ve Nasturilerin bu taleplerine kayıtsız kalamadılar. Onların dış devletlerle olan ilişkileri Müslüman komşuları ile aralarındaki küçük sorunların daha da büyümesine ve kalıcı olmasına yol açmıştır. İşte bu çalışmamızda Nasturilerin dış devletler ile olan ilişkileri ve komşuları ile olan ilişkilerine değinilecektir. Zira 19. yüzyıl, Nasturilerin 20. yüzyıldaki politikalarının ve komşularıyla olan ilişkilerinin şekillendiği yüzyıl olduğu kadar, onların dini aidiyet duygularının yerini millileşmeye bıraktığı yüzyıl olarak Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerine yön vermiştir. Bu bağlamda Nasturilerin I. Dünya Savaşı'nda yaşadıkları olayların ve 20. yüzyıl Hakkâri-Van ve Musul olaylarının özünü anlamak için onların 19. yüzyılını ve yaşadıkları olaylara bakmak gerekmektedir. Bu anlamda çalışmamızda onların yaşam koşulları, sosyal ve idari yapıları, bağlı oldukları devletler (özellikle Osmanlı Devleti) ve emperyalist devletlerle olan ilişkilerinin nasıl olduğu sorusuna cevap aranacaktır. Ancak konunun büyüklüğü ve zaman olarak genişliği nedeniyle bir sınırlamaya gidilmiştir. Bu nedenle onların sadece 19. yüzyıldaki sosyal, idari ve siyasi yapılanmaları üzerinde durulmuştur. Çünkü ele aldığımız bölüm dışında konun doktora çalışması olabilecek birçok boyutu bulunmaktadır. Misal olarak buna Nasturiler ile Bedirhan Bey, Nasturi-Protestan ilişkisi ve I. Dünya Savaşı'nda rolleri örnek verilebilir. Ayrıca bu konular çeşitli üniversitelerdeki araştırmacılar tarafından çalışılmakta olduğu için bu konuları çalışmamızın merkezine alınmadı sadece Nasturilerin siyasal, sosyal ve idari yapısı üzerinde yoğunlaşıldı.

TARİHİ TEMELLER

A-KELDANİLİK

Çalışmamızda 19. yüzyılda Nasturileri hakkında bilgi verirken Keldani adı sık sık geçecektir. Bu nedenle Nasturiliğin tarihi seyrinin anlaşılması bağlamında Keldanilik kavramının izahı kuşkusuz zaruri bir ihtiyaçtır. Çünkü Milattan önce 2000 yıllarında Arabistan civarlarından gelen ve Arami kökenli oldukları varsayılan ve ilkçağdaki kavimler arası mücadelede yok olan Keldanilerin konumuzla alakası mevcut değildir¹. Keldanilik kavramı Nasturilikten ayrılıp Katolikliği kabul eden Nasturilere, Papalığın 1553 yılından itibaren taktığı isimdir².

Görüldüğü üzere Nasturiler ile Keldaniler aynı ırktan gelen fakat farklı mezheplere inanan topluluklardır³. Keldaniliğin asıl gelişimi 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. 1854 yılına geldiğinde Keldanilerin patriklik makamı, Babil şehrinde bulunmaktaydı⁴. 19. yüzyılın boyunca Keldaniler kendi aralarında ve Roma ile olan ilişkilerinde bir takım sıkıntılar yaşanmıştır⁵.

I.Dünya Savaşı'nın sonrasında Irak'ın Osmanlı topraklarından ayrılmasıyla büyük oranda Türkiye dışındaki topraklarda kalan Keldaniler, günümüzde yurtdışında özellikle İran, Irak, Suriye, Lübnan, Hindistan, Rusya, A.B.D ve Avrupa ülkelerinde dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar. Ülkemiz topraklarındaki Keldaniler, ise Mardin-İdil, Silopi, Hakkâri-Beytüşşebab, Siirt-Pervari, Uludere, Şırnak başta olmak üzere çoğunlukla Güneydoğu Anadolu'da meskundurler. Ancak 1980'lerden itibaren ilk önce İstanbul'a ardından da Avrupa'ya göç etmekte idiler. Türkiye'de

¹İrfan Işık, **Birlikte Olduğumuz Halklar Keldani-Assuri-Süryani-Ermeni**, Sorun Yayınları, 3.Baskı, İstanbul Kasım-2000, s. 9-12.

² Süleyman Hayrullah Örs, **Türkiye'de Nasturi Hareketleri (1830-1926)**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988, s.6; Robert DeKelaita, **The Origins and Development of Assyrian Nationalism**, Submitted to the Committee on International Relations Of the University of Chicago MA Thesis paper, <<http://www.aina.org/books/oadoan.html>>. (26.06.2006M), s.6.

³ Major Frederick Milligen, **Kürtler Arasında Doğal Yaşam**, Çev. Nuray Mestçi, Doz Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1998, s. 161.

⁴ W.F. Ainsworth, **The Claims of the Christian Aborigines of The Turkish or Osmanlı Empire Upon Civilized**, London 1843, s. 13; Lale Yalçın-Heckmann, **Kürtlerde Aşiret ve Akralılık İlişkileri**, Çev. Gülhan Erkaya, İletişim Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2001, s. 71.

⁵ Kadir Albayrak, **Keldaniler ve Nasturiler**, Vadi Yay. Ankara 1997, s. 114-115.

1989 yılında nüfusları 4.000-5.000 civarında bulunurken bu sayı Avrupa'ya artan göçle birlikte hızla azalmaktadır⁶.

B-NASTURİLİK

1-Etnik Olarak Nasturilik

Ortadoğu'nun en eski halklarından biri olarak bilinen Nasturilerin ırksal kökeni tam olarak bilinmemektedir⁷. Bunun en büyük nedeni ise 19. yüzyıla kadar Nasturilerin etnik kimlikten daha ziyade dini kimliği kullanmaları ve adı geçen yüzyıla kadar dini kimliğe yapılan vurgudur. Ancak 19. yüzyılda dalga dalga yayılan milliyetçilik akımı Nasturileri de etkilemiş; bunun sonucu olarak onlar da ortak bir geçmiş ve kimlik arayışına yönelmişlerdir⁸.

Etnik kimlik arayışı ırk menşei konusunda kesin yargılara ulaşmaktan ziyade muhtelif görüşlerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Bu varsayımlar arasında en çok itibar edileni Nasturilerin Aramî ve Asur kökenli olduğu görüşüdür. Ancak bu konuda da taraflar arasında kesin bir uzlaşma olduğu söylenemez⁹. Nasturilerin kökenini Aramilere dayandıranlar tezlerini Nasturilerin dili olan Süryanice'nin Aramice ile akraba olmasını delil olarak sunmaktadırlar¹⁰. Ancak Nasturiler arasında özellikle milliyetçilikten ve misyoner okullarında eğitim görmüş olanlar tarafından Aramilik ile olan ırkî bağlantı kabul görmemektedir. Çünkü Aramice'den çıkarılan ırk kökeni Nasturilerin kökeninin ne olduğu konusunu daha da karmaşık hale sokmaktadır. Zira Aramice, Asurlular ve Babilliler zamanında Mezopotamya, Filistin, Suriye ve Anadolu'da yaşayan halkların M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren yasa, edebiyat, konuşma ve ticaret konularında ortak diliydi. Bu nedenle Aramice konuşuyor olmaları onların köken olarak Arami oldukları anlamına gelmediği gibi, ırki olarak Arami bağlantısını daha işin içinden çıkılmaz hale getirmektedir¹¹. Öte

⁶ Kadir Albayrak, **a.g.e.**, s. 116-119.

⁷ Salahi R. Sonyel, **The Assyrian of Turkey Victims Of Major Power Policy**, TTK., Ankara 2001, s. 1-2.

⁸ Bülent Özdemir, **Süryanilerin Düny Bugünü I.Dünya Savaşı'nda Süryaniler**, TTK, Ankara 2008, s. 10-11.

⁹ Bertil Nelhans, **Asuri, Arami, Kildani, Süryani,.. Adlandırmalarının Düny Üzerine**, 1990, s. 58; Yakup Bilge, **Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi**, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1991, s. 10-11.

¹⁰ Mustafa Bülbül, **Türkiye'nin Süryanileri**, Tasam Yayınları, İstanbul 2005, s. 30.

¹¹ David Barşawn Perley, **Asurlar ve Misyonerler**, Çev. Şükran Yurdağül, Nsibin Yayınevi, Södertälje, Haziran 1992, s. 32.

yandan Nasturilerin kökeninin Aramiler değil de Asurlular olduğunu savunanlar ise tezlerine dayanak olarak, İngiliz Austen Layard'ın* Mezopotamya'da yapmış olduğu kazılar sonunda bulmuş olduğu Asur kalıntılarının kıyafet ve fiziki özellikleri ile 19. yüzyıl Nasturileri arasında ilişki kurmasını kanıt olarak sunmaktadırlar¹². Ancak bu görüş gerçekte orijinal bir görüş olmayıp 19. yüzyılda Nasturiler arasında faaliyet gösteren misyonierlerin Nasturi ve Süryaniler arasında bir millet bilinci oluşturma ve onları bir etnik yapıya dayandırma çabalarından kaynaklanmaktadır¹³. Çünkü Nasturilerin kökeninin Asurlu olduğu ilk önce İngiliz misyonierler ortaya atmış daha sonra da bu görüş onların okullarında eğitim gören Nasturi-Süryani aydınlarınca da benimsenmiştir. Bunu İngiliz misyonierlerden Isabella L. Bird, 1891 yılında açıkça ifade etmiştir. O, Nasturilerin İngiliz misyonierler gelinceye kadar hiçbir oryantalist tarafından Asurlu olarak adlandırılmadığını, bunun ilk defa kendileri tarafından ifade edildiğini belirtmiştir¹⁴.

Görüldüğü üzere “*Asuri*” adı Nasturilere ve Süryanilere, Avrupalılarca verilmiş bir addı. Çünkü Nasturiler kendilerini misyonierlerin bölgeye gelmesinden önce ya mezhepsel inançlarından dolayı Nasturi ya da coğrafi adlandırmalarından dolayı Süryani yani Suriyeli olarak adlandırıyorlardı. 19. yüzyılda Nasturiler arasında faaliyette bulunan misyonierler, Layard'ın bulduğu benzerlikleri benimseyerek Nasturilerin eski Asurluların soyundan geldiğini ileri sürmüşlerdir. Buna önce kendilerini daha sonra da Nasturi ve Süryanileri inandırmışlardır¹⁵.

* Austen Henry Layard, bir İngiliz diplomat ve arkeoloğtur. Osmanlı Devleti topraklarına ilk defa 1840 yılında gelmiştir. İlk yıllarda Osmanlı Devleti'nin güney doğusunda ve Irak'ta arkeoloji kazılarda bulunarak bulduğu tarihi eserleri İngiltere'ye kaçırmıştır. Bu kazılarına 1847 ve 1850 yıllarda devam etmiş ve daha sonra İngiltere'ye geri dönmüştür. Ancak 1877 yılında bu sefer Osmanlı topraklarına İngiliz büyük elçi olarak görev almıştır. Bu görevi sırasında Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesi gibi birçok önemli konularda aktif görev alarak ülkesine hizmet etmiştir. >http://209.85.135.104/search?q=cache:nblWSs5MeegJ:www.arastiralim.com/ingiliz-arkeoloji-ajani-layardin-hikayesi+layard&hl=tr&ct=clnk&cd=2&gl=tr&lr=lang_tr.> (15.11.2008.)

¹² Heiki Palva, **Dün'den Bugün'e Doğu ve Batı Süryanileri**, Nsibin Yayınevi, Södertälje 1990, s. 58.

¹³ Edward Every, “Asuriler”, Çev. Sami Kılıç, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10:1** Elazığ 2005, s. 97.

¹⁴ Isabella L. Bird, **Journey of Persia and Kurdistan Including A Summer in The Upper Karun Region and Visit to the Nestorian Rayahs Vol. II**, John Muarry, Albemarle Street, London 1891, s. 237.

¹⁵ William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, **The Oldest Christian People A Brief Account Of The Assyrian People and the Fateful History of The Nestorian Church**, The Macmillan Company, New York 1926, s.19-22; Surma d Byat Mar Samcun, **Ninova'nın Yakarışı Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Mar Şamun'un Katli**, Çev. Meral Barış, Avesta Yayınları 7, İstanbul 1996, s. 13.

Misyonerlerin, Nasturileri Asuri olarak yeniden adlandırmalarının altında yatan diğer bir sebep de Avrupa'daki Hristiyan yardım severlerin hafızasında sapkın bir mezhebin adı olarak yer etmiş olan Nasturi sözcüğünün yardım toplama faaliyetini olumsuz etkileme ihtimaliydi. Bu nedenle misyonerler, Avrupa'da onları tanımlamak için Nasturi yerine Asurlu kavramını kullanmışlardır. Bu konuda İngiliz misyonerlik kurumlarından olan Canterbury'un yöneticisi A.C. Tait, "*Asur*" terimini kullanan ilk kişilerin başında gelmiştir¹⁶.

Yukardaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Asur adlandırılması aslında batılı seyyahlar ve misyonerlerin Osmanlı Devleti'nin doğusuna yaptıkları yolculuklar ve misyonerlik faaliyetleri sırasında karşılaştıkları farklı, unutulmuş bu küçük Hristiyan toplumuna siyasi ve dini bir kimlik kazandırmak ve onları bir araya getirmek amacıyla kullandıkları bir adlandırmadır. Bu nedenle Süryaniler ve Nasturiler aslında ırksal kökeni bölgedeki çeşitli ırkların bir melez karışımına dayanmaktadır. Bizzat Asur terimini kullanan İngiliz misyonerleri bile Bunu itiraf etmekten kendilerini alamamışlardır. Bunu Wigram "*...geride gerçek Asurlar kalmamıştı. Sadece ardı ardına çeşitli topluluklardan yapılan evliliklerin meyvesi olan melez bir ırk kalmıştı....*" şeklinde ifade etmektedir¹⁷. Aynı şekilde Süryani din adamları da kendilerinin kökenini Mezopotamya'da yaşamış olan ırkların Hristiyanlığın kabulünden sonra din potasında erimesinden oluşan halka dayandırmaktadırlar¹⁸. Bu nedenle Nasturileri saf bir ırk olarak nitelemek mümkün görülmemektedir. İlkçağ medeniyetlerinden arta kalan toplulukların bir mezhep şemşiyesi etrafında toplanmış halk olarak tanımlamak daha akla yatkın görülmektedir.

2.Dinsel Olarak Nasturilik ve Gelişimi

Nasturiliğin kurucusu ve bu mezhebe adını veren Nastur'un doğum tarihi tam olarak belli değil ise de rağmen doğum yeri bilinmektedir. Nastur, Roma İmparatorluğu'nun Kommagene eyaletine bağlı Germanika/Maraş şehrinde doğmuş; öğrenimini ünlü Antakya Akademisi'nde tamamlamıştır. Zeki ve becerikli bir

¹⁶ David Gaunt, **Katliamlar, Direniş, Koruyucular: I. Dünya Savaşında Doğu Anadolu'da Müslüman- Hristiyan İlişkileri**, Çev. Ali Çakıroğlu, Belge Yay., I.Baskı, İstanbul Ekim 2007, s. 45.

¹⁷ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **İnsanlığın Beşiği Kürdistan'da Yaşam**, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, I.Baskı İstanbul 2004, s. 111.

¹⁸ Aziz Günel, **Türk Süryaniler Tarihi**, Oya Matbaası, Diyarbakır 1970, s. 71.

öğrenci olan Nastur kısa sürede sivrilerek çağının önemli din adamlarından biri olarak Anadolu'nun her tarafında tanınmıştır. Constantinopolis Patriği Cicionos'un ölümü üzerine hitabeti güçlü olan Nastur, İmparator Theodosius'un dikkatini çekmiş, başkent dâhil ülkede devam eden dini tartışmaların son verecek dirayette birisi olarak görülmüş ve bu nedenle de Constantinopolis Patriği olarak atanmıştır¹⁹.

Nastur'un patrikliğinin ilk yıllarında dinî tartışmalarının Meryem üzerinde odaklandığı görülmektedir. Mısır ve Suriye'deki din adamları Meryem'e Theotokes/Tanrı Anası unvanı veriyorlar ve karşı görüşleri küfürle itham ediyorlardı. Meryem'e verilen bu unvanın tesiri bütün ülke gibi başkente de ulaşmıştı. Nastur bu görüşe karşıydı; yalnız muhalif olduğu başka bir konu ise İskenderiye Patriği'nin İsa'da Monofizit yani tek tabiat/İsa'nın sadece tanrısallığı olduğu inancıydı. Nastur, İsa'da Diofizit/ilahi ve beşeri olmak üzere iki tabiatın var olduğunu savunmuştur²⁰.

Başkentte bu tür tartışmalar cereyan ederken Nastur'un yakın arkadaşlarından Anastas'ın kilisede bir ayin sırasında minberde *“Kimse Meryem'e “Tanrı Anası” demesin. Çünkü Meryem insandır. Ve netice itibariyle doğurduğu bir beşerden başka bir şey değildir. Allah, doğmamış ve doğrulanmamıştır. Hele bir beşerden doğduğunu söylemek en büyük küfürdür”* sözleriyle İskenderiye Patrikliği'nin ve yandaşlarının görüşlerine açıkça karşı çıkmıştır. Anastas'ın bu sözleri Nastur tarafından da tasdik edilince halk arasındaki bu konu üzerinde çekişmeler ve münakaşalar daha da artmıştır. Bunun üzerine Nastur, bu halk arasındaki dini tartışmalara katılan din adamlarını M. 429 yılındaki yerel bir Sinod'da Kilise'den atarak kısa bir süre için bile olsa sükûneti sağlamıştır. Kısa sürede sağladığı bu dini otoriteden hemen sonra kendi görüşlerini yaymaya girişmiştir. Gönderdiği mektuplarında Nastur görüşlerini, *“Mesih'te iki doğa ve iki uknum vardır. Meryem, gövdelenen kelamı değil, insan olan ve tanrısallıkla ilgisi olmayan saf bir insan doğurmuştur. Daha sonra 30 yaşında Mesih vaftiz olurken, üzerine Tanrı'nın kelamı inmiştir. Bu yüzden Meryem'e Theotokos, Tanrı Anası denemez. O, Tanrı'nın değil, ancak Mesih'in anasıdır.”*

¹⁹J. B. Marsden, **History of Christian Churches and Sects From the Earliest Ages of Christianity c. II**, London 1856, s. 96-97; Mehmet Çelik, **Süryani Tarihi I**, Ayraç Yayınları, I.Baskı, Ankara Temmuz 1995, s. 150; Cihangir İleri, **Türkiyede Nasturi Sorunu (1830-1926)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000, s. 29.

²⁰ Mehmet Çelik-Şinasi Gündüz, Şükran Yaşar, **“Şehrin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, Edessa'dan Urfa'ya I**, Editör: Mehmet Çelik, Ankara 2007, s. 450-52.

Cümleleriyle özetlemiştir. Ayrıca onun kiliselerde ayin sırasında okunan “*Ey bizim yerimize Haç’a gerilen Tanrı*” bölümünü yasaklaması ve kilise babalarını eleştirmesi ülke içinde birçok taraftar bulmasına yol açmış ve bu durum aynı zamanda İskenderiye Patriği Kurilos’u da oldukça endişelendirmiştir. Bu nedenle Kurilos, 429 yılında Nastur ve yandaşlarına karşı hemen sert bildiri yayınlayarak onların görüşlerini kınamıştır. Bununla da yetinmeyerek Roma Patriği Celestine’nin desteğini almış, Monofizitizm’in esaslarını teşkil edecek olan 12. maddelik iman takririni hazırlamış ve bu Nastur’a göndermiştir. Constantinopolis ve İskenderiye Patriklerinin farklı düşünceleri savunmaları ülke içerisinde diğer din adamlarına da sirayet etmiş ve her tarafta yoğun tartışmalar başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Bizans İmparatoru ülke içindeki çatışmayı bitirmek için bütün ruhanileri bir konsül toplantısı için davet etmiştir. Hükümdarın isteği üzerine ülke içindeki ruhaniler M.S 431 yılında Efes’te toplandılar. Toplantı öncesi Kurilos ve taraftarları, Bizans sarayının desteğini almayı başarmış, Antakya Patriği Yuhanna ve ona bağlı piskoposlar gelmeden konsülü açarak Nastur’u ve yandaşlarını aforoz edilmesini sağlamıştır. Bu konuda Kurilos’a özellikle Urfa Episkoposu Rabbula’nın büyük desteği olmuştur. Nitekim daha sonra Rabbula, Nastur’un görüşlerini savunan Urfa Akademisi’ni kapattırmıştır²¹. Bu çekişmesinin altında yatan asıl neden Kurilos ve Nastur’un Doğu Hıristiyanlığının liderliğini elde etme istekleridir. Onların nüfuz kazanmak için girişmiş oldukları faaliyetler olayları bu seviyeye getirmişti²².

Efes Konsülü sonrasında Nastur’un teolojik görüşlerini benimseyen bir grup, daha sonra Nasturiler olarak adlandırılmıştır. Özellikle Urfa Episkopos’u Hibas döneminde Nasturilerin Urfa’da güçlenmesi²³ muhalifleri rahatsız etmiş, onların etkinliğini kırmak için çeşitli girişimlere yönelmelerine neden olmuştur. Bu da doğal olarak ülkede yeni çekişmeleri de beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak da İmparator Theodosius ülke içinde yeniden alevlenmeye başlayan tartışmaları sona erdirmek için 449 yılında ikinci kez bir Efes Konsülü toplamak zorunda kalmıştır. Bu konsülde

²¹ Mehmet Çelik-Şinasi Gündüz, Şükran Yaşar , “a.g.m.”, s. 427-432, 438-439.

²² Mehmet Çelik, **Fener Patrikhanesi’nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyrî**, Akademi Kitabevi, İzmir-2000, s. 27.

²³ Mehmet Çelik-Şinasi Gündüz, Şükran Yaşar , “a.g.m.”, s. 452. Nastur’un görüşlerinin temelinde onun Antakya Akademisi’nden yetişmesi yatmaktadır. Yaklaşık M. 290 yılında kurulan akademinin temelleri Aristo eğitim felsefesine dayanmaktaydı. Buna karşılık rakibi İskenderiye Akademisi’nin temelini ise Yeni Eflatuncu Felsefe oluşturmuştur. Bu nedenle bu okullar zamanla farklı anlayışlara sahip olan din adamlarının yetiştiği rakip kurumlar haline gelmiştir.

Bkz. Kadir Albyrak, a.g.e., s. 73.

Nasturilik ve onun taraftarları tekrar aforoz edildikleri gibi Hibas da kiliseden uzaklaştırılmıştır. Ancak bu sırada Theodosius ölmüş yerine Marcianus imparator olmuştur. Taraflar arasındaki mücadeleler devam ettiği için, o da selefi gibi bu sorunu çözmek için 451 yılında yeni bir konsül toplamıştır. Ancak Kadıköy Konsül'ü denilen bu konsülde diğerlerinden farklı olarak bu sefer Nastur ve onun görüşlerine muhalif olanlar aforoz edilmiş ve yerlerine Nastur'un görüşlerini benimseyenler atanmıştır. Bütün bu girişimlerin istenilen sonucu vermemesi üzerine bu sefer tahtta bulunan İmparator Zenon, toplumdaki çatışmaları bitirmek ve birlikteliği sağlamak için 482 yılında Henotikon/Birlik adlı bir fermanı yayınlamıştır. Ancak Zenon'un fermanına, Nasturiler pek fazla iltifat etmemişlerdir²⁴. Çünkü ferman her ne kadar Diofizit ve Monofizitleri İsa'nın tabiatı konusundaki tartışmalara değinmeden uzlaştırmak amacıyla ilan edilmiş ise de; bu fermana da yine diğer I. ve II. Efes Konsülü'nde olduğu gibi Nastur aforoz edilmiş, Meryem'in de Theotokos olduğu vurgulanarak Kurilos'un görüşleri kabul edilmiştir²⁵. Sonuç olarak dini tartışmalardan sıkılan ve buna bir son vermek isteyen İmparator Zenon (425-491), Nasturilerin Urfa'daki ünlü Urfa Akademisi'ni ikinci defa kapatarak onları sınır dışı etmiş ve Nasturilerin ülke içerisinde bulunmalarını da yasaklamıştır²⁶. Bunun üzerine İran'da hüküm süren Sasaniler ise en büyük rakipleri olan Bizans'a karşı Nasturileri kullanmak için onlara kolaylıklar sağlayarak İran'a yerleşmelerine izin verdiler²⁷. Bu sayede İran bölgesinde Hristiyanlık, Nişabur ve Ktesiphon gibi kentlere yayılmıştır²⁸. Nitekim 502-505 yıllarındaki Sasani-Bizans savaşlarında Nasturiler Bizans'a karşı İran tarafında yer almışlardır²⁹. Ancak Sasanilerin Nasturilere göstermiş olduğu sıcak tavır her zaman aynı olumlu çizgide devam etmemiş ve

²⁴ Mehmet Çelik-Şükran Yaşar, "Kuruluşundan İslam Fethine Kadar Esessa'nın Siyasi Tarihi", **Edessa'dan Urfa'ya I**, Editör: Mehmet Çelik, Ankara 2007, s. 202-203.

²⁵ Mehmet Çelik Süryani **Tarihi c. I**, s. 260-261.

²⁶ Oswald H. Parry, **Six Months in an Assyrian Monastery**, Gorgias Pres, London 1895, s. 283; Harray Charles Luke, **Musul ve Azınlıkları**, Çev. Utku Kavasoglu, Nesnel Yayınları, İstanbul 2007, s. 75-76; Mehmet Çelik-Şükran Yaşar, "a.g.m.", s. 203; Mehmet Çelik, **Süryani Tarihi c. I**, s. 263-64.

²⁷ L.N.R., **The Book annd its Story; a Narrative for the Young**, London MDCCCLVII, s. 103-105; Kadir Albayrak, **a.g.e.**, s. 74. Nasturiler burada yerli halka da kendi inanç ve akidelerini öğreterek benimsettiler.Bkz. aynı eserler.

²⁸ Laurence Lockhart, **Persian Cities**, London 1960, s. 81; Gene R. Garthwaile, **The Persians**, Blackwell Publishing, U.K, 2005, s. 104.

²⁹ Mehmet Çelik, Süryani **Tarihi c. I**, s. 275-281

Nasturiler baskı ve zulümlerine de maruz kalmışlardır³⁰. Ayrıca bu yıllarda Yunan etkisindeki Hristiyanlık anlayışı ve Bizans baskısı; Doğu Hristiyanlarını bir yandan Batı Hristiyanlığından ayırırken diğer taraftan da kendi aralarında³¹ mezhebî görüş farklılığından dolayı Batı ve Doğu olmak üzere iki kısma ayırmıştır³².

Bu dönemde Ortadoğu ve Mezopotamya’da birbirlerine karşı üstünlük mücadelesi içinde bulunan Bizans ve Sasanilerin birbirleriyle savaşları sürmekteydi. Bu savaşların neticesi olarak her iki devlet de kendi savaş giderlerini karşılamak için imparatorlukları dâhilinde bulunan halka ağır vergiler yüklediler. Bu vergilerin en ağır kısmı Nasturiler gibi kendi mezheplerinden olmayan vatandaşlardan alındı. Bu baskı ve sıkıntılar, Nasturilerin mensubu oldukları devletlere olan bağlılıklarının ve sadakatlerinin azalmasına sebep oldu. Bu faktör Suriye ve Mezopotamya’daki Müslüman Arapların fetihlerini kolaylaştırmıştır³³.

Anadolu’da Arap hâkimiyetinin başlamasından sonra başa geçen yöneticiler, Hristiyanlığa ve din adamlarına karşı saygılı olmuş; halifeler Hristiyanlara kayda değer bir hoşgörü göstermişlerdir³⁴. Bunun sonucunda Nasturiler, bulundukları şehirleri feth etmede onlara yardımcı olmuşlardır³⁵. Arap-İslam devletleri döneminde Nasturiler, devlet kademelerinde memur olarak vergi toplayıcılığı, doktorluk vs. gibi çok önemli mevkilere getirildiler³⁶. Ayrıca bu dönemde Nasturiler, eski Yunan eserlerini tercüme ederek Arapların hizmetine sundular böylece bu eski antik eserlerin kaybolmaktan kurtarılmasına yardımcı oldular³⁷. Arap hâkimiyetinin

³⁰ Jean-Poul Roux, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, Çev. Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001, s. 216-217.

³¹ İbrahim Özçöşar, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin İdare Yapısı: Süryani Kadim Örneği”, **Süryaniler ve Süryanilik I**, Orient Yay. No:8. Ankara 2005, s. 268.

³² Martin Van Bruinessen, “Kürdistan’da Din”, Çev. Nevzat Kırac, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları 161, 3. Baskı, İstanbul 1995, s. 22; Salahi R. Sonyel, **The Assyrian of Turkey Victims of Major Power Policy**, s. 11-12.

³³ Aziz S. Atiya, **Doğu Hristiyanlığı Tarihi**, Çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2005, s. 295; Mehmet Azimli, “Müslüman- Süryani İlişkilerine Giriş”, **Süryaniler ve Süryanilik I**, Orient Yay. No: 8 Ankara 2005, s. 38-47.

³⁴ Will Durant, **İslam Medeniyeti**, Ter. Orhan Bahaddin, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, s. 56. Aziz S. Atiya, **a.g.e.**, s. 296. Nasturilerin piskoposu Adiabene ifadesinde; Müslümanların sanıldığı kadar adaletsiz olmadığını, İslamiyet’in Hristiyanlıktan zannedildiği kadar uzak olmadığını ve din adamlarına saygı gösterip kiliselerini koruduklarını belirtmektedir.Bkz. aynı eser.

³⁵ Mehmet Azimli, “a.g.m”, s. 42-45.

³⁶ Levent Öztürk, “ Buhtîşû’ B. Cûrcis” , **Süryaniler ve Süryanilik IV.**, Orient Yay No:11, Ankara 2005, s. 175-179; Abraham Yohannan, **Mezopotamya’nın Kayıp Halkı Nasturiler**, Çev. Meltem Deniz, Beybün Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2006, s. 66-67.

³⁷ William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, **a.g.e.**, s. 75-76; Efrem İsa Yusuf, **Mezopotamya’nın Bilim Öncüleri Süryani Tercüman ve Filozofları**, Mustafa Arslan, Doz Yay., İstanbul 2007, s. 115-150. Bu dönemde Beytü’l Hikme’de Araplar için tercüme faaliyetlerinde

getirmiş olduğu rahat ortamdan faydalanan Nasturiler Orta Asya ve Türkistan'da misyonerlik faaliyetlerinde bulunarak³⁸ özellikle Kerait, Ongur ve Uygur kabileleri arasında Hristiyanlığı yaymışlardır. Ayrıca onlar, Çin'in güneyinde yaşayan Kerait Moğol-Tatar boyunun Hristiyanlığı kabul etmesinde önemli rol oynamışlardır³⁹. 1274 yılına gelindiğinde Nasturilerin misyonerlik faaliyetleri sayesinde Çin'de kiliseler inşa edildiğini görmekteyiz⁴⁰.

Nasturiler, Arap hâkimiyetinden sonra Selçuklu hâkimiyetine de aynı nedenlerden ötürü karşı koymamışlardır. Ardından ise Selçukluları yenen Moğolların hâkimiyetini kabul etmişlerdir. Başlangıçta Nasturilere karşı oldukça yumuşak ve toleranslı davranan Moğolların,⁴¹ daha sonra baskı ve zulümlere yönelmeleri Nasturilerin, Mezopotamya ovalarından dağlara çekilmek zorunda kalmışlardır⁴². Timur'un Anadolu seferinden sonra asıl yurtları olacak olan Van Gölü ile İran sınırları arasında bulunan Urmiye Gölü arasındaki dağlık bölgelere çekilmiş ve bu tarihten sonra yaşamlarını Kürtlerle bir arada sürdürmüşlerdir⁴³.

3- Osmanlı Hâkimiyetinde Nasturiler

Nasturilerin yaşadığı Hakkâri, Bağdat ve Nasturi Kiliselerinin bulunduğu Irak'taki topraklar, Osmanlı yönetimine Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1548'de Van'ın fethi sonrasında girmiştir. Dolayısıyla bölgede bulunan Nasturi

bulunan Nasturi Huneyn b. İshak, halifeden tercüme ettiği kitapların ağırlığınca para almıştır. Bkz. Muammer Sarıkaya, "Huneyn B. İshak (194/810-259/873)", **Süryaniler ve Süryanilik IV**, Orient Yay No:11, Ankara 2005, s. 183-186

³⁸ Abraham Yohannan, **a.g.e.**, s. 58. Misyonerlik vasıtasıyla, Aşağı Türkistan'a giden Nasturi misyonerler büyük başarılar sağlamış başta Semerkant, Buhara, Virkent, Migri ve Talas gibi yerlerde mezheplerine taraftarlar toplamışlar aynı zamanda Kaşkar'da bir Metropolitlik kurmuşlardı. Bkz. William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, **a.g.e.**, s. 64.

³⁹ Joseph Torrey, **General History of the Christian Religion and Church: From the German of Dr. Augustus Neander, Vol. III**, Boston 1855, s. 89-90.

⁴⁰ Hollis Read, **The Hand of God in History; or, Divine Providence Historically Illustrated in the Extension and Establishment of Christianity**, Published by Huntington, Hartford, 1849, s. 355-356.

⁴¹ **Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu**, Boğaziçi Yay. Ankara 1992, s. 8.

Abdulkadir Yuvalı, **İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri**, Erciyes Üniversitesi Yayınları No:77, Kayseri 1994, s. 78; Abraham Yohannan, **a.g.e.**, s. 73.

⁴² E.B.Soane, **a.g.e.**, s. 174-175; Robert DeKelaita, **The Origins and Development of Assyrian Nationalism**, Submitted to the Committee on International Relations Of the University of Chicago MA Thesis paper, < <http://www.aina.org/books/oadoan.htm> > (26.06.2006 > s. 6.

⁴³ Justin Perkins, "The Nestorian Christians", **The American Biblical Repository**, January 1841, Second Series, No IX-Whole No. XLI, New York 1841, s. 5.

aşiretler de Osmanlı idaresine dahil olmuştur⁴⁴. Osmanlıların bölgeye getirmiş olduğu istikrar zamanla bir kısım Nasturinin dağlık bölgelerinden Irak ve Mezopotamya'nın düzlüklerine yerleşip tarımla uğraşmalarına sebep olmuştur⁴⁵.

19. yüzyılda Nasturiler, Osmanlı-İran devletlerinin topraklarında yaşamaktaydılar. Bu iki devletteki Nasturilerin üçte ikilik en önemli kısmı Osmanlı topraklarında yaşıyorken geri kalan üçte birlik kısmı ise İran topraklarında yaşamaktaydı⁴⁶. Nasturilerin çoğunluğunun Osmanlı topraklarında yaşamasına paralel bir şekilde Nasturi Patriklik kürsüsü de bu devlet sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Patriklik kürsüsü, 19. yüzyıla kadar geçen süre zarfında Bağdat'tan Musul'a oradan da 1779'da Nasturiler için daha güvenli bir yer olan İran sınırındaki Hakkâri'ye taşınmıştır⁴⁷. Bu tarihten sonra patrik, bölgedeki Nasturileri idare etme yeri olarak Koçaniş* isimli köyü kendisine merkez olarak seçmiştir. Onun bu köy üzerindeki hâkimiyeti devlet tarafından bir aşiret şefi gibi tanınmıştır⁴⁸. Nasturi Patriği'nin kullandığı ünvan olan "*Mar Şamun*" adı "Efendimiz Şamun" anlamına gelmektedir⁴⁹. Nasturi Patriği unvan olarak Nasturi Kilisesi'ne Doğu Kilisesi denilmesinden dolayı "*Doğu'nun Patriği*" ünvanını da kullanmıştır⁵⁰.

Nasturilerin yaşadığı coğrafyanın elverişsizliği, onların dağ zirvelerinde medeniyetten soyutlanmış bir hayat tarzı benimsemelerine neden olmuştur. Bu yaşam tarzı Nasturilerin dış dünya ile irtibatlarını koparmış içe dönük kapalı bir

⁴⁴ Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler (1847-1918)", **Süryaniler ve Süryanilik I**, Hazırlayanlar: Ahmet Taşgün-Eyüp Tanrıverdi- Canan Seyfeli, Orient Yayınlar, Ankara 2005, s. 50.

⁴⁵ Georgina Ashworth, "**Asuriler**", **İngiliz Hükûmeti Tarafından Çığnenen Asur Ulusal Hakları**, Ter. Jan Bet-Şawoce, Nsibin Yayınları, Tanıklar Dizisi:1, I.Baskı, Södertälje, 1991, s. 27.

⁴⁶ J.F.Coakley, **The Church of the East and Church of England a History of the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission**, Clarendon Press-Oxford 1992, s. 11.

⁴⁷ Austen Henry Layard, **Ninova ve Kalıntıları Kürdistan'ın Keldani Hristiyanları, Yezidiler Yada Şeytana Tapanların Ülkesine Bir Gezi, Eski Asur'un Töre ve Sanatlarının Araştırılması**, Çev. Zafer Avşar, AvestaBasın Yayın, İstanbul 2000, s. 183-84.

* Bu köy için bakınız Ek-3.1.

⁴⁸ Rev. W. A. Wigram, **The Assyrian and Their Neighbours**, G.Bell & Sons, London 1929, < <http://www.aina.org/books/aatn.htm> > (17.3.2006), s. 84.

⁴⁹ Edward Cutts, **Christians Under the Crescent in Asia**, London 1877, s. 201; İ.R. Termen, **1906'da Van Bölgesindeki Hakkâri Dağlarına Düzenlenen Bir Gezi İle İlgili Rapor**, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis 1910, s. 13.

⁵⁰ Edward L. Cutts, **The Assyrian Christians Report of a Journey, Undertaken By Desire of His Grace the Archbishop of Canterbury and His Grace the Archbishop of York, Christians in Koordistan and Oroomiah**, London 1884, s. 15; Mehmet Alagöz, **Old Habits Die Hard a Reaction to Application Tanzimat: Bedirhan Bey's Revolt**, Thesis Submitted To The Institute For Graduate Studies In Social Sciences In Partial Fulfillment Of The Requirement For The Degree Of Master Of Arts In History, Boğaziçi University, İstanbul 2003, s. 92-93.

toplum haline gelmeleri sonucunu doğurmuştur. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin dikkatini pek fazla çekmedikleri gibi 19. yüzyıla kadar Katolikler dışında diğer Hristiyan uluslar ve kiliseler tarafından bile unutulmalarına da neden olmuştur⁵¹.

Osmanlı egemenliğine girdikten sonra Nasturiler 20. yüzyıla kadar yaşamlarını göçebe veya yarı göçebe hayvan yetiştiricisi olarak idame ettirmiş; aşiretler* halinde örgütlemişlerdir⁵².

4. Osmanlı Millet Sistemi İçerisinde Nasturiler

Osmanlı Devleti'nin azınlıklara yönelik politikası daha önceki İslam devletlerinin politikalarının bir devamı niteliğindedir. Gerek yabancı devletlerle gerekse gayrimüslim tebaa ile yürütülen bu ilişkilerin temel İslami kaynağı olarak Muhammed Şeybani'nin *Es-Siyerü'l Kebir* isimli eserindeki zımmî uygulamaları referans alınmıştır⁵³. Ancak Osmanlı Devleti, bu uygulamaları daha da geliştirerek kendilerine özgü bir yapıya dönüştürmüş; her bir dini grubu kendi içerisinde bir millet olarak değerlendirmiştir. Millet olarak adlandırdığı azınlıkların seçilmiş olan dini liderlerinin atamasını onaylayarak onu milletin bütün işlerinden sorumlusu olarak görmüş ve toplumu ile olan ilişkilerde onu tanımıştır⁵⁴.

Millet sistemi sayesinde Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklar köken, kültür ve inanç ayrımı yapılmadan Osmanlı hoşgörüsünden yararlanmışlardır. Bu sayede ülke içinde yaşayan azınlıkların kendi ırkı ve dini hürriyetlerinin korunması sağlanmıştır⁵⁵. Aynı zamanda kendi dini liderlerini ve önderlerini serbestçe

⁵¹ Eli Smith, **Researches of The Rev. E. Smith and Rev. H.G.O. Dwinght in Armenia: Including a Journey Through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas, Vol. I**, Boston 1833, s. 218; Eliya Vartanov, **Sibirya Sürgünü Asurîlerin Anıları (1949–1956)**, Çev. H. Topuzoğlu, Yaba Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2005, s. 29.

⁵² Martin Van Bruinessen, "Kürdistan'da Din" Çev. Nevzat Kırac, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları 161, 3. Baskı, İstanbul 1995, s. 22; Hans-Lukas Krieser, **İskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938**, Çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 63–64.

*Aşiret Nasturilerinin genel görünimleri için bakınız EK-3.2.

⁵³ Mehmet Yıldız, "1856 Islahat fermanını Giden Yolda Meşruiyet Arayışları (Uluslararası Baskılar ve Cizye Sorununa Bulunan Çözümün İslâmi Temelleri)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi VII**, Tisav Yay., İstanbul 2002, s. 86-88.

⁵⁴ Gülnihal Bozkurt, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, TTKB. Yay., Ankara 1995, s. 10.

⁵⁵ Salâhi R. Sonyel, "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü" **Belleten c. XLIX** Aralık 1985 Sayı 195, TTKB. Yay., Ankara 1986, s. 648-649.

seçebilmiş ve özgürce kendi ibadethanelerinde dini vecibelerini yerine getirebilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde azınlıkların devletle olan ilişkileri Fatih Sultan Mehmet zamanında düzenlenmiştir. Bu düzenleme sonunda bütün azınlık cemaat liderleri, topluluklarının dini ve sivil en büyük idarecisi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca gayrimüslimler devlet tarafından dini inanç yapılarına göre belirli bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu düzenleme sonucunda Hristiyanlar iki ana kilise içerisinde kabul edilmiştir. Bunlar:

1-Rum Ortodoks Kilisesi ve ona bağlı kiliseler.

2-Gregoryen Ermeni Kilisesi ve ona bağlı kiliseler⁵⁶.

Nasturiler, Osmanlı idari sisteminde bu iki ana kiliseden birisi olan Ermeni Kilisesi'ne bağlanmışlardır⁵⁷. Bunun en büyük nedeni devletin Ortodokslar ve Katolikler dışında kalan Monofizit Hristiyanların, Bogomillerin ve Nasturiler gibi toplulukların İstanbul'da kendilerini temsil edecek bir kiliseye sahip olmamasıdır⁵⁸. Bu nedenle adı geçen kiliseler devletle olan ilişkilerini Ermeni Kilisesi vasıtasıyla yürütmüşlerdir.

Bu idari yönetim biçiminden dolayı Osmanlı Devleti patrikle olan yazışmalarda onu Nasturi Patriği olarak değil de halkından sorumlu kişi olarak "*Murahhasa*" veya "*Marhasa*"⁵⁹ ile "*Reis-i Ruhani*" olarak tanımlamıştır⁶⁰.

19. yüzyıla kadar Osmanlı idari yapılanmasında millet olarak kabul edilmeyen Nasturilerin devlet tarafından bir millet olarak tanınma fırsatı, Bedirhan Bey'in Nasturi seferlerinin sonunda ortaya çıkmıştır. Ancak patriğin bu sıra bu amaç

⁵⁶ Yavuz Ercan, **Kudüs Ermeni Patrikhanesi**, TTKB., Ankara 1988, s.17-19; David Gaunt, **a.g.e.**, s. 40.

⁵⁷ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi**, 2.Baskı, Risale Yayınları, İstanbul 1996, s. 34-35.

⁵⁸ İbrahim Özçoşar, **19. Yüzyılda Mardin Süryanileri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes 2006, s. 43. Bkz. Nitekim Nasturiler gibi Ermeni Patriği vasıtasıyla devletle ilişkilerini yürüten Süryaniler 1892 yılında Ermenilerden ayrılarak bağımsız olarak icra eder hale gelmişlerdir. Aynı eser.

⁵⁹ Yonca Anzerlioğlu, **Nasturiler**, Tamga Yay., Ankara Temmuz 2000, s. 36. Ayrıca Bkz. **Van AYN. d 929**, s. 92. Bu unvan Osmanlı Devleti'nde ruhani önderlik manasında kullanılmıştır. Bkz. Murat Bebiroğlu, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri**, Akademi Matbaası, İstanbul 2008, s. 12.

⁶⁰ BOA, Y.PRK. DH. 9/26.

için çağrıldığı İstanbul'a gitmemesi bu durumu engellemiştir⁶¹. Bu bahise Bedirhan Bey sonrası dönem adlı başlık içerisinde değinilecektir.

Bedirhan Bey olayından sonra Osmanlı Devleti, Nasturiler ile olan ilişkilerini daha sağlıklı ve düzenli yürütmek amacıyla Nasturi Patriği'ni, halkından sorumlu resmi devlet memuru olarak görevlendirmiştir⁶². Nasturiler 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nde bu düzenleme çerçevesinde küçük bir topluluk olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

⁶¹ BOA, İ.MSM. 48/1229; .John Joseph, **The Modern Assyrian of the Middle East Encounters with Western Christian Missions, Archaeologists, and Colonial Powers**, Brill, Lieden-Boston-Köln 2000, s. 359.

⁶² BOA, A.MKT. NZD. 2/24.

I. BÖLÜM

NASTURİLERLERDE TOPLUMSAL VE İDARİ YAPI A-NASTURİLERİN YAŞADIĞI COĞRAFYA

1- Göçebe Nasturilerin Yaşadıkları Coğrafya

Kanuni devrinde Nasturilerin yaşamış olduğu Van bölgesi önemli ticari ve askeri yolların üzerinde bulunduğu için, Doğu Anadolu’da yapılan düzenlemelerde eyalet olarak teşkil edilmiş,⁶³ Hakkâri bölgesi de bu esnada “*Ocaklık*”^{*} haline getirilmiştir⁶⁴. Ancak bir müddet sonra Hakkâri’nin “*Hükümetlik Sancak*”^{**} statüsüne alındığı görülmektedir⁶⁵. İrsi olarak işleyen bu Osmanlı idari sisteminin

⁶³ Bayram Kodaman, **Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu’nun İdârî Durumu**, Ankara 1986, s. 15.

⁶⁴ Bayram Kodaman, **II. Abdülhamid Devrinde Hakkâri Sancağında Nasturiler ve İngiliz-Rus Emperyalizmi**, TTK, Ayrı Basım, Ankara 1988, s. 1100.

* Bu sistemde zapt edilen yerlerde topraklar devletin diğer bölgelerinde olduğu gibi tımar olarak dağıtılmayıp fetih sırasında sadakat ve bağlılığı görülen beylerle ve hanedanlarına bırakılmıştır. Bu sistemde beyler, devlete karşı ihanet ve suç işlememeleri halinde azl ve nasb edilemezlerdi. Sancak beyi öldüğünde padişah iradesiyle oğlu, oğlu olmadığında ise ailesinden bir başka erkek beyliğe geçerdi. Ancak ailede başa geçecek kimse kalmadığında ise merkezden bölgeye yeni bir idareci gönderilirdi. Osmanlı Devleti’ndeki padişah değişikliklerinde sancak sahiplerinin belgeleri yenilenirdi. Bu tür sancak sahibi bey veya aile tasarruflarındaki araziye asla satamaz, bağışlayamaz vakfedemezdi. Yalnızca ocaklığın Şer’i ve Örfi vergisi kendilerine ait olurdu. Bkz. Mehmet Ali Ünal, “XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Eyaletine Tâbi Sancakların İdari Statüleri”, **Osmanlı Devri Üzerine Makaleler-Araştırmalar**, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999, s. 171, 177-78; Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, M.E.B Yay., İstanbul 1993, s. 639.

⁶⁵ Bayram Kodaman, **Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu’nun İdârî Durumu**, s. 18-23 Osmanlı Devleti tarafından uygulanan bu sancak sistemi daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da uygulanmıştır. Bkz. Aynı eser s.18-23.

** Bu sistem ocaklık ile benzer özellik taşımakta olup ondan tek farkı bu sancaklarda tahrirat yapılmamasıdır. Buna rağmen hâkim, her yıl devlete belirli bir meblağı yatırmak, sefer sıralarında orduya kendine bağlı askerleri ile katılmak zorundadır. Ayrıca bu sancaklarda kadı kaza merkezlerinde adli olarak tek söz sahibidir. Bütün bunlara ek olarak bu sancaklarda merkez ordusunun bir garnizon askeri bulunmaktaydı. Yine hükümetlik sancaklarının statüsü sabit ve değişmez değildir. Osmanlı Devleti siyasi şartlara göre, gerektiğinde değişikliğe gidebilmekteydi. Sancaklardaki bu değişimler, tahrir zamanlarında ve İranla vuku bulan savaşlar esnasında daha çok meydana gelmiştir. Bkz. Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, **Osmanlı VI, Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara 1999, s. 117-118.

beyine “*hakim*”*** denilmektedir⁶⁶. Hükümetlik sancakların yurtluk-ocaklıklardan ve tımdan en büyük farkı bu sancaklarda tahrir yapılmamasıdır⁶⁷.

Bütün bu özelliklerine rağmen bu sancakların devlet otoritesinin dışında bir çeşit muhtariyete sahip olduklarını düşünmek hatalıdır. Çünkü hükümetlik sancaklarda da diğer sancaklarda olduğu gibi devletin mali, adli ve askeri olmak üzere sıkı bir otoritesi söz konusudur⁶⁸. Yine hükümet sancak beyi devlete isyan ettiğinde veya halka zulüm ettiğinde sancağın statüsü ve yöneticisi devlet tarafından değiştirilmektedir.⁶⁹ Ancak 19. yüzyılda Tanzimat’ın getirmiş olduğu düzenlemeler sonunda, Doğu Anadolu’da hükümet sancaklığı ve ocaklık gibi idari birimler kaldırılarak, merkezi idareye geçilmeye başlanmıştır. Bu nedenle mahalli beylerin bölgedeki hâkimiyeti ve nüfuzu azalmıştır⁷⁰.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hakkâri’nin idari statüsü bölgedeki gelişmelere bağlı olarak sürekli değişiklik arzemiştir. Bu çerçevede Hakkari 1846 yılına kadar hükümetlik sancak iken bu tarihten sonra Van’la birlikte doğrudan Erzurum vilayetine bağlanmıştır⁷¹. Ancak bölgenin Erzurum’a bağlılığı kısa süreli olmuştur. Çünkü 1847–1848 yıllarında yapılan düzenlemelerle Hakkari, Erzurum’dan ayrılarak vilayet haline getirilmiştir⁷². Nitekim 1853 yılında Van

⁶⁶ Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, s. 117-118.

*** Hakim, hükümetlikleri idare eden ve sancak beyi derecesinde olan yöneticilerdir. Genellikle mahalli beylerden olup kaydı hayat şartı ile görevlerine devam ederlerdi. Bkz. Orhan Kılıç, **Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı- Eyalet ve Sancak Tevcihatı**, Elazığ 1997, s. 26.

⁶⁷ Nejat Göyünç, “ Osmanlı Devlet’inde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)”, **Osmanlı VI**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 85; Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra teşkilatı”, **Osmanlı VI**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 117-118.

⁶⁸ Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, **Osmanlı VI**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 117-118.

⁶⁹ Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002, s. 230-231. Görüldüğü gibi 19. yüzyıl boyunca Hakkâri Sancağını Osmanlı Devleti coğrafi ve siyasi özelliğinden dolayı atadığı yerel yöneticiler aracılığıyla idare etmiştir. Bu nedenle Hakkâri sancağında adli, idari, mahalli yönetim Osmanlı Devleti’nin merkezden gönderilen memurlarının değil de mahalli otoritelerin idaresi ve kontrolü altında bulunmaktaydı. Bu idare nedeni ile kaymakamlık, nahiyelik, oymak müdürlüğü ve aşiret müdürlükleri yerli aşiret liderleri tarafından icra edilmekte olup bu görevleri nedeni ile onlara belirli bir maaş verilmekteydi. Bölge yerel memurlar tarafından idare edildiği için Osmanlı Devleti vergileri de bölgedeki yerli yöneticiler aracılığıyla toplamaktaydı⁶⁹. 19. yüzyılda Tanzimat’ın getirmiş olduğu düzenlemeler sonunda Doğu Anadolu’da “*Hükümet Sancaklığı*” ve “*Ocaklık* “ gibi idari sistemler kaldırılarak merkezi idari sisteme geçilmeye başlanmıştır. Bu nedenle mahalli beylerin bölgedeki hâkimiyeti ve nüfuzu azalmıştır. Bkz. Bayram Kodaman, **Sultan II. Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası**, T.K.A.E. Yayınları 67, Ankara 1987, s. 98

⁷⁰ Bayram Kodaman, **Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu’nun İdârî Durumu**, s. 14.

⁷¹ Bayram Kodaman, **II. Abdülhamid Devrinde Hakkâri Sancağında Nasturiler ve İngiliz-Rus Emperyalizmi**, s. 1100.

⁷² BOA, C.DH. 329/16446

bölgesinin yeni oluşturulan bu eyalete bağlı olduğu görülmektedir⁷³. Bir müddet sonra 1858 yılında, Hakkâri vilayet merkezi konumundan düşürülerek tekrar sancağa dönüştürülmüştür. Ardından bu kez Van merkez haline getirilmiş, Hakkâri ve çevresi ona bağlanmıştır⁷⁴. Buna rağmen Van'ın vilayet merkezi konumu da Hakkâri gibi uzun sürmemiştir. Çünkü bu bölgeler daha sonra Erzurum'a bağlanmıştır⁷⁵. Bu durum 1876 yılında Osmanlı Devleti'nin bölgede yeni bir düzenleme yapıp Van'ı, Erzurum'dan ayırarak vilayet haline getirmesine kadar devam etmiştir. Bu düzenleme ile birlikte Hakkâri de Van'a bağlanarak merkezden sonra yeni vilayetin en büyük ikinci sancağı konumuna yükselmiştir⁷⁶. Anlaşılabacağı gibi Hakkâri'nin idari statüsü bölgedeki gelişmelere bağlı olarak sürekli olarak değişiklik göstermiştir. Yine bu nedenle Osmanlı Devleti, 1880 yılında bölgedeki misyonerlerin zararlı faaliyetlerini ve Rus etkisini engellemek için Hakkâri'yi vilayet haline getirmiştir⁷⁷. Ancak bu uzun sürmemiş ve kısa bir süre sonra Hakkâri tekrar sancak haline getirilmiştir. 1889 yılında Nasturi-Kürt çatışmaları meydana gelmesi üzerine Osmanlı Devleti bölgedeki gelişmeleri yakından takip edebilmek ve sorunlarla daha iyi ilgilenebilmek için Hakkâri'yi bir kez daha vilayet olarak ittihaz etmiş⁷⁸ ancak; bu da kısa sürmüştür. Daha sonraki dönemlerde 1899 yılında Hakkâri'nin yine⁷⁹ Van'a bağlı bir sancak olduğu görülmektedir⁸⁰. 20. yüzyılın ilk yıllarında da bu idari taksimat geçerli olmuştur⁸¹.

Osmanlı Devleti'nde Van bölgesinde özellikle Hakkâri civarı Nasturi aşiretlerin yoğun olarak yerleştiği alandı. Nasturilerin yaşadığı bu alanlar engebeli arazi yapısına sahip olduğu için toprak taşlı ve bitki örtüsü bakımından zayıftı. Bu

⁷³ *Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1267*, s. 74; *Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, 1263*, s. 73-74; *Van Ayniyat Defteri* 933 s. 1-3, 61; BOA, A. DVN. 89/58.

⁷⁴ *Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1274*, s. 94.

⁷⁵ *Erzurum Vilâyet Salnamesi 1288*, s. 62-68.

⁷⁶ Vital Cuniet, *La Turquie D'Asie Gêographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonné De Chaque Province De L'Asia-Minuere II*, Ernest Leroux, Editeur 28, Reu Bonaparte, 28, Paris 1891.s. 716.

⁷⁷ BOA, Y.PRK.UM. 4/25.

⁷⁸ BOA, DH. MKT. 1636/76.

⁷⁹ *Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1308*, s. 666; *Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1310*, s. 702; *Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1312*, s. 706; *Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1315*, s. 496.

⁸⁰ *Van Vilayet Salnamesi 1315*, Yayına Haz: Salih Allahverdi-Osman Güven, Van Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları No:1, Van 1995, s. 88. Van vilayetin haritası için bakınız Ek-1.2.

⁸¹ *Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1317*, s. 577; *Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1319*, s. 660.

nedenle Nasturiler tarımı genellikle Zap ırmaklarının açmış olduğu derin vadiler içerisindeki uygun düzlüklerde ve vadi teraslarında yapabilmekteydiler. Tarım alanlarının kısıtlı olması Nasturilerin en küçük alanı bile boş bırakmamasına neden olmuştur⁸².

Hakkâri bölgesindeki Nasturi yerleşim yerleri, bölgenin coğrafi yapısından dolayı dağ eteklerinde ve derin vadilerdeki yamaçlarda dağınık bir şekilde kurulduğu için, kış aylarında bu yerlere çığ düşme tehlikesi yoğun olarak yaşanmıştır⁸³.

Nasturilerin yaşamış olduğu coğrafyada ulaşımda kullanılan yollar genellikle dağlar arasındaki patikalardan ibaretti. Buradaki halkın dış dünya ve birbirleri ile olan iletişimi yoğun kar yağışı nedeniyle aylarca kesilir, yollar kapanır ve ulaşım sağlanamazdı. Bu nedenle Nasturiler karlar eriyinceye kadar dış dünyaya kapalı bir şekilde yaşam sürerlerdi⁸⁴.

Nasturi bölgelerindeki coğrafya ve yaşam koşulları ulaşım ve yük taşımacılığında at yerine katırın tercih edilmesini gerekli kılmıştır. Yine Nasturiler aralarındaki ulaşımı ve iletişimi sağlamak için Nasturi köylerini birbirinden ayıran Zap ve diğer akarsular üzerine köprüler inşa edilmiş ve bu sayede ulaşımını sağlamıştır. Yazın yapılan bu yapılar ilkbaharda eriyen karların derelere ve çaylara karışması sonunda oluşan seller tarafından süpürülüp götürüldüğünden her sene tekrar yapılmak zorundaydı. Bunların bazıları o kadar dar yapıliyordu ki üzerlerinden sadece yayalar geçebiliyordu⁸⁵. Ayrıca Nasturi Tiyari Aşireti'nin yaşadığı bölgelerde Nasturiler, Zap suyunu geçebilmek için keçi kılından yapılmış halatlarla asma köprüler ve demir kancalarla kıyılara tutturulmuş teleferik benzeri araçlar

⁸² Justin Perkins, "Journal Of A Tour From To Mosul, Through The Koordish Mountains, And A Visit To Ruins Of Nineveh," **American Oriental Society**, Boston 1850, s. 100; Captain Richard Claudius James Rich, **Residence in Koordistan, and on the Site of Ancient Nineveh; with Journal of Voyage Down the Tigris to Bağdat and on Account of Visit to Shirauz and Persepolis, Vol. I**, London MDCCCXXXVI, s. 156-57.

⁸³ J.M., "Mar Bhishu", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLVII**, Published for the Assyrian Mission London 1902, s. 503; E. A. Lalayan, **Van Bölgesinde Asurlar**, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis 1914, M.Y., s. 33. yerleşim yerlerindeki dağınıklık nedeni ile zaman zaman köyler parçalara bölünmüş bir biçimde kurulabiliyordu. Misal olarak Hakkâri Bölgesi'ndeki Minyaşi Köyü Aşağı ve Yukarı olmak üzere ikiye bölünmüştür. Her iki parça arasında çeyrek mil mesafe vardı. Geniş bilgi için Bkz. William Ainsworth, "a.g.m" s. 41-42

⁸⁴ The Rev. F. N. Heazal, M.A Mrs. Margoliouth, **a.g.e.**, s. 56; Rew. S.G. Wilson, **a.g.e.**, s. 287. Nasturilerin yerleşim yerlerinin coğrafi olarak daha iyi anlaşılması için bakınız Ek-1.1.

⁸⁵ Arthur John Maclean And William Henry Browne, **The Catholicos of the East and His People, Being the Impressions of Five Years Work in the Archbishop of Canterbury's -Assyrian Mission" an Account of the Religious and Secular Life and Opinions of the Esatern Assyrian Christians of Kurdistan And Northern Persia (Know also as Nestorians)**, London 1891, s. 10, 30-31.

kullanırlardı. Bu köprülerden sepet ile geçmek oldukça tehlikeli olduğu için zaman zaman sepetle yapılan yolculuklar esnasında yolculuklar bazen aşağıya düşebiliyorlardı⁸⁶. Nasturilerin teleferik benzeri ulaşım araçlarda kullandıkları sepetlerin kapasitesi bir seferinde bir insan ve iki koyun taşıyabilecek seviyedeydi. 1889 yılında İngiliz misyoner Brown, Nasturi bölgelerini bu şekilde dolaşmıştı⁸⁷.

Nasturi aşiretlerin yaşamış olduğu coğrafya, bütün olumsuzluklarına rağmen onların belirli bir ölçüde dış dünyadan etkilenmeden kendi içlerinde özerk yaşama olanağı sağlamıştır⁸⁸. Bu durum aynı zamanda onların uygarlıktan ve dış dünyadan bağımsız kalmalarına da neden olmuştur⁸⁹.

Göçebe Nasturiler arasında az miktarda Kürt azınlık yaşamasına rağmen genel olarak diğer milletlere karışmadan ayrı bir şekilde yaşamakta ve dışarıdan bölgelerine gelen yabancıları hoş karşılamamaktaydılar. Hatta kendi aşiretlerinden olmayan başka Nasturiyi bile bölgelerine sokmadıkları gibi sadece çalışmak ve zahire almak için bölgelerinden çıkarlardı. Bu durum da Osmanlı Devleti'nin dağlı Nasturilerin yaşamış olduğu bölgelerde bir kaymakamlık veya müdürlük oluşturmamasının da etkisi büyüktür⁹⁰.

Meliklerin idaresindeki aşiret Nasturiler başlarında yerleşiklerin aksine devlete sık sık isyan eden silahlı ve kavgacı bir mizaca sahiplerdi. 19. yüzyılın son yarısında 13.000 silahlı kuvvet çıkarabilmekteydiler⁹¹. Bu aşiretler Tiyari, Cellavi,

⁸⁶ William Ainsworth, "a.g.m" s. 40; Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 35; Bilâl N. Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians Vol. I., (1856-1880)**, TTKB, Ankara 1989, s. 66.

⁸⁷ The Rev. F. N. Heazal, M.A Mrs. Margoliouth, **a.g.e.**, s. 226.

⁸⁸ William Francis Ainsworth, **Travels and Research in Asia Minor, Mesopotamya, Chaldea, and Armenia c. II**, John W.Parker, West Strand, London MDCCCXLII, s. 209; George Percy Badger, **The Nestorians and Their Rituals with the Narrative of a Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844 Vol. c. I**, Joseph Masters, Aldersgate Street, And New Bond Street, London MDCCCLII, s. 212.

⁸⁹ Eli Smith, **a.g.e. c. II**, s. 218; Eliya Vartanov, **a.g.e.**, s. 29; Aziz S. Atiya, **a.g.e.**, s. 306.

⁹⁰ BOA, Y.PRK. UM. 3 /40. 1842 yılından itibaren yeniden örgütlenen idari birimlerden sancakların başına getirilmiş olan kaymakamların 1871 düzenlemesi ile birlikte kazaların başına getirilmişlerdir. Bu düzenlemeye kadar kazalar müdürler tarafından idare edilmekteydi. Bkz. Mehmet Yıldız, **1856 Islahat Fermanının Tatbiki ve Tepkileri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003, s. 210-11.

⁹¹ Cihangir İleri, **a.g.e.**, s. 8; Süleyman Hayrullah Örs, **a.g.e.**, s. 8.

* Frederick G. Coan eserinde, Cilo Aşireti'nin diğer özgür aşiretler arasında saygınlık açısından en son sıradaki mevkii işgal ettiğini, evlerinin son derece kirli ve kaba inşa edildiğini ve onların kirlilikleri ile diğer aşiretler arasında ün yaptığını belirtmiştir. Yine Coan'a göre Bir Cilolu 5 yıl boyunca banyo yapmaması ve yıkanmadığı ile övünebilirdi. Ayrıca Cilolular bulundukları tarlaları ve toprakları işlemektense dışarı çıkıp dilenmeyi tercih ederlerdi. Bkz. Frederick G. Coan, **Yesterday in Persia and Kurdistan**, Saunders-Studio Press- California 1939, s. 76.

Pinyaniş, Al Toşi, Artuşi Bahsi, Sati, Oramari, Siliyahi, Cilo, Hakkâri, Berrawi, Tobi, Baz, Dız olarak öne çıkmaktaydılar. Bu aşiretlere bağlı olan köyler ise Ainsworth'un gözlemlerine göre şu şekilde sıralanmıştır.

I- Tiyari Aşireti'ne bağlı 24 köy bulunuyordu. Bu köyler

1. Aşıta, 2.Zawitah, 3.Miniyani, 4.Margi, 5.Kurkah, 6.Lizan, 7.Jematha, 8.Zerni, 9.Shut, 10.Rawala, 11.Tel Bekin, 12.Beleitha, 13.Oriatha,14.Rowarri, 15.Lagipa, 16.Matha Kasr, 17.Bezizu,18.Rumtha,19.Sadder, 20.Serspittin, 21.Betkhi, 22.Nehr Kal'ahsi, 23.Chamani, 24.Kal'ah thani

II.Cilolu*, Aşireti'ne bağlı 12 köy bulunuyordu.

4.Marzaya, 5.Thilina, 6.Ummut, 7.Zir, 8.Sirpil, 9.Bobawa, 10.Bibokra, 11. Şemşiki /Shemsiki 12.Mur-oriyi

III:Çölemerki Aşireti'ne bağlı köyler

1.Julamerik, 2.Koçaniş, 3.Burjullah, 4.Espin, 5.Gavaniş 6.Kotranis, 7.Euranis, 8.Syrini, 9.Bekajik, 10.Daizi, 11.Shamasha, 12.Murdadishi, 13.Madis, 14.Merzin, 15.Zerva, 16.Deriki, 17.Kermi, 18.Gesna, 19.Kalanis, 20.Khazakiyin, 21.Kewuli, 22.Meilawa, 23. Pisa, 24.Alonzo

IV.Berrawi, 1.Bebal, 2. Ankari, 3.Malaktah, 4.Bismiyah, 5.Duri, 6.Iyat, 7.Ainah Nuni, 8.Akushta, 9.Misakah, 10.Robarah, 11. Dergali, 12.TasHish, 13.Bash, 14.Hayıs, 15.Derishki 16.Mayah

V.Tobi Aşireti ve ona bağlı köyler

1.Gundukta, 2.Muzra, 3.Tomaga, 4.Berijai, 5.Jissah

VI: Baz Aşireti ve ona bağlı köyler

1.Orwantiz, 2.Shoavah, 3.Argub, 4.Kojijah,

VII.Dez/Dız Aşireti ve buna bağlı olan köyler

1.Rabban Dadishuh, 2.Maddis, 3.Chiri, 4.Suwa, 5.Golosel, 6.Mar Kiriakos, 7.Akoshi, 8.Chalchan, 9. Gorsı, 10.Sawams 11.Chemmasha⁹².

Hakkâri dağlarında bulunan Nasturi aşiretleri arasında en ünlü, en kavgacı ve en kalabalık olan aşiret olarak ön plana çıkan Tiyarilerin sahip olduğu köylerin sayısı irili ufaklı 70 civarında idi. Bu özellikleriyle Tiyariler bölgede dışarıya kapalı bir şekilde yaşamakta ve Osmanlı Devleti'ne düzenli vergi vermekten

⁹² William Francis Ainsworth, **Travels ...c. II**, s. 285-287; Bu aşiretlerin ve köylerin yaşadığı bugünkü adlarını öğrenmek için baktığımız Hakkari yıllığında bulamadığımız için günümüzdeki adlarını verememekteyiz. Bkz. **Hakkari İl Yıllığı 2003**, Ankara 2003.

kaçınmaktaydılar⁹³. Buna yaşadıkları bölgelerin ulaşım zorluğu ile vergi ödememeyi alışkanlık haline getirmelerinin etkisi büyüktür⁹⁴.

Nasturiler, bazı bölgelerde sadece kendileri yoğun olarak bulundukları gibi bazı yerlerde Kürtlerle karışık bir şekilde yaşamaktaydılar. Genel anlamda bulundukları bölgelerde başlıca komşuları Kürtlerdi⁹⁵.

2.Yerleşik Nasturilerin Yaşadıkları Coğrafya

Osmanlı Devleti'nde Nasturilerin yerleşik olarak yaşayanları Musul ve Van'daki köylerde tarım ve hayvancılık yapmakta olup, aşiretlere göre daha az sayıda bulunmaktaydı⁹⁶. Bu Nasturiler daha önce dağılan aşiretlerden kalan ailelerin oluşturdukları topluluklardan oluşmaktadır⁹⁷.

Yerleşik Nasturiler daha çok İran'ın Kuzeybatısındaki verimli tarım sahalarında, Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Van-Hakkâri, Amediye ve Behdinan bölgelerindeki kasaba ve köylerinde Müslüman komşularıyla bir arada yaşamaktaydılar. Bu Nasturiler, dağlı ve konargöçer kardeşlerine göre daha uysal ve barışçıl insanlardı⁹⁸. Yerleşik Nasturilerin bölgedeki köyleri ve nüfusları aşiret Nasturileri ile karşılaştırıldığında oldukça az ve önemsizdir⁹⁹.

Osmanlı Devleti dışında yaşayan kesim ise İran bölgesinde Urmiye, Savuçbulak, Uşnu, Tergevar, Mergevar, Bradost, Salamas, Revandüz ve İran

⁹³ Lieut-Colonel Stuart, **Journal of a Residence in Northern Persia and the Provinces of Turkey**, London MDCCCLIV, s. 324; Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 314-316; Robert DeKelaita, **a.g.e.**, s. 7.

⁹⁴ E. A. Lalayan, **a.g.e.**, s. 34. Tiyari bölgesi ile Thuma bölgesi arasında geçişi kesen kayalara "Vergi Memuru Uçurumu" adı verilmekteydi. Rivayete göre Bir Türk memuru buraya kadar gelmiş ve burada yarım metre genişliğinde çok dik ve dar patikadan geçememiştir. Bu nedenle kayalığın öbür tarafındaki köylüler vergilerden hep muaf kalmışlardır. Bkz. Aynı eser.

⁹⁵ BOA, İ.MSM 48/1229; BOA, Y.E.E. 132/26.

⁹⁶ BOA, DH. EUM.4şb. 23/113; BOA, İ.MSM 48 /1229; BOA, Y.PRK. UM 3 /40; Charles White, **Three Years in Constantinople; or, Domestic Manners of the Turks in 1844 Vol. I**, London 1845, s. 140; Rev. Rev. Horatio Southgate, **Narrative of a Tour Through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia, with an Introduction, and Occasional Observations Upon the Condition of Mohammedanism and Christianity in Those Countries, Volume c. I**, D. Appleton & Co.200 Broadway, 1840, s. 310

⁹⁷ Muzaffer İlhan Erdost, **Şemdinli Röportajı**, Onur Yay. Ankara 1994, s. 65.

⁹⁸ Cihangir İleri, **a.g.e.**, s. 8; Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s. 93.

⁹⁹ BOA, Y.PRK. UM. 48/69; William Ainsworth, "An Account of Visit to Chaldeans İnhabiting Centrel Kurdistan; and of an Ascent of the Peak of Rewandiz (Tûr Sheikhiwa) in the Summer of 1840", **Journal of the Royal Geographic Society, Vol. 11**,1841, pp. 35. Ainsworth'a göre, Osmanlı Devleti'ndeki yerleşik Nasturiler, Walti, Neivdi, Gesnak, Daprashin, Burun, Bilicani, Yüksekova, Ablak Şemdinli, Shapat, Bratsinnai, Dirakan, Nurwar köylerinde ve Amediye civarlarında yerleşim yerlerinde bulunmaktaydılar. Bkz. Aynı eser.

Azerbaycan’ındaki bölgelerde dağınık bir şekilde,¹⁰⁰ rahatsız edilmeden 19. yüzyıla kadar hayatlarını sürdürmüşlerdir. İran Devleti’nde yaşayan Nasturilerin sevk ve idaresi için hükûmet tarafından “*Serparast*” adı verilen ve genellikle Ermenilere mensup olan bir vali atamıştır¹⁰¹. Bu görevli, Nasturilerin sorunlarıyla ilgilenerek bunlara çözümler bulmaya çalışırdı¹⁰². Yine Urmiye’deki Nasturi köylerinin idaresinden ve devlete verilecek vergilerin toplanmasından “*Kethuda/Kahya*” adlı bir sorumlu bulunmaktaydı¹⁰³.

Urmiyeli Nasturilerin işlemiş oldukları toprakların bir kısmı kendilerine ait olmakla birlikte toprağı olmayan Nasturiler, bölgenin zengin toprak sahiplerinin arazilerini işlerlerdi. Toprağı olmayanlar çok çalışarak zamanla tarım işçileri oldukları İranlı toprak sahiplerinden topraklarını satın alarak kendi mülklerinin sahibi olmuşlardır. İran’ın Kuzeybatısı’ndaki bölgede yaşayan Nasturiler 1890’lı yıllarda cizye vermekle yükümlüydüler. Buna göre 16 yaşına gelen her erkek askerlikten muaf olma karşılığında İngiliz parasıyla 3 sterlin vergi veriyordu. Ancak İran hükûmeti son dönemlerde Nasturileri de askere almak için girişimlerde bulunmuşur¹⁰⁴.

İran Nasturileri yer kirası olarak aile başına yıllık 4 sterlin 9 cent* ücret ödemek durumundaydılar. Yine evleri kendilerinin değil de bir Müslüman toprak sahibinin ise ev kirası olarak iki gün mülk sahibine çalışmak veya bir miktar ücret vermek zorundaydılar. Bu ücret her yıl iki kümes hayvanı, bir yük tezek ve bir miktar yumurtadan oluşurdu. Nasturilerin sahip oldukları bağlar* için verdikleri vergi bedeli bağın özelliğine göre değişmekle birlikte 6 cent civarında bulunmaktaydı¹⁰⁵.

¹⁰⁰ William A. Shedd, William A. Shedd, “The Assyrians Of Persia And Eastern Turkey”, **Bulletin of the American Geographical Society Vol. 35., No. 1.**, 1903, New York 1903, s. 2; John Joseph, **a.g.e.**, s. 86.

¹⁰¹ Edward Cutts, **Christians ...**, s. 249, 252; John Joseph, **a.g.e.**, s. 100-101.

¹⁰² John Joseph, **a.g.e.**, s. 101.

¹⁰³ Edward Cutts, **Christians ...**, s. 256; Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 116.

* 1897 yılında İran’da 1 cent 50 İran Dinari etmektedir. Bkz. Rabbi Mooshie G. Daniel, **Modern Persia**, Urmiye 1897 <www.gutenberg.org.> (22.12.2008.)

¹⁰⁴ Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 295.

* İran’da bağların ölçümü için kullanılan arazi ölçü birimine “*tanap*” adı verilirdi. Nasturilerin almış oldukları bağların bir tanapı 7 ile 15 sterlin arasında değişmekteydi. Bkz. Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 295.

¹⁰⁵ Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 295; Rew. S.G. Wilson, **Persia: Western Mission**, Presbyterian Board Of Publication, Philadelphia 1896, s. 25-26; Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 121; George N. Curzon, **Persia and the Persian Question c. I**, Frank Cass & Co.Ltd., London

İran bölgesinde 19. yüzyıl boyunca Müslüman ve Nasturi halk aynı koşullarda yaşamakta ve günlük yaşamlarında dinden kaynaklanan kesin bir ayrım bulunmamaktaydı. Bu nedenle taraflar zamanla karşılıklı etkileşim neticesinde birbirlerinin bazı geleneklerini ifa eder duruma gelmişlerdir. Bu bağlamda Müslüman komşuları, Nasturiler gibi hastalandıklarında şifa dilemek için onlarla birlikte kiliselere giderek şifa aramakta veya dileklerde bulunmaktaydılar. Şifa bulduklarında veya dilekleri gerçekleştiğinde kiliselerin mum ihtiyacı için bal mumu veya kandil yağı getirmekteydiler. Ancak misyonerlerin bölgeye gelişi ve ardından halk arasında gerçekleştirdikleri faaliyetler zamanla karşılıklı güven eksikliğine ve taraflar arasında ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur¹⁰⁶.

19. yüzyılın sonuna doğru İngiltere'nin politik müdahalesi sonucunda İran Nasturilerinin yaşam koşullarında ve devlet nezdindeki vergilendirmelerinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır¹⁰⁷.

B-NASTURİLERDE CEMAAT YAPILANMASI

1.Nasturilerde Kilise

Nasturi toplumu, genel olarak kilise ve din eksenli sosyal yaşam tarzına sahiptir. Her şeyin etrafında döndüğü kurum olarak göze çarpan kiliseler, yapıldıkları yörenin ihtiyaçlarına göre sağlam kireç taşından inşa edilirdi¹⁰⁸. Ayrıca bu kiliselerinin giriş yönü genel olarak doğuya bakar,¹⁰⁹ kapıları daima alçak ve dar

1966, s. 547; John Joseph, **a.g.e.**, s. 87-88; Yonan Şahbaz, **İslam'ın Savaşı Bir Hristiyan Topluluklarının Öyküsü**, Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, I. Baskı., İstanbul 2006, s. 26-27.

¹⁰⁶ John Joseph, **a.g.e.**, s. 88.

¹⁰⁷ John Joseph, **a.g.e.**, s. 102.

¹⁰⁸ William Francis Ainsworth, **Travels ...c. II**, s. 227; William W. Campell, **A Memoir of Mrs. Judith S. Grant, Late Missionary to Persia**, New York 1844, s. 193; Surma d Byat Mar Samcun, **a.g.e.**, s. 18; Rev. Thomas Laurie, **Dr. Grant and the Mountain Nestorians**, Boston 1853, s.130; William Ainsworth, "a.g.m" s. 36-37; Wigram, yapılaş özelliklerinden dolayı Nasturi köylerindeki kiliselerin köyün düşmanları için halkın kullandığı bir kale olduğunu belirtmektedir. Bkz. Rev. W. A. Wigram, **The Assyrian and Their Neighbours**, s. 98.

¹⁰⁹ George David Malech, **History of the Syrian Nation and the Old Evangelical-Apostolic Church of the East**, Minneapolis 1910, s. 346. Nasturi kiliselerinin kapısının alçak yapılmasının nedenleri hakkında birçok rivayet bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kapıların küçük yapılmasının mezheplerinden ileri geldiğidir. İkincisi, Hristiyanların buraları savaş ve baskı dönemlerinde düşmanlarına karşı sığınak vazifesi görmesi için dar ve alçak yapılmış olmasıdır. Üçüncüsü ise, Nasturilerin mezhepsel çekişme içinde oldukları Katoliklerin minber gibi dini ritüellerinin Nasturi kiliselerinin içerisine yerleştirilmesinin engellemek istenmesidir. En sonucu neden de Nasturilerin düşmanlarının içeriye girip kilisenin kutsallığının bozulmasını engellemek için kapılarının alçak ve dar yapıldığıdır. Bkz. George David Malech, **a.g.e.**, s. 346; Oswald H. Parry, **a.g.e.**, s. 76.

yapılırdı¹¹⁰. Nasturiler özellikle inşaat sırasında bu konuya çok dikkat ederlerdi¹¹¹. Toplumda yeni inşa edilen bir kilisenin tam anlamı ile ibadet yeri olarak kabul edilmesi için patrikleri tarafından kutsanması ve içerisinde bir başlangıç ayini gerçekleştirilmesi gerekmektedir¹¹².

Yine bu kiliselerde, okuma sırasında kullanılan bir sıra/masa ve birkaç süsleme kumaş dışında Katoliklerden farklı olarak hiçbir ikona ve resim konulmazdı¹¹³. Ancak Katoliklerin, misyonerlik faaliyetleri sonucunda 19. yüzyılın sonlarına doğru Nasturi kiliselerine birtakım sanat değeri olmayan aziz resimleri ile ikonalar konulmaya başlanmıştır¹¹⁴.

Nasturi toplumunda bazı kiliselerin bakım ve onarım ihtiyaçlarının karşılanması için çevrelerinde geniş araziler bulunmaktaydı¹¹⁵. Bu topraklar arasında en verimlileri Koçaniş'tekilerdi¹¹⁶.

Bazı kiliseler ibadet yeri olmasının yanı sıra fakirleri ve yoksulları doyurmak için aşevi, yolcular için de kervansaray görevini üstlenmiştir. Bu işlevi olan kiliselerin harcamaları için bazı topraklar vakfedilmiştir. Bu harcamaları kontrol eden birinci derecedeki papaza “*Reis Umra*” denirdi. Reis Umra'nın yardımcısı ve kilisenin hizmetkârı olarak adlandırılan “*Quuwank*” ise kilise giysi ve eşyalarının, mumlarının ve kitaplarının bakımından sorumluydu. Bu kişiler halk tarafından seçilmesine rağmen ancak patriğin onayı ile görevlerine başlayabilirlerdi¹¹⁷.

19. yüzyılda Nasturi papazlarının yetersizliği din adamı yetiştiren eğitim sisteminin bozulması ve bu görevin belirli ailelerde kalmasının sonucu olarak Nasturi toplumunda bazı bölgelerde üç dört kiliseye bir din adamı* bakar duruma

¹¹⁰ Smith And H.G.O. Dwight, **a.g.e.**, s. 369; Robert E. Speer, **The Hakim Sahib the Foreign Doctor a Biography of Joseph Plumb Cochran, M.D of Persia**, Fleming H. Revell Company, New York 1911, s. 219.

s.189; William Francis Ainsworth, **Travels ...c. II**, s. 228; Austen Henry Layard, **a.g.e.**, s. 135.

¹¹¹ F.F.I., “More Unpolished Pebbles From The Same Quarry”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVI**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 318.

¹¹² Austen Henry Layard, **a.g.e.**, s. 138.

¹¹³ Eli Smith And H.G.O. Dwight, **a.g.e.**, s. 369, 371, 388; Austen Henry Layard, **a.g.e.**, s. 135.

¹¹⁴ Austen Henry Layard, **a.g.e.**, s. 120.

¹¹⁵ Edward Cutts, **Christians ...**, s. 206. Urmiye Bölgesi'nde bulunan bazı Nasturi kiliseleri ise taş yerine kerpiçten yapılmıştır. Bkz. F.F.I., “A School Day At Ula”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXI**, Published for the Assyrian Mission London 1897, s. 210.

¹¹⁶ Robert E. Speer, **a.g.e.**, s. 199.

¹¹⁷ Surma d Byat Mar Samcun, **a.g.e.**, s. 19. Nasturi Kilisesi aynı zamanda bir kervan saray olarak da kullanılırdı. Kervansaray olarak kullanılan en önemli kiliselerden bir tanesi Tiyyari'deki Mar Sawa Kilisesi'ydi. Bu kilise günde yaklaşık iki yüz kişiye hizmet veriyordu. Aynı eser.

* Nasturi din adamlarının kılık kıyafetlerine bkz. EK-3.3.

gelmiştir¹¹⁸. Bu aynı zamanda kiliselerinin bakımsız kalıp harabe olmasına; halkın da dini ritüel ve farzlar konusunda cahil kalmasına neden olmuştur. Nasturi din adamlarının topluma cevap verme konusundaki yetersizliği Nasturilerin dini anlayışında bozulmaları beraberinde getirdiği gibi papazsız kalan Nasturi köylerinin de dış dünyadan gelen misyonerlerin kolayca etki alanına girmesini ve mezhep değiştirmelerinin önünü açmıştır¹¹⁹.

Bütün bu olumsuzluklar önce Nasturi toplumunun mezhep yapısının bozulmasına, ardından sosyal olarak daha da küçülmesine neden olmuştur.

2.Patriklik Kurumu

Hem siyasi hem de dinî gücü bünyesinde bulunduran Nasturi Patriği, halkının gözünde dünyada yaşayan en kutsal kişi ve Hz. İsa'nın takipçisi olduğu için, onun her sözü kanun kabul edilmiş ve sorgulanmadan yerine getirilmiştir¹²⁰. 19. yüzyıldan I. Dünya Savaşı'na kadar Nasturileri yöneten patrikler, Mar Şamun Nonah (1785-1825), Mar Şamun Abraham (1825-1861), Mar Şamun Roul (1861-1903) ve Mar Şamun Benyamin (1903-1917)'dir¹²¹.

19. yüzyılda Nasturi nüfusunun yoğunluğuna paralel olarak Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan¹²² patrik, Nasturileri 20. yüzyıla kadar Koçaniş Köyü'nden yönetmiştir¹²³. İran'daki halkını ise kendisinin belirlediği bir temsilci vasıtasıyla idare etmiş ve bu sistem I. Dünya Savaşı'na kadar bu şekilde devam etmiştir¹²⁴.

¹¹⁸ O. H. Parry, "English, French, American, Syro-Persian", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIV**, Published for the Assyrian Mission London 1898, s. 270-71, s. 271.

¹¹⁹ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 193-194.

¹²⁰ Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 288; William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, **a.g.e.**, s. 58; Major Frederick Millingen, **Kürtler Arasında Doğal Yaşam**, Çev. Nuray Mestçi, Doz Yayımları, I. Baskı, İstanbul 1998, s. 163.

¹²¹ George David Malech, **a.g.e.**, s.321.

¹²² Cihangir İleri, **a.g.e.**, s. 42. 1918 yılından sonra, I. Dünya Savaşı'nın ardından bir kez daha patrikhane Musul'a, Irak'ın bağımsızlığından sonra da Amerika'ya taşınmıştır. Bkz. Aynı eser aynı sayfa.

¹²³ Lieut-Colonel Stuart, **a.g.e.**, s. 326; Eli Smith And H.G.O. Dwight, **a.g.e.**, s. 374; Lady Sehil, **a.g.e.**, s. 349; Rev. J. H. Shedd, **a.g.e.**, s. 12; Julius Richter, **a.g.e.**, s. 41-42 Aubrey R. Vine, **The Nestorian Churches a Concise History of Nestorian Christianity in Asia from the Persian Schism to the Modern Assyrian**, Indepent Press, Ltd Memorial Hall, E.C.4, London 1937, s. 183; George N. Curzon, **Persia ... c. I**, s. 538-39; Major Frederick Millingen, **a.g.e.**, s. 163.

¹²⁴ A.R.E., "Kokha Yaqu Of Anhar" ,**Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIX**, Published for the Assyrian Mission London 1900, s. 352-353. 19. yüzyılın son çeyreğinde Nasturi Patriği'nin Urmiye Bölgesi'ndeki temsilcisi Kokha Yaqu adlı bir Nasturi idi. Bkz. Aynı eser.

Patriklik makamı 1552 yılından itibaren aynı aileden gelen üyeler tarafından elde tutulmuştur. Bu âdeti başlatan Nasturi Patriği (1437-1477) Mar Şamun Simon IV. Basidi'dir. Ondan sonra patrikliğin tek ailenin elinde kalmasından dolayı¹²⁵ patriklik makamın boş kalmaması için aynı aileden birkaç çocuk yetiştirilirdi¹²⁶.

Patrik adayı olarak yetiştirilen bu çocukların büyük çoğunluğu patriğin erkek kardeşlerinin çocukları veya diğer yakın akrabaları olup, “*Nazarites*” yani “aday” olarak görüldükleri için erken yaşlarından itibaren özel eğitim alırlardı. Eğitimleri sırasında adaylardan birisi zamanla ön plana çıkar ve patrik olurdu¹²⁷. Patrik olabilmek için kan bağı dışında uyulması gereken et yemek gibi bazı diyet kuralları* vardı. Bunlar, patrik adayı anne karnındayken başlar ve hayatı boyunca devam ederdi. Adayların temel yiyecekleri balık, yumurta, süt ve süt ürünleriydi¹²⁸. Patrik adaylık günlerinden itibaren sıkı bir perhiz ile birlikte günlerini oruç ve ibadetlerle geçirir ve çocukluktan itibaren sakalını da kesemezdi¹²⁹.

Patriklik seçiminde öne çıkan aday, ileri gelen dört bölgenin piskoposları tarafından onaylanır ve patrik olarak ilan edilirdi. Nasturi toplumunda her ne kadar patrik, din adamları tarafından seçiliyor görünse de asıl etkili olanlar aşiretlerdir¹³⁰.

¹²⁵ Edward L. Cutts, *The Assyrian ...*, s. 11; Isabella L. Bird, *a.g.e.*, s. 288; Kadir Albayrak, *a.g.e.*, s. 83.

¹²⁶ BOA, Y.PRK.DH. 9/26; Eli Smith, *a.g.e. c. II*, s. 217; Eli Smith And H.G.O. Dwight, *a.g.e.*, s. 374; İ.R.Termen, *a.g.e.*, s. 13; Robert E. Speer, *a.g.e.*, s. 168; William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, *a.g.e.*, s. 58.

¹²⁷ Isabella L. Bird, *a.g.e.*, s. 308-309; Artur Longden, “Vox Populi”, *Quarterly Report of the Assyrian Mission, No. LIV*, London 1903, s. 595; O.H.Parry, “Mar Shimun”, *Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIII*, s. 255-256; Bülent Özdemir, *a.g.e.*, s.44.

*Muhtemel patrik adayına gebe olan kadın Nasturiler tarafından özenle korunur ve el üstünde tutulurdu. Muhtemel patrik adayının annesi, doğuma kadar olan süre içerisinde kutsal bir mekana kapatılır, burada günlerini oruç ve duayla geçirirdi. Bu süre zarfında anne adayı et ürünlerden uzak durarak daha çok turp, havuç ve baharatlardan oluşan yiyeceklerle beslenir, çocuk doğuncaya kadar zorunlu olarak perhizine dikkat ederdi. Bkz. Major Frederick Millingen, *a.g.e.*, s. 163; Cihangir İleri, *a.g.e.*, s.35.

¹²⁸ BOA, Y.PRK. DH. 9/26; Eli Smith, *a.g.e. c. II*, s. 217; Edward L. Cutts, *The Assyrian ...*, s. 16; Vital Cuniet, *a.g.e.*, s. 652; Kadir Albayrak, *a.g.e.*, s. 83.

¹²⁹ William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, *a.g.e.*, s. 58.

¹³⁰ Cihangir İleri, *a.g.e.*, s. 35. Misal olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında Nasturi Patriği Mar Şamun öldüğünde yerine adaylardan kardeşi Kaşka Meku'nun oğlu Mar Mekkatis'in seçilmesi bekleniyordu. Ancak patriği seçmek için toplananlar kibarlığı, konuk severliği ve açık sözlülüğünden dolayı patriğin kız kardeşi Khami'nin oğlu Abraham'ı seçmek istemişlerdir. Bu nedenle Thoma kabilesinin melikleri tarafından bir gece kaldırılan Abraham, kiliseye götürülerek patriklik konusunda desteklenmiştir. Bu olay, Mekkatis'i sinirlendirmiştir. O da destek almak için Şemdinli'ye giderek burada Yüksekova Nasturileri ile Mira Mardin adlı güçlü bir Kürt aşiret reisinden destek almıştır. Ancak bu çabalarına rağmen Mekkatis, Mar Abraham'ın patrik olmasını engelleyememiştir. Mar Mekkatis, bu olaydan iki yıl sonra ölmüş ve böylelikle patrik sorunu kendiliğinden çözülmüştür. Bkz. Lady Sehil, *a.g.e.*, s. 353; Artur Longden, “a.g..m.”, s. 595.-7.

2.1.Patriğin Görev ve Yetkileri

Osmanlı Devleti'nde, Nasturi Patriği'nin devlet ile ilişkisi doğrudan merkezi hükümetle olmayıp Van valiliği aracılığıyla yürütülmekteydi. Kendisini ve halkını ilgilendiren bir konu olursa bu şehre giden ve yetkililerle görüşen¹³¹ patrik, devletin Nasturiler hakkında vermiş olduğu emirler ve yasakların yerine getirilmesinden sorumluydu. Ayrıca bu hizmetleri karşılığında Osmanlı Devleti'nden maaş aldığı gibi oturmuş olduğu köy ve toprakları üzerinde yaşayanlar her türlü vergiden muaf tutulmuştur¹³². 1865 yılında Nasturilerin bağlı oldukları Kürt beyleriyle yaşamış oldukları sıkıntılardan sonra Nasturilerden alınacak vergilerin tahsili için Nasturi Patriği Mar Şamun görevlendirilmiştir¹³³. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti bu konuda Nasturi Patriği'ni tek yetkili olarak görmüş ve onun aracılığıyla vergileri temin etmeye çalışmıştır¹³⁴. Bu bağlamda Nasturi Patriği 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra vergi toplayıcılığı görevini de icra etmiştir.

Yönetiminde bulunan Nasturi aşiretlerini yönetmek için bunların başına “*Melik*” adı verilen yöneticiler atayıp veya onları görevden alan Patrik,¹³⁵ Nasturilerin davalarını ve sorunlarını “*Divanhana*” adlı odasında hakem olarak çözerdi¹³⁶. Bu konularda kilise ve medeni hukuk içerikli bir kitap olan “*Sunhadus*”u esas alırdı. Bu hakemlik görevinde patriğin, taraflardan suçlu olanına hapis ve para cezası verme yetkisi de vardı¹³⁷. Patriğin bir kişi için verdiği en büyük ceza aforozdur¹³⁸.

¹³¹ “Troubles”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. VII**, Published for the Assyrian Mission London 1892, s. 19-20; Rev. Justin Perkins, **A Residence Of Eight Years In Persia Among The Nestorian Christians**, Published By Allen, Morrill & Wardwell, New York 1843, s. 4-5; Yonca Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 36-7.

¹³² BOA, A. MKT. MHM. 669/3; J.Baillie Fraser, **Mesopotamia and Assyria, from the Earliest Ages to Present Time; with Illustrations of Their Natural History**, New York 1842, s. 222; Edward Cutts, Edward Cutts, **Christians ...**, s. 202; İ.R. Termen, **a.g.e.**, s. 123; W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 323-26.

¹³³ BOA, HR.TO. 201/38.

¹³⁴ BOA, A.MKT.UM 444/85.

¹³⁵ Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 288.

¹³⁶ O.H. Parry, “Mar Shimun”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIII**, s. 255-257; Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 288.

¹³⁷ J.Baillie Fraser, **a.g.e.**, s. 222; Edward Cutts, Edward Cutts, **Christians ...**, s. 202-203; William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, **a.g.e.**, s. 58; David Jenks, “Notes On The Creed As Used By The East Syrians”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXIV**, Published for the Assyrian Mission London 1895, s. 172; Surma d Byat Mar Samcun, **a.g.e.**, s. 57. Bkz. Verilen cezalar için kullanılan hapisane genellikle patriğin Koçaniş'teki malikânesinin bir bölümünü oluşturmaktaydı. Bkz. Surma d Byat Mar Samcun, **a.g.e.**, s. 57

¹³⁸ William Ainsworth, “a.g.m.”, s. 43; İ.R.Termen, **a.g.e.**, s. 13; Rev. W. A. Wigram, **The Assyrian And Their Neighbours**, s. 138; Bülent Özdemir, **a.g.e.**, s. 45.

Nasturi Patriği'nin gelirleri, halkından Melikler aracılığı topladığı vergilerden ve çeşitli kiralardan oluşmaktaydı¹³⁹. Kira dışındaki “*Reshitha*” adı verilen geliri¹⁴⁰ standart olmayıp kişinin mal varlığına ve zenginliğine göre değişmekteydi. Fakirlerden alınan 100 para iken zenginlerde bu miktar 1 mecrediye/ 20 kuruşa kadar çıkmaktaydı¹⁴¹. Bu gelirlerin yanı sıra patrik, dini olarak günahkâr kimselerden tövbe cezası¹⁴² ve ilk çıkan sebze ve meyve gibi tarım ürünlerinden elde ettiği “*Gheweeth*” adlı gelirleri de bulunmaktaydı¹⁴³.

Bedirhan Bey olayının ardından Osmanlı Devleti, Mar Şamun'u Nasturilerden sorumlu resmi bir devlet memuru olarak görmüş ve ona 1 Ocak 1850 yılından itibaren aylık 100 kuruş maaş bağlamıştır¹⁴⁴. 1851/52 yılları arasında Nasturi Patriği'nin maaşı 200 kuruş civarında bulunuyordu. Aynı yıl Osmanlı Devleti, patriği devlete ısıdırmak için maaşına 300 kuruşluk zam yapmıştır¹⁴⁵. Mar Şamun'un devletten aldığı maaş 19. yüzyıl boyunca ihtiyaçlarına göre sürekli artmıştır. Hatta 1892 yılına geldiğinde 1.500 kuruştan 2.500 kuruşa kadar çıkmıştır¹⁴⁶. Bu maaşın zamlı ve tam zamanında verilmesi* için birçok yazışmalar yapıldığını görmekteyiz¹⁴⁷.

¹³⁹ Edward Cutts, Edward Cutts, **Christians ...**, s. 202-203; Rew. S.G. Wilson, **a.g.e.**, s. 101; Pars Tuğlacı, **Osmanlı Şehirleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 142; Major Frederick Millingen, **a.g.e.**, s. 40; KP Matiyef, **Asurlar, Modern Çağda Asur Ulusal Sorunu**, Çev. Murat Kara, Bet-Prasa & Bet-Froso, Nsibin Yayınevi, 1996, s. 23; Bülent Özdemir, **a.g.e.**, s. 43; Matiyef, patriği melikler aracılığı ile erkeklerden adam başına bir kuruş, kadınlardan ise yarım kuruş vergi aldığını belirtmektedir.

¹⁴⁰ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s.260; J.F.Coakley, **a.g.e.**, s.130; Bülent Özdemir, **a.g.e.**, s.43. Muzaffer İlhan Erdost, **Şemdinli a.g.e.**, s.65.

¹⁴¹ Pars Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁴² George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s.260; Cihangir İleri, **a.g.e.**, s.35. 20. yüzyılın ilk yıllarında Nasturi Patriği, halkından adam başına 50 para yardım toplamaktaydı.Bkz. BOA, DH.EUM. 4şb 23 /113.

¹⁴³ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s.260; Bülent Özdemir, **a.g.e.**, s.43.

¹⁴⁴ BOA, A.MKT.NZD. 2 /24; George N. Curzon, **Persia ... c. I**, s. 540.

¹⁴⁵ BOA, A.MKT. UM. 79/57.

¹⁴⁶ **VGG.d. 940**, s. 63; BOA, Y.PRK.UM 13/103; BOA, DH.MKT. 1995/70; BOA, DH. MKT. 1866/97; BOA, Y.PRK. DH. 9/26. 1905 yılından itibaren patrik ayda 15 lira almaya başlamıştır. Bkz. KP Matiyef, **a.g.e.**, s.23.

*19. yüzyılda Nasturi Patriği Mar Şamun'un çeşitli nedenlerden dolayı maaşını alamadığı dönemler olmuştur. Mar Şamun bu dönemlerde Osmanlı Devleti'ne başvurmuştur. Bkz. BOA, DH.MKT. 1449/11; BOA, DH. MUI. 7/26.

¹⁴⁷ BOA, Y.PRK.UM 13/103; BOA, DH.MKT. 2030/112. 1894 yılında Nasturi Patriği'nin dini gelirleri ailesindeki rakibi Nemrut Efendi'nin çeşitli entrikaları sonucu önemli ölçüde azalmıştır. Çünkü Nemrut Efendi, Nasturi Patriği'nin 80 altın değerindeki buğday yükünü ele geçirerek kendi tasarrufuna almıştır. Nasturi Patriği, artan kaynak sıkıntısı nedeni ile İngilizlere başvuruda bulunmuştur. Bkz. BOA, A.MKT. MHM. 533/19.

19. yüzyılda bölgeye misyonerlerin gelmesi Nasturi Patriği'ne yeni gelir kaynakları yaratmıştır. Çünkü patrik dış dünyadan gelen misyonerlere kira karşılığında ev tahsis etmiş¹⁴⁸ ve onlardan okul açtıkları için para almıştır¹⁴⁹. Misal olarak İngilizler, misyon faaliyetlerinin geleceği için Nasturi Patriği Mar Şamun'a 1899 yılında 25 dolar civarında bir para vermişlerdir¹⁵⁰.

2.2.XIX. Yüzyılda Patriğin Otorite Kaybı

Nasturi Patriği Mar Şamun, Hakkâri dağlarında ve halkı arasında her şeye sözü geçen küçük bir kral gibi olmasına rağmen 19. yüzyıldan itibaren genç Nasturilerin özgürlükçü istekleri karşısında otoritesini kaybetmeye başlamıştır¹⁵¹. Bunda gelişen dünya şartlarına göre Nasturi Patriği'nin daha düşük eğitilmiş olması, çağın gerisinde kalması ve görev yetki alanını sadece vergi toplamak ve kendi ihtiyacını tahsille sınırlandırmış olması etkili olmuştur¹⁵².

1880'li yılların başında Mar Şamun Roul'un selefi Abraham'ın tam tersine Nasturi geleneklerine uymayan düzensiz alışkanlıklarıyla birlikte içki içmesi toplumundaki otoritesini ve saygınlığını belirli bir ölçüde kaybetmesine neden olmuştur. Oysa daha önce hiç kimse Nasturi Patriği'nin hakkını vermeden kendi sürüsü ve malından faydalanmazken şimdi herkes onu, halkından çok kendi çıkarını gözeterek, bir maaş karşılığında kendilerini Osmanlı Devleti'ne sattığını düşünmekteydiler. Bu nedenle patrik halkından ve Meliklerinden vergilerini düzenli bir şekilde alamamış ve geliri belirgin bir şekilde düşmüştür¹⁵³. Maddi sıkıntıya

¹⁴⁸ Mayevyski, **a.g.e.**, s. 145-146. Yine Mar Şamun kendisine ve Kilisesine ait olan bazı evleri topraklarına gelen misyonerlere kiralardı. Bu kiracıların kiralari her sene artış göstermiştir. Patriğin kiracılarından Mr. Brown, 1898 yılında senelik 400 lira vermiştir. Brown, Koçaniş'te Mar Şamun'un evindeöölünceye kadar kiracı olarak kalmıştır.. Mar Şamun'un kiracısı olmak aynı zamanda Mr. Brown için iyi bir korunma sağlamıştır. Mr. Brown'un kirasının yüksek olmasının en önemli nedenlerinden birisi de bu olduğu muhakkaktır. Bkz. Aynı eser.

¹⁴⁹ Athelstan Riley, **Narrative of a Visit to the Assyrian Christians in Kurdistan Undertaken at the Request of the Archbishop of Canterbury in the Autumn of 1884**, London 1886, s. 9.

¹⁵⁰ Y. M. Neesan, "A Letter From Mr. Neesan", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVI**, Published for the Assyrian Mission London 1901, s. 292-293.

¹⁵¹ İ.R. Termen, **a.g.e.**, s. 13-14.

¹⁵² George N. Curzon, **Persia ... c. I**, s. 540; Süleyman Hayrullah Örs, **a.g.e.**, s. 63-64.

¹⁵³ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 625. Yine 19. yüzyılın son yıllarında Nasturi Patriği misyonerler ve devletle olan ilişkilerinde genel olarak çıkarları doğrultusunda değişken ve dalgalı politika yürütmüştür. Onun bu ruh hali misyonerler tarafından gayet iyi bir şekilde analiz edilerek patrikle nasıl ilişki kurulacağını bilincine ulaşılmıştır. Bkz. **The Fiftieth Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1887.**, New York: Mission House, 23 Centre Street 1887, s. 78-79.

düşen patrik, Osmanlı Devleti'ne maddi olarak sıkıntıda bulunduğunu belirterek maaş konusunda yardım istenmiştir¹⁵⁴.

Bütün bunlar dışında 20. yüzyıla girerken Nasturi Patriği Roul* yaşlanmış ve aile içindeki entrikalardan da oldukça etkilenmiştir. Çünkü son on yılda kendisine muhalif olan kuzeni Nemrut Efendi, patrik aleyhine bir kampanya yürüterek taraftar toplamaya çalışmıştır. Bununla da yetinmeyen Nemrut Efendi, patriğe yakın gördüğü İngiliz misyonerlerini adamları vasıtasıyla taciz etmiştir. 20. yüzyıla doğru patrik ailesindeki bu mücadele iyice artmıştır¹⁵⁵. 1890'lı yılların ortalarında bu çekişme sonunda Nasturi Patriği'nin gelirleri azalmış ve Hakkâri meclisindeki azaları ve kendisine bağlı bazı kişileri rakibi Nemrut Bey'e kaptırmasına neden olmuştur¹⁵⁶. Bu nedenle Nasturi Patriği, Nemrut Bey'le olan sorunlarından ötürü Nemrut Bey'e yakın gördüğü patriklik adaylarından bir tanesinin görevine son vererek makamından uzaklaştırmıştır¹⁵⁷. Sonuç olarak 1900'den önce dört olan “*Nazarite*” yani aday sayısı 1900'de düşerek üçe inmiştir¹⁵⁸.

Bu çekişmeler ve entrikalar sonunda 1902 yılında Nasturi Patriği Mar Şamun, Rouel zayıf düşmüş ve yakalanmış olduğu hastalıktan dolayı vefat etmiştir. Bu vefat ilanı Van'daki Osmanlı idarecilerine bildirilmiştir¹⁵⁹.

3. Matran

Nasturilerde, dini yaşamda patrikten sonra en önemli mevkii elinde bulunduran kişiye “*Matran**” adı verilirdi. Patrik Koçaniş'te ikamet ederken, Matran, Şemdinli'deki makamında oturmaktaydı.¹⁶⁰ Nasturiler, Matran'a “*Hnan Isu*”

¹⁵⁴ BOA, İ.MMS 67/3131. Patriğin bu başvurusu üzerine onun maaşını 1.500 kuruşa çıkartmıştır. Bakınız. Ek-2.2. ve Ek- 2.3.

* Nasturi Patriği'nin resmi için bakınız EK- 3.5.

¹⁵⁵ F.N.H., “ From Mr. Heazell's Diary”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIX**, s. 346-347.

¹⁵⁶ BOA, A.MKT. MHM. 533/19.

¹⁵⁷ O.H. Parry, “ Mar Shimun”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIII**, s. 256.

¹⁵⁸ O.H.P., “Concerning Many Things”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLI**, Published for the Assyrian Mission London 1900, s. 384-386.

¹⁵⁹ BOA, DH. MKT 681/32.

* Matran Nasturilerde metropolit seviyesindeki bir din görevlisidir. Aralarındaki en büyük fark metropolitin idari görevdeki rütbeyi ifade etmesi buna mukabil Matran'ın ise ruhani bir rütbeyi ifade etmesidir. Bkz. İbrahim Özçoşar, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁶⁰ BOA, A.MKT MHM. 672/19; Eli Smith And H.G.O. Dwight, **a.g.e.**, s. 378; Edward L. Cutts, **The Assyrian ...**, s. 15; Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 20-21; Aubrey R. Vine, **a.g.e.**, s. 184.

(?) da demekteydiler¹⁶¹. Onu diğer Nasturi dinî görevlilerden ayıran en önemli özellik, seçilecek olan patriği seçen ve kutsayan piskoposların başı olmasıdır¹⁶².

Osmanlı Devleti'nin Nasturilerle olan ilişkilerini düzenlemek ve onları devlete karşı ısındırma politikası sonucunda 1895 yılından itibaren Nasturi Matranı aylık olarak 500 kuruş maaş almaya başlamıştır¹⁶³. Ayrıca Matran, son dönemlerde İngilizlerden de patrik gibi para yardımı almıştır¹⁶⁴.

4.Nasturi Din Adamları ve Toplumdaki Yeri

Nasturiler arasında piskoposların da seçimi aynı patriklikte olduğu gibi belirli bir veraset kuralına bağlıydı. Bu veraset kuralının dışına çıkılmadığı için 19. yüzyılda zaman zaman çocuk yaşlarda piskoposlara rastlanmaktaydı¹⁶⁵. Misal olarak 1897 yılında Nasturi Matran'ının halefi 4 yaşında bir çocuktü¹⁶⁶. Bu durum Nasturi din adamlarının* eğitiminde ve seçilişinde aksamaları beraberinde getirdiği gibi din adamı olacak çocuk aileden çıkmadığında onların sayısında da düşüşe neden olmuştur¹⁶⁷. Bu nedenlerden ötürü 19. yüzyılda Nasturi papazlarının birçoğunun bilgisi ancak ayinlerini yapabilecek düzeydeydi¹⁶⁸. Buna rağmen Nasturi papazları, toplumda okuryazar olan tek sınıftır¹⁶⁹.

Nasturi toplumunda hem siyasi hem de dinî görevleri kişiliklerinde birleştiren¹⁷⁰ Nasturi papazları genel olarak 30-40 aile için tayin edilirdi. Ruhban sınıfından farklı olarak bu sınıf evlenebilir, et yiyebilir ve eğer hanımları ölürse

¹⁶¹ Edward Cutts, Edward Cutts, **Christians ...**, s. 204.

¹⁶² Eli Smith And H.G.O. Dwight, **a.g.e.**, s. 378-79, 391; Muzaffer İlhan Erdost, **a.g.e.**, s.62; Kadir Albayrak, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁶³ BOA, DH.MKT. 332/73.

¹⁶⁴ Y. M. Neesan, "A Letter From Mr. Neesan", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVI**, s.292-293.

¹⁶⁵ Surma d Byat Mar Samcun, **a.g.e.**, s. 48; Cihangir İleri, **a.g.e.**, s. 36. Bu veraset sisteminde Nasturi papazlar görevlerini genellikle oğullarına, amcaoğullarına veya damatlarına devrederlerdi.Bkz. **Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Meeting held at Boston, Mass., October 2-5, 1860.**, Press Of T.R. Marvin, 42 Congress Street, Boston 1860, s. 86.

¹⁶⁶ F.H. I., "In Persian Kurdistan ",**Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXVIII**, s. 171.

*Nasturilerde din adamları ruhani ve papaz sınıfı genel olarak iki kısma ayrılırlardı. Ruhani sınıfı Patrik, Metropolit ve piskoposları oluşturuken, Papaz sınıfı ise Korpiskopos/Horepiskopos, Arkedikon, Papaz/Keşe olarak sınıftan oluşmaktaydı. Ancak bu sınıfların kendi arasında da bir sınıflandırılması mevcuttu. Bkz Surma d Byat Mar Samcun, **a.g.e.**, s. 47-49.

¹⁶⁷ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 392-400.

¹⁶⁸ Kadir Albayrak, **a.g.e.**, s. 89.

¹⁶⁹ Eli Smith, **a.g.e. c. II**, s. 222; E.B.Soane, **a.g.e.**, s. 184.

¹⁷⁰ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 228; W.R.Hay, **a.g.e.**, s. 91.

tekrar evlenebilirlerdi. Ancak bu kurallar ruhban sınıfından olan rahipler için geçerli değildi.¹⁷¹

Birçoğu ya bir el sanatıyla uğraşan ya da küçük bir toprağı işlerleyerek geçimlerini sağlayan papazların gelirleri, genel olarak azdı. Ancak halk tarafından gönüllü yapılan bağışlar -nikâh törenlerinden- ve ücretler de onlara ek gelirler sağlıyordu¹⁷². Ancak Nasturi halkı, papaz masraflarını karşılama konusunda her zaman gönüllü değildi. Bu konuda American Board Commissioners Foreign Mission (ABCFM) adlı kuruma bağlı olan misyonerler, Hakkâri dağlarında birçok şikâyet dinlemişlerdir¹⁷³. Çünkü halkın papazlara vermek zorunda olduğu ücret, eğer kişi fakir ise, onun mali durumunu sarsıyor ve sıkıntılara sebep oluyordu¹⁷⁴.

5-Nasturiler Arasında Bölünme ve Çekişme

18. yüzyılda Katolik Kilisesi'nin Nasturi Kilisesi'ni kendisine bağlamak için yapmış olduğu müdahale sonucunda, Nasturi toplumu bölünmüş ve Mar Şamun'un ovalardaki nüfuzu azalmıştır. Bu yüzden 19. yüzyılda patriğe bağlı Nasturilerin çoğu İran'ın Urmiye çevresindeki yerleşim bölgeleri ile Van ve Hakkâri dağlarında yaşamaktaydı¹⁷⁵.

19. yüzyılda da Nasturiler arasında çekişmeler ve sorunlar artarak devam etmiştir. Nasturi toplumunda mezhep değişiklikleri genellikle bir menfaat ilişkisi nedeni ile oluyordu. 1832 yılında Mar Şamun tarafından Amediye'ye atanan Mar İlyas adındaki papaz, burada bir yıl görev yaptıktan sonra bu yerden daha iyi bir konuma sahip olan Musul piskoposluğunu alabilmek için Katolik oldu. Ancak onun birdenbire mezhep değiştirmesinden kuşkulanan Katolikler, onu beklediği Musul

¹⁷¹ William Ainsworth, "a.g.m" s. 36; Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 307-308.

¹⁷² Eli Smith, **a.g.e. c. II.**, s.223; George Percy Badger, **a.g.e. c. I.**, s. 228; Edward L. Cutts, **The Assyrian ...**, s. 16; Edward Cutts, **Christians ...**, s. 205; Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 308-309; William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, **a.g.e.**, s. 59; Kadir Albayrak, **a.g.e.**, s. 89; Cihangir İleri, **a.g.e.**, s. 36. Bazen nikâh kıyacaklar, bu papazlara verilecek meblağı vermediklerinden/veremediklerinden, nikâh törenlerinin ertelendiği olurdu. Nasturi toplumundaki papazların iâşe ve günlük işlemlerine yardımcı olmak için papazın cemaatinden her üye, bir iş gününü gönüllü olarak papaza ayırmak zorundaydı. Bunun dışında Nasturi çiftçileri elde ettikleri ürünün yirmide birini de Nasturi papazlara ayırmak zorundaydılar. Bkz. aynı eserler.

*ABCFM bağlı olan misyonerler, 1832 yılından itibaren Nasturilerin yoğun olarak bulunduğu başta Urmiye bölgesi olmak üzere misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Zamanla bu faaliyetlerini Osmanlı topraklarındaki Nasturilere ulaştırmışlardır. Bkz. Rev. Justin Perkins, **A Residence ...**, adlı eserin birçok sayfası.

¹⁷³ Dwight W.Marsh, **a.g.e.**, s. 69.

¹⁷⁴ Dwight W.Marsh, **a.g.e.**, s. 179.

¹⁷⁵ Rev. Justin Perkins, **A Residence ...**, s. 4-5; Rew. S.G. Wilson, **a.g.e.**, s. 348-350.

piskoposluğu yerine daha küçük dereceli bir göreve atadılar. Mezhep değişikliğiyle istediği emele ulaşamayan İlyas daha sonra tekrar Nasturiliğe dönmüştür. Ancak onun bu tutumu Nasturi ruhaniler arasında kızgınlığa sebep olduğu için onu eski görevi yerine daha küçük bir göreve atayarak aşağıladılar ve bir daha kendisine güvenmediler¹⁷⁶.

Nasturiler, bu bölünme sonrasında sürekli olarak Keldaniler ile mücadele etmek ve kiliselerini onların elinden kurtarmak için uğraşmak zorunda kaldılar. Çünkü 19. yüzyılda Keldaniler, Fransızların desteğiyle Nasturiler üzerinde tahakküm kurarak onları baskı altına almaya çalıştığı için Nasturi Patriği, Osmanlı yetkilileri nezdinde şikâyetlerde bulunmuştur¹⁷⁷. Bölgelerine gelen Katoliklerden hoşlanmadıkları ve nefret ettikleri için Nasturiler, onları soymaktan ve ölümle tehdit etmekten çekinmemişlerdir. Bu nedenle bölgelerine gelen Katolik olmayan diğer misyoner gruplarını tanıyınca kadar Katolik muamelesi yaparak onlara sıkıntılar yaşatmışlardır¹⁷⁸.

Katolikliği kabul edenlere karşı Nasturilerin olumsuz tavırlar takındıkları ve Katolik Kilisesi'nin de onları sıkıştırdığı ve zorladığı Layard'ın eserinde şu şekilde anlatılmaktadır. *“..Bir baskı ve zulüm sistemi altında ovada yaşayan Keldaniler* inançlarından vazgeçmeye ve Roma Kilisesi ile birleşmeye zorlandılar. Doğu Patriğinin unvanlarını, işlevlerini kendisine mal eden başka bir patrik, inançlarından vazgeçenler tarafından değil onlar için seçildi ve Doğu'nun gerçek patriğine rakip oldu. Yine de bu zorla din değiştirme durumlarının hepsinde olduğu gibi değişim gerçek değil; görünürde idi. Bugüne kadar insanlar eski dillerini, kronolojilerini, kutsal kitaplarındaki eski dillerini kullanmaya devam ettiler. Onlar şimdi bile*

¹⁷⁶ William Ainsworth, “a.g.m”, 30. Nasturiler arasında bu mezhep mücadelelerinin taraflarından olan Alkuş Patriği Eliya'nın torunlarından patriklik veliahdı olan bir Keldani piskopos, 1834 yılında Urmiye'ye gelmiş bu bölgede yaşayan Nasturilere kendisinin atalarının eski dini olan Nasturi mezhebine dönmüş olduğunu ve Nasturiler onun ruhani liderliğini kabul edecek olurlarsa tüm Keldaniler'i aynı inanca döndüreceğini söylemiştir. Ancak onun bu isteği Nasturilerce yerine getirilmeyince bu sefer aynı kişi Nasturiler'i Katolikliğe döndürmeye yönelik çalışmalarda yer almıştır. Bu olay aslında mezhep olaylarının bir anlamda da Nasturiler üzerinde siyasi nüfuz kurmanın bir parçası olduğunu göstermektedir. Bkz. Dr. Asahal Grant, **Nasturiler ya da Kayıp Boylar**, Çev. Meral Barış, Bet-Prasa-Bet-Froso, Nsibin Yayınevi, Södertälje-Sweden, 1994, s. 16.

¹⁷⁷ Selim Deringil, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdulhamit Dönemi (1876-1909)**, Çev. Gül Çağalı Güven, Y.K.Y., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2002, s. 126.

¹⁷⁸ William Francis Ainsworth, **Travels ...c. II**, s. 221.

ırklarının ve inançlarının bu son kutsal kalıntılarını korumak adına Roma Kilisesi ile mücadele halindedirler..”¹⁷⁹.

Yeni Katolikler ve Nasturiler arasında çekişmeler toplumda birçok sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Onların bu politikaları sonucunda Nasturi papaz yardımcılarında bir tanesi, Hakkârî’de bulunan, Katolik Kilisesi’ne bağlı bir kilisenin duvarlarına gazyağı döküp ayin sırasında ateşe vererek kiliseden ve kilisede ibadet edenlerden kurtulmak istemiştir. Wigram tarafından engellenen bu papaz yardımcısı gerekçesini ise “... *Ya rabbi ama bilirsiniz ki sonuçta bu Katoliklerin putperestlerden farkı pek yoktur. ...*” diyerek bu girişimin kendince gerekçesini açıklamıştır¹⁸⁰.

Bölünme sonrasında iki taraf arasında kiliselerin aidiyeti konusunda çekişmeler yaşandığı gibi¹⁸¹ Nasturiler, Musul’daki Süryani Yakubi Kilisesi* ile de kilise anlaşmazlığı yaşamıştır. Bu nedenle Nasturiler ve Yakubiler birbirlerinden 19. yüzyılın ilk yarısında hiç hoşlanmıyorlardı¹⁸².

Toplumdaki patrikler arası mücadeleden dolayı Nasturiler arasında din işleri aksamaya başlamıştır. Bu işe dikkat edilmediği için Nasturi toplumunda din değiştirmeler meydana gelmiştir¹⁸³. 19. yüzyılın başlangıcından itibaren Nasturiler gibi mesailerinin çoğunu bu dönemdeki mezhep problemlerini yatıştırmakla geçirdiler. Katolik ve Protestanlar tarafından ele geçirilen kilise gelirlerini ve mülklerini geri almaya çalıştılar.

6.Nasturi Toplumunda Aşiret Reisleri Melikler

Hakkârî’nin dağlık bölgelerinde yaşayan göçebe Nasturilerin sosyal yapılanmaları komşuları Kürtler gibi aşiretler şeklindeydi. Nasturi aşiretlerinin

* Layard burada Keldaniler derken aslında Nasturileri kastetmektedir. Bk. Aynı eser, s. 173.

¹⁷⁹ Austen Henry Layard, **a.g.e.**, s. 184.

¹⁸⁰ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 370-71.

¹⁸¹ BOA, A.MKT. MVL. 141/ 66.

* 6. Yüzyılda Bizans baskısı nedeniyle Süryaniler nerdeyse piskopossuz kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak Bizans İmparatoru Justinianus (527-565) döneminde imparatoriçenin etkisi ile Süryanilerin dini olarak toparlanması için Urfa Monofizit Piskoposu Yahup/Jacob Baradaeus’a (527-565) yeni kilise örgütü kurulmasına izin vermiştir. Yakup’ta Süryani Kilisesi’ni yeniden canlandırılmıştır. Bu nedenle Süryani Kadimlere Yakubiler de denmiştir. Bkz. Mehmet Çelik, **a.g.e.**, s. 296-321.

¹⁸² BOA, A.MKT. UM 301/79; Feld Mareşal Helmuth Von Moltke, **Moltke’nin Türkiye Mektupları**, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995, s. 208.

¹⁸³ John S. Guest, **Yezidilerin Tarihi Melekê Tawus ve Mishefa Reş’in İzinde**, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, I.Baskı İstanbul 2001, s. 97.

başında Melik adı verilen beyler bulunmaktaydı. 19. yüzyılda Kürtlerdeki aşiret liderinin görevlerini üstlenen Meliklere Serdar veya Qankayas da denilmektedir¹⁸⁴.

Nasturiler arasında “*Tam*”, veya “*Aujaghi*” denilen soylu ailelerden seçilen Melikler bu görevlerini, oğullarına eğer oğulları yoksa en büyük kardeşlerine devr ederlerdi¹⁸⁵. Nasturi toplumunda siyasi konularda en büyük otorite ve yetki mercii olan patrikten sonra gelen¹⁸⁶ Meliklerin, görevden alınması konusunda tek yetkili mercii Mar Şamun’dur. Ancak bu kişiler görevden alındıktan sonra da halk içindeki saygınlıklarını veya unvanlarını kaybetmedikleri için 19. yüzyılda bir aşirette birden fazla Melik görülebilmekteydi¹⁸⁷.

19. yüzyılda Melikler, liderleri oldukları topluluklarda, kendilerine ait silahlı korumalar edinmişlerdir. Bu korumaların var olması Meliklerin Nasturiler arasında otoritesini sınır tanımaz hale getirmiş, bu durum aynı zamanda Meliklerin yönetimi altında bulunan küçük çiftçilerin ve yoksul kesimin, kendilerini baskı altında hissetmelerine neden olmuştur¹⁸⁸. Bundan başka dağlı Nasturilerin reisleri, zaman zaman emirlerindeki silahlı güçlerle, bölgelerine gelen yabancılar ve yolculara yapılan soygunculuk ve hırsızlık olaylarına karıştıkları görülmektedir. Bu anlamda 1890’lı yıllarda Thuma Aşireti’nden Melik Baboo ile Melik Berku öne plana çıkmıştır¹⁸⁹.

¹⁸⁴ William Francis Ainsworth, *Travels ...c. II*, s. 219; J.Baillie Fraser, *a.g.e.*, s. 222; ; Eli Smith And H.G.O. Dwight, *a.g.e.*, s. 375; Edward L. Cutts, *The Assyrian ...*, s. 16; Arthur John Maclean And William Henry Browne, *a.g.e.*, s. 13; Cihangir İleri, *a.g.e.*, s. 47; Süleyman Hayrullah Örs, *a.g.e.*, s. 9. Hakkâri dağlarında bulunan aşiretlerin nasıl ki bir aşiret lideri veya bir Meliki bulunuyor ise İran’da bulunan yerleşik Nasturi toplumunda aynı Melikin görevlerine benzer işlemleri gören “*Kâhya*” adında, atanmış bir görevli bulunmaktaydı. İran bölgesindeki vergilerin toplanması kâhyaların sorumluluğundaydı. Kâhya aynı zamanda görevli olduğu köyün sözcülüğünü de yerine getirmekle mükellefi. Vergi topladığı için hükûmetten maaş almazdı; ancak bu görevi nedeniyle devlete vergi de ödemezdi. Kâhyalık, İran’daki Nasturi toplumunda önemli bir görev olarak kabul edilmekteydi. Bu görev Urmiye köylerinde üst sınıf Nasturilerince gerçekleştirilen bir görev olup her kahya köyden arada sırada küçük bir maaş almaktaydı. Yine kâhya köydeki her evlenme işinden belli bir ücret tahsil etmekteydi. Aynı Meliklerdeki gibi, köyündeki bütün sosyal ve ahlaki olaylarda köyün en üst yetkili amiri konumunda bulunan kişiydi. Bkz. Eli Smith And H.G.O. Dwight, *a.g.e.*, s. 244; Lieut-Colonel Stuart, *a.g.e.*, s. 324; Arthur John Maclean And William Henry Browne, *a.g.e.*, s. 124-25.

¹⁸⁵ BOA, İ.MSM, 48/1229; Eli Smith, *a.g.e. c. II*, s. 218; Rev. Justin Perkins, *A Residence ...*, s. 6; Edward Cutts, Edward Cutts, *Christians ...*, s. 222; E. A. Lalayan, *a.g.e.*, s. 43-44; Surma d Byat Mar Samcun, *a.g.e.*, s. 57; Bülent Özdemir, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁸⁶ William Ainsworth, “a.g.m.”, s. 46-47.

¹⁸⁷ İ.R.Termen, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁸⁸ KP Matiyef, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁸⁹ Rufus Anderson, *History of the Missions of the American Board of Commissioners Foreign Missions to the Oriental Churches c. II*, Boston 1884, s115; Frederick G. Coan, *a.g.e.*, s. 141-143.

Melikler, halkın yetiştirmiş olduğu veya ticaretini yapmış olduğu ceviz, tütün, sığır, bal gibi ürünlerin pazara nakledilip satılmasından da bir çeşit pazar vergisi almaktaydılar. Melikler, halklarından vergilerini nakdî olarak alırlardı, nakdî yoksa aynî olarak ürünlerden ve mallardan haklarını almaktaydılar. Melikler ayrıcalıklı konumlarını, kabile içindeki seçkin reislerin ve zenginlerin kızları ile evlenerek kuvvetlendirirlerdi¹⁹⁰. Tiyari Aşireti'ne bağlı Şumba Köyü'nün Melikinin, patriğin kız kardeşi ile evlenmesi buna örnek gösterilebilir¹⁹¹.

Meliklerin toplumda çeşitli yükümlülükleri bulunmaktaydı. Bunlar arasında köylerine gelen yabancılar için ev tesis edilmesi, iaşesi ve onların köyde kalmasından da köyün reisi unvanı ile sorumluydu¹⁹². Yine Melikler, bölgelerindeki kiliselerin tamiri ve bakımından da sorumluydular¹⁹³.

Ayrıca Meliklerin görevleri arasında köylerini, kan davalı oldukları kardeşlerine ve komşuları Kürtlere karşı savunmak, Mar Şamun'a gönderilecek bağışların toplanması ve ona gönderilmesi, anlaşmazlıklarda hakemlik yapmak, savaş zamanında köy ileri gelenlerinin ve reislerinin toplamak ve şavaşlarda aşiretine komutanlık yapmak gibi görevleri bulunmaktaydı¹⁹⁴.

Nasturi toplumunda oldukça önemli role sahip olan Melikler ve Meliklik Kurumu daha önceleri sadece Nasturi toplumunun kendi içişleri ile ilgili konularda patriğe karşı sorumluydu. Ancak daha sonraki dönemlerde yaşanan olaylar nedeni ile Melikler yavaş yavaş Osmanlı Devleti'nin bölgedeki yöneticileri tarafından Nasturiler ile ilgili konularda patriğin dışında lider olarak görülmüş ve devlet tarafından görevlendirilmeye başlanmıştır.¹⁹⁵

Nasturi Meliklerin, Osmanlı Devleti ile ilişkilerde önemli roller üstlenmesi 19. yüzyılın son yıllarında daha da artmıştır. Osmanlı Devleti, 1896 yılında Nasturileri devlete ısındırmak ve Nasturiler ile olan ilişkilerini yeniden düzenlemek için bölgede yeni bir kaymakamlık merkezi oluşturmuştur. Nasturi aşiretlerinin

¹⁹⁰ KP Matiyef, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁹¹ Rev. Thomas Laurie, **Dr. Grant and the Mountain Nestorians**, s. 138.

¹⁹² Rev. Thomas Laurie, **Dr. Grant and the Mountain Nestorians**, s. 141-42; Dwight W. Marsh, **a.g.e.**, s. 217.

¹⁹³ Edward L. Cutts, **The Assyrian ...**, s. 16; Edward Cutts, Edward Cutts, **Christians ...**, s. 245.

¹⁹⁴ Vital Cuniet, **a.g.e.**, s. 650-651; Robert E. Speer, **a.g.e.**, s. 199; KP Matiyef, **a.g.e.**, s. 23. Melikin adli işlere baktığı odasına "*Melik Divanhanası*" denilirdi. Bkz. Frederick G. Coan, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁹⁵ BOA, Y.E.E. 132/26; "The Missionary Herald, Vol. XLVII. February, 1851, No.2." s.57. 1851 yılında Tiyari Meliki Petto, Osmanlı Devleti'nin yerel yöneticileriyle Nasturiler arasındaki işlemlerde yetkili kişiydi

bulunmuş olduğu bölgeleri nahiye olarak kabul etmiş ve liderleri olan Meliklere de maaş bağlamıştır. Böylece devlet işlerinin Melikler sayesinde kolayca görülmesini sağlamak istemiştir¹⁹⁶.

C- XIX. YÜZYILDA NASTURİ NÜFUSU

19. yüzyıl boyunca Nasturi nüfusunun ne kadar olduğu konusunda kaynaklarda ve belgelerde kesin bir rakam ve tespit yoktur. Bunun nedenleri arasında Nasturilerin yaşamış olduğu bölgelerin coğrafi olarak oldukça parçalanmış ve dağınık olması,¹⁹⁷ devletin nüfus tespitine yönelik olumsuz tavırları¹⁹⁸ ile Nasturi Patriği'nin dışarıdan gelen misyonerlere ve bölgedeki Avrupalı konsoloslara halkının nüfusunu olduğundan fazla abartarak vermesi gösterilmektedir¹⁹⁹. Bu etkenler Nasturilerin 19. yüzyıl boyunca nüfusunun ne kadar olduğu konusunda kesin bir yargıya ulaşılmasını engellemiştir. 19. yüzyılda Nasturiler ile ilgili nüfus verilerinin daha iyi anlaşılması için Nasturi nüfus verileri ülkelere ve milletlere göre ayrılarak açıklanmaya ve ardından da bunları belirten bir tablo verilmeye çalışılacaktır.

¹⁹⁶ BOA, Y.E.E. 132/26. 20. yüzyıla girerken Nasturi aşiretlerinin başlarında şu Melikler bulunmaktaydı:

Yukarı Tiyari Aşireti ve bölgesinde İsmail ve Time/Toma adlı Melikler bulunuyordu.

Aşağı Tiyari Aşireti ve bölgesinde Melik Petuoğlu bulunmaktaydı.

Baz Aşireti ve bölgesinde ise Şahin adlı kişi Meliklik yapmaktaydı.

Tehoma Aşireti ve bölgesini ise Bakos ile Babo/Bayo idare etmekteydi.

Dız Aşireti ve bölgesini ise İsnivar adlı Melik yürütmekteydi.

Tal Aşireti ve bölgesini ise adı geçen Yukarı Tiyari ve Tehoma adlı Meliklerin nezaretinde Melik Bakos idare etmekteydi.

Koçaniş bölgesindeki Nasturileri ise Nasturi Patriği Mar Şamun idare etmekteydi.

Kuş ve Hakkâri bölgesinin Melikliğini ise Yukarı Tiyari Meliki İsmail, Tehoma Melikleri Bakos ve Babo'nun gözetiminde idare etmekteydi.

Halil Nasturi Köyü'nü ise Dız Meliki idare etmekteydi.

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında Nasturi aşiretleri bu Meliklerle idare edilmekteydi.

Meliği olmayan aşiretlerin idaresi ise komşu aşiretlerin Melikleri tarafından gerçekleştirilmekteydi.

1890'larda Tehoma Melikleri ile Yukarı Tiyari Meliki İsmail Nasturiler arasında büyük bir nüfus sahibiydi. Bkz. BOA, Y.PRK. KOM. 10/73.

¹⁹⁷ Lyman Coleman, **Ancient Christianity Exemplified in the Private, Domestic, Social, and Civil Life of Primitive Christians, and in the Original Institutions, Offices, Ordinances, and Rites of the Church**, Lippincott, Grambo & Co., Philadelphia 1858, s. 566-68.

¹⁹⁸ **Van Vilayet Salnamesi 1315**, s.95. Nasturilerin nüfus sayımına gösterdikleri tavır hakkında Van Salnamesi'nde “ *Kazai mezkur ahalisinin her nasılsa gösterdikleri huşunetten ve sair bazı mevaniden dolayı tahriri nüfus muamelesi icra olunmamış ..* ” Bkz aynı sayfa

¹⁹⁹ BOA, Y.PRK. ASK 65/81; George Percy Badger, **a.g.e. c. I.**, s. 392; BOA, Y.PRK. ASK 65/81 konuyla ilgi Osmanlı arşiv belgesine göre 1880'lerde Nasturi nüfusunu yabancı devlet adamlarına Nasturi nüfusunu 200.000 olarak veren patriğin bunu abarttığı ortadadır. Zira 1870'lerde Hakkâri Bölgesi'nin nüfusunun Müslüman- Hristiyan ayrımı yapılmaksızın 150.000 ile 200.000 kişi arasında olduğu öngörüldüğünde, patriğin verdiği nüfus rakamlarının ne kadar abartılı olduğu ortadadır. 1870'lerdeki nüfus için Bakınız BOA, Y.PRK.UM. 4/25.

1-Osmanlı Belgelerine Göre Nasturi Nüfusu

19. yüzyılda Nasturilerin büyük bir bölümü Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşamasına rağmen Osmanlı Devleti'ndeki Nasturi nüfusunun ne kadar olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bunun dağınık coğrafya dışında birçok nedeni bulunmaktadır²⁰⁰

Bu nedenler arasında en önemlisi Nasturilerin, Osmanlı Devleti'nin nüfus memurlarına ve nüfus sayımına karşı olan tutum ve mizaçlarından kaynaklanan olumsuzluktur. Çünkü Nasturiler 19. yüzyılın sonlarına doğru devletin yapmak istediği nüfus sayımlarını başta Mar Şamun Rouel olmak üzere sürekli olarak karşı çıkmışlardır²⁰¹. Bunun için Nasturiler nüfus memurları sayım için geldiğinde ya memurları bölgelerine sokmamışlardır ya da sayımın gerçekleşmemesi için daha iç bölgelere kaçmışlardır. Bunda sayım sonucu elde edilecek nüfus verilerinin vergi düzenlemelerinde kullanacağı korkusu etkili olmuştur²⁰². Misal olarak II. Meclis-i Mebusan için yapılacak seçimlerde oy kullancak seçmen nüfusunu belirlemek için gönderilen devlet memuru, Cilo Aşireti içindeki nüfus sayımını bitirdikten sonra geri dönerken bu kayıtların devlet tarafından vergi ve asker alımı gibi konularda kullanılacağından çekinen Nasturiler tarafından görevli yakalanmış ve tuttuğu kayıtlar elinden alınarak nüfus verileri yok edilmiştir²⁰³.

Bir başka seferde ise, Nasturilerin nüfus memurlarına yönelik takındıkları bu olumsuz tavırdan ötürü Osmanlı Devleti, Yüksekova ve Başkale'deki askerleri nüfus memurlarının yanında sevk etmek durumunda kalmıştır. Ancak bu sefer de Nasturiler, daha iç bölgelere doğru kaçarak memurların sayımını engellemişlerdir²⁰⁴. Nasturilerin devletin nüfus sayımına karşı göstermiş oldukları olumsuz tavırlarından dolayı Nasturilerin sırasıyla bağlı olmuş oldukları Erzurum²⁰⁵ ve Van²⁰⁶ Salnameleri'nde Nasturiler ile ilgili direkt olarak nüfus kayıtları bulunmamaktadır²⁰⁷. Bütün bu engellemelere rağmen Osmanlı Devleti 1890'lı yıllardan itibaren sürekli

²⁰⁰ Lyman Coleman, **a.g.e.**, s. 567-68.

²⁰¹ BOA, Y.A.HUS. 305/77; BOA, DH.MKT. 1886/97; BOA, A.MKT. MHM. 533/19; J.F. Coakley, **a.g.e.**, s. 203.

²⁰² BOA, Y.PRK.DH.9/26.Nasturiler, Osmanlı Devleti'nin bölgede sayım yapmasını engellemelerinden dolayı 1894 yılında sayım için en bir iki alay gerektiği, Osmanlı arşiv belgelerinde ifade edilmiştir. Bkz. BOA, Y.PRK.UM. 32/20.

²⁰³ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 218-19.

²⁰⁴ **VGG.d. 940**, s. 67.

²⁰⁵ **Erzurum Vilayet Salnâmesi 1293**, s. 141, 147.

²⁰⁶ **Van Vilayet Salnamesi 1315**, s. 95.

²⁰⁷ **Erzurum Vilayet Salnâmesi 1293** s. 141, 147.

olarak Nasturilerin nüfuslarını tespit etmeye çalışmış²⁰⁸ ve bu çabası 20. yüzyılın başlarında dahi devam etmiştir²⁰⁹. Osmanlı arşivinde tespit ettiğimiz kadarıyla Osmanlı Devleti'ndeki Nasturi nüfusu tarih sırası itibariyle şu şekildedir:

1880'daki arşiv belgesinde Nasturi nüfusu, Keldaniler de dâhil İran bölgesiyle birlikte tahmini olarak 25.000 hane olarak gösterilmiştir²¹⁰.

1889/1890'da yapılan sayımda Osmanlı Devleti, Hakkâri civarında yaklaşık 10.000 Nasturi hanesini tespit etmiştir²¹¹.

1895 yılındaki Van Vilayetinden Mehmet Ali Ağa'nın araştırmalarında tahminen bütün Nasturi nüfusunun 70-80 bin civarında olduğu ifade edilmiştir²¹².

1899-1900 yıllarında en büyük altı Nasturi aşiretinin toplam nüfusu 28.000 civarında verilmekle birlikte Tiyari, Cilo, Tehoma, Baz, Tal, Dız aşiretlerinin köyleri arasında en büyük köy olarak Aşıta Köyü verilmiş ve hane sayısı 80 olarak gösterilmiştir. Sayım sonucunda Nasturi köylerinin 10 hane ile 40 hane arasında olduğu varsayılmıştır. Bu Osmanlı belgesinin Nasturi nüfusu açısından tek eksikliği, sadece Hakkâri'deki aşiretlerin bulunmuş olduğu bölgenin nüfusunu ele almış olmasıdır²¹³.

Yukarda belirttiğimiz üzere Osmanlı Devleti'nde Nasturilerin nüfuslarının ne kadar olduğunun belirsizliği 20. yüzyılda da aynı şekilde kalmıştır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için daha önce verilen nüfus verileri aşağıdaki tabloya dökülmüştür.

²⁰⁸ BOA, Y.A.HUS. 305/77.

²⁰⁹ BOA, DH. İD. 21-1/64; BOA, DH. EUM.4şb. 23/ 113. 1907 yılında Osmanlı Devleti ve İran bölgesinde toplam 80.000 civarında olduğu belirtilmiştir. Yine aynı tarihlerdeki diğer bir Osmanlı arşiv belgesinde de Nasturilerin toplam nüfusunun 80.000 civarında olduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, Y.PRK. UM. 48/69. Justin Mc Carty ise, 1911 yılındaki Nasturilerin nüfusunu, Keldaniler ve Yezidiler ile birlikte toplam 62.400 olarak belirtmiştir. Bkz. Justin Mc Carty, **Müslümanlar ve Azınlıklar Osmanlı Anadolusun'da Nüfus ve İmparatorluğun Sonu**, Çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi Yay., İstanbul 1998, s.103-104.

²¹⁰ BOA, Y.PRK. UM. 3/40.

²¹¹ BOA, Y.A. HUS. 266/66.

²¹² BOA, Y.PRK.DH. 9/26. Osmanlı Devleti'nde Nasturilerin yerleşik olarak yaşayanlar Musul ve Van'daki köylerde yaşamaktaydı. Yerleşik Nasturilerin nüfusu aşiret Nasturilerinden daha azdı. Bkz. BOA, DH. EUM.4şb. 23/113; BOA, İMSM 48/1229; BOA, Y.PRK. UM 3/40; Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, London 1891, s. 9-10; Rev. Justin Perkins, **A Residence ...**, s. 4-6; The Rev. F. N. Heazal, M.A Mrs. Margoliouth, **Kurds & Christians**, London 1913, s. 12; Rev. Horatio Southgate, **a.g.e.**, s. 310.

²¹³ BOA, Y.PRK. UM. 48/69; BOA, Y.PRK. KOM. 73/10. Yine aynı tarihli farklı bir Osmanlı arşiv belgesinde ise Nasturilerin nüfusu Hakkâri bölgesinde 19.203 olarak verilmiştir. Bkz. BOA, Y.PRK. KOM. 73/10.

Tablo 1-Osmanlı Belgelerine Göre Nasturi Nüfusu

Kayıt Tarihi	Urmiye Bölgesi Nüfusu	Hakkâri Bölgesi Nüfusu	Kullanılan Hane ve Çarpanı	Genel Toplam	Açıklama	Tahminde Bulunan Kişi veya Kişiler
1880				25.000 Hane	Osmanlı ve İran bölgeleri dahil	Osmanlı Memurları
1890-94		10.000 Hane				Osmanlı Memurları
1895				70-80.000	Osmanlı ve İran bölgeleri Dahil	Mehmet Ali Ağa
1899-1900		28.000			Aşıta Köyü 80 hane göst.	Osmanlı Memurları
1900		19.203				Osmanlı Memurları

2-Amerikan Misyonerlerine Göre Nasturi Nüfusu

19. yüzyılda Nasturilerin nüfusları hakkında bilgi veren kaynaklar arasında Amerikan misyonerlerinin hatırat ve raporları da bulunmaktadır. Çünkü 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Amerikalılar, Nasturiler arasında onları Protestanlaştırmak için misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu süreçte Amerikan misyonerleri gerek merkezlerine gönderdikleri raporlarında gerekse kendi hatıratlarında Nasturiler hakkında bilgi verirken onların nüfuslarına da değinmişlerdir. Ancak bu konuya değinen kaynaklarının geneline bakıldığında verilen rakamların ve çarpanlarının birbirini tutmadığı görülecektir. Ayrıca misyonerler tarafından verilen nüfus rakamlarının ülkelere göre dağılımında da çelişkiler bulunmaktadır. Bu nedenle nüfus verilerine ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıda Amerikalıların, Nasturiler hakkındaki nüfus verileri tarih önceliğine göre verilecektir.

Nasturi nüfusu hakkında bilgi veren ilk Amerikan kaynağı 1830 yılında Nasturiler hakkında araştırma yapması için ABCFM tarafından gönderilen misyonerler Eli Smith ve Dwight'tir. Bu misyonerler, Kosrava'lı Keldanilerden bazı kesin olmayan nüfus bilgilerini kaydetmişlerdir. Bu kayıtlarda Nasturi nüfusunun 14.054 hane ve yaklaşık 70.000 bin kişi olduğu ifade edilmiştir. Onlara göre bu hane sayısının 4000–5000'ni İran topraklarında, geri kalan 9.000–10.000 hane ise Osmanlı Devleti'nde yaşamaktadır. Bu misyonerlerin verdikleri hane sayısını genel nüfus verisine böldüğümüzde Eli Smith ve Dwight'in her Nasturi hanesinin 5 kişi olarak kabul ettikleri ortaya çıkmaktadır²¹⁴

1844 yılında Thomas Laurie²¹⁵ ve ABCFM yayın organı olan Annual Reportta, Hakkâri dağlarında yaşayan Nasturilerin nüfusunu tahmini 40.000 olarak vermektedirler. Ancak bu kayıtlarda hane sayısı hakkında bilgi bulunmamaktadır²¹⁶.

1849 yılında Nasturiler ile ilgili nüfus tespitinde bulunan diğer bir misyoner Azariah Smith ise Nasturi nüfusunu 50.000 ve hanedeki nüfus sayısını 10 olarak kabul etmiştir. Ona göre toplamda 5.000 Nasturi ailesi bulunmaktadır ki bunun 1.522 hanesi sadece Tiyari bölgesinde yaşamaktadır²¹⁷.

Nasturiler ile ilgili bir diğer nüfus verisini de 1850'de Amerikalı misyoner D. Stoddard vermiştir. Ona göre Nasturi nüfusu, yaklaşık olarak 100.000 civarında bulunmakta ve bu nüfusun yarısı Hakkâri dağlarında diğer yarısı da Urmiye Bölgesi'ndeki köylerde yaşamaktadır²¹⁸. Onun da bu kaydı genel olarak diğer Amerikan misyonerleri gibi bir tahminden öteye geçmemektedir. Yine diğer Amerikalı misyonerlerin aksine onun Nasturi nüfusunu her iki ülkeye eşit bölmüş olması da konuya ne kadar yabancı olduğunu göstermektedir.

Justin Perkins'e ait 1851 yılındaki bir başka misyoner kaydında ise Nasturi nüfusu diğer Amerikalı misyonerlere göre oldukça yüksek verilmektedir. Çünkü Perkins'e göre yalnız Tiyari'de 50.000 kişi yaşamaktadır. Osmanlı Devleti'nin burası dışında diğer bölgelerinde 60.000, İran'da ise 30.000 Nasturi'nin yaşadığını ileri

²¹⁴ Eli Smith, **a.g.e. c. II**, s. 218-219; Eli Smith And H.G.O. Dwight, **a.g.e.**, s. 375-76.

²¹⁵ Justin Perkins And Thomas Laurie, **a.g.e.**, s. 28

²¹⁶ **Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844**, s. 149.

²¹⁷ Azariah Smith, "Contribution To The Geograpy Of Central Kurdistan, In The A Letter To The Corresponding Secretary", **Journal of the Oriental Society, Second Volume**, New York & London MDCCCLI, s. 68-9.

²¹⁸ L.N.R., **a.g.e.**, s. 432.

sürerek toplam Nasturi nüfusunu 140.000 kişi olarak vermiştir. O'da Azariah Smith gibi hesaplamalarında hane sayısını 10 kişi olarak kabul etmiştir.

Bütün bunlara rağmen Justin Perkins'in nüfus verileri tahminlere dayanmakta ve kesin değildir. Zaten kendisi de Nasturi nüfusu hakkında tam bir bilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Misal olarak onun verdiği rakamlara göre Tiyari'de 5.000 hane olduğunu görmekteyiz ki; bu da daha önceki Amerikan misyonerlerinin verdiği rakamlarla çelişmektedir²¹⁹. Yine Justin Perkins, Thomas Laurie ile yazmış olduğu diğer bir eserde bu sefer nüfusunu bu sefer 150.000 civarında vermiştir²²⁰. Bütün bunlar Perkins'in Nasturi nüfusu hakkında kesin bir bilgisi olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Perkins'in diğer eserlerinden ve makalelerinden anlaşılacağı üzere, kendisinin Hakkâri civarında bulunan Nasturilerin bölgesinde bulunmadığını belirtmesi de gözden kaçırılmamalıdır.

1851 yılındaki Annual Report'da Hakkâri dağlarındaki Nasturilerin nüfusu yaklaşık 40.000 olarak verilmiştir. Bu kayıta da daha önceki kayıta olduğu gibi hane sayısı ve hane sayısını belirlemede kullanılan çarpanlar belirtilmemiş ve diğer kayıtlarla da çelişmektedir²²¹.

1862 yılında Nasturi nüfusu hakkında bilgi veren Mr. Rhea'ya göre Nasturi nüfusunun üçte biri İran sınırları içerisindeki Urmiye Bölgesi'nde yaşamaktadır. Geriye kalan üçte ikilik kısım ise Osmanlı Devleti'nin Hakkâri-Van bölgesinde bulunmaktadır. Rhea, Urmiye'deki Nasturi nüfusunu 25.000 olarak vermiştir. Buna göre Osmanlı Devleti'ndeki Nasturi nüfusu 50.000 civarında olup her iki ülkede yaşayan Nasturi nüfusu toplamda 75.000 civarında bulunmaktadır²²². Mr. Rhea'nın kayıtlarında hane sayısı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

1871 yılında Rev. J. H. Shedd ise Nasturi nüfusunu Osmanlı Devleti'nde 80.000 ve Urmiye Bölgesi'nde 30.000 olmak üzere toplam 110.000 olarak tahmin etmiştir. Yine onun kayıtlarında da hane sayısı ve kullanılan çarpan sayısı bulunmamaktadır²²³.

²¹⁹ Justin Perkins, "The Nestorian Christians", s. 10.

²²⁰ Justin Perkins And Thomas Laurie, a.g.e., s. 5.

²²¹ **Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Forty-Second Annual Meeting, held in Portland, Maine, Sept. 9-12, 1851.**, s. 87.

²²² Dwight W. Marsh, a.g.e., s. 291.

²²³ Rev. J. H. Shedd, a.g.e., s. 11.

Aynı dönemdeki diğer bir misyoner Speer ise, Nasturi nüfusunun tam olarak tespitinin zor olduğunu ifade ettikten sonra nüfusun 100.000’den fazla olmadığını belirtmiştir. Speer, bu rakamın da üçte birinin İran bölgesinde, geri kalanın ise Osmanlı topraklarında yaşadığını belirtmiştir²²⁴.

1896 yılında Julius Richter’e göre, Nasturilerin nüfusu 100.000 civarında olup bunun 56.000’ ini Osmanlı topraklarında yaşarken geri kalan kısmı İran topraklarında yaşamaktadır²²⁵.

1903 yılında Nasturi nüfusu hakkında bilgi veren William A. Shedd ise çarpım rakamları bakımından diğer Amerikalı misyonerlerden ayrılmaktadır. Çünkü diğerleri Nasturi hane sayısı için aynı çarpım rakamlarını kullanırken Shedd ise nedenini belirtmeden Hakkâri’deki Nasturi hane sayısını 7 ile Urmiye Bölgesi’ndeki Nasturi hanelerini ise 5 ile çarpmıştır.

Shedd’in hesabına göre Urmiye Bölgesi’nde 6.350 hane bulunmakta ve bu hanelerin 5’le çarpımına göre burada 31.750 kişi yaşamaktadır. Osmanlı Devleti’nde ise Shedd, Nasturileri yerleşik ve göçebe olarak iki kısma ayırmıştır. Buna göre Osmanlı Devleti’nde Nasturiler, 26.600 aşiret ve 22.295 yerleşik olmak üzere 48.895 kişidir. Genel toplamda ise Nasturi nüfusu 80.645 kişiden oluşmaktadır²²⁶. Ancak bu hesaplamalarda Shedd’in nedenini belirtmeden farklı nüfus çarpanları kullanması verdiği rakamların geçerliliğinin düşük olduğu intibamı uyandırmaktadır.

Yine Amerikan misyonerlerinin nüfus verileri konunun daha iyi bir şekilde anlaşılması için aşağıda tabloya dökülerek bir kez daha gösterilmiştir.

Tablo-2. Amerikan Misyonerlerine Göre Nasturi Nüfusu

Kayıt Tarihi	Urmiye Bölgesi Nüfusu	Hakkari Bölgesi Nüfusu	Kullanılan Hane ve Çarpanı	Genel Toplam	Açıklama	Tahminde Bulunan Kişi veya Kişiler
1832	4000–5000 Hane	9.000-10.000 Hane	14.054 x 5	70.000		Elı Smith ve Dwight
1844		40.000 Nüfus		40.000		Thomas Laurie

²²⁴ Robert E. Speer, **a.g.e.**, s. 20.

²²⁵ Julius Richter, **a.g.e.**, s. 41.

²²⁶ William A. Shedd, “a.g.m.”, s. 7.

1844		40.000		40.000		Annual
1849			10	50.000		Azariah Smith
1850	50.000	50.000		100.000	Her iki tarafa eşit sayılmış	D. Stoddard
1851	30.000	110.000	10	140.000		Justin Perkins
1851		40.000				Annual Report
1862	25.000	50.000		75.000		Samuel Rhea
1871	30.000	80.000		110.000		J. H. Shedd
1896	44.000	56.000		100.000		Julius Richter
	33.000	61.000		10.000		Robert Speer
1903	31.750	48.895	Urmiye için 5 Osmanlı Devleti için 7 kullanılmıştır.	80.645		William A. Shedd

3.İngiliz Misyoner ve Kaynaklarına Göre Nasturi Nüfusu

19. yüzyılda Nasturiler arasında misyonerlik faaliyetlerinde bulunan milletlerden bir tanesi de İngilizlerdir. Bu nedenle Nasturi nüfusu hakkında onlarda bir takım sayısal verilerde bulunmuşlardır. Yine misyonerler dışında İngiliz devlet görevlileri de politik çıkarları gereği Nasturiler ile ilgili kayıtlar tutmuşlardır. Ancak onların da nüfus kayıtları ve bunu elde etmek için kullandıkları çarpanlar Amerikan verilerinde olduğu gibi birbirini tutmamaktadır. Ayrıca Nasturi nüfusu hakkında bilgi veren bazı İngiliz misyonerler Nasturilerin kendilerine nüfuslarını abartarak verdiklerini belirtmektedirler²²⁷. Bütün bu nedenlerden ötürü İngiliz kaynaklarının vermiş olduğu nüfus bilgilerine de Amerikan misyonerlerinde olduğu gibi ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Konun daha iyi anlaşılabilmesi için aynı Amerikan kaynaklarında olduğu gibi Nasturi nüfusu hakkında veride bulunan İngiliz kaynakları da aşağıdaki gibi kronolojik bir şekilde verilecektir.

19. yüzyılda Nasturi nüfusu hakkında bilgi veren ilk İngiliz 1830'da J.Baillie Fraser'dir. Fraser, Osmanlı devletindeki Nasturilerin nüfusunu 14.000 aile tahmini

²²⁷ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s.392

olarak vermiştir. Bunun dışında İran'daki Nasturiler ile nüfus çarpanları hakkında bir bilgi vermemiştir²²⁸.

1838 yılında İngiltere'nin İran elçisi Nasturi Patriği Mar Şamun'un ifadesine dayanarak Nasturilerin 40.000 haneden oluştuğunu belirtmektedir. Ancak hane sayısı hakkında bilgi vermemiştir²²⁹.

Nasturi nüfusu hakkında ilk kez veride bulunan İngiliz misyoner ise İngiliz Kilisesi adına araştırma yapması için görevlendirilen William Ainsworth'tur. Ainsworth, 1840 yılında bölgeye yaptığı gezi sırasında İngiliz Kilisesi'ne sunmak üzere Nasturi aşiretlerinin nüfusu hakkında bazı tahmini kayıtlar tutmuştur. Ainsworth bu kayıtlarında Osmanlı Devleti'ndeki Nasturi köylerini ortalama 20 hane ve her hanede yaşayan kişi sayısını ise 8 olarak kabul etmiştir. Ona göre tahminen Osmanlı Devleti'nde yerleşik ve göçebe olmak üzere toplam 27.840 Nasturi yaşamaktadır²³⁰.

Ainsworth'un ardından 1842 yılında Nasturiler arasında misyon başlatması için gönderilen Badger da tuttuğu kayıtlarda tahminen Osmanlı Devleti'nde 11.378, İran'da ise 4.500 hane olmak üzere toplam 15.878 hane Nasturinin yaşadığını belirterek toplam nüfusu 70.000 kişi olarak vermiştir. Badger'in vermiş olduğu nüfus rakamını hane sayısına böldüğümüzde hane sayısının 4-5 arasında değiştiği görülmektedir²³¹.

1866 yılında İran'daki İngilizlerin resmi görevlisi Thompson'un tahminine göre Urmiye'de 20.000 Nasturi yaşamaktadır. Ancak Osmanlı Devleti'nde nüfus hakkında bir verisi yoktur.²³²

1870'de Nasturiler arasında bulunan İngilizlerden Major Frederick Millingen, Nasturi nüfusunu Hakkâri bölgesinde 60.000 olarak vermektedir. Ancak Urmiye bölgesi nüfusu hakkında bir verisi yoktur²³³.

1877 yılında Edward L.Cutts ise, Archbishop misyonerlik kurumu için yapmış olduğu Nasturi araştırmalarında Osmanlı ve İran Devletleri'nde Nasturi

²²⁸ J.Baillie Fraser, **a.g.e.**, s. 222.

²²⁹ Eli Smith, **a.g.e. c. II**, s. 218-219; Eli Smith And H.G.O. Dwight, **a.g.e.**, s. 375-76.

²³⁰ William Ainsworth, "a.g.m.," s. 35.

²³¹ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 392-400.

²³² Rufus Anderson, **History ... c. II**, s. 295.

²³³ Major Frederick Millingen, **a.g.e.**, s. 163.

* Cutts gibi diğer İngiliz misyonerleri de Arthur John Maclean ve William Henry Browne 'de Nasturi hane halkının 7-8 kişi olduğunu belirtmektedirler. Bkz. Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 122.

nüfusunu tahminen 10.638 hane olarak tespit etmiştir. Yine Ona'a göre Nasturi hane halkı 7-8* kişiden oluşmaktadır. Cutts'un verdiği rakamların çarpımından ortalama Nasturi nüfusunun 74.466 kişi olduğu ortaya çıkmaktadır.²³⁴

Aynı tarihlerdeki İngiliz resmi belgelerinde ise Nasturi nüfusu Keldanilerle birlikte 111.010 kişi olarak verilmiştir²³⁵. Bu verinin Cutts'un verdiği rakamdan daha fazla olmasının nedeni Nasturi nüfusuna Keldani nüfusunun da eklenmesinden kaynaklanmaktadır. Yine onun hane halkı sayısından farklı olarak bu belgede hane halkı 6 olarak gösterilmiştir. Ancak bu nüfusun Osmanlı Devleti ve İran'daki dağılımı verilmemiştir²³⁶.

1878 yılında Berlin Konferansı sırasında Nasturiler 14.000 hane kabul edilmiştir. Ancak daha sonra İngiliz arşivinde Nasturi nüfusu 1880 yılında Ermeni Patriği'ne dayanılarak 85.000 olarak ifade edilmiştir. Yine İngiliz arşivinde aynı tarihte bu sefer Sir C. Dilke'ye göre Nasturi nüfusu 84.000 kişi olarak verildiği Salahi R. Sonyel tarafından belirtilmektedir²³⁷.

1891 yılında Lord Curzon ise Urmiye bölgesindeki Nasturilerin nüfusunu Keldanilerle birlikte 23.000 olarak vermiştir. Curzon, Osmanlı Devleti'ndeki Nasturiler ve onların hane sayısı hakkında bilgi vermemektedir²³⁸. Görüldüğü üzere İngiliz misyoner ve devlet adamlarının tuttukları nüfus kayıtları arasında da bir tutarlılık bulunmamaktadır. Diğer kayıtlarda olduğu gibi İngiliz kaynaklarında daha iyi nlaşılabilmesi için yukarıda verilen veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-3. İngiliz Misyoner ve Kaynaklarına Göre Nasturi Nüfusu

Kayıt Tarihi	Urmiye Bölgesi Nüfusu	Hakkari Bölgesi Nüfusu	Kullanılan Hane ve Çarpanı	Genel Toplam		Tahminde Bulunan Kişi veya Kişiler
1830		14.000 hane				J.Bailhe Fraser
1838		2.280	2280 x 8	27.840		Ainsworth

²³⁴ Edward L. Cutts, **The Assyrian ...**, s. 11, 34; Edward Cutts, Edward Cutts, **Christians ...**, s. 175, 353-359. 1877 yılında Edward L. Cutts, kendi tahmini dışında Amerikan misyonerlerinin tahminlerini de kullanmıştır. Amerikan misyonerlerine göre Nasturi nüfusu İran bölgesinde 25.000, Osmanlı Devleti'nde 56.000 olmak üzere toplamda 81.000 kişidir. Bkz. aynı eserler.

²³⁵ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 63, 66.

²³⁶ Cihangir İleri, **a.g.e.**, s. 8.

²³⁷ Salahi R. Sonyel, **The Assyrian of Turkey Victims of Major Power Policy**, s. 13.

²³⁸ George N. Curzon, **Persia and the Persian Question c. II**, Frank Cass & Co., London 1966, s. 493.

		hane				
1840	4.500 hane	11.378 hane	15.878 x 4-5	70.000		Badger
1866	20.000					Thompson
1869		110.000			Siirt dışında tamamı	Consul Taylor
1870		60.000				Major Frederick Millingen
1877	25.000	56.000		81.000		Edward L.Cutts'un Amerikan misyonerlerden aldığı tahmin
1877	24.822	49.644	10.638x 7-8	74.466		Edward L.Cutts'un kendi tahmini
1877			6	111.010		İngiliz Arşivi
1878		14.000				Berlin Konferansında
1880		84.000				Sir C. Dilke'nin Resmi rakamı
		85.000				Ermeni patriğinin Rakamı
1880		53.940				Van Konsolos YardımcısıClayton
1880		61.778				İngiliz Resmi Rakamı
1890		80.000				Isabella L. Bird
1891 1891	23.000					Curzon
			6-7			Arthur John Maclean ve William Henry Browne

4-Fransız Kaynaklarına Göre Nasturi Nüfusu

19. yüzyılda Nasturi nüfusu hakkında bilgi veren en önemli Fransız kaynakların başında Vital Cuinet gelmektedir. 1891 yılında Nasturilerin yaşamış olduğu Hakkâri-Van bölgesinde gezilerde bulunan Cuinet, bu gezisi sırasında Nasturi nüfusunu yerleşik 40.000 ve aşiret 52.000 olmak üzere toplamda 92.000 olarak

vermiştir²³⁹. Ancak biz bu rakamın Urmiye'deki Nasturileri de kapsadığını düşünmekteyiz.

Vital Cuinet, dışında diğer bir Fransız kaynak ise Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni konu alan “ *Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e* ” adlı yıllıklardır. Bu yıllıklarda ilk kez bu yıllıklarda 1893-94 senelerinden itibaren yer almaya başlamıştır. Bu yıllıktaki Van-Hakkâri çevresindeki Nasturi nüfusu 40.000 yerleşik ve 52.000 aşiret olmak üzere toplam 92.000 olarak kişidir²⁴⁰. Yine bu sayıyı takip eden 1895-97 yıllarına ait olan diğer yıllıklarda da Nasturi nüfusu değişmemiş aynı veriler tekrarlanmıştır²⁴¹. Hatta bu veriler 1915 yılına kadar yayınlanmış olan bütün sayılarda tekrarlanmıştır²⁴². Fransız yıllıklarında nüfus verilerinin uzun bir süre değişmemesi ve Vital Cuinet ile nüfus verilerinin aynı olması bu verilerin Cuinet'ten alındığı intibainı uyandırmaktadır. Fransız kaynaklarının da nüfus verileri konun anlaşılması bağlamında aşağıda tabloda gösterilecektir.

Tablo-4.Fransız Kaynaklarına Göre Nasturi Nüfusu

Kayıt Tarihi	Urmiye Bölgesi Nüfusu	Hakkari Bölgesi Nüfusu	Kullanılan Hane ve Çarpanı	Genel Toplam	Açıklama	Tahminde Bulunan Kişi veya Kişiler
1891		92.000				Vital Cuinet

²³⁹ Vital Cuinet, a.g.e., s. 656; Bülent Özdemir, a.g.e., s. 54.

²⁴⁰ **Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1893-94**, Cervati Preres, Costantinopole 1894, s. 947: Ancak 1891 yılına ait olanında Van-Hakkâri çevresinde yaşayan Nasturilerin nüfus oranı verilmemiştir. Bu yıllarda sadece 300.000 Müslüman nüfus verilmiştir. **Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1891**, Cervati Preres, Costantinopole 1891, s. 878

Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1895, Cervati Preres, Costantinopole 1895, s. 940.

²⁴¹ **Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1896-97**, Cervati Preres, Costantinopole 1897, s. 1088.

²⁴² **Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1903**, Cervati Preres, Costantinopole 1903, s. 1672; **Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1905**, Cervati Preres, Costantinopole 1905, s. 1702. 1915 yılına ait olan Fransız yıllıklarında nüfus verileri değişmiştir. Bu yılda Van-Hakkari bölgesinde Müslüman nüfus artmış Nasturi nüfusu gerilemiştir. Buna göre Nasturi nüfusu 50 bin ile 60 bin arasında değişmekteydi. Bkz. **Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1915**, Cervati Preres, Costantinopole 1915, s. 1557. Aynı şekilde Leon Dominian'da Osmanlı Devleti'ndeki Nasturi nüfusunu 60.000 olarak vermektedir. Bkz. Leon Dominian, “The Peoples Of Northern And Central Asiatic Turkey”, **Bulletin of the American Geographical Society**, Vol. 47, No. 11 (1915), s. 871.

1893-94		92.000				Annuaire Oriental Du Commerce
1895		92.000				Annuaire Oriental Du Commerce

5. Rus Kaynaklarına Göre Nasturiler

19. yüzyılda Ruslar Ortadoğu'daki çıkarları gereği Nasturiler ile ilgilenmişler ve onlar hakkında çeşitli araştırmalarda bulunmuşlardır. Bu araştırmalarında Nasturilerin diğer özellikleriyle birlikte nüfus verilerini de toplamışlardır. Bu yüzyılda Nasturiler arasında gezip nüfus tahmininde bulunan Rus görevlilerin başında Mayevsky gelmektedir. Mayevsky, bu araştırmalarında Osmanlı Devleti'ndeki Nasturilerin hane sayısını 8.199 ve hane başına kişi sayısını 8 olarak belirtmiştir. O elde ettiği bütün bu hane ve çarpan sayısını kullanarak Osmanlı Devleti'ndeki Nasturi nüfusunun 65.592 kişi olduğunu belirtmektedir²⁴³. Ancak buna Mayevsky'in verdiği rakamlar Fransız Cuinet'in vermiş olduğu rakamların 1896 yılında yüzde on revize edilmiş halidir ve bunu bizzat kendisi ifade etmektedir²⁴⁴. Bu nedenle özgün değildir. Mayevsky'den sonra başka Rus görevliler de Rusya'nın çıkarları gereği Nasturiler ile ilgili, başta nüfus olmak üzere çeşitli kayıtlar tutmaya devam etmişlerdir. Ancak bu kayıtlarında da bir birliktelik yoktur²⁴⁵. Mayevsky'in verdiği nüfus rakamları aşağıda olduğu gibi gösterilmiştir.

Tablo-5. Rus Kaynaklarına Göre Nasturiler

Kayıt Tarihi	Urmiye Bölgesi Nüfusu	Hakkari Bölgesi Nüfusu	Kullanılan Hane ve Çarpanı	Genel Toplam	Tahminde Bulunan Kişi veya Kişiler
1896		65.592	8.199x8		Mayevsky

²⁴³ Mayevsky, **a.g.e.**, s. 377-381

²⁴⁴ Mayevsky, **a.g.e.**, s. 129.

²⁴⁵ R.İ.Termen, **a.g.e.**, s. 12. Mayevsky'den sonra Rus Konsolos Yardımcısı Termen'in 1906 Nasturiler hakkında araştırmalarda bulunmuştur. Ona göre Nasturi nüfusu Osmanlı Devleti'nde 7365 hane, İran'da da 4000 hane olmak üzere toplam 11.365 hane Nasturi bulunmaktadır. Bkz. aynı eser aynı sayfa. Yine 1914 yılında Nasturiler arasında araştırmalarda bulunan Rus konsolos yardımcısı E. A. Lalayan, Van-Hakkâri bölgesinde 9.428 hane Nasturinin yaşadığını ve bunların sayısının 79.000 olduğunu belirtmektedir. Bkz. E. A. Lalayan, **a.g.e.**, s. 35-36

19. yüzyılda bölgede bulunan bütün misyoner ve seyyahların nüfus verilerine genel olarak bakıldığında aynı tarihte farklı kişilerce verilen nüfus rakamlarının ve bu rakamları elde etmede kullanılan hane çarpanlarının bile birbirini tutmadığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında Nasturi bölgelerinde faaliyette bulunan misyonerlerin ve seyyahların ilk amacının nüfus tespiti olmaması, verileri Nasturilerin ifadelerine göre tahmini olarak belirtmeleri ve 19. yüzyılda dışarıdan hami arayan Nasturi Patriği'nin dış devlet temsilcileri karşısında etki yaratabilmek ve dikkatlerini çekebilmek için nüfuslarını abartarak vermesi olarak görülmektedir.

Osmanlı Devleti'ndeki nüfus verilerinin birbirinden farklı olmasının temel nedeni ise daha önce belirttiğimiz gibi Nasturilerin Osmanlı Devleti'nin nüfus sayımlarına gösterdikleri olumsuz tavırlarından kaynaklanmaktadır. Buna rağmen elde ettiğimiz sonuçlar ve ele aldığımız bütün nüfus verilerinin incelenip genel ortalamasına bakıldığında 19. yüzyıldaki Nasturilerin nüfusunun genelinin 65.000-75.000 arasında olması muhtemeldir. Bu nedenle Nasturi nüfusun 40.000-55.000 arasındaki kısmın Osmanlı Devleti'nde geri kalan 20.000-25.000 kısmı ise İran'daki yaşadığını düşünmekteyiz.

D-NASTURİLER ARASINDA GÖÇ

Ondokuzuncu yüzyılda Nasturiler zaman zaman çevre illere ve ülkelere göç etmekteydiler. Bunun nedenleri arasında; yaşadıkları bölgelerde ortaya çıkan kıtlıklar,²⁴⁶ geçim kaynaklarının yetersizliği, Kürtlerin baskılarından kurtulmak, vergi memurlarından kaçmak,²⁴⁷ eğitim almak ve dış ülkelerde dilenmek gibi sebepler vardır²⁴⁸.

1-Mevsimlik ve Geçici Göçler

Nasturilerin yaşamış oldukları coğrafyada gerek tarım sahalarının azlığı ve gerekse yaşamsal koşulların zor olmasından dolayı Nasturiler hayatlarını idame etmek için ülke içindeki çeşitli merkezlere çalışmaya gitmekteydiler. Nasturiler bu merkezlerde çeşitli işlerde çalıştıktıktan sonra kazandıkları paralarla memleketlerine

²⁴⁶ BOA, A.MKT. MHM 672/21.

²⁴⁷ VGG.d. 939, s. 34; David Jenks, "The Famine In Nochea", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XI**, s. 23-24.

²⁴⁸ Robert E. Speer, **a.g.e.**, s. 67-69.

dönerlerdi. Yaşadıkları ülke dışında Nasturiler bazen de aynı gerekçelerle dış ülkelere göç ediyor ve burada bir süre çalıştıktan sonra geri dönüyorlardı²⁴⁹.

Nasturiler, iş aramak için başta Musul ve Urmiye şehri olmak üzere çevrelerindeki büyük şehirlere giderlerdi. Hakkârî'de bu konuda Baz, Tal, Cilo Nasturi aşiretlerine mensup olanlar ön planda olup²⁵⁰ bunlar kışın memleketlerinden çıkar, Musul'a giderlerdi. Burada ilkbaharın sonuna kadar duvarcılık, sepetçilik ve demircilik yaparlardı, yaz mevsimine doğru tekrar memleketlerine dönerlerdi²⁵¹. Herhangi bir zanaat vasfı olmayanlar ise Musul'un zengin tarım sahalarında tarım işçisi olarak çalışırlardı²⁵². Osmanlı Devleti'nde bulunan Nasturiler'in yazın çalışmak ve para kazanmak, kıtlık zamanlarında da yiyecek bulabilmek amacıyla geçici olarak göç ettikleri başka bir merkez de İran'ın Urmiye şehriydi²⁵³.

1.1.Nasturiler Arasında Dilencilik Amaçlı Göçleri

Nasturiler 19. yüzyılda sadece yurtdışına çalışmak için değil aynı zamanda dindaşlarının arasında dilenmek için de seyahatlerde bulunurlardı. Yurtdışına dilencilik yapmak için giden Nasturi grupları arasında en ünlüleri Cilolulardı. Öyle ki Wigram, Ciloluların bu amaçla Amerika ve Küba'ya kadar gittiklerini ve buralarda faaliyet gösterdiklerini ifade etmektedir. Bu insanlar dilenerek para kazanmak için Rusya, Hindistan, Amerika ve diğer Avrupa ülkelerine gittiklerinde çok değişik hilelere başvurmuşlardır. Çünkü Nasturiler, başta Amerika olmak üzere, batılı ülkelerde yaşayan Hristiyanların, Osmanlı topraklarındaki kadim Hristiyanlara karşı sempati duyduklarını ve yardım için büyük paralar vermeye hazır olduklarını keşfetmişlerdi²⁵⁴. Ancak yurtdışına yapılan bu dilencilik göçleri bireysel bir şekilde değil tam tersine organize bir şekilde yapılmaktaydı. Çünkü Nasturilerin dilenmek

²⁴⁹ Frederick G. Coan, **a.g.e.**, s. 97.

²⁵⁰ Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 44.

²⁵¹ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 216; William A. Shedd, "a.g.m", s. 4; **The Sixty-Second Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1899.**, New York, Mission House, 53 Fifth Avenue. 1899, s. 198-199; W.H.Browne, "Report Of Station.1900-1901",**Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLVI**, s. 460-464.

²⁵² BOA, İ.MVL. 162/4716.

²⁵³ Robert E. Speer, **a.g.e.**, s. 67-69.

²⁵⁴ Y.PRK.DH. 9/26; Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 44; Frederick G. Coan, **a.g.e.**, s. 76; Robert DeKelaita, **a.g.e.**, s. 7. Yüksekova'daki bazı Nasturiler zaman zaman hem çalışmak hemde dilenmek için Urmiye Bölgesi'ne giderlerdi. Bkz. Hollis Read, **a.g.e.**, s. 362.

veya çalışmak için gidecekleri ülkelerin birer kâhyası bulunmaktaydı. Bu kişiler, gidecek olanların ilgili ülkelerdeki çalışma yerlerini ve maiyetlerini ayarlarlardı²⁵⁵.

İngiliz misyoneri F.N.H, Cilo bölgesindeki bir Nasturinin Avrupa'dan Uzakdoğu'daki Japonya ve Çin'e kadar olan coğrafyaya seyahat ettiğini söylemiştir²⁵⁶. Yine başka bir misyoner Frederick G. Coan da Nasturilerin bir kısmının dilencilikleri sırasında çeşitli ülkelerde halka anlattıkları üzücü, gerçek dışı hikâyelerden kazandıklarının tamamını içkiye veya yüksek yaşam standartlarına harcadıklarını ifade etmektedir. Onların dış dünyadaki bu tür yalan yanlış hikâye ve faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin tepkisine sebep olmuştur. Bu nedenle devlet bu harekete kalkışan Cilo Aşireti'ne mensup bazı kişilerin yurtlarına dönmelerine izin vermemiştir. Bunun sonucu olarak onlar da Musul çevresindeki köylere dağılmış ve yaşamlarını oralarda sürdürmüşlerdir²⁵⁷. Bölgede bulunan Amerikan ve İngiliz misyonerleri, Nasturilerin yurtdışında yardım toplayabilmek için bağışçılara kendilerinden tahsil ettikleri paraları ülkelerindeki çocuklar için okul yaptırmak ve anasız babasız çocuklar için yetimhane açmak için topladıklarını ifade ettiklerini belirtmektedirler. Ayrıca bunun için de hazırladıkları kâğıtlarda patriğin mührünü taklit ederek belgelerini daha inandırıcı hale getirdiklerini ve böylelikle de uydurdukları öyküler ve masallar sayesinde dışarıdaki halkı kandırarak servetler elde ettiklerini belirtmektedirler²⁵⁸.

Son dönemlerde Nasturiler dış dünyadan gelen misyonerlerin kendi ülkelerinde nasıl para topladıklarının farkına varmışlardır. Bu nedenle onlarda aynı yolu seçerek misyonerler gibi Nasturilere yani kendi halklarına yardım topladıklarını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca dilenci Nasturiler Avrupa'da daha fazla yardım

²⁵⁵ BOA, Y.PRK.DH. 9/26.

²⁵⁶ F.N.H., "Going Up To The Feast", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLI**, s. 377-379. Nasturilerin 1830'lu yıllarda bile yurt dışına dilencilik yapmak için gittikleri Perkins tarafından ifade edilmiştir Bkz. Rev. Justin Perkins, **A Residence ...**, s. 6.

²⁵⁷ Frederick G. Coan, **a.g.e.**, s. 76-77.

²⁵⁸ Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 137; **The Sixty-Third Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1900.**, Presbyterian Building, 156 Fifth Avenue New York 1900, s. 198; W. A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 212-213; Julius Richter, **a.g.e.**, s. 292-293; Frederick G. Coan, **a.g.e.**, s. 76. Yine F. N. Heazal'e göre yurt dışına Nasturilere yönelik yetimhane veya okul açmaya yardım toplamak için giden Nasturi dilencilerin büyük bir çoğunluğunun bu paraları kendi amaçları için kullandığını, nadir olarak en dürüstünün, en iyi niyetlisinin bile yardımsever Hıristiyanlardan topladığı yardımların üçte birini veya daha da iyimser olarak yarısını ancak toplama amaçlarına sarfettiğini belirtmiştir. Bkz. The Rev. F. N. Heazal, M.A Mrs. Margoliouth, **a.g.e.**, s. 15-16; Julius Richter, **a.g.e.**, s. 314.

toplayabilmek amacıyla yardım topladıkları topluluğun mezhebini göz önünde bulundurmuşlardır. Bu şekilde Nasturiler para için bir gün vaftiz oluyorlar, ertesi gün Anglikan, üçüncü gün Katolik, dördüncü gün ise Doğulu bir Ortodoks olabiliyorlardı.

Nasturilerin bu şekilde Avrupa'da girişmiş oldukları faaliyetler, misyonerlerin yardım toplama işlemlerinin ve gelirlerinin azalmasına neden oldu. Çünkü Avrupa'daki Hıristiyan halk Nasturilerin eğitim ve öğretim faaliyetlerini desteklemek için paralarını misyonerlere değil Nasturi dilencilere vermiştir. Bu durumdan ve gelirlerinin azalmasından oldukça rahatsız olan İngiliz misyoner grubu, çareyi Guardian gazetesine ilan vererek Nasturi dilenciler konusunda halkı uyarmakta bulmuştur²⁵⁹.

Nasturi sivil halkı gibi Nasturi din adamları da zaman zaman Rus topraklarına, kendi kiliseleri için dilenmek üzere seyahatlerde bulunuyor²⁶⁰ ve özellikle bu ülkenin güneydoğusundaki şehirlere gidiyorlardı. William A. Shedd'e göre bu şehirlerde papaz veya piskopos olarak dilencilik yapan Nasturiler, halkı, azizlerin kutsal emanetleri olduğuna inandırdıkları eşyaları satarak veya kiliselerine yardım bahanesi gibi çeşitli numaralarla Rusları kandırarak onlardan oldukça yüklü miktarlarda ruble sızdırmışlardır. Bu amaçla özellikle Rusya'da Kiev ve Vladivostok'a kadar olan yerleşim yerlerini dolaşmışlardır²⁶¹.

Bu yolu kullanmayan Nasturiler ise Müslüman komşularının kendilerine yönelik baskıcı tutumlarına dair asılsız hikâyeler anlatarak onlardan küçük miktarda bağışlar elde ediyorlardı. Bazen de Nasturiler topladıkları bu paraları, daha sonra şaşalı bir şekilde çarçur ederek memleketlerine beş parasız olarak dönüyor, böylece komşularının alaylarına hedef oluyorlardı²⁶². 19. yüzyıl boyunca Nasturilerin bu dilencilik alışkanlığı devam etmiştir. 1899 yılında bile hala Rus topraklarına gidip dilencilik yapan Nasturilere rastlanmaktaydı²⁶³.

Bu sahte dilenci ve papazlar anlattıkları masallarla Osmanlı Devleti'nin dışarıdaki halk üzerindeki imajına da büyük darbe vuruyorlardı. Bu nedenle Osmanlı

²⁵⁹ Artur Maclean-A.H. Lang, "A Warning (Extract From Guardian, January 11h, 1888)", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No.VI**, London 1891, s. 17-18.

²⁶⁰ BOA, HR. TO. 90/95; Robert E. Speer, **a.g.e.**, s. 19.

²⁶¹ William A. Shedd, "a.g.m", s. 4.

²⁶² William A. Shedd, "a.g.m", s. 4; Julius Richter, **a.g.e.**, s. 294.

²⁶³ O.H.P., "Mar Bishu", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVIII**, Published for the Assyrian Mission London 1899,s.326.

Devleti, elçiliklerini Nasturilerin Avrupa ülkelerinde dilencilik yapmak için çıkmış oldukları geziler konusunda uyarmıştır²⁶⁴. Osmanlı Nasturilerinin 1900 yılında bu amaçla gezdikleri ve yardım topladıkları en popüler ülke Avusturya olarak göze çarpmaktadır²⁶⁵.

1.2. Eğitim Amaçlı Göçler

19. yüzyılda Amerikan misyonierleri sayesinde birçok Nasturi, Amerika'ya göç etmiş ve bu ülkeye yerleşmiştir²⁶⁶. Nasturilerden eğitim için yurt dışına gidenlerin büyük bir bölümü geri dönmedi, dönenlerin bir kısmı da çeşitli olaylara karışarak Osmanlı Devleti'ne zaman zaman sorunlar çıkardılar²⁶⁷.

Eğitimlerinin sonunda geri dönen Nasturilerin bir kısmı da halkı arasında misyonier olarak çalışmıştır. Misal olarak ABCFM'nin okullarında okuyan ve onlar sayesinde Amerika'ya gidip tıp okuyarak geri dönen Dr. Yohannan Sayyid ve 1843 yılında Mar Yohanna örneğinde olduğu gibi.²⁶⁸ Nasturiler arasında Amerika dışında eğitim için Avrupa ülkelerine gidenlerine de rastlanıyordu. Wasriba Köyü'nde, Kaşka adlı Nasturi Almanya'da bir müddet kalmış, orada Almancayı öğrenmiş ve bir müddet sonra geri dönmüştür²⁶⁹. Yine Thuma bölgesindeki Hoca Süleyman 1870'li yılların sonu ile 1880'li yılların ortalarında Fransa'da on üç yıl kalarak eğitim görmüş, daha sonra da topraklarına dönerek Meliklik yapmıştır²⁷⁰. Yine aynı şekilde İngiliz Archbishop* misyonierlerinin vasıtasıyla Oshana adlı Urmiyeli bir Nasturi İskoçya'da tıp eğitimi aldıktan sonra Nasturilerin arasına geri dönmüştür²⁷¹.

2. Nasturilerin Rusya'ya Göçleri

İran'daki Nasturilerin, Rusya'ya göç etmeleri ve yerleşmeleri 1828–1829 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar gitmektedir. Bu savaşta Rusların yanında yer almaları onların bir kısmının bu ülkeye göç etmesini ve yerleşmesini

²⁶⁴ BOA, DH.MKT. 1835/118; BOA, DH. İD 90/15.

²⁶⁵ **The Sixty-Third Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of The United States of America Presented to the General Assembly, May. 1900.**, s. 198-199.

²⁶⁶ William A. Shedd, "a.g.m", s. 6; Frederick G. Coan, **a.g.e.**, s. 229; John S. Guest, **a.g.e.**, s. 266; E.B.Soane, **a.g.e.**, s. 183.

²⁶⁷ Heiki Palva, **a.g.e.**, s. 63.

²⁶⁸ Dwight W.Marsh, **a.g.e.**, s. 51; Frederick G. Coan, **a.g.e.**, s. 139.

²⁶⁹ Letters From Assyria" s. 22.

²⁷⁰ Frederick G. Coan, **a.g.e.**, s. 142.

* Bu İngiliz misyonierlik kurumu Nasturiler arasında misyonierlik faaliyetleri gerçekleştirmek için kurulmuştur. Bkz. Şamil Mutlu, **Osmanlı Devleti'nde Misyonier Okulları**, Gökkuşbu Yay., 2.Baskı, İstanbul 2005, s. 248.

²⁷¹ The Rev. F. N. Heazal, M.A Mrs. Margoliouth, **a.g.e.**, s. 71.

sağlamıştır²⁷². Bu tarihten sonra Rusya'daki Nasturilerin sayısı hızla artmıştır²⁷³. Özellikle yoğun olarak Tiflis civarlarına ²⁷⁴ yerleşen Nasturiler zamanla burada ticaret ve işçilikle uğraşan zengin ve varlıklı bir koloni oluşturmayı başarmışlardır²⁷⁵. Bu koloni de özellikle Urmiye bölgesinden göç edenler daha çoğunlukta idi²⁷⁶.

Nasturilerin Rus toprakları içerisinde Gürcistan dışında genel olarak yerleştikleri diğer bölge ise Ermenistan'dı. İlk başta Rusya'ya gelen aile sayısı 100 iken daha sonra bu sayı sürekli artmış ve 1897 yılında Rusya'daki resmi sayıya göre sadece Erivan'da 1.500 Nasturi yaşarkenttoplama bu ülkede yaşayan Nasturilerin sayısı 6.038 kişiyi bulmuştur.

Rusya'ya göç eden Nasturiler sırasıyla önce Nahcivan bölgesine yerleşmişler ve burada bir müddet kaldıktan daha sonra Tataristan'a göç etmişlerdir. En sonunda ise Nasturiler, Tataristan'dan Erivan yakınlarındaki İkalizala, Dinvari ve Kolyasar köylerine göç etmiş ve yerleşmişlerdir. Bu göç hareketleri sonunda Rusya'ya yerleşen Nasturiler eski mezheplerini bırakarak Rus Ortodoks mezhebini kabul etmişlerdir²⁷⁷. 1898 yılında Rusların bölgeye demir yolu inşa etmeleri, bu bölgeye çalışmak için göç eden Nasturilerin işlerini kolaylaştırmıştır²⁷⁸.

3. İran'a Göçleri

Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Nasturiler, çeşitli nedenlerle İran'a göç etmekteydiler²⁷⁹. Bir müddet sonra bu göç hareketine katılmış olanlar, Osmanlı

²⁷² Eli Smith, **a.g.e. c. II**, s. 188; **Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Ninth Annual Meeting, held in the City of Portland, Maine, September 12, 13 & 14, 1838**, Printed for the Broad By Crocker And Brewster, Boston 1838, s. 77; Robert E. Speer, **a.g.e.**, s. 20-21; Edward L. Cutts, **The Assyrian ...**, s. 30-31; KP Matiyef, **a.g.e.**, s. 24.

²⁷³ Rev. Thomas Laurie, **And Dr. Grant, The Mountain Nestorians**, s. 66.

²⁷⁴ Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 137-39; E.B. Soane, **a.g.e.**, s. 182; Micheal Abdalla, **The Syrian Community Of Qameshli In North-Eastern Syria In The Years 1925–1970, Etnologia Polona, Vol. 17**, 1992, s.87.

²⁷⁵ Robert E. Speer, **a.g.e.**, s. 51.

²⁷⁶ Eli Smith And H.G.O. Dwight, **a.g.e.**, s. 393 ; “ The Calcutta Christian Observer (New Series) No.7., July 1840” **The Calcutta Christian Observer. Edit By Christian Ministers of Various Denominations Vol. I, January to December 1840**, Calcutta 1840, s. 426, 433.

²⁷⁷ Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 137; Julius Richter, **a.g.e.**, s. 295; KP Matiyef, **a.g.e.**, s. 26-27.

²⁷⁸ William A. Shedd, “a.g.m.”, s. 4; **The Sixty-Second Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1899.**, s. 195.

²⁷⁹ **VGG.d. 939**, s. 34; David Jenks, “The Famine In Nochea”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XI**, s. 23-24.

Devleti'ne geri dönmek için başvuruda bulunuyorlardı²⁸⁰. 1897 yılında Hakkâri bölgesinde meydana gelen kıtlık olayı nedeniyle Hakkâri, Yüksekova ve diğer bazı bölgelerden çok sayıda Nasturi, kıtlığın zararlı etkilerinden kaçmak için Urmiye bölgesine göç etmiştir²⁸¹. Ancak bunların Nasturilerin bir kısmı geri dönerken geri kısmı ise Urmiye'de kalmaya devam etmişlerdir²⁸². 19. yüzyıl boyunca Urmiye bölgesine göç edip orada kalan Nasturiler ile geri dönenlerin ne kadar olduğu tam olarak bilinmemektedir.

3.1.İran-Osmanlı Sınır Belirsizliğinin Göçlere Etkisi

Osmanlı Devleti ile İran arasındaki sınır bölgesinin coğrafi olarak engebeli bir yapıya sahip olması tarafların kesin bir denetimini engellemiştir. Bunun sonucu olarak zaman zaman aşiretler bu iki ülkenin topraklarına geçebiliyor ve çeşitli sıkıntılara sebebiyet verebiliyorlardı²⁸³. Bunu kolaylaştıran etkenlerin başında sınır boylarında genellikle Nasturi ve Kürt köyleri parça parça konumlanmış olmasının etkisi büyüktür²⁸⁴. Hakkâri'nin dağlık bölgelerinde yaşayan Nasturiler, bu durumdan faydalanarak yazları para kazanmak için Urmiye şehrine göç ederlerdi²⁸⁵.

Türk-İran sınırından Kürtlerin zaman zaman geçişleri, Türk ve İran devletleri arasındaki sürtüşmelerin başlıca nedenlerinden birini oluşturmuştur²⁸⁶. Sınır ihlaliyle yapılan hırsızlık işlerinde Osmanlı sınırlarında bulunan Nasturi köylerinin koyunları İran Kürtlerince çalınırken İran sınır bölgelerinde bulunan Nasturi köyleri de Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bulunan Kürtler tarafından çalınmaktaydı.

Sınır bölgesinin denetimi zor olduğu için her iki taraf da bu tür olayların önlenmesi konusunda birbirini suçlamaktaydılar. Nasturiler bu tür durumlarda

²⁸⁰ BOA, DH.MKT. 274/72; BOA, HR. TO. 261/83.

²⁸¹ **The Sixty-First Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented o the General Assembly, May. 1898.**, Presbyterian Building, 156 Fifth Avenue, New York 1898, s. 188-189.

²⁸² **The Sixty-Second Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1899.**, s. 199-202.

²⁸³ Robert E. Speer, **a.g.e.**, s. 200-201; Gabriele Yonan, **Asur Soykırımı Unutulan Bir Holocaust**, Çeviren: Erol Sever, Pencere Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1999, s. 65.

²⁸⁴ Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 136-37.

²⁸⁵ Rev. Justin Perkins, **A A Residence ...**, s. 6-7.

²⁸⁶ BOA, A. MKT. MHM. 668/11; Gabriele Yonan, **a.g.e.**, s. 67. Osmanlı-İran sınırının gevşek olması soygunlara sebep olduğu gibi aynı zamanda ABCFM misyonerlerinin Hakkâri dağlarındaki Nasturilere, Urmiye'de basmış oldukları kitap ve materyalleri rahatça ulaştırmasını da sağlıyordu. Ancak bu işlem zaman zaman soygunlar nedeni ile kesintilere uğruyordu Bkz. Dwight W.Marsh, **a.g.e.**, s. 245.

bölgedeki konsolosları devreye sokuyorlardı. Bu konsoloslar, ilgili devletler nezdinde girişimde bulunarak Nasturilerin emtialarının geri alınması konusunda baskıda bulunuyordu. Bu tür hırsızlık olaylarına ilkbahar ve sonbaharda yani yaylalara gidiş ve dönüş mevsimlerinde daha çok rastlanmaktaydı²⁸⁷.

3.2.Osmanlı Devletine Geri Dönüş Göçleri ve Devletin Tutumu

Ondokuzuncu yüzyılın son dönemlerinde daha önce de anlatıldığı üzere çeşitli nedenlerden ötürü İran'a göçler olmuştur. Ancak bu göçmenler sürekli olarak İran'da ikamet etmemiş ve bir müddet sonra geri dönmüşlerdir²⁸⁸. Bu yüzyılın sonlarına doğru bu tür göçler Nasturiler tarafından sıklıkla tekrarlanmıştır²⁸⁹.

Bu bağlamda 1896-97 yıllarında Hakkâri'deki Nasturiler, Kürtlerle yaşamış oldukları sorunlar sonucunda Urmiye'deki dindaşlarının bulunduğu merkezlere göç etmişlerdir. Speer'e göre bu göçmenler yaklaşık 6.000 kişi civarındaydı. Urmiye'ye göç eden Hakkârili Nasturiler, buradaki kardeşlerinden düzenli barınacak yer ve yeterli gıda yardımı alamadıkları için oldukça sıkıntı çekmişler²⁹⁰ ve bir müddet sonra yurtlarına geri dönmek için Osmanlı devlet yöneticilerine başvuruda bulunmuşlardır²⁹¹.

Yine aynı şekilde Çukurca ve Yüksekova Nasturilerinden 200 hane,²⁹² Hakkâri ve Durri köylerinden İran'a göç eden Nasturilerin bir kısmı İran'da umduklarını bulamadıkları için Osmanlı Devleti'ne geri dönmek istemişlerdir. Bu konuda kendilerine sıkıntı çıkaran İranlı yetkililerin engelini aşmak için Osmanlı Devleti'ne başvurmuşlardır²⁹³.

Osmanlı yetkilileri Nasturilere her konuda yardım sağlayarak, onların sıkıntılarının çözümüne yardımcı olmuşlardır²⁹⁴. Bu bağlamda 1899 yılında kıtlık ve

²⁸⁷ Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 21-22. Bu Kürt aşiretlerinden bazıları da Osmanlı Devleti'nin memurları kendilerinden vergi toplamak için geldiği zaman Herki ve Ertuşi aşiretleri gibi bütün sürüleriyle birlikte İran sınırını geçiyorlardı. Böylelikle vergi sezonundan sürülerini ve mal varlıklarını koruyorlardı. Bkz. Aynı eser s. 27-28.

²⁸⁸ David Jenks, "The Famine In Nochea", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XI**, s. 23-24.

²⁸⁹ The Rev. F. N. Heazal, M.A Mrs. Margoliouth, **a.g.e.**, s. 65.

²⁹⁰ **The Sixty-First Annual Report Board of Foreign Missions of The Presbyterian Church of The United States of America Presented to the General Assembly, May. 1898.**, s. 188-189; Robert E. Speer, **a.g.e.**, s. 206-208.

²⁹¹ BOA, DH.MKT. 274/72; BOA, HR. TO. 261/83.

²⁹² BOA, A.MKT. MHM 672/21..

²⁹³ BOA, DH.MKT. 2363/122.

²⁹⁴ . BOA, Y.PRK. AZN 7/35; BOA, DH.MKT. 2363/122; BOA, A.MKT. MHM. 672/19.

Kürtlerin baskısı neticesinde topraklarını terk ederek İran bölgesine göç eden Iyal, Pagi ve Mar Bıshu halkının topraklarına geri dönüşü hazırlığında Van valisi, Başkale mutasarrıfı ve Dız kaymakamı Nasturilere müşfik bir şekilde yardımcı olmuşlardır. Osmanlı Devleti, geri dönmek isteyen Nasturilerin göç yolunda her türlü emniyeti sağladığı gibi, onların topraklarını ekmeleri için gerekli olan tohumluğu da sağlamıştır. Darı tohumu bu hususta dikkat çekmektedir. Yüksekova'ya geri dönen Nasturilere de boş kalan topraklarını ekmeleri için buğday dağıtımı yapılmıştır²⁹⁵. Bu yardımlar sayesinde aynı yılın kışına doğru Gevar'daki Nasturiler, topraklarına hint mısırı, fasülye ve tütün gibi tarım ürünlerini ekmişlerdir²⁹⁶.

²⁹⁵ O.P.H., "The Turkish Exiles", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVII**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 31-311; J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 215.

²⁹⁶ O.H.P., "Mar Bıshu", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVIII**, s. 324-328. Türkiye sınırları içerisinde kalan Nasturiler ise bölgedeki sosyo ekonomik koşullar ve nüfuslarının azalmasıyla birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan çeşitli Ortadoğu ve Avrupa ülkelerine doğru göç etmeye başlamışlardır. Bu göç dalgalarıyla birlikte Hakkâri ve Güneydoğu Anadolu'daki en son Nasturi köyü de 1980 yılında Hakkâri'den göç etmiştir. Bu son göçle birlikte bölgede hiçbir Nasturi köyü kalmamıştır. Nasturiler ile ilgili olarak edindiğimiz bu bilgileri Süryani yazar Muzaffer İris'ten edinmiş bulunmaktayız.

II. BÖLÜM.

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA OSMANLI DEVLETİ VE NASTURİLER

A-OSMANLI –NASTURİ İLİŞKİSİ

Osmanlı yönetimine girdikten sonra kendi iç işlerinde serbest olup sadece vergi zamanlarında vergilerini ödemekle yükümlü olan Nasturileri, Osmanlı Devleti, ödenen bu vergilere karşılık dinsel ve kültürel konularda tamamen serbest bırakmış ve her türlü tehlikeye karşı onları korumayı üstlenmiştir. Ancak 19. yüzyıl boyunca Hakkâri ve çevresinde aşiret düzeninde yaşayan Nasturilerin, vergilerini düzenli ödemedikleri görülmektedir²⁹⁷. Bunu 1830’lu yıllarda bölgede bulunan J.Baillie Fraser, Nasturi aşiretlerinin Hakkâri sancağına bağlı olarak yaşadıklarını, adı sözde kalan çok düşük miktarda vergi verdiklerini ve kendi bölgelerinde büyük bir zenginlik içinde yaşadıklarını, her türlü maden ve ürüne sahip olduklarını belirtmiştir²⁹⁸. Yine aynı şekilde 1837 yılında Hakkâri bölgesindeki Nasturiler hakkında araştırmalarda bulunmak için Revanduz’a gelen Dr. Grant, burada paşayla yapmış olduğu görüşmede paşanın kendisine, onların devlete düzenli vergi vermeyen ve oldukça vahşi şekilde yaşayan bir topluluk olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir²⁹⁹.

Osmanlı Devleti’nde 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı’yla birlikte bütün halkın eşit bir şekilde askere alınması gündeme gelmiştir. Ancak bu uygulamanın pratikte birçok sıkıntılar ve zorluklar ihtiva ettiği anlaşıncı bundan vazgeçilmiştir. Uygulamada meydana gelebilecek sıkıntıları Ahmet Cevdet Paşa,

²⁹⁷Mayevyski, **a.g.e.**, s. 135; Cihangir İleri, **a.g.e.**, s. 42; Cihangir İleri, “Osmanlı Devleti’ndeki Nasturilerin Genel Durumu ve Nasturi İsyanları”, **Süryaniler ve Süryanilik I**, Hazırlayanlar: Ahmet Taşgım-Eyüp Tanrıverdi- Canan Seyfeli, Orient Yayınlar, 2005, s. 141-142.

²⁹⁸ J.Baillie Fraser, **a.g.e.**, s. 222.

²⁹⁹ **Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Eight Annual Meeting, held in the City of Newark, N.J. , September 13, 14 & 15, 1837**, Printed for the Broad By Crocker and Brewster, Boston 1837, s. 66-67.

“Hristiyanlar papaz isterler. Yahudiler de haham ister. Bir taburda bir sürü ruhaniler bulunmak lazım gelir. Müslümanların ramazanı, Hristiyanların eyyam-ı muhtelif de perhizleri var. Böyle muhlat bir heyet nasıl idare olunacak” sözleriyle açıklamıştır. Gayrimüslimlerin askere alınmasında meydana gelebilecek olumsuzluklar nedeni ile mecburi askerlik yerine gayrimüslimler belirli bir bedel karşılığında bu görevden muaf tutulmuşlardır. Aynı gerekçeler nedeniyle Nasturiler de askerlik vazifesinden bedel karşılığında muaf tutulmuşlardır³⁰⁰. Bu konu bir kez daha Berlin Antlaşması sırasında da gündeme gelmiş ise de aynı gerekçelerle reddedilmiştir³⁰¹. Bütün bu düzenlemelere rağmen Nasturiler 19. yüzyıl boyunca askere alınmadıkları gibi vermeleri gereken askerlik bedelini de vermemişlerdir³⁰².

19. yüzyıl boyunca Nasturilerin huzur ve mutluluğu Osmanlı Devleti’nin bölgedeki hâkimiyetine dayanmaktaydı. Osmanlı Devleti’nin güçlü olduğu zamanlarda Nasturiler kendilerini her türlü tehlike ve olay karşısında daha rahat ve güvende hissetmişlerdir. Bunu Mısır meselesi nedeniyle bölgede ortaya çıkan karışıklıklar ve olaylar kanıtlamıştır. Aynı şekilde Layard: Bu gerçeği *“...Sultan’ın otoritesi dağlarda kendini tekrar kabul ettirdikten sonra, Nasturiler kendi inançlarını çekinmeden, özgürce açıklayabilecek, acıları henüz unutulmayan saldırılardan duyduğu dehşetli korkuyu üzerinden atacak, çalışkanlıkları ve gayretleri ile belki yeniden, yaşadıkları dağlık bölgeleri hayata kavuşturmayı, canlandırmayı başaracaklardır...”* sözleriyle teyit etmektedir³⁰³. Zira Osmanlı Devleti, Nasturiler ile olan ilişkilerinde sadece onlardan vergi almamış aynı zamanda onların genel olarak şikâyetlerini dikkate alarak şikâyetlerinin giderilmesi için gerekli tedbirleri uygulamıştır. Misal olarak 1848 yılında bölgede tesis edilen otoritenin sonrasında Tanzimat Fermanı’nın bölgede uygulanmasında keyfi davranışta bulunarak

³⁰⁰ Ahmet Cevdet Paşa, **Maruzat**, Yay. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, s. 113-114. Ahmet Cevdet Paşa, bu olayı *“Hristiyanlar papaz isterler. Yahudiler de haham ister. Bir taburda bir sürü rûhâniler bulunmak lazım gelir. Müslümanların ramazanı, Hristiyanların eyyam-ı muhtelif de perhizleri var. Böyle muhlat bir heyet nasıl idare olunacak..”* diye ifade etmiştir. Bkz. Aynı eser aynı yer. Bu asker meselesi 20. yüzyılda da gündeme gelmiş ve ancak Nasturiler tarafından pek kabul görmemiştir. Onlar hizmetinden, bölgelerinin uzak olduğu ve kendilerinin yollarda perişan olacakları gerekçesi ile muaf olmak için Osmanlı Devletine başvurmuşlardır. Onlara verilen cevapta, Kanun-i Esasi’nin 245 sayılı kanununa göre askerliğin her Osmanlı vatandaşı için bir şeref ve onur olduğu belirtilerek Nasturilerin bu isteği geri çevrilmiştir. Bkz. BOA, DH.MUİ, 66-1/40.

³⁰¹ BOA, İ.DUİT 146/41.

³⁰² Bilâl N. Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians Vol. II, (1880-1890)**, TTKB, Ankara 1989, s. 127.

³⁰³ Austen Henry Layard, **a.g.e.**, s. 190.

Nasturileri rahatsız eden Cizre idarecisi Mustafa Paşa ve bölgenin ileri gelen Kürtler, Nasturilerin şikâyet dilekçesi neticesinde azledilerek mahkemeye verilmiş ve bölgede asayişin sağlanılmıştır³⁰⁴.

Yine bu uygulamalar ışığında 1849 yılında Hakkâri yöneticisi Nur Ali Bey bölgedeki Nasturilere karşı sert tutumu ve işlediği suçlardan dolayı görevinden alınarak İstanbul'da hapsedilmiştir³⁰⁵. Böylelikle devlet tarafından bölgede güven ortamı sağlanmıştır.

1.Vergi Meselesi

19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti, Nasturilerden vergi tahsil edebilmek adına birçok girişimde bulunmuş olmasına rağmen bunda tam bir başarı kazanamamıştır. Bunun en büyük nedeni Nasturi nüfus kayıtlarının tam olarak yazılıp tutulmaması ve yaşadıkları coğrafyanın olumsuz şartlarını kullanan Nasturilerin vergi vermek istememesidir³⁰⁶.

Bazı dönemlerde de Nasturiler kendilerinden ikinci defa vergi alınmaya çalışıldığını ileri sürerek, devlete vergi vermek istememişlerdir. Misal olarak 1851 yılındaki vergi tahsilinde böyle bir bu durumla karşılaşmışlardır³⁰⁷. Devlet tarafından yapılan araştırma sonucunda Nasturilerden ikinci defa vergi alınmasının söz konusu olmadığı, bu şayanın sadece onların vergi vermek istemediklerinden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç üzerine Osmanlı Devleti, bölgedeki yetkililere vergilerin zor kullanılarak değil de hüsn-i niyet ve iyi muameleyle alınmasını emrettiği gibi Nasturilerin ekonomik durumunun bozukluğu dikkate alınarak ertesi yıl alınacak vergilerinin bir kısmının tenziline karar vermiştir. Bir daha böyle bir olayla karşılaşılması için yetkililerden vergilerinin biriktirilmeden alınmasının daha yerinde olduğu bildirilmiş, buna bir sonraki sene daha fazla dikkat etmeleri istenmiştir³⁰⁸. Bu şekilde ertesi sene Nasturiler incitilmeden 25.500 kuruş vergi

³⁰⁴BOA, İ.MVL 131/3493. Mustafa Paşa ve beraberindekiler bölgede tanzimatın uygulanmasını kendi lehlerine kullanıp Nasturilerden 50 gruş olan ev vergisini 85 gruş ve ürün vergisinin yarısını almak istemişlerdir. Aynı belge BOA, İ.MVL 131/3493.

³⁰⁵ **Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Fortieth Annual Meeting, held in Pittisfield, Massachusetts, Sept.11-14, 1849**, Press Of T.R. Marvin, 24 Congress Street, Boston 1849, s.133-134.

³⁰⁶ BOA, A.MKT. MVL. 41/20; BOA, İ.MVL. 162/4716; BOA, A.MKT. NZD. 14/80.

³⁰⁷ BOA, A.MKT. NZD. 2/29.

³⁰⁸ BOA, İ.MVL. 179/5364.

alındığı gibi³⁰⁹ bu toleranslı durum cizye tahsili sırasında da gözetilmiştir. Ayrıca bu tür sıkıntıların yaşanmaması için Nasturilerin nüfusu kendi ifadelerine göre yazılmış,³¹⁰ bölgede asayişin ve düzenin sağlanılmasına çalışılmıştır³¹¹.

1858 yılında da, daha önceden olduğu gibi Nasturiler vergi vermemek için kendilerinden ikinci defa vergi alındığını iddia ederek bu duruma karşı çıkmışlardır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de, Nasturilerden alınan vergi makbuzlarının kendisine ibraz edilmesini, böylece bu konuda gerekli işlemlerin yapılacağını ifa etmiştir. Ancak vergi makbuzlarının olmaması halinde de yine Nasturilere haksızlık yapılmaması için vergi defteri ve memurların durumunun da gözden geçirileceği belirtilmiştir. Yapılacak incelemeler ve soruşturmalar sonunda Nasturilerin yanlış beyanda bulunduklarının ortaya çıkması halinde, onlardan ödenmemiş vergileri zor kullanılarak değil de müşfik bir şekilde, kaba kuvvet kullanılmadan, suhuletle alınmasına dikkat edilmesi hususunda bölgedeki yetkilileri uyarmış ve bundan sonra bu tür sıkıntılara mahal vermemek için vergilerin geçiktirilmeden senesinde toplanılmasını istemiştir. Ayrıca uzun bir süreden beri misyonerlerle ilişkide bulunan Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham'ın da devlete ısıdırılması amacıyla taltif edilmesi için hazırlıklar yapılmıştır³¹². Patrik ancak 1862 yılında ikinci derecedeki Mecidiye Nişanı ile taltif edilmiştir³¹³.

³⁰⁹ BOA, İ.MVL. 179/5364.

³¹⁰ BOA, A.MKT. MHM 40/65; BOA, İ.MVL. 179/5364. 19. yüzyıl boyunca Nasturilerden cizye tahsil edilmesine çalışılmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin Nasturilerden ne kadar cizye tahsil ettiği tam olarak bilinmemektedir. Çünkü cizye defterlerindeki yükümlü kişilerin kaçının Nasturi kaçının Ermeni olduğunun kayıtlarda ayrı ayrı olarak belirtilmemesi, Van ve Hakkâri cizyelerinin, kayıtlarda bir olarak gösterilmesi buna engel olmuştur. Bkz. BOA, **ML. VRD. CMH No: 1269**. s. 4; BOA, **ML. VRD. CMH No: 1310** Misal olarak 1853 yılında Osmanlı Devleti, Hakkâri Bölgesi'nde bütün Gayri Müslimlerden toplamda 129.495 kuruş cizye tahsil etmiştir. Bu miktar, 7.994 kişiden tahsil edilmiştir. Bu kişilerin kaçının Nasturi kaçının Ermeni olduğu kayıtlarda ayrı ayrı olarak belirtilmediğinden Nasturilerden ne kadar vergi tahsil edildiği bilinmemektedir. Bkz Bkz. BOA, **ML. VRD. CMH No: 1269**. s. 4

³¹¹ BOA, İ.MVL. 179/5364.

³¹² BOA, A.MKT. UM. 415/3. "Eğerci bu davaya muvafık yedlerinde makbuz senedi yoğ ise de ol vakit akçeyi tahsil etmiş olan memurların senet vermiş oldukları mahallerine mütedabir olup bu da gayet tedkik.. meydana çıkacağından burada tahkik ile icabına bakılmak üzere tatifeyi merkume hakkında hiçbir suretle muamele-i tazyik ve izaç vuku'a getirtilmeyerek sahihen tebeyyün idecek zimmet-i miriyenin suhuletle ve mümkün olacağı mertebe hüsn-ü istihsaline bakılması..." Bkz. Aynı belge.

³¹³ BOA, A.DVN. MHM. 34 /96; BOA, A.MKT. UM 522/90.

Bu olayda da görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, Nasturilerden vergi tahsilinde birçok sıkıntılar yaşamıştır. Bazen de devlet vergileri tahsil edebilmek için vergi memurlarının yanına askerler vermek zorunda kalmıştır³¹⁴.

1865 yılında Nasturilerden Kürt ağaları vasıtasıyla alınan vergiler nedeni ile sıkıntılar yaşanmıştır. Bu konudaki şikâyetler üzerine devlet, bölgeye durumun araştırılması için memurlar göndermiştir. Bu memurların tahkikatından sonra vergilerin devlete verilmesi görevi Nasturi Patriği'ne verildiği gibi, bir milyon kuruşa kadar ulaşan vergi borçları da Nasturilerin durumlarını göz önünde bulundurarak affedilmiştir³¹⁵.

Cizye kayıtların belirsizliğine rağmen, 4 Temmuz 1865'te Osmanlı Devleti'nin Nasturilerden 8.510 kuruş vergi tahsil etmiş olduğunu görmekteyiz³¹⁶. 1870 yılından itibaren devletin, Nasturilerle ilgili işlemlerde düzen sağlamak için çeşitli girişimleri hep tek taraflı olmuş ve sonuçsuz kalmıştır³¹⁷.

Osmanlı Devleti, Nasturilerin devlet ile ilişkilerinin düzenlenmesi ve onların medenileştirilmesi konusunda 1873 yılında birtakım hazırlıklara girişmiş ve yazışmalar yapmıştır. Ayrıca Nasturilerin bu düzenlemelere karşı gelmeleri durumunda ise bölgeye asker sevki planlanmıştır³¹⁸. Ancak bu plan, daha sonraki gelişmelerden anlaşıldığı üzere istenilen sonucu doğurmamıştır.

Nasturilerin vergilerini düzenli olarak vermemeleri, 19. yüzyıl boyunca sürekli olarak tekrar etmiştir. Buna rağmen Osmanlı Devleti vergileri güzellikle almaya çalışmıştır. 1879 yılının sonunda vergilerini vermedikleri için Hakkâri kaymakamı Timuroğlu Hasan Bey, Nasturileri vermeleri gereken meblağı vermeleri konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Aksi takdirde Nasturiler üzerine asker sevk edeceğini belirtmiştir. Bu olayı haber alan Başkale Mutasarrıfı Tosun Paşa, derhal Hasan Bey'e emir göndererek O'na, bu tür girişimlerden uzak durmasını emretmiştir³¹⁹.

³¹⁴ BOA, A.MKT. UM. 390/51. 1860 yılında da aynı şekilde vergi alımı gerçekleştirilmiştir. Bkz. aynı belge Ayrıca Nasturiler, bölgenin coğrafi şartlarından dolayı vergilerini yetiştirmiş oldukları koyunlar sayesinde öderlerdi. Bkz. **Van AYN.d 929**, s. 92; Julius Richter, **a.g.e.**, s.292-293;

³¹⁵ BOA, HR.TO. 201/38.

³¹⁶ BOA, A.MKT. MHM. 336/79.

³¹⁷ **AYNİYAT BEO. AYN.d 929**, s. 92. Osmanlı Devleti İlk kez 1862 yılında Nasturilerden vergi tahsili sırasında onların mağdur olmamalarını için vergilerin Nasturi Patriği Mar Şamun vasıtasıyla alınmasını düşünmüştür. Bkz. BOA, A.MKT. UM 444/85.

³¹⁸ BOA, A.MKT.MHM 443/33.

³¹⁹ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 657.

Nasturilerin vergi meselesine yaklaşımlarını dini ve topluluk lideri olan Mar Şamun Benyamin, “... *Halkım, özgür aşiretler olarak Türkiye’de yaşayan 80.000 candan ibarettir. Kürt aşiretleri gibi ne vergi verirler ne de asker yollarlar. Türk memurları bizim bölgemize gelemmez. Aşiretlerimiz eski çağlardan beri silahlıdır. On yaşındaki çocuklar atış eğitimi görür..*” ifadeleriyle belirterek Osmanlı Devleti’ne vergi verme konusunda pek istekli olmadıklarını açıklamıştır³²⁰. Yukarıdaki açıklamayı teyid eden diğer bir gelişme de Osmanlı memurlarının, Nasturilerin yaşadığı bölge “*Tahsildar Kayası*” denilen yerden öteye görevli memur gidememiş olmasıdır³²¹. 19. yüzyılın sonlarına doğru Nasturilerin, devlete olan vergileri zamanında ödemedikleri için borçları giderek yükseldi ve sonuçta bu ödenmeyen borçlar Nasturiler ile devlet arasında huzursuzluğa neden oldu. Bu aşiretlerin devlete olan vergi borçlarının toplamı 16.000 altını geçmişti. Nasturilerin, devlete vermeleri gereken vergileri ödememelerinin nedenlerinin başında, onların isteksizliğinin yanı sıra gelir kaynaklarının kısıtlı olması da önemli bir etkindir. Çünkü göçebe Nasturilerin oturdukları bölge dağlık ve ekilebilir alan kısıtlıydı ve bu da zaman zaman onların vergi konusunda sıkıntı yaşamasına neden olmuştur³²².

19. yüzyılın bitimine doğru genel olarak Osmanlı Devleti’nin Nasturilerden almış olduğu senelik verginin çok büyük bir miktarda olmayıp önemsiz bir meblağ olduğu misyonerlerce de belirtilmektedir. Ancak Nasturiler bu önemsiz vergiyi bile sürekli ve düzenli olarak vermemişlerdir³²³. Osmanlı Devleti ise buna rağmen Nasturilerden vergiyi zor kullanarak değil, gönül hoşluğu ile alabilmek için çeşitli yollar denemiştir. Devletin kullanmış olduğu yollardan bir tanesi, ileri gelen Nasturilere çeşitli hediyeler verilmesi ve gönüllerinin alınarak vergilerin toplanmasıdır. Bu şekilde özellikle Hakkâri Kaymakamı Kâmil Bey, Nasturiler ile iyi

³²⁰ Gabriele Yonan, **a.g.e.**, s. 256. Mayevsky, Nasturilerin Osmanlı Devleti’ne vermiş oldukları vergilerin devlete sadece bağlılıklarından dolayı değil aynı zamanda topraklarının tarıma uygun olmamasından dolayı İran ve Rusya gibi dış memleketlere gidebilmek için verdiğini de ifade etmektedir. Bkz. Mayevyski, **a.g.e.**, s. 135.

³²¹ Bazil Nikitin, **Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme I**, Çev. H.D ve A.S, Özgürlük yolu Yay. İstanbul 1976, s. 260.

³²² Mayevyski, **a.g.e.**, s. 135; Süleyman Hayrullah Örs, **a.g.e.**, s. 21; Cihangir İleri, “a.g.m”, s. 141-142. Rus Mayevskiy, 1890’lı yılların ortalarına doğru Nasturiler, vergi olarak Osmanlı Devletine (yıllık aşiret olarak) Tiyari’ler 500, Tahumlar 150, Cilolar ise 70 lira olarak ödüyorlardı Bkz. Mayevyski, **a.g.e.**, s. 135. Aşiretlerin vergi miktarlarının farklı olması Osmanlı Devleti’nin vergi alımı sırasında aşiretlerin maddi durumunu göz önünde bulundugunu göstermektedir.

³²³ William A. Shedd, “a.g.m.”, s. 7.

ilişkiler kurmuştur³²⁴. Bütün bu girişimlere rağmen Nasturiler 19. yüzyıl boyunca düzenli olarak vergi vermeme tutumlarını sürdürmüşlerdir.

2. Osmanlı Devleti'nin Nasturileri Kazanma Çabaları

19. yüzyılda Osmanlı Devleti vergi alımlarında Nasturilerin maddi durumlarını gözetmiştir. Bunu 1870'lerde Van-Hakkâri Bölgesi'nde Major Frederick Millingen, bölgedeki yaşam koşullarının zorluğunun fakında olan Van paşalarının, hazine vergilerinin ödenmesinde onlara karşı gayet yumuşak davrandığını belirtmektedir³²⁵. 1880 yılında Osmanlı Devleti, Nasturileri devlete ısıdırma ve yabancı güçlere meyletmesini engellemek için patriğin daha önce ödenmesinde aksamalardan kaynaklanan sıkıntılar çözülmüş ve daha önce alamadığı maaşlar kendisine ödenmiştir³²⁶.

1892 yılında Nasturi Patriği Mar Şamun Rouel'a almış olduğu maaştan daha yüksek bir maaş bağlayan Osmanlı Devleti, bu sayede patriğin devlete bağlılığını arttırmayı ve ihtiyaçlarını daha iyi karşılamayı düşünmüştür³²⁷. Buna rağmen Mar Şamun, çeşitli zamanlarda fırsatlardan faydalanıp bağımsızlık kazanmak ve yabancı devletleri devletin iç işlerine karıştırmak amacıyla çeşitli mektuplar göndermiştir³²⁸. Misal olarak bu mektuplardan 1894 yılında Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmiş ve Nasturi Patriği'nin kuzeni Nemrut Efendi tarafından biraz bozuk tercüme edilmiş bir tanesinin içeriğinde şu ifadeler bulunuyordu:

“Melik Berçu, Melik Petu bildiğiniz gibi o vakit benim kağıdım size yetişsun duan ediniz Melik İsmail ve Tuhub'dan Melik Babu ve Melik Elyaşu'yla aşağı kiliseye giriniz kilisenin içinde baş Keşe'ye yemin ediniz haç ve İncil'deki bu gönderdiğim kağıttan bir söz dışarı çıkmasun ondan sonra kağıdımı çıkarınız semertaçide(semercide) olan kağıdımı okuyunuz eğer biriniz yemin etmek istemez ise onu bu maslahata karıştırmayınız ve işi ana beyan etmeyeniz hiç hiç kim ki bu sırrı beyan itse kara kara mührümü gönderip(anı) mahrum iderim. Ve Senhadus'da anın

³²⁴ BOA, Y.PRK.DH. 9/26.

³²⁵ Major Frederick Millingen, **a.g.e.**, s. 164.

³²⁶ Cihangir İleri, **a.g.e.**, s. 61.

³²⁷ BOA, Y.PRK.UM. 13/103; BOA, DH.MKT. 1995/70.

³²⁸ BOA, İ.HUS. 12/1310. Za-86; BOA, Y.A.HUS. 278/70; BOA, İ.HUS 4/1310. Ra/21; Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 666-667. Bu mektuplar hakkında yapılan yazışmalara örnek olarak bakınız Ek-2.5 ve Ek-2.7.

üzerine gitsin elhak tarafında an sahnın(?) tarafında ve melikler tarafında o adam mahrum olsun çünkü kendi milletinin sırrıdır. Fakat çok mukayyid olunuz kağıtları adamlar eline girmesin her vakit ki kilisenin içinde yazdırınız....

...“Duadan sonra size malumdur ki; ne kadar cevr ve eziyetleri ve zulümleri bizim milletimiz o kafir İslamlardan yalancı peygamberlerinin zamanından şimdiye kadar her çendeki zulümleri var imiş bazı vakitler buka/Putra(?) merhamet gösterirlerdi. Lakin şimdiki tahtın üzerine oturdu. Bu sultandan Hamid ve siz de isteyiniz ki bunun tahtı dönsün çünkü kafir ve hain bir düşmandır. Hristiyanlara istiyor ki bir gün kendü ahalisindeki askerlerin süngülerini Hristiyanların kanlarıyla serhun itsün her çendeki Avrupa’dan bayamıyor/Koyamıyor fakat ticariye ediyor. Eşik yolları Hristiyanlardan küssün bundan malumdurki şimdi hayır alındı.

Halil Paşa Hristiyanların yanlarında rağbeti vardır. İslamlardan ziyade çabuk azl etti. Onun yerine gönderdiği bir adam ki tamam Hristiyanlara düşmandır ve Allah tanımaz bir adamdır. Hala yetişmemiş ki azli de Bağos Karabas biraderimiz ki bu bizim köklerimizde sair devletlerle bir tel gibiydi ve mukaddes Rusya devletine iletmiş hususu çabuk bildirdiğinden habs etti. Nisaniyan Karabet gibi bir esbab idi. Maşrıka olan Hristiyanlarığını(Hristiyanlığını) Ermeniler ve Nasturiler için bu esbab idi. Bunlar ki ne kadar faideli sözlerini ispatdır buyurdu. Karındaşlarını şimdi hazırlamış çok başkadır. Bu fenalık ki siz de yapun bunu için gönderilmiş bizim yanımızda semerci Ohannes* ipek ve kütük bahanesiyle fakat maksad budur ki efkarı bize bildürsünki ne hazırlanmış size yapar bu düşmanın elinden hem de size bildirecek değil şimdi Rusya devleti deniz gibi dalgalarını bu ovalarda atsun alacağını alsun bu ükayı (ilhakı) için bir bahane arıyorlar. Onların bahanesi kan dökülmesi olacak nasıl ki çok defalar size malumat vermişim Rusya devleti arslan gibidir. Kan kokusu arkasında gezer bu ayda kendülerinize çabuk tedarik ediniz bir kavga açınız aşağı berva illerinden eğer yapabiliseniz sizin kanlarınız nedniyle beş kağıt yazar o kansız Türk tarafınızdan (tarafından) Ermeni lisanıyla

Biri Rusya imparatoru için İngiliz senatosu için o yerleri o size gösterecektir. O yerler için siz ehemmiyetle şikayet idesiniz. Biz de yazarakBu yazacağınız yerlerdir.ettiğiniz şu kadar kafidir.başka şeylerde Ohannese doğrudur.....Bunu kabul itmesun.... Her kim bu sırrı başkalarının yanında açar ise o haindir. Haram olsun

*Ruil Mar Şamun şefkatli Maşrik Patriği*³²⁹

Bu mektuplardaki ifadeler Nasturi Patriği Rouel'un 19. yüzyılın son yıllarındaki siyasal faaliyetlerini göstermesi açısından önemlidir. Çünkü bu mektupların içeriğinde Nasturi Patriği yalnız Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz bakış açısını yansıtmakla kalmamış aynı zamanda Rusya'nın Doğu Anadolu'yu ele geçirmesi için ona sebepler yaratmak istemiştir. Bunun için de patrik bizzat Nasturilere bulundukları bölgelerde isyan ve karışıklarla birlikte kanlı olaylar çıkartmalarını istemiştir. Çünkü daha sonra bu yerleri Türkler katliam yapıyor diyerek başta Ruslar ve İngilizler olmak üzere büyük devletlerin kamuoyuna duyurarak, dışarıdan destek alacaklarını planlamıştır. Bu amaçla da Nasturi Patriği planını gerçekleştirebilmek için Ermenilerle ilişkiye girmiş ve onlar aracılığıyla Ruslarla mektuplaşmıştır. Ancak bu mektuplardan bazıları ele geçirilince, devlet patriğin faaliyetlerinden haberdar olmuş ve Nasturi Patriği'nin oyunu bozulmuştur³³⁰.

Osmanlı Devleti, yakalanan bu mektuplarından dolayı Patriği, Van-Başkale'ye görüşmeye çağırmıştır; fakat Nasturi Patriği, yaptıklarından dolayı ilk başta yetkililerle görüşmelerden çekinmiştir. Daha sonra ise Başkale'ye giderek buradaki Osmanlı devlet görevlilerine ifade vermiştir. Buradaki Osmanlı yetkilileri, patriğe çeşitli uyarılarda bulunmuş ve olayların daha fazla büyümemesi için patriğin pişmanlık içeren sözlerini kabul ederek onu cezalandırmamışlardır³³¹. Çünkü Osmanlı Devleti bölgedeki var olan karışıklıkların patriğin cezalandırılmasıyla birlikte daha da artmasını önlemek istemiştir. Hatta Osmanlı Devleti patriği cezalandırmadığı gibi tam tersine olay sonrasında Nasturi Patriği'nin devletle olan ilişkisini daha da sağlama almak ve patriğin devlete olan bağlılığını arttırmak için bir müddet sonra onu bir nişan ile taltif etmeyi kararlaştırmıştır³³². Yine bir müddet

*Ohannes, Van bölgesi Ermenilerinin önde gelen din adamlarından birisidir. Bu dönemde Nasturiler bağımsızlık içeren mektupların iletmesi için onu kullanmışlardır. Yine aynı kişi Nasturilerin Ruslarla olan ilişkilerini İngiliz görevlisi Clayton'a bildirmiştir. Bkz. Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 666-667.

³²⁹ BOA, İ.HUS 4/1310. Ra/21.

³³⁰ BOA, İ.HUS 4/1310. Ra/21.

³³¹ BOA, VGG.d. 940, s. 61-62; BOA, İ.HUS. 14/1311. N.56; BOA, İ.HUS. 1310.Ra/16; BOA, Y.A. HUS. 266/66; BOA, Y.A.HUS.278/118. Nasturi Patriği yakalanan mektupları nedeni ile Van-Başkale'ye geldiğinde devlet yetkililerine hoş görünmek için buradaki Osmanlı askerlerine 25 lira civarında bir para dağıtma teşebbüsünde bulunmuştur. Osmanlı görevlileri de Nasturi Patriği'nin askerlere hediye olarak dağıttığı paraların nasıl değerlendirileceğini amirlerine sormak zorunda kalmışlardır. Bu paraların patrik tarafından ne için dağıtıldığı patriğin mektubunun içeriğinden anlaşılmaktadır. Bkz. BOA, Y.MTV. 72/10.

³³² BOA, A.MKT. MHM. 669/5; BOA, A. MKT. MHM. 669/3.

sonra aynı politika gereği Nasturi Patriği Mar Şamun Rouel, şal ve saat gibi çeşitli hediyeler ile ödüllendirilerek³³³ maaşında iyileştirmeler yapılmıştır³³⁴.

Ayrıca Osmanlı Devleti bu tür ödüllendirmeler dışında patrik ailesinin sorunlarına eğilmiş ve onlara yardımcı olmuştur. 1894 yılında patriğin hasta kardeşi Şammasha Ihsak'ın tedavi için İran'daki Amerikan hastanesine gidişinde güvenli bir şekilde seyahat edebilmesi için yanına jandarmalar vermiştir. Ancak İran'a giden patriğin kardeşi yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak 1895 yılının Şubat ayında vefat etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Urmiye Şehbenderi, vefat eden kişinin Osmanlı vatandaşı ve patriğin kardeşi olmasından ötürü cenaze işlemlerinin sorunsuz bir şekilde yerine getirilebilmesi için İran yetkilileri nezdinde girişimlerde bulunmuş ve cenaze törenine bizzat katılmıştır³³⁵.

Osmanlı Devleti, son dönemlerinde Nasturilerin durumları ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Nasturi-Kürt çatışmasının devlete zarar verdiğini ve bölgedeki misyonerlerin de bu durumun daha da kötüleşmesine neden olduklarını fark etmiştir. Bu nedenle devlet bölgedeki yapıyı yerinde araştırması için 1895 yılında Kolağalarından Mehmet Ali Ağa görevlendirilmiştir³³⁶.

Osmanlı Devleti, Nasturilerin ıslahı meselesinde tek taraflı olarak yalnız Müslüman memurlardan faydalanmamıştır; aynı zamanda Nasturilerin de bu konudaki görüşlerini alabilmek ve tepkilerini ölçmek için Tiyari Aşireti Reisi Melik İsmail Efendi'nin görüşlerine de başvurmuştur³³⁷. Ancak bu çalışma sonunda alınan önlemler Nasturiler ile Kürtler arasındaki sorunları tam olarak çözmediği için devlet tekrar memurlar göndermek zorunda kalmıştır³³⁸.

Bütün bunlara ek olarak Osmanlı Devleti bölgenin ıslahı için Nasturilerin yaşamış olduğu coğrafyada Nasturilere karşı sert davranışlarda bulunan devlet yetkilileri hakkında verilen dilekçeleri uygulamaya koymuş ve gerekli tahkikatı

³³³ BOA, İ.DH. 73 /4461. Patriğin nişanları için ayrıca Bakınız Ek- 2.4.

³³⁴ BOA, İ.MMS 67/3131

³³⁵ David Jenks, "Funeral Of Shammasha Ishai (Deacon Jesse)", **Report of Assyrian Mission, No. XX**, Published for the Assyrian Mission London 1895, s.106-109; Robert E. Speer, **a.g.e.**, s.190; The Rev. F. N. Heazal, M.A Mrs. Margoliouth, **a.g.e.**, s.98-99.

³³⁶ BOA, Y.PRK.DH.. 9/26

³³⁷ BOA, Y.PRK. UM. 34/77. Tiyari İsmail Efendi, 1883 yılından beri Hakkâri Meclisi başkâtipliğinde bulunmaktaydı. Bkz aynı belge

³³⁸ BOA, DH. TMLKS. 96/37

gerçekleştirmiştir³³⁹. Ayrıca Osmanlı Devleti, Nasturilerin devletle olan bağlarını daha da kuvvetlendirmek amacıyla Nasturilerden bazı kimseleri önemli görevlere getirmiştir. Bu politika uyarınca Petros adındaki Nasturiyi İran'ın Urmiye Bölgesi'ndeki işleri takip etmek için Şehbender olarak görevlendirmiştir³⁴⁰.

Alınan bütün bu tedbirler ve yapılmak istenen bütün bu düzenlemeler Osmanlı Devleti'nin Nasturileri devlet içerisinde tutabilmek ve Kürtlerle olan sorunlarını çözmek istemesinden kaynaklanmıştır.³⁴¹ Ancak devletin bu çabalarına rağmen bölgede istenilen sonuç elde edilememiştir. Bunun sebepleri arasında³⁴² Nasturilerin, bölgedeki misyonerlerin ve yabancı devlet görevlilerinin etkisi ile Osmanlı Devleti'nin bölgede gerçekleştirmek istediği düzenlemelere karşı takındıkları olumsuz tutmun payı büyüktür³⁴³.

B- NASTURİ-KÜRT ÇATIŞMALARINDA OSMANLI DEVLETİ

19. yüzyıl boyunca Nasturilerle Kürtler arasında sık sık yayla anlaşmazlığı yaşanmakta ve bu nedenle aralarında geçici çatışmalar çıkmaktaydı. Ancak bu tür olaylar 20. yüzyıla yaklaşırken ciddileşmeye ve sürekli hâle gelmeye başlamıştır. Son dönemde meydana gelen çatışmalar başında 31 Temmuz 1888 günü meydana gelen olay göze çarpmaktadır. Bu hadisede Aşita Köyü'nün yakınlarındaki yaylalarda bulunan Nasturilerin sürüleri yağmalanmış, birkaç kişi öldürülmüş ve kadınların da karıştığı tatsız olaylar yaşanmıştır. Ardından da Tiyarili Nasturilerin de Kürtlerden intikam almak için bir araya gelmeye başladıkları duyulunca her iki taraf da savaş hazırlığı yapmaya başlamıştır. Bu sırada Kürtlerin sayısı 8.000'e ulaşmıştır. Bu Nasturilerle ilgili bir sorun olduğu için derhal İngiliz elçisi de devreye girmiş ve onlar lehine çalışmalarda bulunmuştur. Osmanlı Devleti de bu olaylar sırasında bölgede asayiş sağlamak adına harekete geçmiş ve olayların büyümeden

³³⁹ BOA, DH. MKT. 2020/ 60. 1892 yılında Osmanlı Devleti Nasturilerin devlet yetkilileri hakkındaki şikâyetlerini işleme koymuş ve onların mağduriyetini önlemeye çalışmıştır. Oramar Nasturilerinin, hakkında şikâyetle bulunduğu Emin Ağa hakkında soruşturma açılarak görevden alınmıştır. Bkz. BOA, İ.DH. 73 /4461.

³⁴⁰BOA, DH. KMS. 23/43.

³⁴¹ BOA, DH. MKT. 1691/12.

³⁴² Lord Markworth, M.P, "Extract From Page 175 Of a Diary In Asiatic Turkey", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIII**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s.277-78.

³⁴³ BOA, Y.A.HUS. 278 /16. 1893 yılında Osmanlı Devleti, Nasturileri ıslah için onlar arasında okul açmak istemiştir. Ancak Nasturi Patriği, bunun gerçekleşeceğine inanmamış hatt İngiliz lerin etkisiyle bu plana soğuk bakmıştır. Bkz aynı belge.

önlenmesini sağladığı³⁴⁴ gibi bu olaylara karışan Kürt aşiretlerini cezalandırmak ve çalınan koyunları tekrar Nasturilere iadesini sağlamak için, Hakkâri ve Beytüşşebab'ta bulunan askerlerini, faillerin takibiyle görevlendirmiştir³⁴⁵. Böylece Gerdi Aşireti'nin 1888 yılında Nasturi yaylalarından çaldığı koyunlardan 300 tanesi* geri alınarak Nasturilere teslim edilmiştir³⁴⁶. Aynı olayların devamı olarak Nasturi aşiretlerinden Tiyarilerin intikam için Amediye'ye saldırma planları, taraflar arasında yapılan görüşmeler ve alınan önlemler sonunda engellenmiştir³⁴⁷.

Osmanlı Devleti, 1888 yılının çeşitli dönemlerinde Kürtler ile Nasturiler arasında meydana gelen çatışmaların önünü alabilmek ve asayişin tekrar sağlayabilmek için, bölge dinamiklerini de göz önünde bulundurmuş ve bölgesel liderleri mensup oldukları cemaatin teskin edilmesi için görevlendirmiştir³⁴⁸. Ayrıca Nasturi Patriği Mar Şamun Rouel ile Kürt aşiretlerinin ileri gelenlerini bir araya getirerek taraflar arasındaki sürtüşmenin sona erdirilmesine çalıştığı gibi çeşitli çevre vilayetlerden de asayişin sağlanması için bölgeye asker göndermiştir³⁴⁹. Misal olarak Hakkari ve çevresine Musul, Van gibi çevre illerden dört tabur piyade ile iki alay süvari gönderilmiştir³⁵⁰. Yine bu önlemlerin devamı olarak bir tabur Hakkâri'de, iki bölüğün de Bervari ve İmadiye'de bulundurulması kararlaştırılmış ve bu bölgede askerin lojistik imkânlarının araştırılmasına karar verilmiştir³⁵¹. Osmanlı Devleti,

³⁴⁴ BOA, A.MKT.UM. 367/9; Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 38. 1888 yılındaki Nasturi-Kürt olaylarının büyümeden önlenilmesi ve yatıştırılmasında Van Valisi Halil Paşa'nın iki tabur asker ile bölgedeki Kürtleri dağıtmasının payı büyüktür. Bkz. J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 126.

³⁴⁵ BOA, DH.MKT. 1537/109.

³⁴⁶ BOA, DH.MKT. 1550/12; BOA, Y.PRK. MYD. 7/112; J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 126. Osmanlı Devleti 1890 yılında Nasturileri soyup paralarını gasp eden Kürtleri takip ederek Nasturilerden gasp edilmiş paranın geri verilmesini sağladığı gibi olaya karışan Kürtleri de hapse atmıştır. Bkz. Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. II**, s. 690.

³⁴⁷ BOA, DH.MKT. 1535/72. Yine aynı yıl Pervari Kürtleri ile Nasturiler arasında çıkan çatışmalarda da aynı yol izlenmiştir. Bkz. BOA, Y.MTV. 35/141.

*Başka belgelerde bu aşiretin adı Kivi ve çalınan koyun sayısı ise 375 olarak gösterilmiştir. Bkz. VGG.d. 929, s. 5; BOA, DH. MKT. 1564/63; BOA, Y.PRK. BŞK. 14/ 15.

³⁴⁸ BOA, A. MKT. MHM. 278/78; BOA, DH. MKT. 2383/15; BOA, Y.PRK. MYD. 7/38; BOA, Y.PRK. MYD. 7/44; BOA, DH.MKT. 1886/104; BOA, Y.PRK. MYD. 7/87; BOA, Y.PRK. MYD. 8/10. Osmanlı Devleti çatışmaların önlenilmesi için yalnız tarafların ileri gelenlerini görevlendirmede gibi bizzat bölgedeki yetkililerine de Nasturi ve Kürt yerleşim bölgelerine gitmelerini ve her iki tarafa da nasihatlerde bulunmalarını istemiştir. Bkz. DH. MKT. 1567/73.

³⁴⁹ BOA, DH.MKT. 1551/38; BOA, DH.MKT. 1567/15; BOA, Y.PRK. MYD. 7/42; BOA, Y.RKM. MYD. 7/125; BOA, Y.PRK. BŞK. 13/52; BOA, Y.PRK. MYD. 7/112; BOA, Y.PRK. ASK. 51/2.

³⁵⁰ BOA, Y.PRK. MYD. 7/86; BOA, Y.PRK. MYD. 7/93; BOA, Y.PRK. MYD. 7/43; BOA, Y.PRK. MYD. 7/38; BOA, Y.PRKM. MYD. 7/44.

³⁵¹ BOA, Y.PRK. BŞK. 14/23; BOA, Y. MTV. 35/2

bunlara ek olarak taraflar arasındaki sorunların izalesi için bir komisyon kurulmasına karar vermiştir³⁵².

Yapılan çalışmalar ve alınan önlemler sonunda 1890 yılında Nasturiler ile Kürtler arasında var olan çatışmalar uzlaşma ile sonuçlandırılmıştır³⁵³. Barışın devamı yolunda çalışan Nasturi ve Kürt reislerine Musul vilayetinden Şeyh Muhammed'in ve bölgedeki diğer yetkililerin resmî yazıları nihayetinde nişanlar verilmiş ve bu kişiler taltif edilmiştir.³⁵⁴ Bölgedeki bu olaylar ve görevlilerce gerçekleştirilen icraatlar Van Valisi Hakkı Paşa tarafından İstanbul'a bildirilmiştir³⁵⁵.

Bu barış süreci tarafların göçebe özelliği, ekonomik saha darlığı ve misyonerlerin etkisi nedeniyle kısa süreli olmuş ve bir müddet sonra çatışmalar tekrar fasılalarla görülmeye devam etmiştir³⁵⁶. Hatta Osmanlı Devleti, bu nedenle son dönemlerde bazı Nasturi köylerini, Kürt saldırılarından korumak için geçici olarak buralarda asker bulundurmıştır³⁵⁷. Bu bağlamda Elbak kazasındaki Nasturi Erci ve Ensi köylerine 1891 yılında bir bölük asker yerleştirilmiştir³⁵⁸. Yine devlet 1897 yılında Milan Kürtlerinin, Mahmudi kazasına bağlı Saray Köyü'ne saldırımları esnasında Nasturi köyünde bulunan askerler, Milan Aşireti'nin yağma ve talan faaliyetlerine engel olmuşlardır³⁵⁹.

³⁵² BOA, Y.MTV. 36/32; BOA, Y.PRK. MYD. 7/85.

³⁵³ BOA, Y.PRK. BŞK. 14/15; BOA, Y.MTV. 36/32.

³⁵⁴ BOA, Y.PRK.UM. 13/103; BOA, Y.PRK.MYD. 7/115.

³⁵⁵ BOA, DH.MKT. 1563/89.

³⁵⁶ BOA, A.MKT. MHM. 668/14; BOA, Y.MTV. 146/75; BOA, Y.E.E. 132/26. Misal olarak son dönemlerde Nasturiler ile Kürt aşiretleri arasında özellikle Ertuşiler ile büyük koyun hırsızlığı ve sürtüşmeler meydana gelmiştir. 1897 yılında Ertuşiler Nasturi yaylalarında bulunan Nasturilerin koyunlarını çalmıştır. Nasturiler de Ertuşilerden intikam almak için toplanmaya başladıklarında Osmanlı Devleti bölgede bir çatışmanın engelleyebilmek ve Nasturilerden çalınan koyunları Ertuşilerden alabilmek için bölgeye asker sevk ettiği gibi üç de dağ topu göndermiştir. Çalınan koyunları geri almaya çalışmasının yanı sıra bölgeye memurlar göndererek olayın tamamen önlenmesi için gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. Yine ertesi yıl 1898 yılında Ertuşi Aşireti ile Nasturi Tiyari Aşireti arasında koyun hırsızlığı nedeniyle çatışmalar yaşanmıştır. Ertuşiler 400 Nasturi koyunu gasp edince Tiyari Aşireti de Ertuşilerden intikam almak için Levin nahiyesine saldırmıştır. Osmanlı Devleti de asayişin sağlamak için bölgeye iki tabur piyade askeri ile iki dağ topu sevk etmiştir. Bkz. Aynı belgeler.

³⁵⁷ BOA, A.MKT. MHM. 613/27; Albay Faiz Demircioğlu, **Ermeni Mezalimi (1895-1920)**, T.K.A.E. Yay., Ankara 1985, s.6.

³⁵⁸ BOA, DH. MKT. 1883/41. Ancak bu askerlerin köylere yerleştirilmesinden bir müddet sonra Nasturiler, Osmanlı Devleti'ne askerlerin bölgelerinden çekilmesini istemişlerdir. Bu istekler neticesinde başta Hakkâri sancağına bağlı Elbak kazasındaki Erci Köyü olmak üzere Osmanlı Devleti askerleri bu bölgeden çekilmişlerdir. Bu asker çekme kararı uygulamaya 1891 yılında bölgede asayişin sağlanmasından sonra Nasturilerin isteği üzerine yürürlüğe konulmuştur. Bkz. BOA, DH.MKT. 1911/66.

³⁵⁹ BOA, Y.A.HUS. 248/133. Nasturi Saray Köyü Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Kürtler tarafından pek fazla yıkıma uğraması istenen köyler arasında bulunmazdı. Bu köy özellikle İran

Yine aynı şekilde 1895 yılında Bervari Kürtleri ile Nasturi Tiyari Aşireti arasında meydana gelen çatışmalarda olayların büyümesini engellemek için devlet, Amediye, Van ve Musul'da bulunan askerleri bölgeye sevk ettiği gibi Bervari Aşireti'ni teskin etmesi için de önde gelen din adamlarını görevlendirilmiştir³⁶⁰. Devletin Nasturiler ve Kürtler arasında asayiş sağlaması için görevlendirdiği askerler, Nasturiler arasında memnuniyet uyandırmış ve askerlerden bazılarının ödüllendirilmesi için 1896 yılında Nasturiler tarafından yetkililere dilekçe verilmiştir³⁶¹. 19. yüzyılın son yıllarında Osmanlı Devleti asayiş sağlaması için Nasturiler ve Kürtler arasında çatışma ihtimali bulunan kaza ve köylere kışla ve küçük karakollar inşa etmeyi kararlaştırmıştır. Bu sayede tarafların çatışmasının önü alınacağı gibi, bölgede asayişin de sağlanılmasına da çalışılmıştır³⁶².

1900 yılında devlet tarafından Hakkâri aşiretleri ile Nasturiler arasında çıkan arbedede kimin suçlu olduğunun ortaya çıkması için yapılan tahkikat sonucu Kürtlerin suçlu oldukları belirlenmiş ve suçu sabit görülenler tezyic edilmiştir³⁶³. Aynı yıl Osmanlı Devleti, çatışmaların önünü almak için tarafların ileri gelen din adamları arasında bir antlaşma zemini oluşturmaya çalışmıştır. Bu amaçla Levin nahiyesindeki Müslümanlar ile aşağı ve yukarı Tiyari Aşiretlerinin ileri gelenlerini Hakkâri'ye dört saat uzaklıkta bulunan Durri Köyü'nde toplamıştır. Köyde her iki taraf da iki yıl öncesinde meydana gelen olaylar neticesinde birbirilerinden kuşkulandıklarını ve bu nedenle birbirlerinin yurtlarına gitmediklerini belirterek çatışmalar nedeniyle ticarî zararlara uğradıklarını; ayrıca daha evvel meydana gelen ve huzursuzluk yaratan tecavüz, hırsızlık gibi hadiselerinin unutulmasının uygun olacağı noktasında uzlaşmışlardır. Bu amaçla bir senet imzalayarak bundan sonra herhangi bir menfî olayda Osmanlı mahkemelerinin vereceği en ağır cezaları kabul ettiklerini belirterek barışmışlardır³⁶⁴.

bölgesine hicret etmek isteyen Kürtlerin uğrak yeri olması ve de kendi aralarındaki anlaşmalık çıktığında tarafların görüştüğü tarafsız bölge olarak kabul ederlerdi. Bkz. Major Frederick Millingen, a.g.e., s. 194-195.

³⁶⁰ BOA, DH.MKT. 239/ 72.

³⁶¹ BOA, Y.MTV. 119/118.

³⁶² BOA, Y.PRK. KOM. 10/3.

³⁶³ BOA, Y.MTV. 202/25. Yine bazı dönemlerde Osmanlı Devleti Kürt-Nasturi ilişkisinde ortalığı karıştıran ve sorunlara sebebiyet veren bazı şahısları sürgüne göndererek taraflar arasındaki sorunu halletmeye çalışmıştır. Bkz. BOA, DH.MKT 2063/33.

³⁶⁴ BOA, Y.PRK. KOM. 10/73.

Ayrıca devlet, Hakkâri Bölgesi'nde taraflar arasındaki sorunların çözümü için mülki idarede birtakım değişiklikler yaparak bölgede meydana gelebilecek nahos olayların önünü almaya çalışmıştır³⁶⁵.

Tarafların barışmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin doğu topraklarında 19. yüzyılın bitimi ile 20. yüzyılın başlangıcı esnasında bölgede misyonerlerin etkisi ile Nasturi-Kürt çatışmaları mütemadiyen olarak sürmüş ve bu çatışmalar 20. yüzyıla miras kalmıştır³⁶⁶. Bunda bölge halkının büyük bir bölümünün göçebe olmasından dolayı sorunların izalesi için gönderilen askerlerin bir bölgede uzun süre kalamamış ve bir süre sonra da geri çekilmek zorunda kalmış olması en önemli etkenlerin başında gelmektedir.

C.HAKKÂRİ NASTURİLERİNE YÖNELİK YAPILAN İDARİ DÜZENLEMELER

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın sonlarından itibaren devleti uğraştıran Ermeni meselesi gibi, bir Nasturi meselesi ortaya çıkmasından endişelenmekteydi³⁶⁷. Bu nedenle 19. yüzyılın son çeyreğinde bölgede Nasturi-Kürt ilişkilerinin, koyun hırsızlığı ve çoban yaralamalarından daha da ileri boyutlara ulaşp, kalıcı sorunlara neden olmaması için bazı düzenlemelere gitmiştir. Bu çerçevede gerçekleştirilen reformlar içerisinde Nasturilere de yer verilmiştir. Bu bağlamda, Hakkâri idare meclisinde Patriğin kuzeni Nemrut Efendi, idari işlemlerde görev almıştır. Osmanlı Devleti tarafından yapılan çalışmalar bölgede bulunan Nasturiler ve misyonerler tarafından da takdir edilmiştir. Ancak Osmanlı-Rus Savaşı'nın etkileri sonunda bölgede tekrar asayiş bozulmaya ve sorunlar çıkmaya başlamıştır³⁶⁸.

³⁶⁵ VGG.d. 939, s. 5; BOA, DH.MKT. 572/74; BOA, A.MKT. MHM. 668/14; BOA, Y.PRK. MYD. 7/92. "...tarafeyn beyninde henüz henüz müsademe vuku'a gelmemiş ise de birbirinden ağnam sürerek ve çobanları vurmak gibi takrizât vaki olmuş ve iki taraf dahi kendü dairelerinde niyet-i tecemmu üzere bulunmuşlardır.Saye-i muvafakiye.. hazreti mülükânede tevcihat devletleriyle buraca plan teşebbüsattan gerçi hüsn-ü semare hasıl olarak istidad gelür ise asker sevki her halde lazımdır. Zira böyle mühim cesim işlerde hareket-ı askeriyyeden dolayı biraz mesarif-i nakliye vukuundan nahl olunmak kavaid-i ihtiyatkariye münafidir. Asker sevkini hiçbir lüzum ve faidesi olmamış olsa bile ahali nazarında devlet memurları ahali ahvalinden gâflet değildir. Bir hadise vukuunda çarçabuk yetişiyorlar gibi ha istikbale taalluk eder tesirâtı inkâr olunmaz..." Bkz. Aynı belge.

³⁶⁶ BOA, Y.MTV. 146/72; BOA, Y.PRK. MYD. 17/79; BOA, DH. EUM. EMN. 30/25; **The Sixty-Fourth Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1901.**, New York , Mission House, 53 Fifth Avenue. 1901, s. 243-45; Cihangir İleri, **a.g.e.**, s. 48.

³⁶⁷ BOA,Y.PRK.DH. 9/26

³⁶⁸ Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 25; J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 126.

Osmanlı Devleti bu nedenle bölgedeki gelişmeleri yakından takip edebilmek ve sorunlarla daha iyi ilgilenebilmek için 1889 yılında, Hakkâri'yi vilayet, Çölemerik kasabasını ise merkez ittihaz etmiştir³⁶⁹. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Hakkâri'nin vilayetliği kısa sürmüştür.

Bunun dışında Osmanlı Devleti, Nasturileri kendisine ısındırmak ve devlete bağlamak için son dönemlerde onları mahalli idarede görevlere getirmiş ve çeşitli nişanlar ile taltif etmiştir. Bu amaçla Hakkâri meclis idare azalığında bulunan Nasturi ileri gelenlerinden Nemrut Efendi taltif edilmiştir³⁷⁰. Yine önemli Nasturi aşiretlerinden olan Tiyari Aşireti reislerinden İsmail ile ileri gelen Nasturi din adamlarından Toma, Yüksekova Nasturilerden Melik İşon, aynı şekilde Osmanlı Devleti tarafından Mecidiye Nişanı ile taltif edildiği gibi³⁷¹ bu politika uyarınca da 19. yüzyılın son yılına kadar devlete hizmet eden Nasturiler ödüllendirilmeye devam edilmiştir³⁷².

Ancak daha önce alınan önlemlerin yeterli gelmediği görülünce 1896 yılında Osmanlı Devleti, bölgede yeniden düzenlemelere gitmiştir. Bu çerçevede Hakkâri sancağında, Nasturilerin en yoğun olduğu bölgede yeni bir kaza merkezi oluşturarak bölgeyi yabancıların etkilerinden korumak istemiştir. Yeni kaza, özellikle Nasturiler için teşkil edildiği için memurluklarda büyük oranda onlara yer verilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla kaymakamlığına üçüncü dereceden bir nişanla Nasturi Patriği'nin yeğeni David Efendi, kaymakam muavinliğine de Hakkâri ailelerinden Ahmet Bey, Bidayet Mahkeme Reisliği'ne de daha önce sancak idare azalığında bulunan patriğin amcazadesi Nemrut Efendi getirilmiştir. Ayrıca bütün bu atamalar ve düzenlemeler yapılırken Nasturiler arasında sıkıntı yaşanmaması için Nasturi Patriği'nin rızası gözetilmiştir³⁷³.

³⁶⁹ BOA, DH. MKT. 1636/76.

³⁷⁰ BOA, DH. MKT. 16/49. Nemrut Bey'in Hakkâri meclis üyeliğine seçilmesinde kendisinin Nasturi ileri gelenlerinden birisi olduğu kadar hem Türkçe ve Süryanice'yi akıcı bir şekilde konuşabilmesi etkili olmuştur. Nasturiler arasında Türkçe bilen insan sayısı oldukça az olması bu tercihin nedenini açıklamaktadır. Bkz. J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 131-132.

³⁷¹ BOA, DH. MKT. 16/49.

³⁷² BOA, DH. MKT. 2299/19.

³⁷³ BOA, Y.E.E. 132/26. Yine Nasturi bölgelerinde çeşitli düzenlemeler ve ıslahatlar gerçekleştirilmiştir. Bu bölgede bir nahiye kurularak müdürlüğüne 2.000 kuruş maaşla Patriğin yeğeni David Efendi getirilmesi planlanmıştır. Ancak bu bir müddet sonra bu fikriden vazgeçilerek bölgede bir kaza merkezi oluşturulması karıştırılmıştır. Bkz. Bayram Kodaman, , **Sultan II. Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası**, s. 102.

Osmanlı Devleti, Hakkâri mutasarrıflığına bağlı Tiyari bölgesinde yeni oluşturmuş olduğu kazada ayrıca Nasturi aşiretlerinin bulunmuş olduğu bölgeleri de nahiye sınıfına sokarak bu bölgelerin düzen ve intizamı için Nasturi Meliklerini görevlendirmiştir. Bu Melikler, bölgelerinde devlet temsilcisi olarak görülmüş ve maaşa bağlanmışlardır. Yeni kaymakamlığın bölgedeki asayiş işlerini düzenleyip kontrol altında tutması için Van askeri karargâhından bir yüzbaşı ve maiyetindeki askerler gönderilerek burada yeni teşkil edilen karakolda görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu kazayı oluşturma amacı vergi almak değil, sadece bölgedeki işleri düzene sokmak ve Nasturilerin devletle olan irtibatını daha düzenli hale getirmektir. Zaten yeni teşkil edilen bu kazanın gelir gider durumuna bakıldığında gelirlerin giderleri karşılamadığı görülecektir. Zira yeni kazanın harcamaları 200.000 bin kuruşun üzerindeyken Osmanlı Devleti, bölgeden senede sadece 153.164 kuruş vergi toplayabilmekteydi. Nasturi aşiretlerinin yalnız 100 binden fazla koyunu bulunduğu göze alındığında devlet tarafından toplanan verginin ne kadar az olduğu ortadadır³⁷⁴. İsmi tespit edemediğimiz bu kazanın varlığı muhtemelen 1889 yılındaki Hakkâri'nin vilayet olması gibi kısa sürmüş olmalıdır. Zira 1899 tarihli Van Salnamesi'nde bu kazayı tespit edemedik³⁷⁵. Bu nedenle bu kazanın kısa bir süre için var olduğu düşüncesindeyiz.

Osmanlı Devleti, tarafından alınan önlemler çerçevesinde Nasturi-Kürt çatışmalarının önü alınmak istenmiştir. Bunun için neler yapılması gerektiği konusunda görevlendirilen Van vilayeti memurlarından Ziyaeddin Bey'in 1900 yılında hazırladığı raporlar doğrultusunda iki taraf arasında çatışma bölgelerinde geçici kuvvet bulundurmamak yerine, bu yerlere yakın Beytüşşebab, Levin ve Hakkari gibi mahallerde küçük karakollar kurulması kararlaştırılmıştır. Bu karakollar vasıtasıyla çatışmalarının önüne geçileceği öngörülmekteydi. Yine bu amaçla Levin ve Beytüşşebab gibi nahiyeler ile Hakkâri merkez ittihaz edilerek kaza haline getirilmiş ve burada hükümet işlerinin idare edileceği bir bina kurulması

³⁷⁴BOA,Y.E.E. 132/ 26; Bayram Kodaman, **II. Abdülhamid Devrinde Hakkâri Sancağında Nasturiler ve İngiliz-Rus Emperyalizmi**, s. 108-109; Süleyman Hayrullah Örs, **a.g.e.**, s. 64.

³⁷⁵ **Van Vilayet Salnamesi**, s. 88-104. Bu salnamede Mar Şamun'un Çal nahiyesi'nde, melik Nisan ise Şemdinli'deki idare meclisinde görev almıştır. Bkz. aynı eser.

kararlaştırılmıştır³⁷⁶. Bu iş için ilk başta 60.000 kuruş para ayrılmışken³⁷⁷ daha sonra bu meblağ 100.000 kuruşa çıkartılmıştır³⁷⁸.

Osmanlı Devleti, bu nedenle 1900 yılının bahar ayında karakolun inşasına başlanması için ilk dilim olarak 15.000 kuruş göndermiş ve karakol bitinceye kadar yetkililere 100.000 kuruşluk harcama yetkisi vermiştir³⁷⁹. Alınan bütün bu tedbirler Osmanlı Devleti'nin mümkün olduğunca taraflar arasında süregelen arazi anlaşmazlıklarını çatışmaya mahal vermeden çözmek istemesinden kaynaklanmaktadır.³⁸⁰ Ancak bu çabalara rağmen istenilen sonuç elde edilememiştir. Çünkü Nasturiler arasında Türkçe'yi bilen kişilerin sayısının oldukça az olması ve aynı şekilde Osmanlı Devleti'nde de Nasturilerin dili olan Süryaniceyi bilen görevlilerin oldukça az olması Nasturiler ile Osmanlı Devleti arasındaki iletişimi olumsuz etkilemiştir³⁸¹.

D. OSMANLI-İRAN SINIR BELİRSİZLİĞİNİN NASTURİLERE ETKİSİ

Osmanlı Devleti'nin İran Devleti ile olan sınırı coğrafi özelliklerinden dolayı kesin bir denetimden yoksundu. Bu nedenle her iki tarafın sınıra yakın yerleşim yerlerinde zaman zaman eşkıyalık faaliyetleri görülmekteydi. Misal olarak İran'ın meşhur eşkıyalarından Mirza Han, sınırı geçip Osmanlı Devleti'ne bağlı topraklarda yaşayan Nasturi köylerine girip onlara ait malları gasp etmiştir. Bu olay üzerine Osmanlı askerleri tarafından takip edilen Mirza, bu takipten kurtulmak için yağmaladığı eşyanın bir kısmını bırakmış ise de takibin devamında yağmalanan hayvanat ve mallar tamamen geri alınarak gerçek sahibi olan Nasturilere geri verilmiştir³⁸².

³⁷⁶ BOA, DH. TMLKS. 96/37; BOA, DH. MKT. 584/40. “*Van vilayeti dahilinde bulunan Nasturiler ile Kürtlerin yekdiğerine tecavüz edememesi için Levin nahiyesi merkezinde yarım taburluk bir kışla ve Pinyaniş ve Dürri mevkilerinde yarım bölüklük üç bab karakolhane inşasıyla asker ikamesi cânib-i vilayette iş'arı inşaat için i'ane i'tası tayin olunan ağaçlardan maada sarf-ı lazım gelen onyed bin kuruşun vilayeti mezbûreninin seni haliyle ta'mirat ve inşaat terkibinde tesviyesi hususuna...*” Bkz. Aynı belge.

³⁷⁷ BOA, Y.PRK. KOM. 10/73.

³⁷⁸ BOA, Y.A.S.HUS. 412/30.

³⁷⁹ BOA, Y.A.S.HUS. 412/30.

³⁸⁰ BOA, DH. MKT. 1691/12.

³⁸¹ Lord Markworth, M.P, “Extract From Page 175 Of a Diary In Asiatic Turkey”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIII**, s. 277-78.

³⁸² BOA, Y.PRK.ASK. 73/40

İki devlet arasındaki sınırların çetrefilli olması, bu bölgelerde yaşayan Nasturilerin Kürt aşiretlerince yağmalarına maruz kalmalarına neden olmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti, zaman zaman Nasturilere eziyet eden ve zarar veren eşkiyaları takip etmek ve def etmek için harekâtlarda bulunmuştur³⁸³. Bu bağlamda 1852 yılında Cizre bölgesi aşiretlerinden Küban ve Rikkan Aşireti'nin reisi Pürü, Nasturilerin bulunmuş olduğu bölgeye gelerek köylerini yağmalamış ve mallarını gasp etmiştir. Bu olay üzerine Osmanlı Devleti, Nasturilerin mağdur olmaması için Van ve Hakkâri valilerini uyarmış ve eşkiyanın üzerine gidilip sorumluların cezalandırılmasını istemiştir³⁸⁴.

Yine 1893 yılında İran sınırlarından Osmanlı topraklarına geçen Kürt Şikak Aşireti, Dız bölgesindeki Nasturi yaylalarından 500 civarında koyun çalmıştır. Bu olay üzerine Osmanlı Devleti, İran devleti nezdinde girişimlerde bulunduğu gibi Nasturilerden çalınan koyunları geri almaya çalışmıştır³⁸⁵. 1896 yılının Temmuz ayında yine Şikak Aşireti'nden Timur Ağa'nın, emrindeki 150 atlı ile Elbak kazasından içeri girip Mar Şamun'un ikametgâhı Koçaniş'e saldıracağı haber alınmıştır. Nasturi Patriği'nin makamını korumak için Osmanlı Devleti'nin bölgede bulunan kuvvetleri Koçaniş'e sevk edilerek Timur Ağa'nın bölgeye tecavüzü ve yağması önlenmiştir³⁸⁶.

Ayrıca Osmanlı Devleti tarafından İran sınır bölgesinden sürekli olarak Nasturilerin yaşamış olduğu bölgelerde yağma ve talan faaliyetlerinde bulunan İran eşkiyasının önlenmesi için Erci Köyü'ne bir bölük asker yerleştirilmiştir. Böylelikle Nasturilerin güvenliği sağlanmıştır³⁸⁷.Yine aynı şekilde Osmanlı Devleti, 1897 yılında sınırdaki Hane-i Sor Köyü'ne saldırıp Nasturileri katleden Ermenilerin bu saldırıları, İran yetkilerin göz yumması sayesinde gerçekleştirdiklerini fark etmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti bu tür olayların bir daha olmaması ve sorumluların cezalandırılması için İran yetkilileriyle görüşmelerde bulunmuştur³⁸⁸. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonunda Hane-i Sor Köyü'ndeki Nasturileri katledip

³⁸³ BOA, A.MKT. MV.L. 51/42

³⁸⁴ BOA, A.MKT. MV.L. 48/78.

³⁸⁵ BOA, DH.MKT. 152/7

³⁸⁶ BOA, A. MKT. MHM. 669/3.

³⁸⁷ BOA, Y.PRK.ASK. 71/ 64.

³⁸⁸ BOA, A. MKT. MHM. 671/7.

İran'a kaçan Ermeniler teslim alınmış ve katiller cezalandırılmıştır³⁸⁹. Osmanlı Devleti ile İran Devleti'nin sınır kontrol sorunu, 19. yüzyıl boyunca devam etmiş ve zaman zaman hem Nasturilerin hem de her iki devletin bu yüzden sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur.

E. XIX. YÜZYIL SONUNDA NASTURİLERİN AYRILIKÇI HAREKETLERİ

Nasturiler, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin bölgede merkezi otoritesinin zayıfladığını fark ederek, Ermeniler gibi çeşitli devletlerin sempatisini kazanmak için bazı faaliyetlerde bulunmuşlardır³⁹⁰.

Nasturilerin 19. yüzyıl boyunca izlemiş oldukları genel politika, Ortadoğu'da hâkimiyet kurmak isteyen İngiltere ve Rusya'nın, politik çıkarları ve manevralarını kendi menfaatleri için sürekli olarak takip etmek olmuştur. Rusya'nın, Osmanlı Devleti ile sürekli savaş halinde olması, coğrafi olarak kendilerine yakın görünmesi, Nasturilerde, Rusların bir gün kendilerini kurtaracağı fikrinin yerleşmesine neden olmuştur. Bu amaçla ne zaman sınırda Rusların ayak seslerini duysalar hemen durumlarının kötü olduğunu, Osmanlı Devleti tarafından baskı altında tutulduklarını Ruslara bildirerek eğer onlar bölgelerini işgal ederlerse yardımcı olacaklarını bildirmişlerdir. Nasturiler bununla da yetinmeyerek, bu istekleri gerçekleştiği takdirde onların himayesi için mezheplerini kabul edeceklerini açıkça ifade etmekten kaçınmamışlardır. Ancak Rusların bölgeden çekilmesi veya Osmanlı Devleti'ne yönelik politika değişikliğine gitmesi durumunda bu sefer 19. yüzyılın en büyük emperyalist gücü olan İngilizlere sosyal durumlarından şikâyet eden mektuplar yazmışlardır. İngiliz politikacılardan istedikleri desteği bulamayınca bu sefer İngiliz Kilisesi mensuplarından din ve eğitim alanında yardım istemişlerdir. Buradaki amaç misyonerler aracılığıyla diplomatların dikkatini çekmektir³⁹¹. Onların bu planı bölgeye gelen misyonerlerce de bilinmektedir³⁹². Bunun için 1863 yılında Nasturi Patriği, İngiltere Kraliçesi'ne, devletin kendilerine baskı yaptığını, kiliselerini

³⁸⁹ BOA, A.MKT. MHM. 671/4.

³⁹⁰ BOA, Y.A. HUS. 278/70; BOA, İ.HUS. 14/1311.N.56; BOA, Y.A. HUS. 235/119; BOA, Y. MTV. 63/77.

³⁹¹ BOA, Y.PRK. UM. 3/40. İran Nasturileri 1828 yılında Rus-İran Savaşı sonucunda imzalanan Türkmençay Anlaşması'ndan sonra, umuda kapılıp, Rusya'nın büyük bir Hristiyan güç olarak kendilerini İran hâkimiyetinden kurtaracaklarını düşünmeye başlamışlardır. Bkz. J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 17.

³⁹² BOA, HR. SYS. 2819/7; Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 295; Süleyman Hayrullah Örs, **a.g.e.**, s. 40.

ellerinden almak istediğini ve kendilerinden maddi güçlerinin üzerinde vergi aldığı gibi vs. konularda şikâyetle bulunarak, kendisinden müdahale ve himaye beklediklerini belirten bir mektup yazmıştır³⁹³. Nasturiler bu şekilde devlet üzerinde bir baskı oluşturmayı da amaçlamış ve zaman zaman 1891 yılında olduğu gibi bu konuda başarılı da olmuşlardır. İngiltere, 1891 yılında Nasturilere baskı yapıldığı iddiasıyla Osmanlı Devleti'ni uyarmıştır. Bu girişimler üzerine devlet, Nasturilere baskı meselesinin yerinde araştırılması için bölgedeki yetkililerle yazışmıştır. Bölgedeki memurların tahkikatı sonunda Hakkâri'den gelen yazıda “*Hakkâri’de Nasturiler haklarında şimdiye kadar muamele-i refiadan bir an geri kalınmadığı gibi ve hiçbir surette muamele-i tazyika ne icra edilip ve ne de tasvir-i tasmim olduğu ve bu babdaki ifadaatın külliyyence bi usul ve esâsi olduğu*”³⁹⁴ ifadesiyle Nasturilere karşı baskı uygulanmadığı bildirilmiştir.

Nasturilerin çağrısı üzerine 1886 yılından itibaren bölgede faaliyet gösteren İngiliz misyonerler, Nasturilere umdukları gibi koruma sağlamamıştır. Bu nedenle Nasturi Patriği, yeni bir hami arayışına girmiş ve yüzünü Musul’da bulunan Katoliklere dönmüştür. Mar Şamun Rouel, Katoliklerle Hakkâri bölgesindeki Aşıta Köyü’nde Katolikliğe geçiş ve himaye için pazarlıklar yapmıştır. Yalnız bu durumu haber alan Amerikan ve İngiliz misyonerlerin tehdit ve çabaları sonucunda bu arzusundan vazgeçmiştir³⁹⁵.

1890’lı yılların sonlarına doğru Nasturiler üzerinde İngiliz nüfuzunun artmasına* rağmen Nasturiler, Rusları da unutmamışlar ve sürekli olarak onlarla ilişkilerini sıcak tutmaya çalışmışlardır. Çünkü Nasturi Patriği iki devlet arasında çıkarları doğrultusunda bir denge politikası uygulamak istemiştir³⁹⁶. 1895 yılında patrik ile Van Rus Konsolosu arasında bir kurye hattı kurulmuştur. Bu hat sayesinde Tiyarili Nasturi Keşe Toma da beş kez Rusya’ya giderek buradaki yetkililerle

³⁹³ BOA, HR.TO. 240/26. “..devleti aliye vergüyü haddinden ziyade tezyid etmiş olup halbuki fersa tahammül olan iş bu vergünün böyle ziraat ve hirareten hali bir mahalde te’diye ve ifzası mümkün değildir. Saniyen Osmanlılar kadimden berü Nasturilerin yadi tasarruflarında bulunan Kilisay-ı emlakinı zabt etmeğe çalışmakata hatta iş bu emlakin zabt için ekradı tahrik ve teşvik ile beraber Nasturiler hakkında ezher ciheti zülm teaddi itmekte olup...” Bkz. Aynı belge.

³⁹⁴ BOA, A.MKT. MHM. 670/13. Yine misyonerlere göre Nasturiler için önemli olan kendilerine para yardımı ile korunma sağlanmasıdır. Bkz. Bülent Özdemir, **a.g.e.**, s. 30.

³⁹⁵ Rew. S. G. Wilson, **a.g.e.**, s. 102-103

*1890-1900 yılları arasında Nasturi Patriği İngiliz misyonerleri vasıtası ile dışarıya Osmanlı Devleti aleyhine mektuplar yazmaktaydı. Bkz. BOA, Y.PRK. UM. 30/10.

³⁹⁶ BOA, Y.A.HUS. 305/77 Mar Şamun, 1894’te İngilizlerle ilişkilerinde sorun yaşadığında Rusya ile olan ilişkisi yüzünden bu ülkeye kaçacağı şayiası ortaya çıkmıştır. Bkz. Aynı belge.

görüşmelerde bulunmuştur. Dönüşünde ise Mar Şamun’a Rus Konsolosu tarafından hediye olarak verilen gümüş bir saati beraberinde getirmiştir³⁹⁷.

Nasturilerin yabancı güçlere dayanma politikası kendi aralarındaki mücadelelerine de yansımıştır. 1898 yılında patrik, son yıllarda İngilizlere yakın iken, rakibi Nemrut Efendi ise Ruslarla irtibat halinde bulunup zaman zaman Rusya’ya gitmekteydi³⁹⁸.

1900 yılında Patrik, İngilizler lehine, halkı üzerindeki etkisini kullanarak misyonerlerin faaliyetlerinde halk tarafından gösterilen tepkinin ve zorlukların önünü almaya çalışmakta³⁹⁹ olmasına rağmen Ruslarla ilişkisini de sürdürmeye devam etmiştir⁴⁰⁰.

Nasturilerin bu dönemini ve patriğin politikasını Eliya Vartanov, 20. yüzyıla girerken babasının anılarına dayanarak: “*..Asuriler genellikle Araplar, Kürtler ve Türklerden oluşan Müslüman komşularının arasında barış içinde yaşarlardı.. Çoğunlukla, ayrı millet ve halklardan olan bu insanların arasındaki ilişkiler, iyi anlaşan komşular arasında olduğu gibi dostça sürüyordu...*

...Asurilerin pederi patrik Mar Şamun, halkı için daha güzel, daha rahat bir gelecek ve yazgı arıyordu. Patrik’in aslında tam olarak ne amaçladığı bugün çok zor ifade edilebilir: Halkının kendi kendini yönetmesi, halkı için güvenli bir ortam, bağımsız bir Asur devleti ya da farklı bir şey. Her durumda umudunu Rusya ve İngiltere’ye bağlamıştı. Patrik, bu devletleri büyük birer müttefik olmalarının yanı sıra dost olarak da görüyordu, iki ülkenin diplomatları da konuşmaları esnasında büyük söz vermişlerdi. I. Dünya Savaşı başladıktan birkaç ay sonra Rusya ve İngiltere’nin resmi yetkililerinin etkisinde kalan Patrik Mar Şamun, danışmanlarıyla görüşükten sonra Asurilere Türkiye’ye karşı savaşma emrini verdi.....”⁴⁰¹ ifadeleri ile özetlemektedir.

Nasturiler, I. Dünya Savaşı’nın arifesinde bağımsızlık hülyasıyla Ruslarla yoğun bir ilişkiye girmişlerdi. Rus vaatlerinin büyük etkisiyle I. Dünya Savaşı’nda

³⁹⁷ BOA, Y.PRK. DH. 9/26.

³⁹⁸ BOA, Y.E.E. 132/26.

³⁹⁹ O.H.P., “Concerning Many Things”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLI**, s. 386.

⁴⁰⁰ BOA, DH. KMS. 23/43. Patriğin ilişkilerde önceliği İngilizlere verdiği sıralarda adamları vasıtasıyla Ruslarla ilişkilerini kurmuştur. Misal olarak Petros adlı Nasturi, Ruslarla irtibat kurarak Nasturilerin Rus himayesine girmesine, Osmanlı Devleti’nin ise himayesinden kurtularak bağımsızlıklarını kazanmaya çalışmaktaydı. Bkz. aynı eser.

⁴⁰¹ Eliya Vartanov, **a.g.e.**, s. 47-48.

İtilaf devletlerinin yanında yer almayı kararlaştırmış ve Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişlerdir. Aslında müttefiklerin yanında savaşmaya karar veren Nasturiler müttefiklerine oranla sayı ve askerce pek fazla değillerdi. Buna karşın bulundukları konum ve coğrafya oldukça önemli idi.

Nasturilerin, İtilaf devletlerinin tatlı vaatlerine kanarak girişmiş oldukları bu tehlikeli macera aslında onlar için ölümcül bir darbe olmuştur. Sonuç olarak I. Dünya Savaşı'ndan önceki toplam nüfusları savaşlar, kıtlıklar ve göçler sonunda azalmış, oldukça az bir sayıya düşmüştür. Nasturilerin kalkışmış oldukları bağımsızlık hareketleri bu küçük topluluğun ilk önce büyük devletlerce kullanılmasına daha sonra da bir kenara atılıp parçalanmalarına yol açmıştır.

III. BÖLÜM

NASTURİLERİN BÖLGEDEKİ TOPLULUKLARLA İLİŞKİLERİ

Nasturilerin yaşam tarzları onların bir arada yaşadıkları komşuları ile ilişkilerini de etkilemiştir. Nasturilerin yerleşik olan kısmı genel olarak Kürt, Ermeni, Yahudi ve Yezidiler ile birlikte yaşarken, göçebe kısmı ise genel olarak kendi içlerinde, aynı coğrafyayı ve yaşamsal koşullarını paylaştıkları Kürtlerle ilişki içinde bulunmaktaydı.

A-NASTURİ-ERMENİ İLİŞKİLERİ

Hakkâri’de yaşayan Ermenilerle, Nasturiler arasında sosyal ilişkiler mezhepsel farklılıklarının da etkisiyle 19. yüzyılın sonuna kadar olan süreçte çok iyi değildi. Bu nedenle Nasturiler, Ermenilere kız dahi vermezlerdi. Şayet bu tür bir evlilik olacaksa bile oldukça zor şartlarda ve yüksek din adamlarının onayı ile olurdu. Başka şekilde olması imkânsızdı⁴⁰² ve bu bile çoğu kez istisna idi. 1840 yılında bölgede bulunan Amerikalı misyoner Dr. Grant, Nasturilerin Ermenilerle olan ilişkisini “..Nasturiler, Ermenilerle ... yakın bağlar oluşturmazlardı. Akrabalık gibi bağlar çok nadir görülen şeylerdi. Ermenilerin Nasturi kadınlarla evlenme isteklerine karşı yüksek kilise adamları böyle bir yakınlığı yasaklama yolunu seçmişlerdi..... Köyün ileri gelen Ermenilerden birisi o köyün bir Nasturi kızını oğluyla evlendirmek için izin isteyen bir dilekçeyi piskoposa sundu. Piskopos olumsuz bir yanıt gönderdi. Ayrıca kentte aynı ricada bulunulduğunu ve hatta karşılığında para bile önerildiğini söyledi; fakat bu durumda piskopos ricayı geri çevirip ricada bulunan kişiye bir an önce gözünün önünden kaybolmasını da söylemişti ki halkının hiçbir zaman Ermeni olmasına izin veremezdi....” ifadeleriyle

⁴⁰² KP Matiyef, a.g.e., s. 20.

belirtmiştir. Nasturiler, kiliselerinde kullanmış oldukları resim ve şekillerden dolayı Ermenileri putperestlerden biraz farklı olarak görür ve pek fazla sevmezlerdi⁴⁰³.

1870’li yıllarda bölgede bulunan Millingen de aynı şekilde taraflar arasındaki ilişkilerin, iyi olmadığını, Nasturilerin Ermenilere karşı düşmanlık beslediklerini ve bu nedenle hasat zamanlarında onların köylerine saldırarak ürünlerini ve emtialarını zorla ellerinden aldıklarını belirtmektedir⁴⁰⁴. Nasturiler ayrıca küçümsedikleri Ermenileri kendilerinin yemediği pis ve yasaklanmış olan domuz eti gibi yiyecekleri yemekle suçluyorlardı⁴⁰⁵. İki topluluk arasında var olan ayırım ve soğukluk Nasturilerin Ermeniler arasında asimile olmalarını da önlemiştir.

19. yüzyılın son dönemlerinde, bu iki topluluk misyonerlerin ve Protestanlığın etkisi ile birbirlerine yaklaştırmaya başlamışlar ve bu yakınlaşmanın sonucunda birbirlerinin topluluklarında vaiz olarak görev almaya başlamışlardır⁴⁰⁶. Aynı zamanda 19. yüzyıl sonlarına doğru her iki tarafta da başlayan bağımsızlık isteğinin güçlenmesi, Nasturiler ile Ermenilerin birbirlerine olan yaklaşımlarının olumlu yönde değişmesine neden olmuştur. Bu da zamanla tarafların ayrılık konusunda işbirliğini beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak İran’ın Urmiye Ermenileri, Nasturi Patriğine ait olan evrakları ve mesajları yabancı devletlere ve görevlilere iletmeye başlamışlardır⁴⁰⁷. Bu yakınlık nedeni ile 1894’te Nasturi Patriği, Osmanlı Devleti’nin takibatından kaçan komitacı Ermenileri kabul etmiştir⁴⁰⁸. Bu şekilde ilişkilerin düzelmeye başlamasına rağmen İran bölgesinden gelen Ermeni komitacılar zaman zaman Osmanlı-İran sınır bölgelerinde yaşamakta olan Nasturilerin mallarını yağmalama ve talan faaliyetlerinde bulunmuşlardır. 1896

⁴⁰³ Dr. Asahal Grant, **a.g.e.**, s. 70. 19. yüzyılın son çeyreğinde Nasturiler arasında misyon faaliyetlerinde bulunan İngiliz misyoneri Wigram onların dağlı sert ahlaki değerlerini yumuşatmak için Van’a götürdüğünde, Nasturiler yemeklerini yedikten sonra hemen sokağa çıkıp önlerine gelen her Ermeni’yi döverek kırbaçlamaya başladılar. Bahaneleri ise Ermenilerin onların uzun saçlarına güldüğü idi. Olayın geçek sebebi ise Nasturilerin “...*bu aşağılık yaratıklar kendi yerlerinin nerde olduğunu ne kadar erken öğrenirlerse, herkesin rahatı için o kadar iyi olurmuş.*” ifadeleriyle kendilerini Ermenilerden üstün görmeleriydi. Bu nedenle gezinin ertesi günü yine bir misyoner okulunun Ermeni müdürünü yakalayıp onun üzerinde birdirbir oynamışlardır. Tabii ki yukarıdaki gerekçeye bağlı olarak Ermeni’yi zorla bu oyuna katmışlardır. Bkz W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 354-55.

⁴⁰⁴ Major Frederick Millingen, **a.g.e.**, s. 163.

⁴⁰⁵ Dr. Asahal Grant, **a.g.e.**, s. 70.

⁴⁰⁶ **The Third-Fourth Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1871**, Mission House, 23 Centre Street, New York 1871, s. 49.

⁴⁰⁷ Y.MTV. 49/38.

⁴⁰⁸ Y.PRK. AZN. 7/35. Yine Ermeniler zaman zaman 1892 yılında olduğu gibi Nasturi kıyafetleriyle İran sınırlarını geçerek Osmanlı topraklarında eylemlere kalkışmışlardır. Bkz. Y.PRK.BŞK. 20/84.

yılında aynı şekilde Nasturi köyü olan Hane-i Sor Köyü'nü yağmalayan komitacılar Osmanlı Devleti'nin kolluk kuvvetleri tarafından yakalanmış ve bu tür olaylar önlenmiştir⁴⁰⁹.

Ayrıca Nasturiler, 19. yüzyılın son yıllarında Ermenilerin çıkarmış olduğu isyanlar ve huzursuzluklar sayesinde Avrupalı devletlerin desteğini kazanarak sempati topladıklarını fark etmişlerdir. Bu nedenle onlar da aynı yoldan gitmeye çabalamış ve girişimlerde bulunmuşlardır⁴¹⁰. 19. yüzyılın ilk dönemlerinde taraflar arasında ilişkiler kötüyken, yüzyılın sonlarına doğru karşılıklı olarak düzelmeye başlamış ve Osmanlı Devleti'ne karşı işbirliğine kadar varmıştır.

B-NASTURİ-YAHUDİ İLİŞKİLERİ

İran'da ve Osmanlı Devleti'nin Mezopotamya topraklarında yaşayan Yahudiler, Babil istilasından sonra yıkılan I.Yahudi Devleti'nden sürgün edilen boyların kalıntısı olarak yaşamaktaydılar⁴¹¹. Osmanlı Devleti'nin bu bölgesinde sayıları 20.000'i geçmeyen Yahudiler, Nasturilerle komşu olarak Zab bölgesi, Habur,⁴¹² Amediye gibi yerlerde yaşıyorlardı⁴¹³.

Yahudilerle aynı coğrafyada yaşayan Nasturilerin ırkı, Yahudilerin mensup olduğu semitik ırka akraba olup onlarla aynı gelenek ve benzer özellikleri taşımaktadır⁴¹⁴. Tarafların ırkî benzer özelliklerinin yoğun olarak vurgulanması misyon faaliyetlerinde bulunmak için bu bölgeye gelen Amerikalı misyonerler tarafından gerçekleştirilmiştir. Çünkü Amerikalı misyonerler, Nasturileri kadim günlerden kalan Yahudilerin kalıntıları olduğunu düşünmüşler⁴¹⁵ ve onların

⁴⁰⁹ BOA, A.MKT.MHM. 671/7.

⁴¹⁰ BOA, Y.PRK.UM. 32/20. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nden ayrılmak isteyen bu iki millet aralarındaki buzları eritmiş ve İngilizlerle bir olarak Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı Devleti'nin bağlı olduğu taraflara karşı savaşmışlardır. Bkz. BOA, DH. KMS. 50-3/17; Eliya Vartanov, **a.g.e.**, s. 51.

⁴¹¹ Rew. W.S.Tyler, **Memoir of Rev. Henry Lobdell, M.D. Late Missionary of the American Board At Musul: Including The Early History of the Assyrian Mission**, Published By The American Tract Society, Boston 1859, s. 153.

⁴¹² Dr. Asahal Grant, **a.g.e.**, s.54.

⁴¹³ The Rev. F. N. Heazal, M.A Mrs. Margoliouth , **a.g.e.**, s.151; John S. Guest, **a.g.e.**, s. 110. Amediye'de 70 hane Yahudi ve bunlara ait 3 sinagog vardı. Ekonomik açıdan zayıf olan bu Yahudilerin 20 hane Nasturi komşuları vardı ki bunlardan 5'i Katolik olmuştu. Bunlardan başka 60 hane Müslüman ve 5 hane de Ermeni komşuları vardı. Bkz. William Ainsworth, "a.g.m"., s. 29.

⁴¹⁴ William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, **a.g.e.**, s. 57.

⁴¹⁵ William Francis Ainsworth, **Travels ...c. II**, s. 258-259; Eli Smith And H.G.O. Dwight, **a.g.e.**, s. 393; W.S.W. Vaux, **Nineveh and Persepolis: an Historical Sketch of Ancient Assyria an Persia, with an Account of the Recent Researches in Those Countries**, London MDCCCL s. 55; J. B.

Hristiyanlaşmış Yahudiler olduklarını ileri sürmüşlerdir⁴¹⁶. Oysa İngilizler, bu görüşe karşın onların Asuri olduklarını varsaymışlardır⁴¹⁷.

Osmanlı Devleti'nin doğu bölgesinde yaşayan Yahudiler, topluluk olarak Nasturiler için pek de iç açıcı gelmiyordu. Nasturiler için onlar hor görülen ve varlıklarından hoşlanılmayan bir ırktı; ama yine de bazı Nasturi papazları kendilerinin Yahudilerin soyundan geldiklerini kabul etmiş ve bunu Dr. Grant'a ifade etmekten çekinmemişlerdir. Ancak Nasturi toplumunun çoğunluğu bunu açığa vurmuyordu. Dr. Grant'a göre bunun en büyük nedeni ise toplumdan dışlanma korkusuydu. Nasturiler nasıl ki Yahudilerden hoşlanmıyorlarsa onlarda Nasturileri en az onlar kadar azılı düşmanları olarak görüyorlardı. Bu nedenle taraflar aynı kökenden gelme düşüncesini kabul etmiyorlardı. Buna rağmen Urmiye kentinin Yahudileri, Nasturi dilinin bir şivesini kullandıkları için birbirinin dilini anlıyordu.⁴¹⁸

19. yüzyılda tarafların birbirleri ile ilişkileri son derece kısıtlıydı. İki grubun da birbiri ile iş ve ticaret ilişkileri dışında ilişkileri yok denecek kadar azdı. Nasturilerle Yahudiler arasındaki ilişkiler son derece soğuk olduğunu Grant'ın *"...bir Nasturi bir Yahudi ile yemek yemez, birbirlerinin evlerine de çok seyrek olarak giderler..."* sözleri kanıtlamaktadır⁴¹⁹. Yine aynı şekilde İngiliz misyoner Wigram, Nasturilerin Yahudilerden nefret ettiklerini hatta zaman zaman Hakkârî'deki Nasturi aşiretlerin sırf bu nedenlerle Yahudi köylerine saldırdıklarını belirtmektedir⁴²⁰.

Nasturi Yahudi ilişkilerindeki soğukluk ve zayıflığa rağmen Nasturilerin yıllık vergi zamanı geldiğinde Yahudiler bu durumu bir fırsata çevirirlerdi. Çünkü Yahudiler, Nasturilerin vergi zamanlarında verebilecekleri hazır paraları olmadığını

Marsden, **a.g.e.**, s. 106; Rufus Anderson, **History of The Missions of the American Board of Commissioners Foreign Missions to the Oriental Churches c. I**, Boston 1872, s. 200.

⁴¹⁶ Hollis Read, **a.g.e.**, s. 352-353.

⁴¹⁷ Artur Maclean, "Some Characterstics of the Eastern Assyrians", **Quareterly Report of Assyrian Mission, No.VI**, London 1891, s. 12-13.

⁴¹⁸ Dr. Asahal Grant, **a.g.e.**, s. 48-51,60; Rev. Justin Perkins, **A Residence ...**, s. 2 Dr. Grant Urmiyeli bir Nasturi ile Amediyeli bir Yahudi'nin konuşmalarının birbirinden farksız olduğunu söylemiştir. Bkz. Aynı sayfa

⁴¹⁹ Dr. Asahal Grant, **a.g.e.**, s. 60.

⁴²⁰ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 370-71. 19. yüzyılda Hakkârîli Nasturi Tiyariler sürekli olarak Bervari yakınlarındaki Yahudi köylerine saldırmışlardır. Onlara göre düzenlemiş oldukları bu saldırıların amacı onlara karşı olan nefretlerini göstermekti. İngiliz misyoneri Wigram, Nasturiler arasında bulunduğu yıllarda bir seferinde Nasturiler Paskalya yortusundan önceki cuma günü Yahudi köylerine art arda üç saldırı düzenlediklerine şahit olmuştur. Bkz. Aynı eser aynı sayfa.

bildikleri için vergi zamanları onların bulunduğu bölgeye gidip eşyalarını ve mallarını ucuz bir fiyata alırlar, bu şekilde durumu kendi lehlerine çevirirlerdi⁴²¹.

19. yüzyıl boyunca Nasturilerin Yahudilerle olan ilişkileri soğuk, birbirinden kopuk bir şekilde sürmüştür. Bunda birbirlerine karşı olan gelenek ve inançlarının etkisi büyüktür.

C-NASTURİ-YEZİDİ İLİŞKİLERİ

19. yüzyılda Nasturiler, kendilerine komşu topluluklardan birisi olan Yezidileri şeytana olan saygılarından dolayı pek fazla sevmezlerdi⁴²². Yine de her iki topluluğun aynı coğrafya üzerinde yaşamaları iki tarafın da mecburen birbirleri ile ilişki içinde olmasını sağlamıştır⁴²³.

19. yüzyılda Yezidilerin kutsal tapınaklarının bekçiliğini Katolik bir Nasturi aile yapmaktaydı. Onların inancına göre eğer bu aile tapınağın bakıcılığını yapmayı bırakır veya onlardan bu ayrıcalık alınırsa yılan ve çeşitli sürüngenler saklandıkları yerden çıkıp bütün bölgeye yayılacaklardı⁴²⁴. Bir de bunların yanı sıra Yezidilerin kutsal mekânlarının yakınlarında, Nasturiler ve diğer Süryanilerce de önemli atfedilen Rabban Hürmüz Manastırı, bulunuyordu⁴²⁵. Bu yakın coğrafya tarafların birbirlerinden etkilenmesini kolaylaştırmıştır.

Nasturi-Yezidi ilişkisinde zaman zaman tarafların kendi ana kitleleriyle irtibatlarının kopması sonucu küçük toplulukların kültürünün ve ırkının aidiyeti karşılıklı olarak değişmiştir.⁴²⁶ Örnek olarak Sincar'da boş bırakılan piskoposluk merkezi neticesinde aksayan din işlerinden dolayı dinlerini, adetlerini ve geleneklerini unutan bir Nasturi taifesi ile karşılaşan Yezidi din adamları, onlara inançları ile ilgili sorular sormuşlardı. Ancak onlardan yeterli cevap alamayınca bu sefer onlara papazları veya imamları olup olmadıklarını sormuşlardır. Bu soruya hayır cevabını alınca, o halde buradaki Nasturilerin de kendilerinden yani Yezidi

⁴²¹ The Rev. F. N. Heazal, M.A Mrs. Margoliouth, **a.g.e.**, s. 64-65; David Jenks, "The Famine In Nochea", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XI**, Published for the Assyrian Mission London 1892, s. 23-24.

⁴²² W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 133.

⁴²³ İbrahim Özçoşar, **a.g.e.**, s. 183.

⁴²⁴ Ahmet Turan, **Türk Kültürü Araştırmaları Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu I**, Milli Folklor Yay. Ankara 1991, s. 69.

⁴²⁵ William Ainsworth, "a.g.m"., s. 23.

⁴²⁶ John S. Guest, **a.g.e.**, s. 97.

olduklarını, belirterek onlara Yezidiliğin inanç ve öğretilerini öğreterek bu topluluğun Yezidileşmesini sağlamışlardır⁴²⁷.

Nasturiler ile Yezidiler arasındaki din ve kimlik geçişlerinin kolay olmasının temel nedeni Yezidilerin birtakım dini ayin ve adetlerinin Hristiyanlığın bazı ayinlerine benzemesinden kaynaklanmıştır. Misal olarak Yezidilerde doğan çocuk, doğumdan sonra yedi gün içinde Şeyh Adi'nin yanında bulunan sarnıcın suyu ile vaftiz edilirdi. Bu suyun zemzem kuyusundan geldiğine inanılırdı. Bu vaftiz işlemi Hristiyanlara Yezidilerin kendileri ile ilgili bağlantıları olduğunu düşündürmüştür⁴²⁸.

19. yüzyılda taraflar arasındaki ilişkileri gözlemleyen misyonerler, Yezidileri sahip oldukları bu tür özelliklerinden ötürü Hristiyanlara daha yakın görmüşlerdir. Çünkü onlar, camiye hiç gitmedikleri halde zaman zaman Nasturi kiliselerine gelirler, kilisenin eşiğini öperler, kiliseye girmeden önce de ayakkabılarını çıkarırlardı⁴²⁹.

Yezidilerin Nasturiler ile bütün bu benzer özelliklerine rağmen Nasturiler, onları dinsiz, sapkın bir mezhep olarak görmekteydiler. Nasturilerin bu duygularını Layard, Ravenduz Beyi'nin Yezidileri hizaya getirmek için çıkmış olduğu sefer sırasında “..nefret edilen kafir bir mezhebin yok oluşunu zevkle izliyorlardı....” diyerek betimlemiştir⁴³⁰. Çünkü Yezidiler de zaman zaman yağma faaliyetlerinde Nasturilerin elindeki Hristiyan manastırlarını ele geçirmiş ve içindeki rahipleri öldürmüşlerdir⁴³¹. Bu yüzden Nasturiler dini nedenlerden dolayı 19. yüzyılın sonlarına kadar onlardan son derece katı bir dindarlıkla nefret ediyordu⁴³². Buna rağmen taraflar arasında çıkarlar kesiştiğinde birbirlerine yardımcı olmaktan da geri kalmamışlardır⁴³³.

⁴²⁷ İbrahim Özçoşar, **a.g.e.**, s. 182.

⁴²⁸ Austen Henry Layard, **a.g.e.**, s. 198, 208; John S. Guest, **a.g.e.**, s. 78 Aynı şekilde Yezidiler de Kürtçe konuşmalarına rağmen kendilerini tarihsel ve ruhsal olarak kendi aralarında etnik ilişkiye sıcak bakmamalarına rağmen inançları farklı da olsa kökenlerini Asur kimliğine dayandırarak, Nasturiler ile yakınlık kurabilmektedirler. Bkz. İbrahim Özçoşar, **a.g.e.**, s. 181.

⁴²⁹ Rev. W. A. Wigram, **The Assyrian and Their Neighbours**, s. 121; Erol Sever, **Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni**, Berfin Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2006, s. 71.

⁴³⁰ Austen Henry Layard, **a.g.e.**, s. 195; İbrahim Özçoşar, **a.g.e.**, s. 183.

⁴³¹ Roger Lecot, **Yezidiler Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri Üzerine Alan Araştırması**, Çev. Ayşe Meral, Avesta Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2001, s. 93–94.

⁴³² W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 139.

⁴³³ Çengiz Çakaloğlu, **P.Averyanof'a Göre Doğu Anadolu**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Erzurum 1995, s. 167. 1830 yılında Yezidi lideri olan

19. yüzyılın başlarından itibaren batılı misyonerlerin Osmanlı Devleti'nin doğu topraklarındaki Hristiyanlar arasında girişmiş oldukları faaliyetler ve misyonlar, Nasturiler kadar Yezidilerin de ilgisini çekmiştir⁴³⁴. Bu nedenle onlar da Nasturiler gibi misyonerlerin ilgisini ve desteğini kazanabilmek için Hristiyanlarla ilişkilerini düzenlemek ve düzeltmek için sadece Müslüman tüccar ve yolcuları soyuyor ve öldürüyorlardı. Bu nedenle artık Nasturilere pek fazla dokumuyorlardı⁴³⁵. Yine iki topluluk arasındaki ilişkinin yumuşamasında, karşılarında duran ve bölgelerinde yayılan Kürtlerin etkisinin önemi de büyüktür⁴³⁶. Çünkü Yezidiler de Nasturiler gibi Bedirhan Bey'in seferlerinden zarar görerek çok sıkıntı yaşamışlardır⁴³⁷.

19. yüzyılın ikinci yarısında misyonerlerin ilgisini çekebilmek için Yezidi Reisi Cesim Bey, misyonerlere Nasturilerle olan iyi ilişkilerinden bahsederek eskiden onlarla bir olduklarını fakat zamanla ayrı milletlere dönüştüklerini ifade etmiştir. Cesim Bey, aralarındaki iyi ilişkiler nedeni ile Nasturi Patriği Abraham'ın, kendisini davet ettiğini, orada 5 yıl kalmaktan mutluluk duyacağını ifade etmiştir⁴³⁸. Aynı şekilde 20. yüzyılın ilk yıllarında Yezidi Miri Ali Bey ile Mar Şamun Benyam'in selefleri gibi birbirleriyle iyi bir iletişime sahiptiler⁴³⁹. Hatta bu dönemde Yezidilerin Mirî olan Ali Bey'in sekreterliğini bir Katolik Nasturi yapmıştır⁴⁴⁰. Yezidilerle Nasturiler arasındaki ilişkiler, Hakkâri'de bulunan bir Yezidi topluluğunun Şeyhan ve Cebeli Sincar'a taşınmasına kadar devam etmiştir⁴⁴¹.

Nasturi-Yezidi ilişkileri açısından belki de en önemli gelişme, Nasturi papaz ve Nasturi kökenli konsolos yardımcılarının Yezidilerin kutsal kitapları ve gelenekleri hakkında batılılara aracılık ve tercümanlık yapmaları olmuştur. Bu sayede Avrupalılar, Yezidiler hakkında fikir sahibi olmuşlardır⁴⁴².

Mirza Ağa Osmanlı Devleti'ne karşı Ruslarla işbirliği için yaptığı görüşmelerini Nasturiler aracılığı ile gerçekleştirmiştir Bkz. Aynı eser.

⁴³⁴ Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 46; İbrahim Özçoşar, **a.g.e.**, s. 183.

⁴³⁵ Austen Henry Layard, **a.g.e.**, s. 196.

⁴³⁶ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 139.

⁴³⁷ İbrahim Özçoşar, **a.g.e.**, s. 181. Bütün bunlara rağmen Nasturiler le Yezidiler bir birlerine sempati duymadıkları için aynı köylerde oturmaz ve birbirine karışmazlardı. Bkz. Rew. W. S. Tyler, **a.g.e.**, s. 221; W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 22

⁴³⁸ John S. Guest, **a.g.e.**, s. 115-18.

⁴³⁹ John S. Guest, **a.g.e.**, s. 283.

⁴⁴⁰ John S. Guest, **a.g.e.**, s. 280.

⁴⁴¹ John S. Guest, **a.g.e.**, s. 118.

⁴⁴² John S. Guest, **a.g.e.**, s. 258-59, 263.

D-NASTURİ-KÜRT İLİŞKİLERİ

1.Nasturiler ve Kürtler Arasında Sosyal İlişkiler

Osmanlı Devleti'nde Nasturiler, Hakkâri Bölgesi'nde Kürtlerle aynı coğrafyada ve aynı koşullarda yaşamaktaydılar⁴⁴³. Bu durum İran'ın Urmiye ovalarında yaşayan Nasturiler içinde geçerliydi⁴⁴⁴. Yoğun oldukları bölgelerde Nasturiler; hem kendi köylerindeki ağaların seçiminde hem de Kürt köylerindeki yöneticilerin seçiminde etkiliydiler. Misal olarak 19. yüzyılda Hakkâri'nin Kuzeybatısı'ndaki Selay Köyü'nün ağası ve Güney Bervari'nin ağasının seçiminde bu kıstas uygulanmıştır. Köylerin idaresi için seçilenlerin meşruiyet kazanması için patriğin onayına ihtiyaçları vardı. Bu kişiler genellikle Hristiyan olurdu. Patriğin de onayıyla görevlendirilen şahış, çevredeki diğer Hristiyan idarecilerle yani Meliklerle birlikte bölgeye giderdi. Kürt köylerinde yapılan seçimde Nasturiler etkili olabiliyorken Nasturi köy ve yerleşim yerlerinde az da olsa bulunan yerleşik Kürtler reislik veya başkanlık seçimlerine karıştırılmazlardı⁴⁴⁵.

Nasturilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Nasturiler ile Kürtler arasında meydana gelen sorunlarda patrik belirleyici olarak seçilir, birkaç danışmanla birlikte kendileri için hazırlanmış odalarda yerlerini alırlardı. Surma Hanım* bu tür olayları “ *Çatışmanın tarafları odanın kendileri için ayrılmış bölümlerinde sessiz bir şekilde beklerlerdi. Sonra patrik ayağa kalkar ve barışın gerekliliği, savaşın hukuksal esasları gibi konuları içeren konuşmasını yapar, en sonunda onlara birbirlerine dostluk ifadesi olan barışçı selamlarını sunmaları için emir verir, böylece uzlaşma sağlanmış olurdu. İki taraf da ayağa kalkarak, ciddi bir şekilde birbirlerine selam verirlerdi. Bunun ardından, istedikleri biçimde oturup birbirlerine sigara tutar ve birlikte kahve içerlerdi. Patrik her şey tatlıya bağlandıktan sonra kimin kime zarar ödemesinde bulunacağını duyurur ya da önceden yapılan düzenlemeler gereği böyle bir ödeme söz konusu değilse şu tarihte, şu şu isimli*

⁴⁴³ Dündar AliKılıç, **Abbâsi Devleti'nden Hakkâri Beyliği'ne İrisân Beyleri**, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2005, s. 49, 53.

⁴⁴⁴ Rev. Horatio Southgate, **a.g.e.**, s. 288; Cengiz Çakaloğlu, **a.g.e.**, s. 150. Kürt Sindi Aşireti ile Nasturiler bir arda karışık bir şekilde yaşamaktaydılar. Bkz. Mark Sykes, “The Kurdish Tribes Of The Ottoman Empire”, **The Journal of the Anthropological Institu of Great Britain and Ireland**, Vol. **38.**, (Jul-Dec.,1908), s. 460.

* Surma Hanım, tam adı Surma d Bayt Mar Samcun olup 1917 yılında öldürülen Nasturi Patriği'nin kızkardeşidir. Bzkımız Ek- 3.6 ve Ek- 3.7.

⁴⁴⁵ Surma d Byat Mar Samcun, **a.g.e.**, s. 64-65.

aşiretler arasında barış görüşmeleri yapılmıştır diye kayıt tutulması işlemine geçerdi. Bu dokümanlar patrik ve iki taraf liderlerinin mühür ve imzaları ile birlikte saklanırdı..."⁴⁴⁶ cümleleriyle izah etmiştir.

Patrik sadece kendi bölgesindeki Kürtler ve Nasturiler arasındaki uyuşmazlıkları ve kan davalarını çözmezdi, aynı zamanda komşu bölgelerdeki Kürtlerin kendi aralarındaki sorunlarında da tarafların herhangi birisi ile akrabalık bağı bulunmadığı için davalılar tarafından hakem seçilir ve sorunların çözümünde kendisine güvenilirdi. Misal olarak Osmanlı topraklarında yaşayan son Nasturi Patriği'nin kız kardeşi olan Surma Hanım, 19. yüzyılın son yıllarında Ertuşilerin liderleri Şakir Ağa ile Hacı Bey arasındaki sorunda Nasturi Patriği'nin hakem olduğunu ve Livan bölgesinde yapılan toplantıda sorunu çözdüğünü belirtmiştir⁴⁴⁷.

19. yüzyılda taraflar arasında ilişkiler o dönemin doğasına has karmaşıklıklara sahiptir. Genel olarak Kürtler ile Nasturiler farklı dinlere inanmalarına ve birbirleriyle mücadele etmelerine rağmen zaman zaman birbirlerinin mabetlerinden şifa dilemekten kaçınmazlardı⁴⁴⁸. Yine aynı şekilde Nasturilerin düşman olarak kabul ettiği Kürtlerden patriğin özel hizmetkârları vardı. Patriğin kız kardeşi Surma Hanım, bu Kürtlerden *"...Artuş Aşireti'nden Ahmet Ağa'nın kuzeni ve Pinyaniş Aşireti'nden Fatu gibi iyi ailelerden gelen Kürt hizmetkarlarımız vardı; Bu kişiler bize çok bağlı ve kendilerini bu göreve adanmış insanlardı..."* ifadeleri ile bahsetmiştir⁴⁴⁹. Yukardaki ifadelerde olduğu gibi 19. yüzyılda Nasturi Patriği'nin Kürtler arasında büyük bir saygınlığı vardı. Genel olarak dini özelliğinden ona saygı duyuluyordu⁴⁵⁰.

2.Kültürel Benzerlikler

Sosyal yaşamda Nasturiler de aynı Kürtler gibi aşiret ve kabileler şeklinde örgütlenmiş olup her birinin ayrı bir ismi ve reisi vardı. İki tarafın da aşiret sistemindeki reislikleri babadan oğula geçen bir yolla devam ediyordu⁴⁵¹.

⁴⁴⁶ Surma d Byat Mar Samcun, **a.g.e.**, s. 65-66.

⁴⁴⁷ Surma d Byat Mar Samcun, **a.g.e.**, s. 65-66; Bülent Özdemir, **a.g.e.**, s. 39.

⁴⁴⁸ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 259. Kürt Herki Aşiretinden bir grup insan Hristiyanların hastalıklarının şifa bulduğuna inandıkları Mar Sergius türbesine aşiretlerine mensup saralı bir kızın iyileşmesi için bağış ve yardımda bulundukları bilinmektedir. Bkz. Aynı sayfa

⁴⁴⁹ Surma d Byat Mar Samcun, **a.g.e.**, s. 61.

⁴⁵⁰ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 341.

⁴⁵¹ Jonas Linderholm, **"1915" Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da 1. Dünya Savaşı Sırasında Asuriler ve Süryaniler (1914-1918)**, İsveç 1999, s. 3

Bunların yanı sıra uzun zaman birlikte yaşamının etkisi ile iki topluluk arasında iletişim ve etkileşim o kadar çok artmıştır ki birlikte yaşadıkları bazı köylerde Nasturilerin hepsi Kürtçe konuşmaya başlamıştır. Bu da zamanla Kürt-Nasturi aidiyet kimliğinde değişmelere yol açmıştır. Misal olarak 19. yüzyılda Hakkâri’de bulunan bazı Kürt köyleri eskiden Hristiyan olduklarını inkâr etmemekteydi. Bunun sonucu olarak 19. yüzyıla kadar Nasturiler ile Kürtler arasındaki ilişkilerde tarafların dini aidiyeti her iki taraf için de pek fazla önem arz etmemiştir⁴⁵². Bu etkileşim taraflar arasında yemek alışkanlığına ve kültürüne de yansımıştır. Nasturilerin yaşamış olduğu coğrafyada çok fazla yaban domuzu bulunmasına rağmen Nasturi aşiretlerinin geneli, Thuma Aşireti’nin bazı mensupları dışında Müslüman komşuları gibi domuz eti yemezlerdi. Wigram, bu duruma oldukça şaşırmıştır. “*Yaban domuzu ormanlarla kaplı alçak yamaçlarda oldukça yaygındı. Ancak avcının domuzu vurmak için önce kendisini ikna etmesi gerekir..*” diyerek hayretini belirtmiştir. Hatta Tiyari Aşireti’ne mensup bir hanım gelecekte Hristiyanların orduya yazılacağını duyduğunda askerlik görevi sırasında çocuklarının domuz eti yemeye başlayacağından oldukça korkmuş* ve buna katlanamayacağını belirtmekten kendini alıkoyamamıştır⁴⁵³.

Yine kültürel benzerlik olarak Nasturilerde de aynı Müslümanlarda olduğu gibi gelin koca evine girerken evinin refah ve bolluk içinde olması için kapının eşiğinde gelinin başına kuru üzüm ve tahıl taneleri saçma âdeti vardı⁴⁵⁴. Bunun dışında iki tarafın sosyal tabakaları ve kuralları birbirine oldukça benzemektedir. Termen: “*Asurlular, Hristiyanlığın ilk yıllarından beri var olan eski topluma ve geleneklerine bağlı kalmışlardır. Ayrıca komşu Kürtlerden de bazı yabancı özellikleri miras almışlardır. Asur aşiretlerinin toplumsal yapıları, Kürtlerinkiyle çok benzeşmektedir. Onların da Kürtlerin aşiret liderleri gibi, otoriteye sahip liderleri,*

⁴⁵² John Joseph, **a.g.e.**, s. 60-61.

* Nasturi kadın yanlış olarak Osmanlı ordusunda domuz yendiğini düşünmekteydi. Bu nedenle oğlunun domuz eti yiyeceğinden korkmuştur. Bkz. W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 343-344.

⁴⁵³ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 343-344; W.A.G, “Pages From My Persian Diary” , **Quarterly Report of Assyrian Mission** , No. LXII, London 1905, s. 732. Yine bu bölgelerdeki aşiretler tavşan eti bile yemedikleri için Fransızların kurbağa etini yediklerini duyunca çok şaşırılmışlar ve eğer kendilerinden biri yani Thuma aşiretlerinden biri kurbağa eti yemiş ise bunu hoş karşılamayacaklarını ve onu öldürmek zorunda kalacaklarını belirtmişlerdir. Bkz. W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 354.

⁴⁵⁴ Dr. Asahal Grant, **a.g.e.**, s. 81. Urmiye’deki bir düğün bakınız. EK-3.3.

yani Melikleri vardır. Asurlular bazı durumlarda Kürtlerden daha tartışmasız yabancı olsalar bile, gerçekte kural ve gelenekleri aynıdır...⁴⁵⁵

Geçim kaynakları dışında genel olarak Nasturilerle Kürtler, aynı bölgelerde, aynı standartlara sahip göçebe aşiretler olarak yaşamlarını sürdürüyorlardı. Bu nedenle her iki tarafın da sert mizaçları ve mücadele özellikleri benzer şekilde gelişmiştir. Bu nedenle zaman zaman Nasturilerle Kürtler arasında çeşitli nedenlerden kaynaklanan anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşanmıştır. Bu olaylar hakkında Wigram: “Gerçekten de, dağlık bölgelerde Nasturiler ve Kürtler arasındaki düşmanlık ve savaşlar, genellikle kin gütmekten uzak, bir çeşit sporcu anlayışıyla yapılmaktaydı. Savaşanlar, aynı tipte insanlardı, hatta bir dereceye kadar aynı kandandılar; ama iki taraf, bu gerçeği kabul etmiyordu... Bazı Kürtler eskiden Hristiyan’dı; bazı Hristiyanlar da muhtemelen Kürt soyundan geliyordu, ayrıca her iki taraf da esir alınan kadınlarla evlenme geleneği vardı....” diye Kürtler ve Nasturiler arasındaki mücadeleleri açıklamaktadır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere iki taraf arasında kan davası dışındaki mücadeleler genellikle uzun sürmez ve taraflar arasında kin tutulmazdı⁴⁵⁶. Nasturiler ile Kürtler arasında çıkan çatışmalar ise her iki tarafın da dini ve sosyal liderlerinin katıldığı bir toplantıda çözüldü. Nasturiler adına Nasturi Patriği Mar Şamun, Kürtler adına da ilgili aşiret reisi arabulucu olurdu⁴⁵⁷.

19. yüzyılda kültürel olarak iki taraf da birbirlerinin mallarına ve köylerine saldırılarda bulunma konusunda aynı arzuyu gösteriyor ve insan kayıplarına sebep oluyorlardı⁴⁵⁸. Bazen de taraflar arasında menfaat birlikteliğinden doğan ittifaklar vücuda gelebilmekteydi⁴⁵⁹.

⁴⁵⁵ İ.R. Termen, **a.g.e.**, s. 16.

⁴⁵⁶ Rev. W.A.Wigram, En Küçük **Müttefikimiz**, Çev. Yaşar Günenç, Nsibin Yayınlar:10, Tanıklar Dizisi:2, I.Baskı, Södertälje-İsveç 1991, s. 22.

⁴⁵⁷ George Percy Badger, **a.g.e. c. I.**, s.260. Bir seferinde birisi Kürt, diğeri Nasturi iki aşiret arasında meydana gelen sürtüşme sonunda Nasturi Patriği Mar Şamun her iki tarafın da bir araya gelmesi için arabuluculuk yapmıştır. Başlangıçta her iki taraf da kuşkuyla birbirine yaklaşmış ve herhangi bir çatışmaya hazırlıklı olmak için pusuya da yatmışlardı. Bir ırmağın iki farklı kısmındaki köylerde oturan bu iki aşiret anlaşınca kan davalarının sürekli olmadığını kanıtlarcasına birbirlerine aralarında geçen kan davası ile ilgili şakalar yapmaktan geri durmamışlardır.Bkz. W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 329-330; F.N.H., “Going Up To The Feast”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLI**, Published for the Assyrian Mission London 1900, s. 377-379.

⁴⁵⁸ Eric Brauer & Raphael Patai, **Kürdistanlı Yahudiler**, Çev. Fahriye Adsay, Avesta Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2005, s. 76-77.

⁴⁵⁹ Major Frederick Millingen, **a.g.e.**, s. 194.

2.1.Giyim ve Kuşamda Benzerlikler

Nasturilerle Kürtlerin uzun yıllar bir arada yaşamaları ve birbirleriyle olan yoğun ilişkileri taraflar arasında kıyafet olarak da büyük bir etkileşime neden olmuştur. Bu nedenle 19. yüzyılda her iki toplumda aynı şekil ve modeldeki kıyafetleri giyerlerdi⁴⁶⁰. Kıyafetler konusunda iki taraf arasındaki tek fark Nasturiler tarafından peygamber kabul edilmeyen H.z Muhammed'in rengi saydıkları yeşil renkli elbiseleri pek fazla giymemeleriydi. Ayrıca son dönemlerde Nasturiler ile Kürtler, Kürtlerin üzerlerindeki kıyafetlerinden değil sadece taşıdıkları silahların modernliği ile birbirinden ayrılırlardı.⁴⁶¹

2.2.Ekonomik Yaşam Benzerliği

Nasturiler ile Kürtler arasında ortak olan noktaların başında her iki tarafta da yapılan hayvancılığın daha çok küçükbaş hayvancılığa dayalı olması gelir. Bundan başka her iki tarafta da sığır ve eşek çok az beslenirdi⁴⁶². Kürtlerin yoğunlukta oldukları bölgelerde yaşayan yerleşik Nasturiler de aynı şekilde onlar gibi çiftçilikle uğraşmaktaydılar⁴⁶³.

Sosyal yaşamda olduğu gibi ekonomik yaşamda da Nasturiler ve bazı Kürt aşiretleri arasında göreceli olan bir ortak yaşam ülküsü de vardı. Birbirlerinin yayla çıkış zamanlarında sürülerini birleştirerek birlikte yaylatmaktaydılar. Misal olarak Kürt aşiretlerinden Şikak Aşireti'yle Yüksekova ve Deşt-i Bil Nasturileri, bölgedeki otlakları yazın ortak kullanıyorlardı. Yine bu aşiret içerisinde Nasturiler de bulunmakta olup bunlar arasında çiftçiler, zanaatkârlar ve 1.000 kadar koyun ve 40 attan oluşan sürüleriyle hayvancılıkla geçinenler vardı. Bu Hristiyanların hayvan sürüleri, Şikakların sürüleriyle birlikte yazları yaylalara çıkar, bu yayladaki sürünün

⁴⁶⁰ E.B. Soane, **a.g.e.**, s. 178; Muzaffer İlhan Erdost, **a.g.e.**, s. 60.

⁴⁶¹ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 144-146.

⁴⁶² Bazil Nikitin, **Kürtler ... I**, s. 95-97; Bülent Özdemir, **a.g.e.**, s. 39.

⁴⁶³ Martin Van Bruinessen, "Osmanlıcılıktan Ayrılıkçılığa; Şeyh Said Ayaklanması'nın Dinî ve Etnik Arka Planı", Çev. Levent Kafadar, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, iletişim Yayınları 161, 3.Baskı, İstanbul 1995, s. 128; Bazil Nikitin, **Kürtler ... I**, s. 250-251 Nikitin ayrıca Kürtlerin kendi topraklarında bulunan Hristiyanları kendi topraklarını işlettiklerini belirtmektedir. Ona göre daha önceleri Hristiyanlar Kürt Beylerine korunma için haraç ödemekteydiler. Ancak zamanla bu haracı ödeyemeyince Kürt beylerinin birer toprak işçisi durumuna dönüştüklerini belirtmektedir. Ona göre bu Hristiyan işçiler, Kürt ağalarının topraklarıyla birlikte alınır ve satılır duruma düşmüşlerdir. Bkz. Aynı eser.

başında mal sahibinin ailesinden bir ya da birkaç kişi bulunurdu. Ailenin geri kalanları çalışmak için köylerde kalırlardı. Şikak Aşireti kış gelince yaylalardan Nasturilerin yoğun olarak bulunduğu Salmas ve Urmiye düzlüklerine iner ve yayla faaliyetleri biterdi⁴⁶⁴.

Nasturiler ve Kürtler arasında birlikte yaşamın etkisiyle dini etkileşimler meydana gelmiş ve⁴⁶⁵ bunun sonucu olarak Nasturilerden bazıları Müslümanlığı kabul etmiştir⁴⁶⁶. Dini etkileşimin sonucu olarak Kürt Herki Aşireti, 19. yüzyılda yaylalarına çıkış ve yaylarından dönüşlerinde aşiretin güvenliği için içinde St. George'un başının bulunduğu inanan bir sandık taşırlardı. Yine bu etkileşim nedeni ile Hakkâri Bölgesi'ndeki Kürtlerin bazıları, çöreklerinin üzerine haç işaretleri yaparlardı⁴⁶⁷.

3.Nasturi-Kürt İttifakları

Kürtlerle bir arada yaşayan Nasturiler zaman zaman sorun yaşadıkları Kürt aşiretine karşı dost oldukları bir diğer Kürt topluluğunun koruması altına giriyorlardı⁴⁶⁸. Misal olarak 1900'de Oramar Aşireti, Nasturi Tehoma Aşireti'nin bir köyüne saldırarak onların koyunlarını götürmüşlerdir. Tehomalılar da Ertuşi Aşireti ile müttefiklik kurarak çalınan koyunlarını geri almışlardır⁴⁶⁹. Bu gelişmeler dışında ayrıca Nasturiler ve Kürtler kan davası yaşamış oldukları dindaşlarına karşı üstünlük sağlayabilmek için Kürtler Nasturilerle ittifak kurarken Nasturiler de Kürtlerle

⁴⁶⁴ Martin Van Bruinessen, "Kürt Aşiretleri ve İran Devleti: Simko Ayaklanması", Çev. Selda Somuncuoğlu, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları 161, 3.Baskı, İstanbul 1995, s. 226. Yine taraflar uzun yolculuklar sırasında birbirlerinin kervanlarına katılıyorlardı. Bkz. William Spottisimade, "Sketch Of The Tribes Of Northern Kurdistan", **Transactions of the Ethnological Society of London Vol. II**, London 1863, s. 245.

⁴⁶⁵ Hasan Ünlü, **Geçmişten Günümüze Değişik Din ve Mezheplere İnanan Kürtler ve Yaşadıkları Yönetim Düzenleri**, I. Baskı, İstanbul 2006, s. 116-117.

⁴⁶⁶ Şerafeddin Han, **Şerefname Kürt Tarihi, Etnoğrafya ve Coğrafyası 1/1**, Yay. François Bernard Charmoy, Çev. Celal Kabadayı, Yaba Yay., İstanbul 2006, s. 29. 1908 yılında Hakkari'de bulunan, Marka Sykes, Kürtlerin kendisine Nasturilerin, kendilerinin İslamiyeti kabulü esnasında İslamiyeti kabul etmeyen kardeşleri olduğunu söylediklerini belirtmiştir. Bkz. Mark Sykes, "a.g.m", s. 453.

⁴⁶⁷ Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi**, Çev. İsmail-Çekem-Alper Duman, Yayına Haz. Nevzat Kırac, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1999, s. 37-38.

⁴⁶⁸ BOA, A. MKT. MHM. 669/1; J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 215. Urmiye Bölgesi'ndeki Mar Gauriel'in ölümünden sonra Nasturi Matran'ı sorun yaşamış olduğu Şeyh Sadık'a karşı Kumru Kalesi civarında bulunan Musa Bey'in yanına 300 Nasturi hanesi ile giderek korumasına girmiştir. Burada bir yıl kadar kalan Matran ve beraberindekiler daha sonra eski yerlerine yerleşmişlerdir. Bkz. Aynı eser s. 215.

⁴⁶⁹ Bülent Özdemir, **a.g.e.**, s. 38.

ittifaklar kurmaktaydılar. Nasturi ve Kürtler arasında düşmanlarına karşı zaman zaman kurulan ittifaklar 20. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir⁴⁷⁰.

Yine Nasturilerden bazıları çeşitli nedenlerle toplumdan uzaklaştırıldıklarında ve dışlandıklarında Kürtlerin yaşamış olduğu bölgelere giderek Müslüman oluyor ve Kürt toplumunun bir parçası oluyorlardı⁴⁷¹.

4.Nasturi-Kürt Kan Davaları

Nasturiler ile Kürtler sürekli kan davalarının ve çatışmaların olmasında hayvan hırsızlıklarının yanı sıra, hayvanlarını otlatacakları mera ve yaylaların sınırlarının tespiti ve aidiyeti konusunda da anlaşmazlıkların etkisi büyüktür⁴⁷². Kürtlerle Nasturi aşiretleri arasında en çok otlak yüzünden ilişkisi bozulan ve mücadele etmek zorunda olan Nasturi aşireti Tiyariler'dir. Tiyari Aşireti'nin yaşadığı bölgede koyunlarını otlatmak çok fazla mera olmadığı için bu aşiretin sürü sahipleri ve çobanları sürülerini otlatmak için sık sık Kürt bölgesine götürüyorlardı. Bu da hayvancılıkla uğraşan Kürtler ile Nasturilerin karşı karşıya gelmesine neden olmaktaydı⁴⁷³. Taraflar arasında veya Nasturilerin kendi aralarındaki kavgaların en büyük nedeni buydu.

Nasturilerle Kürtlerin diğer bir anlaşmazlık noktası, her iki tarafın da birbirinin mallarını çalması ve yağmalaması meselesidir. Tabii ki bunda sayısal çoğunluk Kürtlerin elindeydi ama coğrafi avantaj ise Nasturilerden yanaydı. Bu nedenle Kürtler ne kadar kalabalık olursa olsunlar Nasturiler, sahip olmuş oldukları sağlam müstahkem mevkileri ve savaşçılıklarıyla az sayıda bir kuvvetle Kürtleri geri püskürtmeyi başarabilmekteydiler. Kanun ve nizamın son dönemlerde oldukça zayıfladığı bu bölgelerde, bu tür işler artık olağan sayılıyordu. Anlaşmazlıklar genellikle iki tarafın ileri gelenlerinin bir araya gelip anlaşması ya da karşı tarafa aynı şekilde karşılık vermesi ile sonuçlanır ve olay kapanırdı⁴⁷⁴. Ancak bu tür

⁴⁷⁰ BOA,Y.PRK. BŞK. 14/15; John Joseph, **a.g.e.**, s. 60-61.

⁴⁷¹ O.P.H., "A Disaster In Tergawar", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLI**, Published for the Assyrian Mission London 1900, s. 375-377.

⁴⁷² BOA,Y.PRK.BŞK. 16/28; W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 241.

⁴⁷³ BOA,DH. MKT. 312/28; Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 37; Major Frederick Millingen, **a.g.e.**, s. 163-64.

⁴⁷⁴ BOA,Y.PRK. DH. 9/36; Asahal Grant, **a.g.e.**, s. 24. Grant, Kürtlerin bir yağması sonucunda karşı harekâta kalkan Nasturileri "Bu insanlar gelmişler ve kendilerine yapılan bazı saldırıların öcünü almak adına Amediye surlarının altından Kürtlerin sürülerini kaçırmışlardır. Revandız Kürtleri, çevrelerini saran tüm yöreyi ele geçirip Nasturilerin, ülkelerini tehdit eder konuma geldiklerinde

olayların ciddi bir boyuta ulaşması tehlikesi belirdiğinde Nasturi Patriği Mar Şamun ile Kürt aşiretlerinin beyleri önemli roller üstlenmekteydiler⁴⁷⁵.

Bazen de sürtüşmeler Nasturi Mevane köylülerinin yaptığı gibi Müslümanların dinî değerlerine hakaret etmelerinden kaynaklanmaktaydı. “*Ancak kabul edilmelidir ki Hristiyanlar arasındaki en tez canlılar sorunları vahimleştirmek için ellerinden geleni ardına koymadılar. İki köpeği asker ve molla gibi giydirerek, birine “Ali” diğereine “Muhammed” etiketini koyup birbirleri ile dövüştürmek suretiyle Müslümanlar arasında var olan Şii ve Sünni farklılıkları ile alay ettiler...*”

⁴⁷⁶

20. yüzyıla girerken bölgedeki mücadeleler gittikçe daha kanlı ve sürekli olmaya başlamıştır. Bunun nedenleri arasında ilk önce yabancı olan misyonerlerin daha sonra da onların açmış olduğu yoldan gelen yabancı güçlerin bölgedeki etkinlik mücadelesine kalkışmalarıdır. Bu yabancı müdahalesi, halkın birbirlerine karşı daha da sert tepkiler vermesine⁴⁷⁷ ve taraftarlar arasında daha önceden de meydana gelen adi koyun hırsızlığı soygun ve çatışmalar gibi geçici lokal olayların büyümesine ve mücadelenin şiddetlenmesine neden olmuştur⁴⁷⁸.

Nasturiler 6-7 Kürt’ü ele geçirip onlara saldırma girişimde bulunacak Kürtlere ders olsun diye bu 6-7 Kürt’ün kafasını kesip onları bölgelerine ulaştıracak dar bir köprüünün üstüne asmışlardır. diye belirtmiştir. Bkz aynı sayfalar.

⁴⁷⁵ Dr. Asahal Grant, **a.g.e.**, s. 30-31. Nasturilerin Kürt çayırlarında hayvan otlatması nedeniyle bir seferinde Nasturi Aşıta Köyü sürülerini Habur Nehri’nin kıyısında otlatırken, karşı kıyıdan gece vakti Kürtlerin güçlü bir aşiretinin sürpriz bir saldırısına uğramışlardı. Nasturilerden 5.000 kadar koyun çalınarak götürülmüştü. Bu olay Aşıta köylüleri tarafından duyulduğunda Nasturiler, Kürtlerin kışlarını geçirecekleri yere giden geçidi ele geçirdiler. Nasturilerin geçidi tutmuş olduklarını gören Kürtler, Hakkâri aşiretlerinin liderine bu duruma müdahalede bulunması için ricada bulundular. Hakkâri aşiret beyi de Nasturi Patriği Mar Şamun’a cömert bir armağan göndererek bu olaya bir son verilmesi için Nasturileri ikna etmesini istedi. Patrik, Nasturilere sürülerini ve haklarını alma olayını başka bir zamana bırakmalarını öğütleyerek geri çekilmelerini istemiştir. Bu sayede Kürtler bu sıkışık durumdan rahat bir şekilde kurtulmuşlardır. Gerçekten de Nasturiler köylerine döndükten bir müddet sonra hazırlık yaparak Kürtlerin köyüne baskında bulunmuş, köyden 4000 koyun, katır ve başka eşyalarını almışlardır. Böylelikle daha önceki kayıplarını karşılayacak derecede belki de daha fazlasını karşılayacak derecede mal ve eşya almışlardı. Bu konu bu şekilde sonuçlanmıştır. Bkz. Aynı sayfa.

⁴⁷⁶ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 241.

⁴⁷⁷ Salâhi R. Sonyel, **Minorites and The Destruction of the Ottoman Empire**, Turkish Historical Society Printing House- Ankara 1993, s. 253; Martin Van Bruinessen, “Kürdistan’da Din”, s.36; Celile Celil, **XIX.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürtler**, s. 137; Hatip Yıldız, “Bedirhan Bey ve Nasturiler”, **Süryaniler ve Süryanilik I**, Orient Yayınları, Ankara, Mart-2005, s. 164-165; Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s. 97-98.

⁴⁷⁸ William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, **a.g.e.**, s. 87-88; John Joseph, **a.g.e.**, s. 76-77; J.F. Cookaley, **a.g.e.**, s. 31-33. Misyonerlerin de etkisi ile Nurullah Bey Nasturilerin dini lideri olan Patrik Mar Şamun’a otoritesini kabul ettirmek için Patriğin makamı Koçaniş’i yakmıştır. Nurullah Bey’in bu hareketi üzerine Patrik Nasturi aşiretlerinden Dız Aşireti’nin yaşadığı bölgeye kaçmıştır. Bkz. Aynı eser.

Bunun dışında misyonerler, yerel Hristiyanlara her türlü desteği vereceklerine ve dini uyanışlarıyla birlikte onlara bağımsızlık sağlayacaklarına söz veriyorlardı⁴⁷⁹. Nasturiler de dış dünyadan gelen misyonerleri büyük bir heyecan içerisinde davullarla zurnalarla ve oyunlarla karşılamaktaydılar⁴⁸⁰.

Avrupalıların bölgede hissedilen varlığından ve desteğinden dolayı artık kendilerini daha güçlü hissetmeye başlayan yerleşik Nasturiler, himayelerinde bulundukları Kürt toprak sahiplerine geleneksel olarak ödedikleri toprak vergisini vermeyi reddedince bazı çatışmalar meydana gelmiştir. Bütün bu olaylar sonucunda Kürtlerin misyonerler ve onlarla ilişkide bulunan yerel Hristiyanlara karşı eski duygularının yerini şüphe ve tedirginlik almıştır⁴⁸¹. Kürtlerin bu tedirginliklerinde ve şüphelerinde misyonerlerin faaliyetlerinin etkili olduğunu misyonerlerden bizzat Edward L. Cutts, itiraf etmiştir⁴⁸².

5.Bedirhan Bey’in Nasturi Seferleri ve Sonuçları

19. yüzyılda Nasturilerin sosyal ve siyasal konumlarını etkileyen olayların başında Bedirhan Bey’in Nasturilere yönelik girişmiş olduğu seferler gelmektedir. Bu seferler onların çok büyük mal ve nüfus kaybına uğramalarına ve Kürtlerle olan ilişkilerinde derin kırılmalara yol açtığı gibi 19. yüzyıl boyunca bu olay hafızalarındaki yerini korumuştur.

5.1.Bedirhan Bey ve Nasturi Seferlerinin Sebepleri

Bedirhan Bey, Osmanlı Devleti’nin güney doğu toprakları arasında Bohtan denilen bölgesinin merkezi olan Cizre’de görev yapan “*Azizan*” veya “*Azizi*” ünvanıyla anılan ailenin soyundan gelmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına doğru Cizre yönetiminde Bedirhan Bey bulunmaktaydı. Bedirhan Bey, Cizre yöneticisi olarak bu bölgenin mütesellimi ve sancak yöneticisi olarak Osmanlı Devleti’nin idare teşkilatında görev almıştır. Osmanlı Devleti’nde II. Mahmut

⁴⁷⁹ Celile Celil, **XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürtler**, s. 138; Martin Van Bruinessen, “Kürt Toplumu ve Modern Devlet; Uluslaştırmaya Karşı Etnik Ulusçuluk”, Çev. Halil Turansal, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları 161, 3. Baskı, İstanbul 1995, s. 179.

⁴⁸⁰ Rev. Henry Martyn Perkins, **Life of Rev. Justin Perkins, Pioneer Missionary to Persia**, Chicago 1887, s. 20.

⁴⁸¹ Heiki Palva, **a.g.e.**, s. 59-60; Martin Van Bruinessen, “Osmanlıcılıktan Ayrılcılığa; Şeyh Sait Ayaklanması’nın Dinî ve Etnik Arka Planı”, s. 129.

⁴⁸² Edward L. Cutts, **The Assyrian ...**, s. 12.

döneminde Anadolu genelinde yapılan düzenlemeler sonunda Rediflik Teşkilatı kurulmuştur. Cizre Beyi Bedirhan Bey, Anadolu'daki düzenlemeler sonucu Redif Miralayı/Redif Albayı olarak görevlendirilmiştir⁴⁸³.

Bedirhan Bey'in Nasturiler üzerine harekât düzenlemesinde Osmanlı Devleti'nin Mısır Paşası olan Mehmet Ali Paşa'ya yenilmesinden dolayı bölgedeki otoritesinin sarsılmasının etkisi büyüktür. Çünkü Osmanlı Devleti'nin bölgedeki gücü, Nizip yenilgisi dışında Mezopotamya'daki asi Arap hareketlerini bastırmakla uğraşmaktaydı. Bu nedenle Bedirhan Bey, Osmanlı Devleti'nin pek fazla dikkatini çekmemiştir. Ayrıca onun isyanında idarecisi olduğu Cizre'nin nereye bağlanacağı konusunda çekişme içerisinde olduğu Musul Valisi Mehmet Paşa'yla olan anlaşmazlığının da etkisi büyüktür⁴⁸⁴.

5.1.1.Nasturi Patriği'nin Siyasal Nüfuz Kazanma Çabası

Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşayan Nasturiler Bedirhan Bey'in seferine kadar Osmanlı Devleti'ne düzenli olarak vergi vermeseler de bazı bölgelerde sadece kendileri yoğun olarak yaşarken bazı bölgelerde komşuları Kürtlerle bir arada yaşamaktaydılar. Bedirhan Bey'in seferi öncesinde Nasturiler 10-15 kişilik bir kuvvet çıkarmakla birlikte her iki taraf da birbirlerine yönelik geniş çaplı bir çatışma yaşamamıştır⁴⁸⁵.

Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısına girilirken Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'la açmış olduğu kapıdan kendilerine dış dünyadan gelen misyonerleri coşku ile karşılamakta ve onlar sayesinde kendini güvende hissetmektedir. Bu öz güven onun ve ona bağlı olan Nasturilerin Kürt beylerine haraç vermelerini ve onların mücadelelerine asker olarak katılmalarını engellemiştir⁴⁸⁶. Çünkü Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham, Tanzimat'ın bölgeye

⁴⁸³ Hatip Yıldız, Bedirhan Bey ve Nasturiler, **Süryaniler ve Süryanilik I**, Orient Yayınları, Ankara, Mart-2005, s. 163-64.

⁴⁸⁴ BOA,İ.MSM. 48/1229; Julius Richter, **a.g.e.**, s. 292-293; Ayhan Aydın, **XIX. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki İsyanlar**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Haziran- 1998, s. 20-21; Wadie Jwaideh, **a.g.e.**, s. 122-123; Bazil Nikitin, **Kürtler 2. Sosyolojik ve Tarihi İnceleme** Çev. H.D ve A.S, Özgürlük Yolu Yay., İstanbul Mart-1978, s. 32-38; Sinan Hakan, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)**, Doz Yayınları, İstanbul 2007, s. 124-25; Malmisanij, **Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneğinin Tutanakları**, Avesta Yay., İstanbul 2000, s. 15.

⁴⁸⁵ BOA, İ.MSM. 48/1229.

⁴⁸⁶ Lale Yalçın-Heckmann, **a.g.e.**, s. 75.

yansıması sonucu birçok Kürt beyinin tasfiye edilerek bölgedeki nüfuzlarının azaldığının farkına varmıştı. Bölgede meydana gelmiş olan otorite boşluğundan faydalanarak Osmanlı Devleti nezdinde bütün Nasturilerin lideri olarak tanınmak ve bölgede güç kazanmasının zamanı geldiğine inanarak birtakım faaliyetlere girişmeye başlamıştır. Bu nedenle Nasturilerin yaşamış olduğu bölgelerde sivil hâkimiyetin artık Hakkâri yöneticisi Nurullah Bey ve hamisi Bedirhan Bey'e değil kendisine bağlı Meliklere ait olması gerektiğini düşünmekteydi. Bunun için bölgesinde Nurullah Bey'in hâkimiyetini tanımama eğilimine girmiştir⁴⁸⁷. Makamına peşi sıra gelen misyonerlerle yaptığı bu görüşmeler Patriği umutlandırdığı gibi aynı zamanda da misyonerlerin Nasturi toplumundaki dinamiklere ve çekişmelere karışmasına neden olmuştur. Bu çekişmelerde İngilizler Nasturi Patriğini, Amerikalılar ise patriğe muhalif olan tarafı desteklemişlerdir. Nasturiler arasında misyonerlik faaliyetlerinde başarılı olabilmek için birbirlerini kötüleme yarışında İngilizler daha başarılı olmuşlardır⁴⁸⁸.

Bu nedenle İngilizlere güvenen Nasturi Patriği, Bağdat'taki İngiliz Konsolosu'na, batılı devletlerin silahlanarak kendi lehlerine Osmanlı Devleti'ne ve yerel Kürt beylerine yönelik müdahalelerde bulunmasını istemiştir. Ayrıca patrik, İngilizler istediği gibi müdahaleye kalkıştıklarında, kendilerine silahlı güçleriyle elinden geldiğince yardımcı olacağını belirtmiştir. Onun bu istekleri İngiltere Konsolosu tarafından ihtiyatla karşılanmış ve Nasturilere yönelik ellerinden gelebilecek her türlü yardımı yapacaklarını ancak patriğin de kendisine yazmış olduğu bu mektubu ve bu tür ifadeleri etrafa yaymadan sessizce göndermesini istemiştir⁴⁸⁹.

İngiliz misyonerleri ile haberleşmekten kendine güven duygusu artan patrik, Bedirhan Bey'in aradaki sorunları görüşmek için göndermiş olduğu iki temsilciyi yanında bulunan misyonerinin de etkisiyle dinî toplantıları ve işleri olduğu bahanesiyle kabul etmemiştir. Çünkü İngilizler, Bedirhan Bey'in elçileri gelmeden daha önce Nasturilere Kürt beylerinden ayrılmaları gerektiği konusunda telkinlerde bulunmuşlardır. Bunun sonucu olarak Nasturi Patriği, Bedirhan Bey'in

⁴⁸⁷ Hans-Lukas Kieser, **a.g.e.**, s. 95.

⁴⁸⁸ J.F. Cookaley, **a.g.e.**, s. 30-31; Wadie Jwaideh, **a.g.e.**, s. 128-129; Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s. 100; Selahattin Satılmış, "XIX. Yüzyılda Nasturiler ve İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri", **Belleten Sayı: 261** c. LXXI., TTK Yay., Ankara 2007, s. 659.

⁴⁸⁹ John Joseph, **a.g.e.**, s.78; Selahattin Satılmış, "a.g.m.", s.655.

temsilcileriyle görüşmediği gibi, kendisinin İngiltere tarafından korunup desteklendiği imajını vermek için ikametgâhına bir İngiliz bayrağı dikmiştir. Böylelikle çevrede bulunan yöresel güçlere bir mesaj vermek istemiştir. Onun bu politikaları Kürtlerle sorunlarının daha da büyümesine neden olmuştur⁴⁹⁰.

5.1.2.Nasturiler Arasında Çekişmeler

1840 yılında misyonerlerin gelişi Nasturiler arasında ile birlik yok olmuş ve aralarında nüfuz mücadelesi başlamıştır. Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham ile Nasturi toplumunun ve Aşita Köyü'nün ileri gelen iki adamı olan Şamaşa Hinno ve Kaşa Jindo arasındaki iktidar mücadelesi patriğin bölgede otoritesinin tanınmamasıyla son buldu. Taraflar arasında yaşanan bu çatışma sonunda muhalif iki din adamı Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham'a karşı destek sağlayabilmek için Bedirhan Bey ve diğer bir Kürt beyi Nurullah Bey'le irtibata geçmişlerdir⁴⁹¹.

Muhalif Nasturilerden Şamaşa Hinno, patriğin 1842 yılında İngilizlerle yaptığı görüşmeler esnasında patriğe düşmanlık duymasından dolayı Bedirhan Bey'le görüşerek ondan Nasturilere karşı kalkışacağı harekâta Aşita Köyü'ne saldırmamasını ve işgal durumunda kendi tarafında olmasını istemiş ve bu yolda destek sözü almıştır. Bedirhan Bey, bu görüşme sonunda memnun kalarak Hinno'yu hediyelere ve övgülere boğmuştur. Diğer bir muhalif Kaşa Jindo da Hinno gibi patriğe karşı görüşmelerde bulunmak amacıyla patrikle arası bozuk olan Nurullah Bey'le görüşmelerde bulunmuştur. O da aynı şekilde Hinno gibi karşılanmış ve ödüllendirilmiştir. Yine bu iki din adamı dışında Nasturi kabileleri arasında önemli bir yeri olan Tehoma Aşireti'nin, Nasturi Patriği tarafından bir kenara itilmesi bu kabileyi oldukça rahatsız etmiştir. Bu nedenle Tehoma Aşireti, Bedirhan Bey tarafından kendi kardeşlerine karşı girişilen harekâta aktif bir biçimde katıldılar ve patriğe karşı Nurullah Bey'i desteklemişlerdir⁴⁹².

⁴⁹⁰ Wadie Jwaideh, **a.g.e.**, s.130; Muzaffer İlhan Erdost, **a.g.e.**, s. 69.

⁴⁹¹ Wadie Jwaideh, **a.g.e.**, s.130.

⁴⁹² Wadie Jwaideh, **a.g.e.**, s. 130. Foggo'da bu kadar ayrıntılı vermese de Jwaideh'in söylemlerini teyit etmektedir. Bkz. Hacer Yıldırım Foggo, **Kırmızı Püskül 1843–1846 Nasturi Katliamı**, Çiviyazıları, I. Baskı, 2002., s. 62.

5.1.3.Misyonerlerin Bölgedeki Faaliyetleri

Nasturi-Kürt ilişkilerinin bozulmasında misyonierlerin etkisi de bulunmaktaydı. İlk misyonierlerden sonra misyonierlerin bölgede sık sık görülmesi, bölgeyi Nasturiler ile paylaşan Kürtlerin de dikkatini çekmiştir. Kürtler, Hakkâri ve Osmanlı Devleti'nin güneydoğusuna gelen bu yabancılardan bir süre sonra rahatsız olmuşlardır; çünkü misyonierlerin Nasturileri eğiterek kendilerinden daha üstün bir duruma getireceklerinden endişe etmeye başlamışlardır⁴⁹³. Bu nedenle aniden ortaya çıkan gittikçe sayıları artan yabancı misyonierlerin Nasturileri kullanarak bölgeye yerleşeceği kanısına kapılmışlar, hatta bölgelerine gelen misyonierleri soru yağmuruna tutmuşlardır. Ainsworth'un Nasturiler arasında gözlemlerde bulunmak için çıkmış olduğu gezi sırasında Hakkâri'deki reislerden bir tanesi tarafından sorguya çekilmiştir. Ainsworth'a Kürt Bey'i “ *Ne arıyorsunuz burada? Siz farkında değ il misiniz Frenklerin bu ülkede bulunmasına izin verilmediğ inin? Bu ne iki yüz lülük! Ben kesinlikle biliyorum sizin burada ne iş için bulunduğ unuzu; Kim bu insanları buraya getiriyor..... Siz ülkemizi almak için bölgeye geleceklerin öncülerisiniz yine mallarımızı ve mülklerimizi elimizden almak için geldiniz..*” şeklindeki sözleri Kürtlerin bölgedeki yabancılara nasıl gördüğ ünü göstermesi açısından önem arz etmektedir. Onlara göre Nasturilerin yeni Avrupalı arkadaşları bölgedeki statükoyu bozmak için gelen kişilerdi⁴⁹⁴.

Ancak ayak sesleri duyulmaya başlayan Nasturi-Kürt çatışmaları, misyonierleri ilgilendirmiyordu. Onları ilgilendiren en önemli şey Nasturilerin Katolik olmadan önce Protestan yapılabilmeleri idi. Diğer meseleler onlar için ilk zamanlar önemli görünmüyordu. Nasturilerin çekecekleri acılar onları Tanrı'ya yaklaştıracak en önemli olaydı⁴⁹⁵. Bu nedenle bölgeye gelen misyonierler, rahatlıkla onlara bağımsızlığa gidecek olan güzel günler vaad ediyorlardı. Bu tür vaatler Nasturilerin kendilerine olan güvenlerinin artmasına ve daha rahat hareket edip Kürtlerin tepkisini çekmeyi daha az önemser hale gelmelerini sağlamıştır ⁴⁹⁶. Yine misyonierlerin kışkırtmaları sonunda Hakkâri Beyi Nurullah Bey'e vermiş oldukları

⁴⁹³ BOA, İ.MSM. 48/1229; John Joseph, **a.g.e.**, s. 75-76; Ayhan Aydın, **a.g.e.**, s.23; Mahmut Çetin, **Kart-Kurt Sesleri, İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Politikası**, Marifet Yayınları, İstanbul 2002, s. 53; Hacer Yıldırım Foggo, **a.g.e.**, s. 42.

⁴⁹⁴ William Francis Ainsworth, **Travels ...c. II**, s. 242; John Joseph, **a.g.e.**, s. 75-76

⁴⁹⁵ John Joseph, **a.g.e.**, s. 77.

⁴⁹⁶ Hatip Yıldız, “a.g.m.”,s. 166-167.

vergiyi vermekten vazgeçen Nasturilerin bu tutumu, Bedirhan Bey'in ileriki dönemlerde onlara karşı harekâta geçmesine neden olacaktır⁴⁹⁷.

Misyonerlerin gelişi ile zaten huzursuz olan Kürtler, Amerikan misyonerlerinden Dr.Grant'ın Nasturiler arasında misyonerlik faaliyetlerini yaymak için Aşıta Köyü'nde inşa etmiş olduğu misyon binasının konumu ve özellikleri onların bu tedirginliğini büsbütün arttırmıştır. Kürtler arasında özellikle Nurullah Bey ve önde gelen aşiret liderleri, bu binanın bütün vadiye hâkim olan bir tepenin yanındaki eski kale civarına kurulmasından dolayı, kale olarak kullanılacağı söylentisi yayılmasına neden olmuşlardır. Bu binanın kale veya Hakkâri çevresindeki ticaret merkezlerinin yerini alacak bir pazar merkezi olarak kullanılacağı korkusu Kürtleri, Nasturiler üzerine düzenlenecek seferde tahrik eden unsurların başında görülmektedir. Bu bağlamda bölgedeki Kürtler daha önce sahip oldukları birtakım haklardan ötürü misyonerlerin faaliyetlerinin, merkezi hükümetin dikkatini çekeceğini ve dolayısıyla kendilerinin de bazı kazançlarını yitireceklerini düşündükleri için misyonerlerden dolayı rahatsızlık duymuşlardır⁴⁹⁸. Nitekim Bedirhan Bey'in Nasturi harekâtından sonra bölgede bulunan Layard'ın ifadeleri de aynı doğrultuda bulunmaktadır. Onun ifadesi “ ..Dağlardaki kısa, geçici kalma süreleri içinde Amerikan misyonerleri tarafından yaptırılmış olan ev ve okul yıkıntılarını gezdim. Bu yapılar Kürtleri hem çok kuşkulandırmış hem de kıskandırmıştı. Çünkü tek başına duran bir tepenin doruğunda yapıldığı için tüm vadiyi gören üstün bir görüş açısına sahipti. Yer daha az gösterişli, yapı daha küçük yapılabilirdi. Aralarında oturmaya gelmiş oldukları insanların karakterlerini çok iyi bilen bu kişilerin tedbirsizce davranmaları beni çok şaşırttı...”⁴⁹⁹. Bu cümleler misyonerlerin, Kürtlerin Nasturilere yönelik harekâta bulunmasını seçtikleri bina yeri ve konumu ile tahrik ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Misyonerlerin bölgedeki faaliyetlerinden sadece bölge halkı değil Hakkâri Bölgesi'nin yöneticisi olan Nurullah Bey de rahatsızlık duyarak, bu dış ülkeden

⁴⁹⁷ Ayhan Aydın, **a.g.e.**, s. 29-30; Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s. 96; Ayşe Yanardağ, **1914 Bitlis İsyamı**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005, s. 54.

⁴⁹⁸ John Joseph, **a.g.e.**, s. 79; Wadie Jwaideh, **a.g.e.**, s. 132-35; Ayşe Yanardağ, **a.g.e.**, s.54. John Joseph, Erzurum paşası bu binanın 3.000 bin metrekare bir arsa üzerine kurulmuş olan 250 odadan oluşan bir yapı olduğunu belirterek kuşkularını belirtmiştir. Bkz. Aynı eser, s.79.

⁴⁹⁹ Austen Henry Layard, **a.g.e.**, s. 134.

gelen yabancıları Erzurum Paşası'na şikâyet etmiştir⁵⁰⁰. Bervari Hakimi Abdulsamet Bey de hükümete, misyonerlerin Tiyari bölgesinde inşaatına başlamış olduğu binanın 250 odadan daha fazla bir müstemilatla inşaa edildiğini bütün Nasturilerin bu inşaat işiyle uğraştığını haber vermiştir. Bu bina inşaatından Musul'da bulunan Muhammed Paşa'nın kendisi de bizzat rahatsızlık duyarak İstanbul'a bina ile ilgili şikâyetlerde bulunmuştur. Bunun dışında Muhammed Paşa, Dr.Grant'ı Musul'da bulunan İngiliz yardımcı Konsolosu Rassam'a da şikâyet ederek onun sayesinde misyonerleri bölgeden ve inşaat işlerinden uzaklaştırmayı amaçlamış ise de bir başarı elde edememiştir⁵⁰¹.

Amerikan misyoneri Dr. Grant, Nasturiler üzerine düzenlenen 1843 yılındaki birinci sefer öncesinde Bedirhan Bey ve Nurullah Bey'in karargâhında on gün kalarak Kürt beylerinin hazırlıklarını yerinde görmüştür. Kürt beylerinden misyonerlik faaliyetlerinin merkezi olan Aşıta'daki misyon binasına ve üç köye saldırmamaları için söz almıştır. Bu sözü aldıktan sonra Dr. Grant beylerin yanından ayrılmıştır⁵⁰².

Nasturi-Kürt olayları sırasındaki nahoş olayların yaşanmasında misyonerlerin rolü olduğunu bizzat Nasturi bölgelerinde faaliyet gösteren Ainsworth'un daha sonra itirafı bu fikri doğrulamaktadır⁵⁰³. John Joseph de Nasturilerin Bedirhan Bey tarafından katledilmesine İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin faaliyetlerinin etkili olduğu düşüncesindedir⁵⁰⁴. Nitekim bölgede faaliyet gösteren İngiliz misyonerlerinden Badger, Nasturi Patriği'nin olaylar öncesi Bedirhan Bey ve müttefiklerinin kendilerine karşı hazırlık içerisinde olduğunu bildirdiğini ve ondan yardım istediğini belirtmektedir; ama buna rağmen Badger kayda değer herhangi bir girişimde bulunmamıştır⁵⁰⁵.

5.2.Bedirhan Bey'in İlk Nasturi Seferi

Bedirhan Bey döneminde Nasturiler ile Kürtler arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi; 1841 yılında Nasturi Patriği'ni itaat altına almak isteyen Nurullah

⁵⁰⁰ Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s. 98.

⁵⁰¹ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 187-188.

⁵⁰² Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s. 102.

⁵⁰³ J.F. Cookaley, **a.g.e.**, s. 33.

⁵⁰⁴ John Joseph, **a.g.e.**, s. 72.

⁵⁰⁵ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 271-273.

Bey'in bu amaç için Koçaniş'i yakıp yıkması ve ardından da patriğin Dız Aşireti'nin yaşadığı bölgeye kaçması ile başlamıştır⁵⁰⁶. Bu olay ileride taraflar arasında yaşanacak olan çatışmaların öncü sarsıntısını oluşturmuştur. Ancak olayların Nasturiler için olumsuz sonuçlar doğurmasında Bedirhan Bey kadar onların misyonerlere güvenip taşkın faaliyetlerde bulunmaları da etkili olmuştur⁵⁰⁷. Çünkü Tiyarili Nasturiler, bölgede faaliyet gösteren misyonerlerin de etkisinde kalarak kalabalık nüfuslarına güvenmişler ve Bedirhan Bey'e bağlı bir köydeki seyitlerden 50 kişiyi katledip köyü yağmalamış ve köyün camisini kiliseye çevirerek bir rahip tayin etmişlerdir. Bu nedenle Bedirhan Bey I. Nasturi seferi öncesinde Nasturileri cezalandırması için Nurullah Bey'e bir miktar asker vermiştir. Ancak Nasturiler karşısında çok sayıda asker kaybedilmesine rağmen istenilen sonuç alınamamıştır. Bu nedenle Bedirhan Bey, Nasturi meselesini bizzat kendisi ele alarak onları cezalandırmaya karar vermiştir⁵⁰⁸.

Bu amaçla Bedirhan Bey 1843 yılında Nasturileri cezalandırmak için yerleşim yerlerine kuzeyden saldırmıştır. Bu saldırı sırasında ilk önce Dız bölgesine gelmiş ve buradan patriğin yaşamış olduğu Koçaniş bölgesine geçmiş ve bölgeyi tahrip etmiştir. Onun bu seferi sırasında patrik ve kardeşleri, onun önünden kaçarak Musul'a sığınırken Nasturilerin bir bölümü de komşu yerleşim bölgelerine sığınmıştır. Herhangi bir bölgeye kaçamayanlar ise cizye ve vergi karşılığında Bedirhan Bey'in hükmü altına girmişlerdir. Bu saldırı Bedirhan Bey'in Nasturiler üzerine yaptığı seferlerin ilkinin teşkil etmiştir.

Musul'da sığınmacı olarak bulunan patrik, Amerikalıları: “*Ülkem, halkım, her şey gitti.. Doktor Grant Tanrı'dan başka geriye bir şey bırakmadı*” sözleriyle suçlamıştır⁵⁰⁹. Mar Şamun'un kendisi kurtulmasına rağmen annesi, kız kardeşleri ve birkaç erkek kardeşi Bedirhan Bey'in eline düşmüştür. Bu esirlerden patriğin annesi öldürülerek Zap Irmağı'na atılmıştır⁵¹⁰. Bu seferin ardından Bedirhan Bey

⁵⁰⁶ J.F. Cookale, a.g.e., s. 32-34.

⁵⁰⁷ Cihangir İleri, a.g.e., s. 57.

⁵⁰⁸ Wadie Jwaideh, a.g.e., s. 128-129; Ayşe Yanardağ, a.g.e., s. 54; Hatip Yıldız, “a.g.m.”, s. 167-68.

⁵⁰⁹ **Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept. 10-13, 1844**, Printed For The Board, By Crocker and Brewster, Boston 1844, s. 146-148; Justin Perkins And Thomas Laurie, a.g.e., s. 20-21; Julius Richter, a.g.e., s. 292-293; Lale Yalçın-Heckmann, a.g.e., s. 75; Mehmet Alagöz, a.g.e., s. 102-103.

⁵¹⁰ **Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844**, s. 146-

Nasturilerden almış olduğu esirler ile birlikte Cizre'ye geri dönmüştür. Tiyari bölgesindeki işleri takip etmesi için de Zeynel Bey adlı birisini bu bölgede vekil olarak bırakmıştır⁵¹¹.

Bedirhan Bey'in Nasturi harekâtı sonunda Tehoma, Cilo ve Baz bölgeleri haricinde yakıp yıktığı bölgelerden 125.120 koyun, 5.700 büyükbaş hayvan ve 5.497 tüfek ele geçirilmiştir. Tehoma, Cilo ve Baz bölgeleri ise istila edilmemiş olup sadece bu bölgelerden haraç alınmıştır⁵¹².

Bunun sebebi ise onların harekât sırasında Bedirhan Bey ve Nurullah Bey'i desteklemesidir. Ayrıca Tiyari ve Dız bölgesinin doğu kısmındaki Nasturiler, Bedirhan Bey'in hâkimiyetini ve ona vergi vermeyi kabul ettiklerinden bu istiladan kurtulmuşlardır.⁵¹³ Bu yerleşim yerlerinin dışında Tiyari bölgesindeki büyük köylerden Zavita Köyü'nün Meliği Bedirhan Bey'e bir takım hizmetlerde bulunduğundan dolayı harekât sırasında diğer bölgelerin aksine o ve köylüleri gözetilerek yağma ve talandan uzak tutulmuştur⁵¹⁴.

5.3.Bedirhan Bey'in I. Seferinin Sonuçları

Olaylar sonunda İngilizler, Osmanlı Devleti nezdinde Bedirhan Bey ve adamlarının Nasturileri katledip onlara baskı ve zulümlerde bulunduklarını iddia etmişler ve sorumluların cezalandırılmasını istemişlerdir⁵¹⁵. Osmanlı Devleti ise Bedirhan Bey'in bu harekâtından, Musul Paşası'nın İstanbul'a haber vermesiyle

148; Süleyman Hayrullah Örs, **a.g.e.**, s.54-55; Ayhan Aydın, **a.g.e.**, s. 23;; Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s.103; Hatip Yıldız, "a.g.m."s. 168-169. Bedirhan Bey önce Dız Bölgesi'ni yakıp yıkmıştır. Daha sonra arazinin ve coğrafi şartların daha çetin olduğu Tiyari bölgesine hareket etmiştir. Tiyari Nasturileri, Bedirhan Bey ile kale ve yerleşim yerlerinin bulunduğu mevkinden iki saatlik bir mesafede savunma savaşı yapmış iseler de yenilgiye uğramışlardır. Bu yenilgi üzerine Tiyariler, Kürtlerin bölgelerine geçişini önlemek için Zap nehri üzerinden yurtlarına giden köprüyü yıkmışlardır. Ancak Bedirhan Bey ve adamları, nehri keleklerle geçerek Nasturileri burada tekrar yenilgiye uğratmışlar, Nasturi halkının birçok kayıp vermesine neden olmuşlardır.

Bu sefer sonunda birçok esir alınmıştır. Bedirhan Bey'in bu seferi sonrasında birçok Nasturi, Musul bölgesine kaçarak hayatlarını kurtarmıştır. Geride kalan Nasturiler ise Bedirhan Bey'e vergi vermek ve himayesini kabul etmek durumunda kalmışlardır. Bu ilk sefer sonunda Bedirhan Bey Nasturilerden 50.000 kuruş para tahsil etmiştir. Ayrıca Bedirhan Bey, Amerikan misyonerlerinin bölgede Nasturiler için inşaat halinde bulunan misyon binasını da yıkmıştır. Bkz. Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s.103; Hatip Yıldız, "a.g.m.", s. 168-169.

⁵¹¹ Hatip Yıldız, "a.g.m." s. 169.

⁵¹² George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 366-367.

⁵¹³ Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s.103; **Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844**, s.146.

⁵¹⁴ Austen Henry Layard, **a.g.e.**, s.137.

⁵¹⁵ BOA, HR. TO. 210/48.

haberdar olmuştur⁵¹⁶. Osmanlı Devleti, Bedirhan Bey'in Nasturi seferi sonunda ondan bu seferin açıklamasını istemiştir. O ise, kendisini savunmak için Erzurum Valisi Kamil Paşa'ya gönderdiği mektupta bu seferin nedenini Nasturilerin (Tiyarilerin) itaatsizliği olarak belirtmiştir⁵¹⁷. Bu açıklamaya rağmen Bedirhan Bey'in Nasturi harekâtı devlet tarafından olumsuz karşılanmıştır. Osmanlı Devleti bölgeye yabancı müdahalesini özellikle İngiliz ve Fransızların, Nasturileri bahane ederek devletin içişlerine karışmasını istemiyordu. Ayrıca Bedirhan Bey'in faaliyetlerini de yakından takip ederek onun ileride devletin başına yeni işler açmasını engellemek için önlemler almaya çalışmaktaydı⁵¹⁸. Bu sırada Bedirhan Bey bölgedeki Nasturi harekâtlarına devam ederek nüfuz kazanma politikasına yönelik yeni seferlerin hazırlığında bulunmaktaydı⁵¹⁹.

Bedirhan Bey'in ilk seferinin ardından rahatsızlık duyan Osmanlı Devleti, Nasturilerin de bu ülkenin vatandaşı olduğunu söyleyerek onu uyarmış ve bütün esirlerin serbest bırakılmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu amaçla Bedirhan Bey'in ele geçirmiş olduğu; Bağdat, Musul ve Diyarbakır'da esir tuttuğu Nasturilerin, esir alınmalarının kanunen ve şer'an yasak olduğunu belirterek ondan esir almış olduğu Nasturileri sağ salim, akraba ve çocuklarıyla beraber memleketlerine göndermesini istemiştir⁵²⁰. Ayrıca devlet 30 kadar Nasturinin esir olarak götürülmüş oldukları merkezler olan Diyarbakır, Musul ve Bağdat gibi yerlerin idarecilerine emirler göndererek esir Nasturi ticaretinin durdurulmasını ve şehirlerinde bulunanların memleketlerine gönderilmesini emretmiştir⁵²¹. Bu bağlamda yapılan girişimler sonucunda Nasturi piskopos ve papazlarının gözetiminde Diyarbakır'da esir olarak bulunan 30 civarındaki esir serbest bırakılarak bunların memleketlerine dönmeleri

⁵¹⁶ **Diyarbakır Ayniyat Defteri No: 609** s. 82.

⁵¹⁷ BOA, İ.MSM. 48/1229.

⁵¹⁸ Cihangir İleri, **a.g.e.**, s. 58-60; Sinan Hakan, **a.g.e.**, s. 163.

⁵¹⁹ Mahmut Çetin, **a.g.e.**, s. 53.

⁵²⁰ BOA, A.MKT. 10/32; BOA, HR.MKT. 2/29; BOA, A.MKT. 146/73; George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s.372-374; Ayhan Aydın, **a.g.e.**, s.24; Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s. 109.

⁵²¹ BOA, HR. MKT. 2/29; BOA, A.MKT. 9/59; **Diyarbakır Ayniyat Defteri No: 609** s. 7. Osmanlı Devleti bölgedeki olayları araştırmak ve Bedirhan Bey'in elindeki esirlerin serbest bırakılmasını sağlamak için Kemal Efendi adında bir memuru görevlendirmiştir. Kemal Bey'e bu görevi sırasında İngiltere'nin Samsun Yardımcı Konsolosu Mr. Stevens de eşlik etmiştir.1844 yılının Şubat ayında Bedirhan Bey'le görüşmelerde sırasında Kemal Bey, Bedirhan Bey'in yanında esir olarak bulunan 40-50 Nasturinin serbest bırakılarak Hakkâri dağlarına geri dönmesini sağlamıştır. Buna rağmen Kemal Bey Bedirhan Bey'le görüşmesinden kayda değer bir kazanım elde edememiştir. Bkz. George Percy Badger, **a.g.e. I**, s. 278-279.

sağlanmışır⁵²². Yine Bedirhan Bey'in kiliselerden almış olduğu ganimet ve çeşitli eşyalar elinden alınarak sahiplerine geri verilmiştir⁵²³. Bu istek Bedirhan Bey'in esir etmiş olduğu Nasturilerin tamamının serbest bırakılmasına kadar devam etmiştir⁵²⁴.

Bedirhan Bey'in 1843 yılındaki bu seferin ardından İngiltere'nin Musul Konsolosu Rassam, onun Nasturi seferleri hakkında İngiltere elçiliğini bilgilendirmiş ve Nasturilerin kurtarılması için görüşmelerde bulunmuştur. Nasturi meselesine Fransızlar ve Ruslar da katılarak Osmanlı Devleti'ne Bedirhan Bey'i cezalandırmasını ve esirlerin serbest bırakılmasını sağlamak için yoğun diplomatik baskılarda bulunmuşlardır. İngiliz politikacılardan özellikle Stratford Canning'in çalışmaları ön plana çıkmıştır.⁵²⁵

5.4. Bedirhan Bey'in II. Seferi ve Sonu

Bedirhan Bey, ilk hareketinden sonra Amerikan misyonerlerinin kullanmış olduğu Aşıta Köyü'ndeki misyon binasını askeri karagâha dönüştürmüştür. Hakkâri'yi ve bu bölgeyi kontrol altında tutması için Zeynel Bey'i görevlendirmiştir. Zeynel Bey'in karargâhı olan bu binaya Tiyariler tarafından bir intikam saldırısı düzenlenmiş ve beş Kürt öldürülmüştür. Buna rağmen bina ele geçirilemediği gibi, ikinci Nasturi harekâtını tetiklemiştir. Bu olay Bedirhan Bey'in, bölgede nüfuzunu genişletmek ve Nasturi seferini tamamlamak için bu kez en büyük ikinci aşiret olan Tehoma üzerine de sefer düzenlemesine neden olmuştur⁵²⁶.

Layard, Bedirhan Bey'in ikinci Nasturi harekâtı öncesinde Musul Valisi Tayyar Paşa'nın bu harekâtın önünü alabilmek için uğraştığını ve onu ikna etme konusunda başarılı olamadığını söylemiştir. Bedirhan Bey, bu seferinde özellikle Tehoma ve Baz bölgesini hedef almıştır. Layard'a göre bu sefer sonunda yaklaşık

⁵²² BOA, A.MKT. 146/73.

⁵²³ BOA, HR.MKT. 100/11.

⁵²⁴ BOA, A. MKT. 96/67; İ.MSM. 48/1229. "Devleti Aliye tarafından ... biçare Nasturilerin kaydı useradan tahlisleri emri ferman buyrulduktan sonra Nasturi kabilelerinin berveche münasib tertib ve tanzimi hususuna bakılmak iktiza edeceğinden haklarında hüsnü muamele ile icra ayinelerine ruhsat verilmesi" Geniş şekilde açıklanmaktadır. Bkz. İMSM

⁵²⁵ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 271-274; Hormuzd Rassam, **Asshur and the Land of Nimrod, Being an Account of the Discoveries Made in the Ancient Ruins of Nineveh, Asshur, Sepharvaim, Cauh, Babylon, Borsippa, Cuthah, and Van, Including a Narrative of Different Journeys in Mesopotamia, Assyria, Asia Minor, and Koordistan**, New York: Eaton & Mains 1897, s. 139; Wadie Jwaideh, **a.g.e.**, s. 134; Ayhan Aydın, **a.g.e.**, s. 23; Pars Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 142; Mahmut Çetin, **a.g.e.**, s. 53; Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s. 108.

⁵²⁶ Sinan Hakan, **a.g.e.**, s. 161; Austen Henry Layard, **a.g.e.**, s. 135.

3.000 Nasturi öldürülmüştür⁵²⁷. Bedirhan Bey'in ikinci seferi sonunda devlet adamlarından Nazım Bey, Nasturi esirlerin bırakılması ve Bedirhan Bey'in asi tavrından vazgeçmesini sağlamak için bölgeye gönderilmiştir. Osmanlı Devleti'nin nasihatle olayları çözmek ve yatıştırmak için göndermiş olduğu Nazım Bey, iki ay boyunca bütün çabalarına rağmen Bedirhan Bey'i ikna edememiştir⁵²⁸.

Julius Richter, Bedirhan Bey iki harekâtının toplamında yaklaşık 11.000 Nasturi katledip köylerini yakıp yıktığını iddia etmiştir⁵²⁹. Nasturilere yönelik girişilen bu seferler, batı tarafından oldukça büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Batılı devletler özellikle de İngilizler, Osmanlı Devleti'nden Bedirhan Bey'e yönelik harekete geçmesi için baskılarda bulunmuşlardır. Devlet de faaliyetlerinden rahatsız olduğu Bedirhan Bey'i hem cezalandırmak hem de Batılı devletlerin içişlerine karışmasını önlemek için harekete geçmiştir⁵³⁰.

Osmanlı Devleti, Bedirhan Bey'in nasihatlerle yola gelmediğini, kendisinin devlet için bir sorun olmaya doğru gittiğinin farkında olduğundan artık bu işi nasihatle değil, askeri olarak kökten çözmeye karar vermiştir. Bu amaçla Anadolu ordusunu harekete geçirmiş ve Diyarbakır ve Erzurum gibi merkezlerdeki valilere orduya katılmaları için emirler göndermiştir⁵³¹. Tamamlanan hazırlıklar ışığında Osmanlı Devleti, Osman Paşa komutasında bir kuvveti Bedirhan Bey üzerine göndermiş ve onu iki yenilgi sonunda teslim almayı başarmıştır. Bedirhan Bey ilk önce İstanbul'a getirilmiş, oradan da Girit'in Kandiye şehrine sürgün edilmiştir⁵³². Aynı yılın Mayıs ayında ise Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham, Osmanlı Devleti'ne başvurarak, Musul valiliğinin kendisine Hakkâri dağlarına geri dönmesini sağlamada yardımcı olmasını istemiştir. Bu konuda Osmanlı Devleti'ne bir mektup yazmıştır⁵³³.

⁵²⁷ Sinan Hakan, **a.g.e.**, s. 194-195.

⁵²⁸ **Diyarbakır Ayniyat Defteri No: 609**, s.48; George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s.372-374; Ayhan Aydın, **a.g.e.**, s. 26-28. Nazım Efendi'nin bütün nasihatlerine rağmen Bedirhan Bey kendisinin uzun müddetten beri Osmanlı Devleti'ne hizmet ettiğini söyleyerek Nasturiler konusunda inadından vazgeçmemiştir. Bkz ayniyat.

⁵²⁹ Julius Richter, **a.g.e.**, s. 292-293.

⁵³⁰ BOA, İ.MSM. 48/1229.

⁵³¹ **Diyarbakır Ayniyat Defteri No:609**, s.48-56; BOA, İ.MSM. 48/1229.

⁵³² BOA, HR.MKT. 18/49; George Percy Badger, **a.g.e. I**, s.373-374; Rufus Anderson, **History ... c. II**, s. 343; Nazmi Sevgen, **Doğu'da Kürt Meselesi**, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul 1970. s.10; Pars Tuğlacı, **a.g.e.**, s.142; Mahmut Çetin, **a.g.e.**, s.59-61; Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s.119-121.

⁵³³ Mahmut Çetin, **a.g.e.**, s.53-54. "Malumdur ki ben Anbariye nahiyesinden Musul'a sığındım ve Devlet-i Aliyye'nin şefkatine nail oldum. Musul valileri de bana saygı ve ikramda bulunmuşlardır. Şimdi padişahımız sayesinde dağılıp yurtlarından ayrılmış olan Nasturilerin çoğu yerlerine dönüp,

6. Bedirhan Bey Sonrası Dönem

Bedirhan Bey olayından sonra 1850'lere kadar Osmanlı Devleti, doğu topraklarında hüküm süren beylere ve yöneticilere esir edilen ve bunun için çeşitli şehirlere nakledilmiş olan Nasturilerin serbest bırakılmalarını çeşitli yazışmalarla emretmiştir⁵³⁴.

Bedirhan Bey'in bölgeden uzaklaştırılmasından sonra Nurullah Bey de görevinden azledilmiştir. Osmanlı Devleti, bölgedeki hâkimiyeti tekrar ele alarak bölgede askeri garnizonlar kurmaya başlamıştır. Bu bölgelerde kurulan garnizonlar sonucunda bölgede asayiş sağlanmıştır. Devletin bölgede tamamen hâkimiyet kurmasıyla birlikte patrik Hakkârî'ye geri dönmüştür⁵³⁵. Patriğin dönmesiyle birlikte Osmanlı Devleti, taraflar arasında asayişi sağlamak için bölgeye askerler sevk etmiştir. Ayrıca Nasturiler ile ilişkilerini daha düzenli hale getirmek için patriğe resmen patrik unvanı vererek onu devlet nezdinde Nasturilerden sorumlu resmî yetkili kılmak istemiştir. Ancak bölgede bulunan İngiliz ve Fransız görevlilerin Nasturi Patriği'ni etki altına alabilecekleri ve bunun da ileride Osmanlı Devleti için sorunlara yol açabileceğinden korkulmuştur. Bu nedenle Nasturi Patriği'ne resmen "*Patrik*" ünvanını vermek yerine kendisine bir berat ile milletin "*reis-i ruhanisi*" olarak görev verilmiştir. Yine Nasturilerin ve patriğin güvenliğinin sağlanması konusunda bölgeye bir mütesellim ile bir miktar asker gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu gönderilecek mütesillim, eskiden olduğu gibi Musul'a değil de Erzurum valiliğine bağlı olacaktı. Böylelikle daha önceki idari sürtüşmelerin önü alınmaya çalışılmıştır. Bu tedbirler konusunda patriğin de onayı alınarak yürürlüğe konulmaya çalışılmıştır⁵³⁶.

Nasturilerin yaşadıkları üzücü olaylar sonrası Osmanlı Devleti, onların ekonomik olarak toparlanabilmeleri ve yaralarını sarabilmeleri için 1846 yılından

köylerinde iç rahatlığı ile oturmaktadırlar. Çiftlerini sürüyor, yurtlarını emniyet içinde imar ediyorlar. Kilisesiz ve papazsız halk şekavete yönelir. Benim maksadım, o taraflara gidip, onların papazlarını seçmek tayin etmek, dağlarda serseri bir şekilde dolaşan halkı toplamak, köylerini imar etmektir. Ama devletin izni olmadıkça Anbari'ye dönemem, harap olan yerleri imar edemem. Devletten ricam yurduma dönebilmem için Musul valisine gerekli emir ve izni bahşetmesidir. Bkz. Aynı eserler Ayhan Aydın, **a.g.e.**, s.25-26 ;Mahmut Çetin, **a.g.e.**, s.53-54.

⁵³⁴ BOA, A.MKT.UM. 2/65. Şirvan Bey'i Said Bey'e bölgesinde bulunan iki Nasturinin serbest bırakılıp memleketlerine gönderilmesi emredilmiştir. Aynı belge

⁵³⁵ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s.372-374

⁵³⁶ BOA, İ.MSM 48/1229.

itibaren Nasturilere 3 yıl vergi muafiyeti getirmiştir⁵³⁷. Yine aynı dönemde Hakkâri’de kurulan otorite sayesinde bölgede huzur sağlanarak burada bulunan devlet yöneticileri halkın sevgisini ve saygısını kazanmıştır⁵³⁸.

7. Yezdan Şir İsyanı ve Nasturiler

Bedirhan Bey isyanının bastırılması sırasında Osmanlı Devleti’nin yanında yer alan Bedirhan’ın yeğeni Yezdan Şir’e bu hizmetinin karşılığında Hakkâri Bölgesi’nin yöneticiliği verilmiştir. Bir müddet sonra kendisinin de devlete yönelik isyan etme emelinde bulunduğu anlaşıldığından görevinden alınmıştır⁵³⁹. Bu olaydan sonra bu bölgelerde idarecilik Türk paşalarına verilerek Hakkâri ve çevresindeki önemli şehirlere güvenliği sağlamak için askeri garnizonlar kurulmuştur. Bölgede askeri garnizonların kurulması daha önce kendi içişlerinde özerk yaşayan Nasturilerin hoşuna gitmemiş, onların eski konumlarını kaybetme korkularını tetiklemiştir. Nasturiler, Osmanlı idarecilerinin bölgede bulunmasından ve otoritesini güçlendirmesinden rahatsızlık duymuşlardır. Bu nedenle Nasturiler, Kürtlerin kendilerine yönelik gerçekleştirmiş olduğu kanlı seferleri ve kayıpları unutmamışlar ve Yezdan Şir’in idaresinin daha kolay ve onlar için daha iyi olduğunu düşünerek, ona Osmanlı Devleti’ne karşı faaliyetlerinde destek vermişlerdir⁵⁴⁰.

1854 yılında Kırım Savaşı’nın başlamasıyla birlikte bölgedeki garnizonların zayıflamasından istifade eden Yezdan Şir isyan etmiştir. Nasturiler ise bu isyan vasıtasıyla Osmanlı Devleti’nden bağımsız olma ümidiyle Yezdan Şir’e katılmışlardır⁵⁴¹. Bu isyan sırasında Nasturi Patriği ve isyancı Kürtlerin önde gelenlerinden Celabi Ağa ile Reşit Ağa, Hakkâri’nin derin vadilerinde silahlı güçlerini toplayarak girişecekleri faaliyetlerin neler olacağını konusunda görüş alış

⁵³⁷ BOA, A. MKT. NZD. 14/80.

⁵³⁸ BOA, A.DVN. 89/58.

⁵³⁹ BOA, A.MKT. UM. 232/91; Rew. W.S.Tyler, **a.g.e.**, s. 352; Dwight W. Marsh, **a.g.e.**, s. 196-197; Halfin, **XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler**, 2.Baskı, Komal Yayınları, İstanbul, Temmuz 1992, s.58; Bazil Nikitin, **Kürtler ... I**, s. 34; Cihangir İleri, **a.g.e.**, s. 60; Ayhan Aydın, **a.g.e.**, s. 32.

⁵⁴⁰ Bazil Nikitin, **Kürtler ... I**, s. 34; Pars Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 142; Avyarov, **Osmanlı-Rus ve İran Savaşlarında Kürtler 1801-1900**, Yay. Muhammed Varlı, Sipan Yay., İstanbul 1995, s. 87-88; Süleyman Hayrullah Örs, **a.g.e.**, s. 56; Cengiz Çakaloğlu, **a.g.e.**, s. 80; Halfin, **a.g.e.**, s. 58; Ahmet Kahraman, **Kürt İsyanları (Tedip ve Tenkil)**, Doğan Basın Yayın, 2.Baskı, İstanbul 2004, s. 42.

⁵⁴¹ İ.R.Termen, **a.g.e.**, s. 26; Cengiz Çakaloğlu, **a.g.e.**, s. 81; Ayhan Aydın, **a.g.e.**, s. 32.

verisinde bulunmuşlardır. Patrik bu görüşme hakkında ABCFM misyonerlerine bilgi verirken bağımsızlıklarının hareket noktasının bu isyan olacağını vurgulamıştır⁵⁴².

Nasturi-Kürt ittifakı Yezdan Şir'in Osmanlı Devleti'nce yakalanmasından Kırım Savaşı'nın bitimine kadar devam etmiştir. Yezdan Şir'in yakalanmasından sonra başsız kalan isyancı Kürt grupları korunma yollarını araştırmak üzere müttefikleri Mar Şamun Abraham'a başvurmuşlardır⁵⁴³. Bütün bu olaylar Ruslarla irtibat halinde bulunan Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham tarafından Rus Erivan Müfrezesi Süvari Kumandanlığı Miralay Hırşatinski'ye bildirilmiştir⁵⁴⁴. Mar Şamun, Ruslarla irtibatında Yezdan Şir isyanının Kürtler ve Nasturiler için bölgeyi Osmanlı Devleti'nden bağımsızlaştıracağını ifade etmiştir. Bu mektupların 12 Nisan 1855 tarihliinde bu durumun yanı sıra onlara karşı yapacağı hizmetlerden de bahsetmiştir⁵⁴⁵. Onun bu ilgisi üzerine Ruslar da, Mar Şamun Abraham'ın konumunu ve askeri gücünü öğrenmek istemişlerdir. Bunun üzerine Nasturi Patriği Rusları bilgilendirmiştir. Ancak Mar Şamun'un bu girişimi 1856 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Antlaşması'nı imzalamasından dolayı akamete uğramıştır. Arşiv belgeleri Nasturi Patriği'nin yalnızca Erivan bölgesinde bulunan Rus yetkilileriyle değil aynı zamanda Rusya'nın Tebriz Konsolosu ile de iletişim halinde olduğunu göstermektedir. Patrik, Ruslarla olan ilişkisinin akamete uğramasından sonra yönünü İngilizlere dönerek İngiltere'nin Musul Konsoloslugu'yla vasıtasıyla ve İngilizlerle yakınlaşmak istemiştir. Çünkü Kürtlerle ittifak kurup bağımsız olma planları akamete uğramıştır. Bu nedenle İngilizlerle yakınlaşıp onların Osmanlı Devleti nezdindeki etkisi sayesinde nazik durumu idare etmeye çalışmıştır⁵⁴⁶. Bu amacında başarılı olan Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham, Yezdan Şir'in isyanında iş birlikçi konumda bulunmasına rağmen kendisini Osmanlı Devleti nezdinde temize çıkartmak için Yezdan Şir'in adamlarının kendisini ve halkını da rahatsız edip kendilerine zarar verdiğini İngiliz Konsolosu vasıtasıyla göndermiş olduğu bir mektupta açıklamaya çalışmıştır⁵⁴⁷. Böylelikle patrik, Osmanlı Devleti'nin tepkisini yumuşatmak istemiş olmalıdır.

⁵⁴² Dwight W. Marsh, **a.g.e.**, s. 205; İ.R.Termen, **a.g.e.**, s. 26.

⁵⁴³ İ.R.Termen, **a.g.e.**, s. 26.

⁵⁴⁴ Cengiz Çakaloğlu, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁵⁴⁵ İ.R.Termen, **a.g.e.**, s. 16; Cengiz Çakaloğlu, **a.g.e.**, s. 84-85.

⁵⁴⁶ BOA, HR. SYS. 81/ 22.

⁵⁴⁷ BOA, A.MKT. UM. 232/91.

Yezdan Şir'in yakalanmasından sonra Osmanlı Devleti Nasturi Patriği'nin bu hareketlerine rağmen onu görevinden almadığı ve cezalandırmadığı gibi sadece geçmiş yıllardan kalan Nasturilerin vergilerinin tahsil edilmesi işlemi ile yetinmiştir. Ancak vergi tahsili meselesi de, patriğin çeşitli sözlerle görevli Ahmet Ağa ve Sadık Efendi'yi oyalaması ve savsaklaması nedeniyle tam anlamıyla gerçekleşmemiştir⁵⁴⁸.

8. Şeyh Ubeydullah ve Nasturiler

Yezdan Şir ayaklanmasının bastırılmasından sonra bölgeye idareci olarak gönderilen İsmail Hakkı Paşa, bölgede sükûneti ve asayişini aldığı tedbirlerle sağlamıştır⁵⁴⁹. Yezdan Şir isyanından sonra Hakkâri'de bu sefer Nehri hanedanından Şeyh Ubeydullah güç kazanmıştır. Osmanlı Devleti de onun aracılığı ile Herki Aşireti ile aynı bölgede yaşayan Nasturilerin İran sınırında yaptığı kaçak tütün ticaretinden vergi almak istemiştir. Çünkü bölgeden 30 yıl boyunca devlet düzenli bir şekilde vergi toplayamamış ve bölgenin vergi borcu yetmiş yük piastere (kuruş) kadar ulaşmıştır. Borçlarının bu kadar artması üzerine Nasturiler eğer devlet, kendilerinden birikmiş olan vergilerin tahsiline kalkışması durumunda bölgeden kaçacaklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle Şeyh, bu vergi meselesini çözmesi için devlet tarafından görevlendirilmiştir. Şeyh Ubeydullah ve Nasturi Patriği, vergi meselesini konuşmak ve devlete verilecek vergilerin miktarını belirlemek için bir araya gelmişlerdir⁵⁵⁰.

Buna rağmen Nasturilerle arası 1879 yılının son aylarına kadar iyi olmayan Şeyh Ubeydullah'ın bu tarihten sonra Nasturilerle ilişkilerini iyi bir seviyeye getirmeye çalıştığı görülmektedir. Bunda Şeyh'in isyan amacıyla Nasturilerden yardım beklentisinin önemi büyüktür⁵⁵¹. Bu amaçla Şeyh Ubeydullah, Mar Şamun Rouel'a aralarındaki sorunları görüşmek ve halletmek için iki mektup göndermiştir. Bu mektuplarında Nasturilere Osmanlı Devleti'ne vergi vermektense kendisi ile

⁵⁴⁸ BOA, HR. SYS. 81/22.

⁵⁴⁹ Cengiz Çakaloğlu, *a.g.e.*, s. 86-5.

⁵⁵⁰ Mehmet Fırat Kılıç, *Sheikh Ubeydullah's Movement*, The Institute Of Economics And Social Sciences Of Bilkent University In Partial Fulfilment Of The Requirements For The Degree Of Master of Arts InThe Department Of Political Science And Public Administration Bilkent University Ankara, November 2003, s. 54-55.

⁵⁵¹ Süleyman Hayrullah Örs, *a.g.e.*, s. 58; Ahmet Kahraman, *a.g.e.*, s. 46; Mehmet Fırat Kılıç, *a.g.e.*, s.65; Ayşe Yanardağ, *a.g.e.*, s. 59.

birlikte isyan edip bağımsız prenslikler olmayı önermiştir⁵⁵². Celile Celil'e göre ise Patrik, Şeyh'in bu isteğine ilk başlarda Osmanlı Devleti'nin boyunduruğundan çıkmak ve bağımsız olmak için olumlu yaklaşmıştır. Ancak bölgedeki, İngiliz konsolosları Cleyton ve Troter ile Mar Şamun Rouel arasında yapılan görüşmelerde İngilizlerin bu isyana katılmaması konusunda kendisini uyarmasından sonra çekingen kalmıştır; çünkü patrik, bu görüşmelerde İngilizlerin ve Avrupalıların yakın bir zamanda kendileri için bölgeye müdahale edeceğini ve durumlarının düzeleceğini düşünmüştür. Bu nedenle Şeyh ile olan ilişkisini askıya almıştır⁵⁵³. Bu durum tarafların ilişkisinin bozulmasına yol açtığı gibi Şeyh'in Mar Şamun Rouel'ü faaliyetleri hakkında devleti bilgilendirmekle suçlamasına ve taraflar arasındaki ilişkiler gerginleşmesine neden olmuştur⁵⁵⁴. Taraflar arasındaki gerginliğe rağmen Nasturilerden 300 kişi Şeyh Ubeydullah'ın İran seferine katılmış ve kendisi ile birlikte İranlılara karşı savaşmıştır⁵⁵⁵.

Şeyh Ubeydullah, İran topraklarında kendisine ait kurtarılmış bir bölge oluşturmak için girişmiş olduğu harekâtların başarısızlığa uğramasından sonra kendini koruma altına almak ve amaçlarında kendisine yardım sağlamak için Nasturi Patriği aracılığıyla Rusya korumasına girmek istemiştir. Bu amaçla Nasturi Patriği'nin köyüne adamlarından Mahmut'u delege olarak göndermiş ve onun vasıtasıyla, Mar Şamun ile bir dizi görüş alışverişinde bulunmuştur⁵⁵⁶.

Bu görüşmeler çeşitli zamanlarda devam etmiştir. Taraflar arasında güven sağlanmasından sonra Patrik, bu sefer Şeyh Ubeydullah'a Osmanlı Devleti'ne yönelik eğer bir isyan çıkartması halinde 15 Melikiyle birlikte destekleyeceğine dair söz vermiştir⁵⁵⁷. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti, Şeyh Ubeydullah isyanının ardından bölgede ikinci bir karışıklık çıkmasını engellemek amacıyla Van'da ve Hakkâri'de kalmak üzere 12 tabur piyade, bir sahra bataryası, 4 cebel topu ve 100 süvariden oluşan bir müfreze göndermiştir. Şeyh Ubeydullah'ın bu girişimi bu

⁵⁵² Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 23-24; Muzaffer İlhan Erdost, **a.g.e.**, s. 43-44.

⁵⁵³ Celile Celil, **1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması**, Çev. M. Aras, Peri Yayınları, İstanbul, Mart 1998, s. 82.

⁵⁵⁴ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 625; Muzaffer İlhan Erdost, **a.g.e.**, s. 44.

⁵⁵⁵ Celile Celil, **1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması**, s. 98; Suat Akgül, **Rusya'nın Doğu Anadolu Politikası (1918'e Kadar)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 41.

⁵⁵⁶ BOA, Y.PRK. ASK. 14/38; Mehmet Fırat Kılıç, **a.g.e.**, s. 87.

⁵⁵⁷ Celile Celil, **1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması**, s. 111.

şekilde yatırılmıştır. Olayların sona ermesinden sonra gönderilen bu müfreze bir sene içerisinde dağıtılmıştır⁵⁵⁸.

Bu ittifak girişiminin ardından taraflar arası çatışmalar tekrar başlamıştır. 19. yüzyılın sonuna doğru her iki taraf da birbiri aleyhine Osmanlı Devleti yetkililerine başvurularda bulunmaya başlamışlardır. Bu nedenle devlet zaman zaman olaylara müdahale etmek durumunda kalmıştır⁵⁵⁹.

F. NASTURİ-KÜRT İLİŞKİLERİNE MİSYONERLERİN ETKİSİ

19. yüzyılın ortalarına doğru devlet otoritesinin bölgede zayıflamaya başlaması, ardından Avrupalı misyonerlerin doğuda unutulmuş, kadim Hristiyan topluluklarını kendi mezheplerine çekmek için bölgeye gelmeleri Nasturi-Kürt ilişkisini bozmuştur⁵⁶⁰. Çünkü Nasturiler ile Kürtler arasında, misyonerler gelinceye kadar belirli bir ayırım ve kimlik aidiyeti bulunmamaktaydı. İki taraf da kendi ırksal kimliğinin farkında olmadan birbirleri ile ortak yaşam alanı ve ortak yaşam ülküsünü paylaşmaktaydılar.

Bölgeye misyonerlerin el atması ve kendilerine yakın görmüş oldukları Hristiyan kitlelerine yönelik gerçekleştirdikleri vaazlar, yaptıkları okullar ve misyon binaları, Kürtler ile Nasturiler arasında bir farklılığın ortaya çıkmasına ve karşılıklı olarak birbirlerini sorgulamaya başlamasına neden olmuştur. Misyoner etkisi ile Nasturiler kendilerinin farklı bir ırk olduğunu ve batılılar tarafından önemsenen önemli bir geçmişe sahip olduklarını düşünüp, şimdi, doğuda kalmış olan küçük bir Hristiyan topluluğu olmalarına rağmen kendilerine bu şekilde yaklaşılmışından hoşnut kalmışlardır. Kürtler ise, batılıların sürekli olarak Nasturiler üzerine yoğunlaşmaları, onlara okul vs. gibi faaliyet alanları oluşturarak bölgedeki farklılıklara vurguda bulunmaları üzerine tepki göstererek Nasturilere yönelik kuşkucu bir yaklaşıma büründüler. Bu da zamanla iki taraf arasında meydana gelen koyun hırsızlığı*, soygun ve çatışmalar gibi yerel olayların büyümesine ve taraflar arasındaki mücadelenin şiddetlenmesine neden olmuştur⁵⁶¹.

⁵⁵⁸ Cengiz Çakaloğlu, **a.g.e.**, s. 124.

⁵⁵⁹ BOA, Y.MTV. 35/141.

⁵⁶⁰ Celile Celil, **XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler**, s. 137; Salâhi R. Sonyel, **Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire**, s.253; Martin Van Bruinessen, "Kürdistan'da Din", s.36; Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s.97-98; Hatip Yıldız, "a.g.m."s.164-165.

*Koyun hırsızlığı konusunda Nasturiler ile Kürtler arasında birçok sıkıntılar yaşanmıştır. Bkz. Ek- 2.6.

Ayrıca Kürtler, bölgelerindeki Hristiyanlara yönelik faaliyetlerde bulunan misyonerleri ileride Avrupalı devletlerin kendi bölgelerine yönelik doğrudan veya dolaylı yapacakları müdahalelerinin öncü kolları olarak gördüklerinden, bölgelerindeki misyonerlerden ve faaliyetlerinden rahatsız olmaya başladılar. Yine bu onlar aracılığı ile Avrupalıların bölgedeki güç dengesini Hristiyanlar lehine bozacaklarına inanıyorlardı. Bölgede faaliyet gösteren misyonerler de bunu doğrularcasına çalışıyorlardı⁵⁶². Çünkü kendilerinin bile inanmadığı bir takım gerçek dışı hikâyeleri bölgedeki konsolosluklarına veya Osmanlı Devleti'ndeki dışişleri yetkililerine bildiriyorlardı. Bunun dışında misyonerler bu tür hikâyeleri Avrupa kamuoyuna çeşitli gazeteler aracılığı ile sunarak Nasturiler lehine kamuoyu oluşturmaktaydılar. Buna en güzel örnek 1890 yılında İngiltere'de mayıs ve haziran ayında yayınlanan “*Contemporary Review*” adlı dergidir. Bu yayında Nasturilerin hikâyeleri yayınlanmıştır⁵⁶³.

19. yüzyılda kendi mezheplerini Ortadoğu'da yaymak isteyen misyonerler Nasturiler arasında kendi misyonlarına üye kazandırmak için her türlü yolu denediler⁵⁶⁴. Bunun için de zaman zaman Hristiyan halk arasında dolaşarak⁵⁶⁵ halkı devlete karşı kışkırtmak için Müslüman-Hristiyan huzuruna nifaklar sokmaya çalıştılar⁵⁶⁶. Sözde, Nasturiler lehinde devlet nezdinde çeşitli şikâyet ve girişimlerde bulundukları gibi, zaman zaman da kendi hükümetlerinden bölgeye müdahale için yardım istediler. Misyonerlerin bu tutumu halk arasında onlara ve faaliyetlerde bulundukları Nasturilere karşı huzursuzluğun artmasına sebep oldu⁵⁶⁷. Çünkü misyonerler, kendi mezheplerine dâhil etmek istedikleri Nasturileri yanlarına çekebilmek için zaman zaman Osmanlı Devleti'nin resmi görevlilerine, Nasturilere

⁵⁶¹ William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, **a.g.e.**, s. 87-88; J.F. Cookaley, **a.g.e.**, s. 31-33; Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s. 96; John Joseph, **a.g.e.**, s. 76-77; Misyonerlerin de etkisi ile Nurullah Bey Nasturilerin dini lideri olan Patrik Mar Şamun'a otoritesini kabul ettirmek için Patriğin makamı Koçaniş'i yakmıştır. Nurullah Bey'in bu hareketi üzerine Patrik Nasturi aşiretlerinden Dız Aşireti'nin yaşadığı bölgeye kaçmıştır. Bkz. J.F. Cookaley, **a.g.e.**, s. 31-33.

⁵⁶² Martin Van Bruinessen, “Kürtler Arasında Bir Siyasî Protesto Aracı Olarak Nakşibendi Tarikatı”, s.109; Heiki Palva, **a.g.e.**, s. 59-60.

⁵⁶³ Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 279.

⁵⁶⁴ BOA,DH. MKT. 2087/7.

⁵⁶⁵ **VGG.d. 940**, s. 38.

⁵⁶⁶ Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, Çev. Ali Reşat, I.Baskı, İstanbul Kasım- 1999, s. 296-298.1892 yılında Amerikalı misyonerlerden Fernuik Keven (Frederick Coan) isimli misyoner Nasturi Patriğ'i Mar Şamun'u Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmış ve devletin aleyhine kullanılacak ifadeler içeren İngilizce bir mektup kaleme almıştır. Bu mektup Nasturi kabilelerinden Tiyari Aşireti reisi İsmail'in haber vermesi ile ortaya çıkmıştır. Bkz. BOA, Y.MTV. 69/ 77.

⁵⁶⁷ Heiki Palva, **a.g.e.**, s. 57.

yönelik Müslüman halkın katliam ve benzeri eylemlerde bulunacakları yönünde gerçek dışı ihbarlarda bulunuyorlardı⁵⁶⁸. Bunun dışında tıbbi olarak doktor olmamalarına rağmen Nasturilerin sağlığını hiçe sayarak onları gerçek bir doktor edasıyla muayene etmiş ve temel bazı ilaçları dağıtmışlardır⁵⁶⁹.

Misyonerler, bazen de Nasturilerin kendi mezheplerine geçişini sağlamak amacıyla asılsız iddialarda bulundukları gibi onları kendi korumaları altına alacaklarını iddia etmiş ve Osmanlı Devleti'nin uygulamalarının Nasturilere zarar verdiği konusunda yaygaralarda bulunarak halkı elde etmeye çalışmışlardır⁵⁷⁰. Misal olarak misyonerler son dönemlerde Henry Martini tüfeklerin Kürtlere devlet tarafından Nasturilere karşı dağıtıldığını yaymaktaydılar⁵⁷¹. Yine misyonerler, devletin taraflar arasında çıkan sorunlarda Kürtlere ayrıcalık tanıyarak müdahale etmediğini ve çıkan olayların sonucunda Kürtlerden tazminat alınması ve suçluların

⁵⁶⁸ BOA, İ.HUS. 157/1325 B-031; Athelstan Riley, **Progress and Prospects of the Archbishop's Mission to the Assyrian Christians Being the Report of a Visit to the Mission in the Autumn of 1888, Two Years After its Foundation**; London 1889, s. 10-11. Osmanlı arşivinde misyonerlerin bu tür faaliyetleri konusunda oldukça fazla belge bulunmaktadır. Örneğin 1880'lerin sonundan itibaren misyonerler sürekli olarak Osmanlı sınırına yakın olan İran sınırında meskûn Nasturilere Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Müslüman aşiretlerce bir katliam gerçekleştirileceğini Nasturiler arasında yaymaya çalışmışlardır. Bu şiaya üzerine devlet tarafından yapılan tahkikat ve Tahran sefaretiyle yapılan yazışmalar sonucunda bu söylentinin asılsız olduğu, Koçaniş civarında faaliyet gösteren ve Osmanlı topraklarında okul açmalarına izin verilmeyen İngiliz misyonerleri Dr.Brown ve Mc Lean/Maklan adlı kişiler tarafından uydurulduğu ortaya çıkmıştır. Bu misyonerlerden Brown uzun zamandır patriklik makamı olan Kocaniş'te Nasturiler arasında bulunuyordu. Mclean ise İngilizlerin misyon merkezi olan Urmiye'de Nasturiler arasında faaliyette bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti bu tür yanlış bilgilendirme yapan İngiliz misyonerlerinin bölgeden çıkarılması için bölgede bulunan yetkililerine emir vermiştir. Bkz. BOA, DH. MKT. 1552/59; BOA, Y.PRK.UM 13/103; BOA, DH. MKT. Dosya No: 1588/85; BOA, Y.PRK. BŞK. 14/15.

⁵⁶⁹ Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 319. Osmanlı Devleti Nasturiler arasında gerçekten doktor olmayan kişilerin faaliyet göstermesinden rahatsızlık duyarak onları bölgeden çıkartmaya çalışmıştır. 1887 yılının sonbaharında ve 1888 yılının baharında bu amaçla bölgede doktorluk yetkisi olmayan İngiliz Brown'u çıkartmak için Van Valisi Fikri Paşa çeşitli zamanlarda devlet görevlilerini bu iş için göndermiş ise de istediğinde muvaffak olamamıştır. Geniş bilgi için Bkz. Aynı eser aynı sayfa.

⁵⁷⁰ BOA, Y.PRK. ASK, 144/84; BOA, A.MKT. MHM. 642/2. Par De Frans isimli Fransız misyoner de bu yolu seçmiş, kışın Musul, yazın ise Van illerine giderek yaşamını sürdüren Ertuşi Aşireti'nin Amediye'deki Tiyyari Nasturilerinin koyunlarını çaldıklarını Amediye kaymakamı Hakkı Bey'e bildirmiştir; ancak görevlendirilen memurların tetkikleri neticesinde Tiyyarilerin koyunlarının değil de Ertuşilerin 2000 civarındaki koyunlarının Nasturilerce çalındığı ortaya çıkmıştır. Asılsız ihbarı yapan kişinin de Par du Frans olduğu belirlenmiştir. Yine aynı kişi aralarında bulunmuş olduğu Nasturilere eğer Katolik mezhebini kabul etmezlerse Osmanlı Devleti'nin himayesinden kurtulamayacaklarını ama Katolikliği kabul ederlerse Fransız vatandaşı sayılacakları, dolayısıyla onları korumak için bu bölgeye Fransız askeri gönderileceğini söylüyordu. Nasturileri Katolikliğe döndürmek için yanında bir kasa altın ve Van'da ise dört bin lirası bulunduğunu onlara ifade ediyordu. Bu konuda bölgedeki Osmanlı devlet görevlileri ile İran Karakol Kumandanlığı uyarılmıştır. Bkz. Aynı belgeler

⁵⁷¹ Arthur John Maclean And William Henry Browne, **a.g.e.**, s. 38.

cezalandırılması gibi konularda güçsüz kaldığını ileri sürmüşlerdir⁵⁷². Bununla da yetinmeyen misyonerler, 19. yüzyılın sonlarına doğru bu tür faaliyetleri arttırarak Nasturi-Kürt anlaşmazlıklarına müdahale etmeye çalışmış, gerektiğinde Van'da bulunan Konsolos yardımcılara başvurarak koyun hırsızlıkları gibi adi olayların büyümesine ve devletlerarasında sorunlar yaşanmasına neden olmuşlardır⁵⁷³. Şöyle ki: Misyonerler bölgedeki konsolosları vasıtasıyla bu konuları İstanbul'daki elçilerine ulaştırıyor ve onlar sayesinde kendilerine karşı saldırgan davranan aşiret reislerine yaptırım uygulatabiliyorlardı. Bunun sonucunda Kürtlerin misyonerlere ve onlarla ilişkide bulunan yerel Hristiyanlara karşı eski duygularının yerini şüphe ve tedirginlik almıştır⁵⁷⁴. Bütün bunlara ek olarak Nasturiler, son dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin zayıfladığını fark etmişlerdir. Bu dönemde devletin dış güçlerin müdahalelerine son derece açık olduğunu görerek devlet veya komşularıyla olan münasebetlerinde sıkıntılar yaşadıklarında, ilişki içinde oldukları misyonerler aracılığıyla ilgili devletlerin konsolosluklarına başvurup baskıdan ve çeşitli yükümlülüklerden kurtulma yolunu seçmişlerdir⁵⁷⁵. Çünkü Avrupalılar, yerel Hristiyanlara her türlü desteği vereceklerine ve dini uyanışlarıyla birlikte onlara bağımsızlık sağlayacaklarına söz veriyorlardı⁵⁷⁶.

19. yüzyılın sonlarına doğru devlet, Kürtler ve Nasturiler arasında meydana gelen adi koyun hırsızlığı, yaralama ve öldürme faaliyetlerine zamanla yabancı misyonerler ve devlet adamlarının karıştığını fark etmiştir. Bunun da Avrupalı devletler tarafından Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak için bir fırsat, bir bahane olarak kullanılacağından endişelenmiştir. Çünkü Osmanlı Devleti, yabancıların, bu

⁵⁷² BOA, DH.MKT. 1588/85; Athelstan Riley, **Progress ...**, s. 10-13. Bunu ifade eden misyonerler daha önce Nasturiler arasında çeşitli faaliyetlerde bulunmalarından dolayı Osmanlı Devleti tarafından değişik süre ve tarihlerde gözaltına alınmışlardır. Osmanlı arşiv belgelerinde Mc Lean'ın Hakkâri sınırında yakalandığı ve burada 10 gün göz altına alındıktan sonra serbest bırakıldığı ve ardından Mc Lean'ın İran sınırındaki Nasturi köyü olan Dız'daki faaliyetlerinden dolayı da burada 5 gün toplamda ise 15 gün göz altına alınmıştır. Bkz. BOA, DH.MKT. 1588/85.

⁵⁷³ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. II**, s. 596-597, J.F.Coakley, **a.g.e.**, s.125; Bülent Özdemir, **a.g.e.**, s.29. Misyonerlerin ve onlarla birlikte çalışan konsolosların faaliyetlerini engellemeye çalışmıştır. Bu nedenle Nasturiler arasında bulunan misyonerlerin ve Nasturilerle görüşmelerde bulunan konsolosların faaliyetlerini izlemek için mümkün olduğunca yanlarına devlet adamlarından birini aldirmaya çalışmışlardır. Bzk. BOA, Y.PRK. UM. 45/2.

⁵⁷⁴ **VGG.d. 929**, s. 6; Heiki Palva, **a.g.e.**, s. 59-60; Martin Van Bruinessen, "Osmanlıcılıktan Ayrılıkçılığa; Şeyh Sait Ayaklanması'nın Dinî ve Etnik Arka Planı", s. 129.

⁵⁷⁵ BOA, DH. EUM.4şb. 23/113; BOA, Y.PRK. ASK. 115/83; Isabella L. Bird, **a.g.e.**, s. 319, 279.

⁵⁷⁶ Celile Celil, **XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler**, s. 138; Martin Van Bruinessen, "Kürt Toplumu ve Modern Devlet; Uluslaştırmaya Karşı Etnik Ulusçuluk", Çev. Halil Turansal, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları 161, 3.Baskı, İstanbul 1995, s. 179.

olaylara karışmalarıyla bölgedeki asayiş ve huzur ortamının tamamen bozulmasına neden olacağını görmüş ve bu nedenle bu tür olayların önünü almaya çalışmıştır⁵⁷⁷. Ayrıca bölgedeki misyoner ve yabancıların halk arasındaki faaliyetleri sonucunda, halkın birbirlerine düşman olmaya başlamasına ve her iki tarafın da ilişkilerinin soğumasına neden olduklarını görmüştür⁵⁷⁸. Ancak devlet tarafından alınmaya çalışılan bütün bu önlemlere rağmen 20. yüzyıla birlikte Kürt-Nasturi mücadelesi sürekli hale gelmiştir. Misyonerler ve konsolosların etkisi ile Avrupa kamuoyu tarafından bu sürtüşmeler Osmanlı Devleti'nin dâhili politikasına karışmak için bahane olmuştur⁵⁷⁹.

20. yüzyıla girerken Nasturiler ile Kürtler arasında vuku bulan koyun hırsızlığı, yağma faaliyetleri her iki taraf arasında artarak devam etmiştir. Çünkü bölgede var olan misyonerler kendi amaçlarına uygun olarak Nasturiler ile Kürtler arasındaki ilişkilere müdahale ederek olayların daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Bu durum taraflar arasındaki huzursuzluğun artmasına ve Nasturi-Kürt mücadelelerinin kalıcı olmasına yol açmıştır.

⁵⁷⁷ BOA, Y.E.E. 132/26. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın son dönemlerinde Ermeni meselesi gibi bir Nasturi meselesinin ortaya çıkmasından endişe etmiştir. Bkz. BOA, A.MKT. MHM. 668/13. Bu nedenle İngiltere gibi devletlerin Nasturiler ile ilgili misyonerlik faaliyetlerinde bulunmasından ve onlarla ilgilenmesinden rahatsız olmuştur. Bkz. BOA, HR. SYS. 84/90.

⁵⁷⁸ BOA, A. MKT. MHM. 613/27.

⁵⁷⁹ BOA, DH. MKT. 1555/19.; BOA, Y.PRK. MYD. 8/10; BOA, Y.PRK. ASK. 115/83; O.H.P., "Politics", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLI**, Published for the Assyrian Mission London 1900, s. 386-387.

IV. BÖLÜM

AVRUPA DEVLETLERİ VE NASTURİLER

A-İNGİLİZ-NASTURİ İLİŞKİLERİ

19. yüzyılın ilk yıllarından itibaren, Osmanlı Devleti'nin gücünün azalmasına bağlı olarak, Ortadoğu'ya ve Mezopotamya'ya olan ilgisi artan İngiltere, özellikle Hindistan'a egemen olduktan sonra bu bölgeye giden bütün ulaşım yollarını, Doğu Anadolu ve Mezopotamya'yı kendi denetiminde tutmaya çalışmıştır. Bu amaçla Osmanlı Devleti'nin doğusu ile İran'ın batısına, bölgenin şartlarını ve özelliklerini incelemeleri için seyyah, din adamı ve doğu bilimci gibi farklı adlar altında birçok araştırmacı gönderdiği gibi bölgedeki azınlıklarla da ilgilenmeye başlamıştır⁵⁸⁰.

Rusların 1828'de İran'ı mağlup ederek Mezopotamya'ya yaklaşmaları ve sıcak denizlere inme olasılığı İngiliz egemenliğinde bulunan Londra-Hindistan hattı için önemli bir tehdit oluşturmuştur⁵⁸¹. Çünkü bu durum Rusya'nın Doğu Anadolu Bölgesi; Karadeniz, İskenderun Körfezi ve Basra Körfezi'nin yanı sıra Azerbaycan ve Hazar Denizi yoluyla Asya'nın içişlerine açılma imkânını vermekteydi. Bu nedenle İngilizler, bu hattı korumak için planlarını bu bölgeler üzerinde yaşayan azınlıklar üzerine kurmuştur⁵⁸². Ayrıca İngilizler bu amaçla Mezopotamya'da Irak ve Arabistan gibi Osmanlı topraklarında çeşitli stratejik gezilerde ve casusluk faaliyetlerinde bulunmak için çeşitli girişimlerde bulunmaya başlamıştır⁵⁸³.

⁵⁸⁰ Sazonov, **Kader Yılları S. Sazonov'un Anıları Rusya Eski Dışişleri Bakanı (1910-1916)**, Çev. Betil Önuçak, Yay. Haz. Sabahattin Özel, Derin Yay., İstanbul 2002, s. 60; Süleyman Hayrullah Örs, **a.g.e.**, s. 36.

⁵⁸¹ John Joseph, **a.g.e.**, s. 109; Selahattin Satılmış, "a.g.m.", s. 654-655.

⁵⁸² Bayram Kodaman, **II. Abdülhamid Devrinde Hakkâri Sancağında Nasturiler ve İngiliz-Rus Emperyalizmi**, s. 1099.

⁵⁸³ BOA, Y.PRK.ASK. 107/45.

1.19. Yüzyılın İlk Yarısındaki İlişkiler

İngilizlerin Nasturilerle karşılaşmaları ve onlar hakkında ilk defa bilgi sahibi olmaları, bir devlet şirketi olan “*Doğu Hindistan Şirketi*”’nin bir görevlisi Clauds James Rich’in bölgeyi ziyareti sayesinde gerçekleşmiştir⁵⁸⁴. Bu tarihten sonra, sürekli olarak, değişik zamanlarda İngiltere tarafından görevlendirilen kişiler bölgede gezi ve araştırmalarda bulunmuştur. İngilizlerin azınlıklarla ilgilendiğinin farkına varan Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham da bu durumdan faydalanmak için 1831 yılından itibaren İngiltere ile irtibat kurmaya çalışmıştır. Bu amaçla İngiltere’nin Tebriz elçisi Capt. Champbell’e göndermiş olduğu bir mektupta 40.000 Nasturi ailesine hükmettiğini söylemiş ve durumları hakkında onları bilgilendirmiştir⁵⁸⁵.

İngiltere, 1835’ten itibaren buharlı gemi taşımacılığı bahanesiyle Hindistan ile sürekli ve düzenli bağlantı noktaları oluşturmak amacındaydı. Bunun için Ortadoğu’da Osmanlı Devleti’nin doğusunda başta Fırat Nehri olmak üzere nehirler üzerinde araştırma yapılması için birtakım görevliler göndermiştir⁵⁸⁶. Bölgeye sadece araştırmacılar ve seyyahlar göndermeyip beraberlerinde misyonerler de görevlendirmiştir. Bütün amaç, İngiltere’nin bölgedeki çıkarlarını sağlayacak imkânların araştırılması ve korunmasıydı. Bu amaçla iletişime geçilen azınlıklardan bir tanesi de Nasturilerdir. 1840’lı yıllardaki İngiliz-Nasturi ilişkisinin başlangıç gayesi hakkında Gabriele Yonan’ın “...İngiltere’nin 1840’lardan itibaren gözünü, özellikle Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Nasturi Hristiyanlara dikmiş olduğu görülmüyordu. Nasturilerin yerleşme bölgeleri Rusya’nın etki alanı içindeydi. O zamana kadar yabancı bir koruyucu bulamamış olan bu küçük dağlı halk, İngiliz çıkarlarının ön müfrezesi olmaya uygundu. Koçaniş’teki patrik ile ilişki kurmak ve

⁵⁸⁴ Aubrey R. Vine, **a.g.e.**, s. 176-77.

⁵⁸⁵ Eli Smith, **a.g.e. c. II**, s. 218-219.

⁵⁸⁶ **Reporto of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Sixty Annual Meeting, Held in the City Of Baltimore, September 9, 10 & 11, 1835**, Printed For he Broad By Crocker And Brewster, Boston 1835. s. 52; Colonel Chesney-W. Ainsworth, “ A General Statement of the Labours and Proceeding of the Expedition to the Euprates, under the Command of Colonel Chesney; Royal Artillery, F.R.S.”, **Journal of the Geopractical Society of London, Vol.7.**, London 1837, s. 411-439; J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 20; Fahrettin Tızlak, “İngiltere’nin Fırat Nehrinde Vapur İşletme Girişimi Hakkında Yeni Bilgiler (1834-1836)”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 6**, Samsun 1991s. 292-301; Selahattin Satılmış, “a.g.m.”, s. 655. İngiltere, Fırat Nehrinde taşımacılık faaliyetlerinde kullanmak için Dicle ve Fırat adında iki tane vapur inşa etmiş ve bunları bir müddet Fırat Nehri üzerinde kullanmıştır. Ancak İngiltere’nin bu girişimi Fırat Nehri’nin su debisinin değişken olması ve bölgedeki Aneze Araplarının faaliyetleri nedeni ile akamete uğramıştır. Geniş bilgi için Bkz. Fahrettin Tızlak, adı geçen eser sayfa 292-301.

koruyucuculuk üzerine görüşmeler yapmak için bir öncü misyoner heyeti gönderildi...” şeklindeki ifadeleri, İngiltere’nin Nasturilere olan yaklaşımını gözler önüne sermektedir. Bu nedenle 1838’den itibaren Nasturilere gönderilen ilk heyet yukarıdaki amaçlara uygun olarak misyonerler ve İngiliz Musul Konsolosu Rassam’dan oluşuyordu. Oluşturulan bu heyet, misyonerliğin ve bölgedeki politik çıkarların birbirlerine hizmet ettiği gerçeğini göstermektedir⁵⁸⁷.

Nasturiler ile İngiliz Kilisesi arasındaki ilişkiyi sağlayan Ainsworth ve beraberindekilerin, patriğe sunmak için getirmiş olduğu eşyalar o dönem Hakkâri dağlarında pek fazla bulunmayan lüks sayılan eşyalardan oluşmaktaydı. Bunlar patiska, bir çift bot, zeytinyağı, pipo, buhurdanlık, enfiye ve sabun gibi malzemelerdi. Şüphesiz ki bu hediyelerin veriliş amacı Nasturi Patriği’ni etkilemektir. İngilizler de tasarladıkları gibi amaçlarına ulaşarak onu memnun etmişlerdi. Nasturi Patriği bu hediyelerden oldukça memnun olmakla birlikte onlara saatten hoşlandığını belirtmekten geri durmamıştır.

Taraflar arasında belirli aralıklarla yapılan görüşmeler esnasında, taraflardan İngilizler, Nasturi bölgelerinde misyonerlik faaliyetlerinin başlaması üzerinde yoğunlaşırken; patrik ise siyasal ilişki konusu üzerinde durmuştur. Görüşmeler sonunda Mar Şamun, bölgeye gelecek misyonerler vasıtası ile İngiltere’nin dikkatini çekmeyi ve siyasal desteğini alabilmeyi düşünmüş ve daha sonrada onun koruması altına girmeyi ummuştur⁵⁸⁸.

Ainsworth’tan sonra bölgeye gelen diğer bir misyoner olan Badger, Nasturi Patriği’nin yanına varmadan önce İngiltere adına daha önce Ainsworth’la birlikte böyle bir gezide bulunan Musul Yardımcı Konsolosu Rassam ile görüşmüş, onun tavsiyeleri üzerine Mar Şamun’a sunulacak hediyeleri hazırlamıştır. 1843 yılının şubat ayında mevsim koşullarının elverişsiz olmasına rağmen İngiliz heyeti buna aldırmayarak patrikle görüşmeye gitmiştir. Badger’in, Rassam’ın tavsiyesiyle patriğe götürmüş olduğu hediyeler iki çift kırmızı bot, bir teneke enfiye, 20lbs*. sabun, 20lbs. kahve, 20lbs. tütüsü, iki büyük pelerin, bol miktarda el dokuması müslin kumaşı**, bol miktarda zencefil, 50 pipo ağızlığı, 50 adet çakmaktaşı, kalemler,

⁵⁸⁷ Hormuzd Rassam, **a.g.e.**, s. 147; Gabriele Yonan, **a.g.e.**, s.33-34; Mehmet Alagöz, **a.g.e.**, s. 98.

⁵⁸⁸ William Francis Ainsworth, **Travels ...c. II**, s. 246-248; Robert DeKelaita, **a.g.e.**, s. 7

* 0.454 gr olarak kullanılan İngiliz ağırlık birimi

** Müslin kumaşı adını Musul şehrinden almıştır. Bu kumaş ince o dönem için oldukça popüler bir kumaş çeşididir. Bkz. Harray Charles Luke, **a.g.e.**, s. 32.

kağıtlar, bir teleskop ve daha birçok küçük hediyeden oluşmaktaydı. Badger bunun dışında Ainsworth'tan farklı olarak patriğin en büyük yardımcısı olan kız kardeşine ve ailenin diğer kadın üyelerine de birtakım dikiş iğneleri, çengelli iğne, pamuklular ile şerit kumaşlar v.b hediyeler götürmüştür⁵⁸⁹. Bu dönemde Nasturi Patriği, Avrupalı misyonerlerin bölgede etkinlik yarışına girişmesinden dolayı artık bölgede dinî lider olmanın dışında siyasî bir figür olma ümidine de kapılmıştır. Bu nedenle Badger liderliğindeki İngiliz misyonerlerin faaliyetleri ve çalışmaları, Mar Şamun Abraham'ı umutlandırmıştır. Bu umudun vermiş olduğu cesaretle patrik, Bağdat'taki İngiliz Konsolosu'na, batılı devletlerin silahlanarak kendilerini Osmanlı Devleti'ne ve yerel Kürt beylerine karşı korumak için müdahalelerde bulunmalarını istemiştir. Avrupalılar bu müdahaleye kalkıştıklarında ise kendisinin ve halkının da silahlı güçleriyle ellerinden geldiğince onlara yardımcı olmaya çalışacaklarını belirtmiştir. Patriği'nin bu istekleri konsolos tarafından ihtiyatla karşılanmış ve ona verilen cevapta İngilizlerin Nasturilere yönelik ellerinden gelebilecek her türlü yardımı yapacaklarını; ancak patriğin de kendisine yazmış olduğu bu mektubu ve bu tür ifadeleri ulu orta etrafa yaymadan sessizce iletmesini istemiştir⁵⁹⁰.

19. yüzyılda Nasturileri etkileyen Bedirhan Bey, Nasturi seferi öncesinde aralarındaki sorunları halletmek için Mar Şamun Abraham'la bir dizi görüşmeler gerçekleştirmek istemiştir. Ancak patriğin, daha önceleri İngiliz misyonerlerden Badger ile irtibat halinde olup İngiltere'nin bölgedeki görevlilerine güvenmekteydi. Bu nedenle Bedirhan Bey'in aradaki sorunları görüşmek için göndermiş olduğu iki temsilciyi, yanında bulunan İngiliz misyonerinin de etkisiyle dinî toplantıları ve işleri olduğu bahanesiyle kabul etmemiştir. İngiliz faaliyetleri ve propagandaları sonunda Nasturi Patriği, Bedirhan Bey'in temsilcileriyle görüşmediği gibi kendisinin bu devlet tarafından korunup desteklendiği imajını vermek için ikametgâhına bir İngiliz bayrağı dikmiştir⁵⁹¹. Rufus Anderson, patriğin bu faaliyetlerini ve İngilizlerle işbirliğinde bulunmasının gerçek nedenini patriğin düşüncesizce bağımsız olma tutkusuna bağlamaktadır. Bu düşüncesinin oluşmasında patriğin: “*Ben İngilizlerle soğan kadar ucuz bir bedelle birlik oldum*” sözleri etkili olmuştur.⁵⁹²

⁵⁸⁹ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 196-197.

⁵⁹⁰ John Joseph, **a.g.e.**, s. 78; Selahattin Satılmış, “a.g.m.”, s. 655.

⁵⁹¹ Hatip Yıldız, **a.g.e.**, s. 82-83; Hacer Yıldırım Foggo, **a.g.e.**, s. 43-44; Selahattin Satılmış, “a.g.m.”, s. 658-59; Hatip Yıldız, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁵⁹² Rufus Anderson, **History ... c. I**, s. 215.

Çünkü Nasturi Patriği misyonerler ile yaptığı görüşmelerde, İngiliz Kilisesi yöneticisinden aldığı mektuptan ve içeriğinden duymuş olduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Ayrıca görüşme sırasında İngiliz kilise yöneticilerine Amerikalılarla ve diğer misyonerlerle olan ilişkilerini keseceklerine ve sadece onlarla irtibatta bulunacaklarına dair söz vermiştir⁵⁹³. Nasturi Patriği'nin, bu ifadelerinden sonra İngilizler de onun bu sözlerine güvenerek Mar Şamun Abraham'a halkının ve kendisinin durumunun düzeltilmesi için gerekli destekleri sağlayacaklarını ifade etmişlerdir. Bunun için misyonerler İstanbul'daki İngiliz büyükelçi ile irtibata geçmişlerdir. Elçi de bu görüşmeler ışığında Nasturi Patriği'nin Osmanlı Devleti nezdinde sivil ve dinî lider olarak tanınması için çeşitli politik faaliyetler yürütmüştür. Ancak kısa bir süre sonra ortaya çıkan Bedirhan Bey'in Nasturiler üzerine ilk harekâtı İngilizlerin amaçlarına ulaşmasını engellemiştir. Bedirhan Bey'in bölgede çıkartmış olduğu isyan, asayişsizlik ve karışıklıklara neden olmuştur⁵⁹⁴.

Bu seferlerden önce Mar Şamun Abraham, İngiliz görevlileri bilgilendirerek kendilerine bu konuda yardımcı olmalarını istemiştir. Ama Nasturi Patriği'nin isteği nedense İngilizlerce yerine getirilmemiştir⁵⁹⁵. Onlar, ancak Bedirhan Bey'in Nasturilere yönelik seferlerinden sonra Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerde bulunarak onun ve adamlarının cezalandırılmasını istemişlerdir⁵⁹⁶. Bu amaçla, özellikle İstanbul'da bulunan Sir Canning, Osmanlı Devleti üzerinde bir baskı oluşturmaya çalışmıştır. Bu amaçla İngilizler, devletin Bedirhan Bey olayını araştırmak ve bu tür olayların önünün alınması amacıyla göndermiş olduğu Kemal Bey'e eşlik etmesi için Samsun Yardımcı Konsolosu R. Stevens'i görevlendirmişlerdir. Ayrıca Canning, Musul'da bulunan mülteci Nasturilerin durumları ile ilgilenerek onlara 200 sterlin civarında para yardımında bulunmuştur. Yine İngiliz misyoner kurumu "*Society Of London*" adlı örgüt 121 sterlin civarında yardım yapmıştır. Bölgede bulunan İngiliz misyoner Badger ve ailesi ise Musul Yardımcı Konsolosu Rassam ile birlikte bir ev kiralayarak Nasturilere yiyecek ve giyecek yardımında bulunmuştur⁵⁹⁷. Bedirhan Bey olayı doğal olarak Nasturi-İngiliz ilişkisinde bir müddet kopukluk meydana getirmiştir. Meydana gelen gelişmeler ve

⁵⁹³ Rufus Anderson, **History ... c. I**, s. 214-217; John Joseph, **a.g.e.**, s. 80-81.

⁵⁹⁴ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 267-269; J.F. Cookaley, **a.g.e.**, s. 40-42.

⁵⁹⁵ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 270-271.

⁵⁹⁶ BOA, HR. TO. 210/48; BOA, HR. TO. 210/19.

⁵⁹⁷ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 275-279

ortamın belirsizliği, İngiliz misyonerlerin geri çekilmesine neden olduğu gibi olan ilişkileri de olumsuz etkilemiştir⁵⁹⁸.

Bedirhan Bey İsyanı'nın üzerinden bir yıl geçtikten sonra İngilizler Nasturilerle tekrar bağlantı kurarak onların durumu ile yeniden ilgilenmeye başlamışlardır. Bu amaçla Diyarbakır Konsolosluğu, Hakkâri'deki dağlı Nasturiler hakkında ülkesinin dışişleriyle yazışmalarda bulunmuştur. Konsolos yazısında, Hakkâri bölgesindeki Nasturileri eğer kendi taraflarına çekebilirlerse İngiltere'nin Yakındoğu'daki hedeflerini tehdit eden Rusya'nın güneye doğru genişlemesine onların bir tampon olarak engel olabileceği konusunda bilgiler vermiştir. Bu gelişmeden sonra İngiltere çıkarları gereği 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede⁵⁹⁹ Nasturilerle ilgili her türlü olayı takip etmeye başlayarak, âdi kız kaçırma olaylarına bile müdahale etme gereğini duymuştur⁶⁰⁰. Bu politika nedeniyle Bedirhan Bey Olayı'nın sonucu olarak, İran'ın Urmiye bölgesinde mülteci olarak bulunan Nasturi Patriği'nin, Hakkâri dağlarına geri dönüp halkının başında bulunmasını istemişlerdir⁶⁰¹.

2.19.Yüzyılın İkinci Yarısındaki İlişkiler

Nasturi Patriği'nin dönüşünün ardından -1853 yılında- patrik, İngiltere'ye baskı gördüklerini içeren mektup göndermiştir. Bu mektubun gönderilmesinden sonra İngiltere, Nasturileri elde tutma politikasına uygun olarak Pinyaşi ve Ertuşî Aşiretlerinin Nasturilere baskı yaptığını ileri sürerek, Osmanlı Devleti'ne bir muhtıra vermiştir. Osmanlı Devleti de bu tür olayların önlenmesi için tedbir olarak ilgili aşiretlerin bulunduğu bölgelerin Musul'a bağlanmasını düşünmüştür⁶⁰².

Nasturiler, İngiltere'nin kendileri ile politik çıkarlarından dolayı ilgilendiğinin farkında olarak onun dikkatini çekebilmek için zaman zaman bu devlete mektuplar yazmaya devam etmişlerdir. Örneğin 1860'ların başında baskı ve sıkıntılara maruz kaldıkları iddiasıyla İngiltere Kraliçesi'ne bir şikâyet mektubu

⁵⁹⁸ Julius Richter, **a.g.e.**, s.309; George N. Curzon, **Persia ... c. I**, s. 543; E.B.Soane, **a.g.e.**, s. 181.

⁵⁹⁹ BOA, Y.PRK. UM 3/40; Lale Yalçın-Heckmann, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁶⁰⁰ BOA, HR.TO. 215/19.

⁶⁰¹ John Joseph, **a.g.e.**, s. 108-109.

⁶⁰² BOA, A.MKT.UM 147/43. Nasturiler kendi bölgelerinde bulunan tarım arazilerinin yetersiz olması nedeniyle kışlık hububatlarını sağlamak amacıyla Revanduz ve Çal mevkilerinden Musul ve çevre illere gittiklerini ve bu yolculuklar esnasında Pinyaşi ve Ertuşî aşiretleri tarafından soyulduklarını ve kötü muamele gördüklerini belirtmişlerdir. Bkz. Aynı belge.

göndermişlerdir. Bunun üzerine İngiliz dışişleri yetkililerinde Earl Russell, Nasturilerin şikâyetlerini gidermek için İstanbul büyükelçileriyle irtibata geçmiş ve onun vasıtasıyla Osmanlı Sadrazamı Âli Paşa nezdinde girişimde bulunmuştur⁶⁰³. İngiltere bu girişimle de yetinmeyip şikâyet konusunu yerinde araştırması için bölgeye 1863 yılının ilk aylarında Diyarbakır İngiliz Konsolosu'nu da göndermiştir. Konsolos Taylor da bu amaçla devletin güneydoğusuna ve Hakkâri civarına giderek Nasturilerle ilgili araştırmalarda bulunmuş ve hazırladığı raporu büyükelçiliğe göndermiştir. Osmanlı toprakları içerisinde bu faaliyetler olurken, İngiltere'nin Nasturi politikası doğrultusunda İran büyükelçiliği de aynı şekilde İran'dakiler hakkında bu amaçla raporlar yazmış ve araştırmalarda bulunmuştur⁶⁰⁴.

Bu araştırmalar sonunda İngilizler, kendilerinden yardım ve himaye talebinde bulunan Nasturilerin isteklerinin karşılanmaması durumunda Rus etkisine girecekleri ve dolayısıyla İngiltere'nin etkin olmak istediği topraklarda Rusların eline önemli bir fırsat geçeceğini fark etmişlerdir. Bu nedenle bu bölgelerdeki yetkililer, üstlerine durmu önlemek zorunda olduklarını bildirmişlerdir⁶⁰⁵. Aynı yıl İngiltere'nin İran'la yaşadığı anlaşmazlık nedeniyle bu ülkeye müdahale etme olasılığı Nasturiler için büyük bir ümit kaynağı olmuştur. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin kendilerine baskı uyguladığını iddia ederek İngiltere Kraliçesi'ne şikâyetinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine İngilizler, Osmanlı Devleti'ne Nasturiler ile ilgili politikalarına son vermeleri çağrısında bulunmuştur⁶⁰⁶.

Konsolosların bölgedeki gezilerinden 4 yıl sonra yeni Nasturi Patriği Rouel, selefi gibi kendisine dışardan bir koruyucu aramakta geçikmemiştir. Bunun için 1867 yılında Erzurum'da bulunan Konsolos Taylor'a, eğer İngiltere kendisine ve halkına, Türk ve Kürtlere karşı korunma sağlar ise dinî olarak İngiliz Kilisesi'nin idaresini kabul edeceklerine dair bir mektup yollamıştır. Mar Şamun'un istemiş olduğu bu himaye talebi o günün politik şartlarında İngilizler tarafından uygun

⁶⁰³ John Joseph, **a.g.e.**, s. 109.

⁶⁰⁴ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 67; **Fifty-Fourth Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Present at the Meeting held at Worcester, Mass. October 4-7, 1864**, Press Of T.R. Marvin, 42 Congress Street., Boston. 1864, s. 99; Rufus Anderson, **History ... c. II**, s. 149; John Joseph, **a.g.e.**, s. 109; Selahattin Satılmış, "a.g.m.", s. 660.

⁶⁰⁵ J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 53; Selahattin Satılmış, "a.g.m.", s.660-61. Bölgede araştırma yapan J.G. Taylor, bölge hakkındaki raporunda Nasturilerin dışarıdan bir hami arayışı içinde bulunduklarını bunun için de Ruslarla ilişkiye girerek onlara jestler yaptıklarını açıklamıştır. Bkz. Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 66-67.

⁶⁰⁶ BOA, HR.TO. 240/26.

görülmemiştir⁶⁰⁷. Çünkü konsolosun ülkesine göndermiş olduğu raporda Nasturilerin gerçek amacının kilise ve misyonerlik kuruluşlarının yardımı ile dini ve kültürel olarak kalkınmak değil, sadece bu sayede dikkat çekerek bölgeye yabancı bir gücün desteğini elde etmek için bu yola başvurdıklarını belirtmektedir. Ayrıca Taylor raporunda Nasturilerin daha önce de bu amaçla Ruslarla da görüşmelerde bulunduklarını belirtmiştir⁶⁰⁸.

İngilizlerden istedikleri cevabı alamayan Nasturiler, siyasi hami kazanmak için 1870’li yıllarda Ruslar ve İngilizler arasında mekik dokumuşlardır. İngiltere’den olumsuz cevap alınca başta Nasturi Patriği, 1868 yılında Rus Kafkas Komutanlığı’na yazmış oldukları mektupta, halkının 16.000 haneden oluştuğunu, durumlarının kötü olduğunu, yiyecek ekmek bulmadıklarını ve çevresel baskılardan duyduğu rahatsızlığı dile getirerek yardım istemiştir.

Süveyş Kanalı’nın açılmasına yakın bu dönemde 13.000 kişilik bir silahlı güce sahip olan Nasturilerin, Rusya’nın himayesine girmek için göstermiş olduğu arzu, İngiliz dışişlerini tedirgin etmiştir. Çünkü bu durum Ruslara, Doğu Anadolu’yu işgalleri sırasında büyük bir kolaylık sağlayacaktır. Bu nedenle Nasturilerin Ruslarla ilişkisini kesmek ve onlar arasındaki Rus sempaticizliğini önlemek istemişlerdir. 1870’lerin sonlarına doğru, Osmanlı-Rus sınırlarındaki çatışmalar endişelerini daha da arttırmıştır⁶⁰⁹. Onların bu öngörülerini gerçekten de Doksan Üç Harbi’nin çıkması ile doğrulanacaktır.

İngiltere, bu nedenle savaş sırasında Nasturilerin durumu ile yakından ilgilenmiştir. Misal olarak 1877 yılının Temmuz ayında İngiltere’nin İstanbul büyükelçisi Austen Henry Layard, Nasturilere yönelik Kürtlerin bir harekâta girişmek için anlaştıkları konusunda duyumlar aldığını ve Bedirhan Bey dönemindeki gibi bir hadise gerçekleştiği takdirde İngiltere’nin bu konu ile yakından ilgileneceğini söyleyerek Osmanlı Devleti yetkililerinden bu konuda önlemler almasını istemiştir. Layard bu amaçla İngiliz dışişleri görevlisi Earl Derby’in önerisi

⁶⁰⁷ **Fifty-Eight Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Present at the Meeting held at the Norwich, Connecticut, October 6-9, 1868**, Printed At The Giberside Press, Cambridge 1868,s.61; Rufus Anderson, **History ... c. II**, s. 297; Aubrey R. Vine, **a.g.e.**, s. 178-179; Athelstan Riley, **Narrative ...**, s. 9; George N. Curzon, **Persia ... c. I**, s. 543; Selahattin Satılmış, “a.g.m.”, s. 660; Gabriele Yonan, **a.g.e.**, s. 33.

⁶⁰⁸ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 84-86.

⁶⁰⁹ John Joseph, **a.g.e.**, s. 110-113.

ile İngiltere'nin Musul Konsolosu Hormuzd Rassam'ı Nasturiler ve Kürtler arasındaki olayları araştırmak üzere Van-Hakkâri bölgesine göndermiştir⁶¹⁰.

İngiltere bu olayda da Nasturilerin, sadece kendilerinden politik yarar sağlamak için başvurduklarını bildiği halde 6 Ağustos 1877'de Rassam'ı görevlendirmekten çekinmemiştir. Yine Layard, Nasturiler konusunda Osmanlı Devleti yetkilileri nezdinde girişimde bulunarak Diyarbakır valisine talimat verilmesini sağlamıştır. Ayrıca Rassam'a Nasturi Patriği ve patrikhanenin ileri gelenlerinin kendisine koruma sağlaması için gerekli mektupları vermiştir. Layard, konsolosu Nasturi bölgelerine gönderirken onlar üzerindeki etkisini de kullanarak komşularıyla iyi geçinmesi konusunda nasihat etmesini istemiştir⁶¹¹.

Bu görevi esnasında Rassam, kendilerine gönderilen şikâyetlerin abartıldığını, bunun da bölgede savaş nedeniyle asayiş ve güvenliğin zayıf olmasından ve Nasturilerin vergi vermemek istemesinden kaynaklandığını belirterek, savaştan bölgedeki bütün halkın zarar gördüğünü ifade etmiştir. Yine bölgede Van ve Diyarbakır valilerinin, Osmanlı Devleti'nin Ruslarla olan savaşından dolayı az sayıdaki kuvvetleriyle ellerinden geldikince Kürtlerin taşkınlıklarını bastırmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Rassam, başta Mar Şamun olmak üzere Nasturilerin uzun bir süreden beri vergilerini ödemediklerini ve Osmanlı Devleti yetkilileriyle görüşmeye gitmediklerini belirtmiştir⁶¹².

⁶¹⁰ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 84-85. Earl Derby sadece Osmanlı Devleti'ndeki Nasturiler ile ilgilenmemiş aynı zamanda İran'daki Nasturilerin de durumu konusunda Tahran'daki İngiliz elçisinden bu meseleye yoğunlaşmasını istemiştir. Aynı eser.

⁶¹¹ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 87-89. Kürtlerin Nasturilere baskı yapıp yapmayacağını araştıran Rassam, Nasturi bölgedeki gezisi sırasındaki gözlemlerinde, arazilerinin sarp yapısının Nasturilere çevredeki düşmanlarına karşı büyük üstünlük sağladığını gözlemlemiştir. Bütün Kürtler kendilerine karşı birleşse dahi arazi yapısından dolayı 100 Nasturi savaşçının bölgelerini Bedirhan Bey döneminde olduğu gibi aralarında bir ihanet olmadığı takdirde rahatça savunabileceğini ifade etmiştir. Bkz. Hormuzd Rassam, **a.g.e.**, s. 143.

⁶¹² Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 96-101; Hormuzd Rassam, **a.g.e.**, s. 137-139; J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 79. Rassam, bu konuyu araştırmak için Van-Hakkâri bölgesinde bulunduğu sırada hem Müslümanlardan hem de Ermenilerden Nasturiler ve Mar Şamun hakkında onların savaş zamanlarında hükümete hiçbir şekilde yardım etmediklerini ve onların bağlı oldukları Van valisi ile niçin görüşmekten kaçındıkları hakkındaki şikâyetleri dinlemiştir. Ayrıca Nasturilerin devlete birkaç yıldır vergi ödemediklerini ve bu vergi miktarının bir buçuk milyon liraya ulaştığını dinlemiştir. Rassam, Van-Hakkâri bölgesindeki incelemeleri sırasında Nasturilerle devlet arasında bir sorun olduğunu fark etmiştir. Nasturilerin devlet görevlileri ile görüşmeye gitmekten kaçınmaya devam etmeleri halinde kaçınılmaz olarak devlet karşısında isyancı konuma düşeceklerini fark etmiştir. Ayrıca Kürtlerle olan çekişmelerinin de Nasturilerin sorunlarını daha da arttıracaklarını görmüştür. Bu nedenle Nasturileri bu kötü durumdan kurtarmak ve Mar Şamun'a tavsiyede bulunmak için onunla Mar Sava Manastırında görüşmüştür. Bu görüşmede Mar Şamun, Rassam'a Hakkâri'deki yöneticileri hakkında şikâyetle bulunmuştur. Ona göre yöneticiler Nasturileri varlıklı olarak zannettikleri için vergi miktarlarını Nasturi aşiretler arasında hiçbir ayırım göstermeden kendi kafalarına göre yazdıklarını ileri sürmüştür.

Nasturiler, 1877 yılında İngiltere tarafından yapılan birkaç girişimin beklentilerini karşılamaması üzerine yüzlerini 1880'lere doğru tekrar Ruslara dönmüşlerdir⁶¹³. Ancak 1879–80 yıllarına doğru İngiltere, Rusların ilerleyişini engellemek ve bölgedeki çıkarlarını korumak amacıyla Osmanlı Devleti'nin doğusuna bir askeri ataşelik açınca Nasturiler yeniden bölgenin tamamen İngiliz iktidarı altına alınacağını hayal etmeye başladılar. Buna paralel olarak da Nasturiler Osmanlı Devleti içerisinde bir takım taşkın hareketlerde bulundular. Ancak bir müddet sonra İngiltere, Mısır'ı işgalini tamamlayıp, Rusya'nın da Orta Asya'daki meşguliyetinden ve de bölgede zayıflamasının istifade ederek buradaki askeri ataşeliğini kapattı. Bu durum üzerine Nasturiler için yine bir tek seçenek kalıyordu. O da Rusya idi⁶¹⁴.

İngiltere, Nasturilerle olan ilişkilerinde zikzaklar çizmesine rağmen, genel olarak onlarla olan ilişkilerini sürdürmeye gayret etmiş ve sürekli olarak Nasturilerin Rusya ile yazışmalarını ve ilişkilerini gözetlemiştir. Misal olarak; Nasturileri İngiltere çıkarları doğrultusunda ikna etmesi ve onlara tembihatta bulunması için 1880 yılında Yüzbaşı Clayton Nasturiler arasına göndermiştir. Çünkü bu dönemde İngilizlerden umdukları yardım ve himayeyi alamayan Nasturiler, Rusya'nın Kafkasya bölgesi idarecisiyle irtibata geçmişlerdi. Clayton Van'a geldiğinde Nasturilerin Ruslarla olan münasebetinden bu münasebeti sağlayan Ermeni Ohannes Vartebet sayesinde haberdar olduğu gibi kendisi de bizzat 2 Şubat 1880'de Rusya'dan dönen bir Nasturi heyeti ile karşılaşmıştır⁶¹⁵. Yüzbaşı Clayton, bu durumdan rahatsız olarak Nasturi Patriği Mar Şamun'u uyarmayı tercih etmiştir⁶¹⁶. Bu bağlamda bilindiği üzere İngilizlerin bu dönemdeki ana politikası Rusya'nın batıya doğru yönelmesini yani kendi çıkarlarını tehdit etmesini önlemektir. Bu nedenle Van'daki görevlileri başta Major Trotter ve Clayton Rusya'nın azınlıklar arasındaki

Mar Şamun ödenmemiş vergi meselesinde ise, Nasturilerin vergilerini aşiret liderleri vasıtasıyla düzenli bir şekilde Hakkâri gelip yöneticilerine ödediklerini ancak bu yöneticilerin kendilerine vergi makbuzlarını vermediklerini, verdikleri makbuzları ise bir şekilde ellerinden aldıklarını bu nedenle devlet karşısında borçlu duruma düştüklerini iddia etmiştir. Bkz. Hormuzd Rassam, **a.g.e.**, s. 137-141.

⁶¹³ E.B.Soane, **a.g.e.**, s.181; Aubrey R. Vine, **a.g.e.**, s.179; Heiki Palva, **a.g.e.**, s.59-60; John S. Guest, **a.g.e.**, s. 195-96.

⁶¹⁴ Heiki Palva, **a.g.e.**, s. 60-61.

⁶¹⁵ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 666-667. Bu konuda Clayton'u Tosun Paşa'da bilgilendirmiştir. Bu durum Van'daki görevlilerin Nasturilerin Ruslarla ilişkisini bildiklerini göstermektedir. Bkz aynı eser.

⁶¹⁶ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 692-693.

faaliyetlerini dikkatle takip etmişlerdir⁶¹⁷. Çünkü Nasturiler İngilizlerle görüştikleri gibi Ruslarla da irtibatını devam ettirmiştir. Bu irtibat Nasturilerin Rusya'nın etkisine doğru kaydığı dönemlerde İngilizleri endişlendirmiştir. Nitekim 1883-84 yıllarında İngiltere'nin Van Konsolos Yardımcı H.C.A Eyres, üstlerini bu konuda selefleri gibi uyarmıştır⁶¹⁸.

İngiliz-Nasturi ilişkisi bu şekilde aralıklarla ve kesintilerle 1886 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra İngiliz-Nasturi ilişkisi gerek misyonerler aracılığıyla gerekse konsoloslar aracılığıyla I. Dünya Savaşı'na kadar kesintisiz olarak sürmüştür⁶¹⁹.

3.İngiliz Misyonerliğinin İngiliz Politikasına Etkisi

1880'li yılların gelmesiyle birlikte politikacılar dışında İngiliz Kilisesi de Nasturiler ile ilgilenerek onların yoğun olarak bulundukları bölgelere gezilere başlamıştır. Bu tarihten sonra İngiliz-Nasturi politikası misyoner kisvesi altında yürümüştür. İngiliz Kilisesi'ne mensup misyonerler tarafından gerçekleştirilen keşif gezileri neticesinde patrik bir kez daha onların bölgeye gelecekleri hakkında büyük bir ümide kapılarak ellerini çabuk tutmasını istemiştir⁶²⁰; çünkü Nasturi Patriği bölgeye misyonerlerinin gelmesinden bir süre sonra, bu kişilerin İngiliz yetkilileriyle irtibata geçerek kendilerine bu ülkenin himayesini kazandıracaklarını düşünmüştür⁶²¹. Bu bağlamda Mar Şamun, halkı arasında İngilizlerin misyon çalışmalarına başlaması konusunda oldukça istekliydi. Bunun dışında ayrıca bölgedeki İngiliz varlığının kendi otoritesini güçlendireceğini umut etmiştir. Patriğin bu düşüncesine karşılık onlar ise misyonerler vasıtasıyla bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmeyi amaçlamışlardır. Gerçekten de misyonerler bölgeye geldikten sonra Osmanlı ve Rusya'nın bölgedeki faaliyetleri hakkında casusluk faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Bu nedenle, geldiklerinden itibaren misyonerler devletlerinin bölgedeki konsoloslukları tarafından desteklenmişlerdir. Ancak taraflar arasında

⁶¹⁷ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. II**, s. 299.

⁶¹⁸ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. II**, s. 492-493.

⁶¹⁹ E.B.Soane, **a.g.e.**, s.181; Abraham Yohannan, **a.g.e.**, s. 20; Gabriele Yonan, **a.g.e.**, s.33. Nasturiler ile İngiliz kilisesi arasındaki ilişkiler I. Dünya savaşıdan sonrada sürmüştür. Bkz. Ek-3.7.

⁶²⁰ J.F. Coakley, **a.g.e.**, s. 80. Nasturi Patriği'nin İngiltere'ye göndermiş olduğu Mar Gauriel burada bizzat İngiliz Archbishop başkanı Tait'e Nasturi Patriği'nin mektubunu ileterek gönderilecek misyon konusunda çeşitli görüşmelerde bulunmuşlardır. Bkz. Aynı eser s. 84-85.

⁶²¹ J.F. Coakley, **a.g.e.**, s. 82-84.

misyonerlik vasıtasıyla oluşan yakınlaşma, Rusların hiç hoşuna gitmemiştir. Zira onlar bölgeyi ve Nasturileri kendi nüfuz bölgeleri içinde görmekteydiler⁶²².

İngiltere ile ilişkilerin yeniden kurulduğu yıl Van'a gönderilen Hindistan'daki İngiliz askerlerinin ve Bengal kuvvetlerinin subaylarından Bill, buradan Hakkâri'ye geçmiş ve Nasturi Patriği Mar Şamun'a İngiltere'den almış olduğu tavsiyeleri iletmiştir. Bunlar arasında, Kürtlerle ve Osmanlılarla çatışılmaması ve özellikle de Ruslarla hiçbir temas ve anlaşmalarda bulunulmaması gerektiği tavsiyesi vardı⁶²³. Görüldüğü üzere İngilizler, Nasturileri kendi kontrollerinde tutmaya gayret etmiş ve bunda başarılı olarak onlar üzerinde oldukça büyük etkiye sahip olmuşlardır. Bunun sonucu olarak 1890'lardan I. Dünya Savaşı'na kadar Nasturi Patriği'ne çeşitli konularda danışmanlıkta bulunan kişi bir İngiliz'di. İngiliz misyoner William Brown I.Dünya Savaşı'nda Nasturilerin başında bulunan Mar Şamun Benyamin ve selefi Rouel'e çeşitli konularda danışmanlık yapmıştır⁶²⁴. Brown özellikle Patrik ve yüksek din adamlarının nezdinde etkili olmuş⁶²⁵ ve ilerde Nasturilerin başına geçecek olan müstakbel Mar Şamun Benyamin'e ve onun ablası Surma Hanım'a eski Nasturi metinlerini okuyup İngilizceye çevirecek kadar İngilizce öğretmiştir⁶²⁶.

Brown'un, patriği etkilemedeki başarısı Mar Şamun'un İngilizlerden bölgelerinde okul açmalarını ve faaliyet göstermelerini istemesine neden olduğu gibi patriğin Osmanlı Devleti'nin kendisinden zararlı faaliyetleri nedeni ile Brown'u bölgeden uzaklaştırma talebini de geçiştirmesine neden olmuştur.⁶²⁷ Bu sayede

⁶²² Gabriele Yonan, **a.g.e.**, s. 64-65.

⁶²³ Halfin, **a.g.e.**, s. 103.

⁶²⁴ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 330-332. İngilizlerin misyonerlerinin Nasturiler arasındaki faaliyetleri için bakınız EK-3.4.

⁶²⁵ BOA, Y. PRK. UM. 30/10; BOA, Y.PRK. UM. 48/69. 1889 yılından beri Nasturilerle bir arada bulunan Misyoner Brown'un evi, patriğin evinin hemen bitişiğindeydi ama gerçekte patriğin evinin bir parçası idi. Ona bu ev Patriğin üvey kardeşi İşhai tarafından verilmiştir. Brown bu evde yaz kış kalarak Patrikle ve ileri gelenler ile ilişkide bulunmuştur. Onun ev hizmetleri Patrik'in hizmetçileri tarafından karşılanıyordu. Patriğin soytarısı ona her gün pınardan su getiriyordu. Aynı şekilde yemek işleri Patriğin de yemeğini hazırlayan Patriğin kız kardeşi Sulti Hanım tarafından yapılıyordu. Hizmetine de Tiyari din adamlarından Shammaza Aziz verilmişti. Brown, kaldığı bu süre zarfında her gün kiliseye gitmeyi ihmal etmemiştir. Bkz. Athelstan Riley, **Progress ...**, s. 18-19; George N. Curzon, **Persia ... c. I**, s. 544; O.H.Parry, "Mar Shimun", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIII**, s. 254-257.

⁶²⁶ Mayevyski, **a.g.e.**, s. 145-46; P. H. H. Massy, "Exploration in Asiatic Turkey, 1896 to 1903" **The Geographical Journal, Vol. 26, No. 3**. (Sep., 1905), pp. 277. Brown'nun bölgedeki bütün faaliyetleri Osmanlı devletinde takip edilmeye çalışılmıştır. Bakınız. Ek-2.1.

⁶²⁷ W.H.Browne, Artur R.Edington, Y.M.Neesan, "Sixth Annual Report, English Mission, Urmi", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. IX**, Published for the Assyrian Mission London 1892, s. 53-61; Letter to Mar Shimun from Two Priest And Five Chieftmen of the Plain of the Plain Of

Brown, Nasturiler arasında rahat bir şekilde faaliyet göstermiştir⁶²⁸. Bunun dışında Mar Şamun, Osmanlı Devlet’inden izin almaksızın İngiliz misyonere, Nasturiler arasında sürekli ikamet edebilmesi için bir ev inşa etmesine müsaade etmiştir⁶²⁹.

Brown gibi Nasturiler arasında yaşayan ve onların güvenini kazanmış olan diğer İngiliz misyonerler de onların Osmanlı Devleti aleyhindeki asılsız iddialarını ve bağımsızlık taleplerini içeren çeşitli mektupların yazılmasında ön ayak olmuşlardır⁶³⁰.

Görüldüğü gibi 19. yüzyılın sonuna doğru İngiltere’nin politik çıkarı ile misyonerlik örgütünün faaliyetleri birliktelik arz etmiştir. Archbishop’un Koçaniş’teki misyoneri Brown, Van’da bulunan İngiliz Konsolosu ile Mar Şamun’un görüşmelerini ayarlamış ve çeşitli konularda onu yönlendirmiştir⁶³¹. Bu dönemde İngilizler, Nasturilerle olan alakalarını artık misyonerlik seviyesinden politik düzeye çıkararak, onlar arasında 1893 yılında olduğu gibi zaman zaman politik keşif gezilerinde bulunmuşlardır⁶³².

Ayrıca misyonerler, Nasturiler ile konsoloslar dışındaki diğer İngiliz görevlilerinin de görüşmelerine daima aracılık etmişlerdir. Misal olarak misyoner Brown, Van İngiliz Konsolosu Major William, R.A, ile İngiliz görevlileri Captain G. S. Elliot, R.E., ile İngiliz parlamentosundan Lord Warkworth, Sir John Stirling’in Nasturi Patriği ile 1897 yılında çeşitli konularda görüşmeler yapmalarını ve bölge hakkında araştırmalarda bulunmalarını sağlamıştır. Bu görüşmelerden sonra İngilizler, Van Valisi Şemsettin Paşa ile görüşerek Nasturilere sorun çıkaran yöneticilerin değişmesi için baskı yapmış ve İngiliz misyonerlerinin bölgede rahat

Musul”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XIII**, Published for the Assyrian Mission London 1893, s. 62-64.

⁶²⁸ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. II**, s. 596–597.

⁶²⁹ W.H.Brown, “Kurdistan”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXVII**, Published for the Assyrian Mission London 1896, s. 151-52. Bunun üzerine Brown, Osmanlı Devleti’nden izinsiz ev inşasına başlamıştır. Ancak bölgedeki yetkililerin Brown’un izinsiz inşaatından haberdar olmasıyla yetkililer ondan inşaatı durdurmasını istemiştir. Bu istek karşısında Brown, yetkililere inşaat için elçilik vasıtasıyla devletten bir irade aldığını bu iradenin yerel makamda kaybolduğunu iddia etmiştir. Osmanlı memurları ve Brown arasında izin konusunda çıkan anlaşmazlık üzerine Brown, İngiltere Van Konsolosu W. H. William’a başvurmuştur. İngiliz Konsolosu’nun Van Valisi Sadettin Paşa nezdindeki girişimleri sonucunda Brown, Koçaniş’teki yarım kalan ev inşaatına tekrar başlamış ve evin inşaatını bitirmiştir. Bkz aynı eser.

⁶³⁰ BOA, Y.MTV. 63/77.

⁶³¹ D.J. “More Urmiana”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXI**, Published for the Assyrian Mission London 1897, s. 219-221; W.H.Browne, “Qudshanis”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXII**, Published for the Assyrian Mission London 1898, s. 236-240.

⁶³² BOA, DH.MKT. 284/27.

çalışmaları için uygun ortam hazırlamışlardır⁶³³. Bölgedeki bu görevliler tarafından yapılan bu geziler sürekli devam etmiştir. Bu nedenle 1898 yılında Captain Eliot, İngiliz misyonierler ile Nasturiler arasında Hakkâri dağlarında yeni görüşmelerde bulunmuştur⁶³⁴. Osmanlı Devleti de İngiliz misyonierlerin ve konsolosların Nasturileri devlet aleyhine kışkırttıklarını fark ettiğinden, mümkün olduğunca onların bölgedeki faaliyetlerini yakından takip etmeye ve denetim altında tutmaya çalışmıştır⁶³⁵. Bu amaçla bölgedeki yetkililerle yazışmalarda bulunmuştur⁶³⁶. Devletin bu tür girişimlerine karşın İngiliz misyonierleri Nasturiler arasındaki faaliyetlerini genişleterek 1894 yılında 184 kilisesine hâkim olmayı başarmışlardır.⁶³⁷

Son dönemlerde Mar Şamun Roul, İngilizlerin etkisiyle Ermeniler gibi dış devletlerin dikkatini çekecek bir Nasturi meselesi ortaya çıkarmak arzusundaydı. Bu arzusunu ifade eden birçok mektup hazırlayarak çeşitli merkezlere göndermiştir. Osmanlı Devleti aleyhine yazmış olduğu mektuplardan birkaç tanesi devletin eline geçmiştir.

Devlet patriğin bu tür faaliyetlerinin bir daha tekrarlamasını engellemek için, Hakkâri’de bulunan görevlileri bu konuda daha dikkatli davranmaları konusunda uyarılmış ve zararlı faaliyetleri olan İngiliz misyonierlerin bölgeden çıkartılmasını istemiştir⁶³⁸. Ancak misyonierler bölgeden çıkartılamamıştır.

1895 yılında İngilizler, Osmanlı Devleti’nin Ortadoğu’daki toprakları üzerinde ileride gerçekleştirecekleri plânlar için stratejik araştırmalarda bulunarak ileriki yıllarda bu bölgeleri kendi nüfuzlarına katma çabası içerisindeydiler⁶³⁹. 1897 yılında Rus etkisinin Nasturiler arasında tekrar artmasından dolayı telaşa kapılan İngilizler, daha önce İran’ın Urmiye şehrine göç etmiş olan Nasturilerin ve Matran’ın

⁶³³ W.H. Browne, “ The Mountain Station”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIII**, Published for the Assyrian Mission London 1898, s.243-247; D.Jenk, “D.V.”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIII**, Published for the Assyrian Mission London 1898, s. 247-249; J.F.Coakley, **a.g.e.**, s.203; Lale Yalçın-Heckmann, **a.g.e.**, s. 83.

⁶³⁴ “A Mountain Journey”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIII**, Published for the Assyrian Mission London 1898, s. 57-58.

⁶³⁵ BOA, Y.PRK. UM. 45/2.

⁶³⁶ BOA, Y.PRK.UM 27/64. Bu dönemde Musul Valisi Osman, Brown’un Nasturileri Protestanlık mezhebine kazandırmak için onları çeşitli mal ve emval ile teşvik etmeye çalışmakta onları İngiliz himayesine almak için çalıştığına dair bir telgraf name çekmiştir. Bkz. Aynı belge

⁶³⁷ “Eight Anniversary, June 2ND, 1894.”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XVI**, Published for the Assyrian Mission London 1894, s.47.

⁶³⁸ BOA, Y.PRK.UM. 32/20.

⁶³⁹ BOA, Y.PRK. ASK. 107/45; BOA, Y.PRK. UM. 30/10.

Rus etkisine girmesini engellemek için onların Osmanlı topraklarına göç etmelerine yardımcı olarak onlar üzerinde nüfuzlarını arttırmayı amaçlamışlardır⁶⁴⁰. Yine bu nedenle ağırlıklarını Hakkâri dağlarında bulunan Nasturiler üzerinde yoğunlaştırmayı kararlaştırmışlardır. Çünkü bu Rus dalgasının, Patrik ve ailesini de etkileyip Nasturileri kendi nüfuzlarından Rus nüfuzuna kaydıracağı korkusuna kapılmışlardır. Bu tedirginlikleri sırasında Nasturi Patriği ile oldukça iyi ilişkiler içinde bulunan Brown, patriğin bu güçlü dalgaya rağmen İngilizlere sadık kalacağını belirtmiştir⁶⁴¹.

Bu politikaları ışında İngiltere, 19. yüzyılın son günlerinde Rusya'nın Mezopotamya'daki faaliyetlerini yakından takip etmiştir. Onun hareketlerine göre İran'ın güneyindeki ve Mezopotamya'daki kuvvetlerine takviyede bulunmuştur. Bölgede yaşayan Nasturileri de Rus nüfuzuna bırakmamak için büyük bir gayret göstermiştir. Bunun için patriğin ikametgâhında daima bir İngiliz misyoneri bulundurup ona destek sunmuşlardır. İngilizler, Nasturiler üzerinde etkili bir izlenim bırakmak için oldukça yoğun bir şekilde çalışmışlardır. Bunu için de misyonerlik faaliyetleri vasıtasıyla yıllık 3.000 sterlin para harcamışlardır.⁶⁴².

4.Nasturileri Kazanmak İçin İngiliz Politikaları

İngiliz devlet görevlileri 19. yüzyıl politikaları uyarınca Nasturilerle ilgilenmişler, onların sorunlarını Osmanlı Devleti nezdinde savunmaya başlamışlardır. Bedirhan Bey olayından bir müddet sonra İngiltere'nin Musul Konsolosu, Nasturilerden iki defa üst üste vergi alındığını bu nedenle zor durumda kaldıklarına dair başvuruda bulunmuştur⁶⁴³. Ancak konuyu araştırmak için gönderilen memurlar, bunun asılsız bir söylem olduğunu rapor etmişlerdir. Bu rapor üzerine konu kapanmıştır⁶⁴⁴. 1867 yılında Erzurum'daki İngiltere Konsolosu, Nasturilere baskılarda bulunulduğu iddiasıyla Osmanlı Devleti nezdinde yeni girişimlerde bulunmuştur⁶⁴⁵. 1886 yılında bölgeye gelen İngiliz misyonerleri de Nasturileri kazanmak adına onlar arasında eğitim önceliğini ileri gelen Nasturi din

⁶⁴⁰ BOA, A.MKT.MHM. 672/19.

⁶⁴¹ J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 225.

⁶⁴² İ.R.Termen, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁴³ BOA, İ.MVL. 162/4716.

⁶⁴⁴ BOA,İ.MVL. 179/5364.

⁶⁴⁵ BOA, HR.TO. 510/60.

adamlarının çocuklarına ve piskopos namzetlerine vermişlerdir. Böylelikle bu kişiler Nasturiler üzerinde nüfuz kurmayı amaçlamışlardır⁶⁴⁶.

İngiliz misyonerlik kurumu Archbishop; Nasturileri kazanabilmek ve etkinliklerini arttırmak için İngiltere’de onlar için yardım kampanyası düzenleyerek kazak, gömlek, etek ve birçok eşya tedarikinde bulunmuşlardır⁶⁴⁷. 1893 yılında Tiyari ve Tehoma Aşiretleri, Bervari idarecisi Reşit Bey’in kendilerine baskı uyguladığını belirterek Osmanlı Devleti’ne şikâyetinde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti de bölgedeki durumu göz önüne alarak yapılacak araştırma sonucunda Reşit Bey’in ya görevden alınması ya da ona nasihat edilmesi için görevliler göndermiştir⁶⁴⁸. Bu tedbirlere rağmen İngiltere, Osmanlı Devleti’nin içişlerine müdahale ederek Reşit Bey’in Nasturilere zulmettiği gerekçesiyle görevinden alınması için Osmanlı Devleti’ne bir muhtıra vermiştir⁶⁴⁹.

İngilizler, Nasturileri kazanabilmek için patrik ve ailesine yönelik sıcak bir yaklaşım içerisindeydiler. 1895 yılında patriğin Tifo hastası olan kardeşini Urmiye’de tedavi etmek için kendi misyon binalarında misafir ederek gereken alakayı gösterdikleri gibi⁶⁵⁰ vefatından sonra da Nasturi Patriği’ne baş sağlığı dilemek için taziye ziyaretinde bulunmuşlardır⁶⁵¹. Ayrıca Hakari bölgelerinde zaman zaman ortaya çıkan kıtlıklarda misyonerler, Nasturiler para yardımında bulundukları gibi çevre vilayetlerden çeşitli tahıl ürünleri alıp arasında bunu onlar arasında dağıtmış ve sempati toplamışlardır⁶⁵². Aynı politika uyarınca 1895-96 yıllarında İran’a göç etmiş olan Nasturilere 200 sterlin civarında bir para yardımında bulunmuşlardır⁶⁵³. Bunun dışında, İngiliz misyonerlerden Brown, Nasturi Patriği’nin ev halkından biri olmayı başararak onunla birlikte patriğin uyumuş olduğu sebze diyetini uygulamış ve Nasturi dini ritüellerini yerine getirmiştir. Bu süre zarfında Nasturi ev halkından patriğin kardeşi Ishai’nin çocukları olan Surma ve gelecekteki

⁶⁴⁶ J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 109.

⁶⁴⁷ “Notes From The Sisters’ Diary”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXIX**, Published for the Assyrian Mission London 1897, s.194.

⁶⁴⁸ BOA, Y.MTV 95/91.

⁶⁴⁹ BOA, DH.MKT. 28/3.

⁶⁵⁰ F.F.I., “More Unpolished Pebbles From The Same Quarry”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVI.**, s. 302-305.

⁶⁵¹ “Condolence With The Catholicos”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXI**, Published for the Assyrian Mission London 1895, s. 126-128.

⁶⁵² A.R.Edington, “The Famine Fund “, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XII**, Published for the Assyrian Mission London 1893, s. 41-43

⁶⁵³ J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 215.

Nasturi Patriği Benyamin'e özel eğitim vererek onların durumları ile yakından ilgilenerek İngiliz politikasına hizmet etmiştir. İngiliz misyonerlerden bazıları - başta Brown olmak üzere – Nasturi Patriği'nin yeğeni olan Surma ile evlenerek bütün Nasturilerin desteğini kazanmayı ve böylece kurulacak bu yakınlık sayesinde Nasturilerin tamamını kendi kazanmayı planlamışlardır. Ancak onların bu planı Archbishop'un başkanı olan Benson'un karşı çıkması üzerine uygulanmamıştır⁶⁵⁴. 1897 yılından itibaren İngilizler Nasturi Patriği'ne maaş bağlayarak onu finanse ettikleri gibi⁶⁵⁵ halkının sorunlarını da Osmanlı Devleti nezdine taşıyarak onların avukatlığını yapmışlardır. 1894 yılında Nasturi Patriği'nin, Osmanlı Devleti nezdinde Nasturilerden sorumlu millet başı olarak kabul edilmesi ve rakibi olan Nemrut Bey karşısında desteklenmesini istemişlerdir. Yine Hakkâri kazasındaki Nemrut Bey'in etkisinde bulunan Nasturi temsilcilerinin yerlerine patriğin adamlarının atanmasını talep etmişlerdir⁶⁵⁶. 1896 yılında çalışmalara ek olarak aynı yıl Van'daki İngiliz Konsololuğu'nda görevli kâtip Tesiçe tarafından Nasturi Patriği Mar Şamun'a üzerinde İngiliz Kraliçesi'nin, Mar Şamun'un ve İngiliz Archbishop liderinin adı geçen bir altın saat hediye etmiştir⁶⁵⁷.

İngiliz misyonerler bu girişimin dışında 1898-1899 yılında Nasturi yerleşim bölgelerinde ortaya çıkan kıtlıktan etkilenen halka dağıtmak için İngiltere'de bulunan merkezleri ile haberleşerek çeşitli yardım fonları oluşturmuşlardır. Yine Archbishop'un Amerika'daki üyelerinden gelen 100 doların tamamını özellikle Nasturi halkının ileri gelenleri olan beş din ve toplum önderine dağıtmışlardır. Bunlar Patrik Mar Şamun, Matran Khnanisu, Mar Yukhanan, Mar Dinka, Mar Sliwa adlı kişilerdir⁶⁵⁸. Yine İngilizler Nasturi Patriği'nin yakın hizmetini görececek olan özel görevlileri yetiştirmişler ve bu görevliler Nasturi Patriği'nin yakınında bulunarak ona

⁶⁵⁴ J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 196-199.

⁶⁵⁵ BOA, Y.PRK.DH. 9/26. Nasturi Patriği'nin devlet dışında İngilizlerden de para almaya başladığının ortaya çıkması üzerine 1907 yılından itibaren Nasturi Patriği'nin Osmanlı Devleti'nden almış olduğu maaş düşürülerek 1500 kuruşa indirilmiştir. Bu yıllarda Nasturi Patriği, halkından adam başına 50 para yardım toplamaktaydı. Bkz. BOA, DH. EUM.4şb. 23/113.

⁶⁵⁶ BOA, A.MKT. MHM. 533/19.

⁶⁵⁷ Bayram Kodaman, **Sultan II. Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası**, s. 99; Bayram Kodaman, **II. Abdülhamid Devrinde Hakkâri Sancağında Nasturiler ve İngiliz-Rus Emperyalizmi**, s.1102-106; Süleyman Hayrullah Örs, **a.g.e.**, s. 36.

⁶⁵⁸ Y. M. Neesan, "A Letter From Mr. Neesan", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVI**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 292-29

Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde yardımcı olmaya çalışmışlardır⁶⁵⁹. Çünkü İngiltere 19. yüzyılın sonuna doğru Hindistan'a giden yolları kontrol altına almak için her yolu denemekteydi. İngiltere bölgeyi sürekli olarak kontrol altına alabilmek ve gelişmeleri takip edebilmek için 19. yüzyılın sonlarına doğru Musul gibi bölgenin önemli kentlerinde konsolosluklar ve konsolosluk yardımcılıkları açarak buralarda daha etkin roller üstlenmeye başlamıştır.⁶⁶⁰ Bunun dışında İngilizler kendileri için stratejik konumdaki bölgelerde araştırmalarda bulunup gerekli gördükleri yerlerin haritalarını ve planlarını çıkartmaya başlamışlardır. Bu yerlerden bir tanesi de Nasturilerin yaşadığı coğrafyaydı⁶⁶¹.

Bu gelişmeler ışığında İngilizler, 1900 yılının sonuna doğru Nasturilerle ilgilenmeye devam etmişler ve açık bir şekilde Kürtler ile Nasturiler arasında taraf tutarak Nasturilerin savunuculuğunu üstlenmişlerdir. Artık Nasturilerin koyunlarının çalınmasında dahi Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır⁶⁶².

1899 yılında Mar Bishu, Pagi ve Iyal Köylerinden İran'a göç etmiş olan Nasturilerin topraklarına geri dönmelerini sağlamak için Brown'un önderliğinde Van İngiliz Konsolosu Maunsell harekete geçerek İstanbul'daki İngiliz elçiliğini devreye sokmuştur. Ayrıca bölgede kıtlık ve göçten kaynaklanan maddî sıkıntıyı ortadan kaldırmak için Archbishop'tan 300 ile 400 sterlin civarında para talebinde bulunmuşlardır. İngiltere'den gelen bu para bölgedeki halkı heyecanlandırmış⁶⁶³ ve Brown tarafından serbestçe Nasturilere dağıtılmıştır⁶⁶⁴.

İngilizler, 1890'ların sonlarında bölgedeki konsoloslarının Nasturi Patriği ile ilişki kurmasından sonra Kürtlerle olan mücadelelerinde onlar lehine çalışmalarda bulunarak Nasturilerin sempatisini ve güvenini kazanmaya çalışmışlardır⁶⁶⁵. Buna ek

⁶⁵⁹ O.H.P., "Scholastics. 1898-1899", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVI**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 295.

⁶⁶⁰ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 59, 94.

⁶⁶¹ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 226-227; İsmail Mangaltepe-Özlem Kılınççeker, "XIX. Yüzyıl Seyahâtnâmelerinde Hakkâri", **III. Van Gölü Havzası Sempozyumu 6-7-8-Haziran 2007** Hakkari, s. 17.

⁶⁶² BOA, A.MKT. MHM. 668/14.

⁶⁶³ O.P.H., "The Turkish Exiles", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVII**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 310-311.

⁶⁶⁴ F. Cantuar, "Nestorian Distress Fund", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVIII**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 323.

⁶⁶⁵ W.H.Browne, "Report Of Station", 1900-1901", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLVI**, s. 460-464. 1895 yılında Urmiye Nasturi ileri gelenlerinden Mar Gauriel'in ve yakınlarının İran sınırlarında öldürülmesi ile olayında Hakkâri bölgesindeki Şeyh Sadık ve adamları İngiliz misyonierleri tarafından sorumlu tutulmuştur. Misyonierler vasıtasıyla bu durum konsolosluklara

olarak İngiliz misyonerleri bölgenin ileri gelenlerine hediyeler vermiş ve para bağışlarında bulunmuşlardır. Çünkü Nasturilerin dışarıdan gelen yabancılardan para ve hediye almaya düşkün olduklarını fark ederek bu onların zaaflarını oldukça iyi kullanmışlardır⁶⁶⁶. Bu şekilde İngilizler, Nasturilere kendilerini benimsetmiş ve misyonerlik faaliyetlerinde muhtemel sıkıntıların önünü alarak, onlar arasında hoş karşılanmış ve kendileri için yararlı dostluklar kurmuşlardır⁶⁶⁷. Ayrıca İngiliz misyonerler Nasturileri kazanmak için İngiltere’den getirmiş oldukları bazı temel ilaçları kullanarak, Nasturileri gerçek bir doktor edasıyla sağlıklarını hiçe sayarak tıbbî müdahalelerde bulunmuşlardır. Nasturiler de kendilerine gelen bu doktor misyonerlerin gerçek doktor olduklarını sanarak bu durumdan oldukça memnun kalmışlardır⁶⁶⁸. İngilizlerin, Nasturi Patriği nezdindeki etkisi ve patrik ailesine yakınlıkları patrik ailesine mensup diğer rakip üyelerin tepkisine neden olmuştur. Bu tepki, İngiliz misyonerlerin Hakkâri dağlarındaki misyon seyahatlerinde muhalif Nasturiler tarafından soyulmaları ve korkutulmalarına neden olmuştur⁶⁶⁹. 1900 yılında bu tür sıkıntılara rağmen İngilizler Nasturi Patriği’nin ve halkının sempatisini kazanmayı başarmışlardır⁶⁷⁰.

5.Nasturiler’de İngiliz Hayranlığı ve Sonuçları

Nasturiler, İngilizleri kendilerini himaye edecek ve kendilerine eğitim verecek kişiler olarak gördükleri için onlara büyük bir saygı göstermişlerdir ⁶⁷¹. 20

aksettirilmiş ve onlarda İstanbul’da bulunan büyükelçiliklerine bildirerek olayın araştırılması için İngiltere hükûmeti adına Osmanlı Devletine baskıda bulunmuşlardır. Bu baskı neticesinde kurulan tahkikat komisyonunda memurlar Şeyh Sadık’ın olayla ilgisi olduğuna dair bir kanıt bulamamışlardır. Bkz J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 213-214.

⁶⁶⁶ W.H.Browne, “Letter Fom Mr. Browne”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVIII**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 329-30.

⁶⁶⁷ O.H.P., “The Mountain Station ”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIX**, .s. 343.

⁶⁶⁸ F.F.I., “A Day İn Spring “, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVIII**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 334-336. 20. yüzyılın başlarına doğru İngilizler Nasturiler arasında tıbbî misyonerlik faaliyetlerinde daha da etkin olabilmek için bölgeye gerçek doktorlar göndermek amacıyla birkaç kişiyi eğitmeye başlamışlardır.Bkz. O.P.H., “All About Urmi”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLIII**, Published for the Assyrian Mission London 1901, s. 409-412.

⁶⁶⁹ F.N.H., “From Mr. Heazell’s Diary”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIX**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 343-346.

⁶⁷⁰ W.H.B., “Letter From Mr. Brown”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XL**, s. 361.

⁶⁷¹ J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 128-129. Nasturiler İngiliz misyonerlerine her türlü misafirperverliği gösterdikleri gibi misyonerlerin bölgeden çıkartılmaları isteğine Patrik tarafından karşı konulmuştur. Yine İngiliz misyonerlerinin ikametgâhı için Nasturi Patriği’nin kardeşinin arazisi tahsisi edildiği gibi bina inşaatına gerekli malzeme sağlanmıştır. İngiliz misyoneri Brown’un günlük ihtiyaçları ve

yüzyıla kadar olan dönemde Nasturilerin kendi aralarında düzenledikleri toplantılarda dışarıdan gelmiş İngilizler, onlar için ilginç ve etkili bir kaynak olarak görülmüştür. Bu nedenle Nasturi ileri gelenlerinin toplantılarında İngilizlerin bulunması arzu edilmiş ve merak ettikleri konular onlara sorulmuştur⁶⁷². Ayrıca her İngiliz onlar için doğuştan doktordur. Her zaman yanında diğer ilaçlar gibi bölgede yoğun olarak görülen sıtmaya karşı “kinin” taşıyorlardı. Bu nedenle halk onların etrafında toplanıyor ve onlardan yardım istiyordu.⁶⁷³ Bu özellikleriyle İngilizler, Nasturiler arasında oldukça popülerdi. Bu bağlamda 20.yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna kadar, İngilizler için Nasturiler, İngilizler için “*Bütün dünyada en büyük ulus*” ifadesini kullanıyor,⁶⁷⁴ İngilizler ve İngiltere’ye ait konulara oldukça ilgi duyuyorlardı. Sürekli Kraliçe Victoria, Lord Salisbury, Archbishop Kilisesi ve İngiltere’nin politikaları hakkında misyonerlere sorular sorarak bu ülke hakkında bilgi almaya çalışıyorlardı⁶⁷⁵. Onlar da Nasturileri etkilemek adına İngiltere’nin dünya üzerindeki faaliyetleri hakkında Nasturileri bilgilendirmekteydiler⁶⁷⁶. Nasturiler arasında İngiliz ve İngiltere hayranlığı o kadar yükselmiştir ki patrik danışmanı Brown’nun yanına gelip ona;

“...Bize Güney Afrika’ya nasıl gidilir söyleyebilir misiniz?

-Güney Afrika’ya mı? Allah aşkına ne diye oraya gitmek istiyorsunuz?

Şey Rabbi, Siz İngilizlere çok şey borçluyuz. Duyduğumuza göre siz İngilizler kayaların arkalarında dövüşmeyi bilmiyormuşsunuz. Başka bir şey bilmesek de bile biz, Hakkâri’de kayaların arkalarında dövüşmeyi çok iyi biliyoruz. Gidip size yardım

korunması için de Şammaşa Aziz adlı bir Tiayrili görevlendirilmiştir. Brown’un yemekleri de Nasturi Patriği’nin kız kardeşi Sulti Hanım tarafından hazırlanmaktaydı. Bkz. Aynı eser.

⁶⁷² W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 338.

⁶⁷³ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 217. Nasturiler gibi batıdaki kardeşleri de İngilizlerin nüfuz alanında bulunuyorlardı. Batı Süryanilerinin dini liderleri de aynı şekilde Hindistan’daki kardeşleriyle olan ilişkilerini düzenlemek ve de Dayru’z Zafaran’a bir matbaa kazandırmak için İngiltere’ye yolculuk yapmışlardır. 1874 yılındaki bu yolculukları sırasında İngiliz parlamentosundaki görevliler dışında İngiliz kraliçesi Victoria ile görüşmelerde bulunarak onun tarafından oldukça iyi bir şekilde kabul edilerek gerekli kolaylıklar sağlanmıştır. Bu dönemde İngiliz misyonerlik kuruluşlarından olan Canterbury grubu özellikle Süryaniler arasında gelecekte yapacakları misyon çalışmaları için onları önemsemiş ve gerekli alakayı göstermişlerdir. Bkz. Ahmet Taşgın, “Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinde Yenileşme Çabaları: Deyru’l-Zafaran Manastırında Patriklik Matbaası”, s. 12-22.

⁶⁷⁴ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 354.55.

⁶⁷⁵ F.F.I., “Unpolished Pebbles From A Private Quarry”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXV**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 288-89.

⁶⁷⁶ W.H.B., “Letter From Mr. Brown”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XL**, s. 361-362.

etmeyi düşündük...”⁶⁷⁷. Bu sözlerin sahibi ve de patriğin hizmetçilerinden Petros, bu amaçla mensup olduğu Baz Aşireti’nden silahlı ve kılıklı 1000 adam toplayabileceğini ifade etmiştir. Brown’da Nasturilerin bu tavrı konusunda İngiliz Konsolosu’nu bilgilendirmiştir⁶⁷⁸. Nasturiler, İngilizlere o kadar güvenmiş* ve inanmıştı ki 20. yüzyılda İngiltere’yle birlikte I. Dünya Savaşı’nda işbirliği yapmaktan çekinmemiştir.

6. I.Dünya Savaşı Öncesinde Nasturi-İngiliz İlişkisi

İngilizler hedeflerine ulaşabilmek için Nasturilerle ilgilenmişler onların yakın çevrelerinde bulunarak faaliyetlerini izlemişler onlar için de çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu amaçlarla Yüzbaşı Greasy, Yüzbaşı Reed, Teğmen Mac Dowell gibi ajanlar yıllarca Nasturiler arasında faaliyette bulunmuşlardır. Bu kişilerden Yüzbaşı Reed, Koçaniş’teki patriğe komşuluk yapmıştır. Onun görevi patriğin faaliyetlerini İngiltere adına izlemektir. I.Dünya Savaşı’na doğru gelişen süreçte İngilizler, Mezopotamya’daki çıkarlarını korumak ve Nasturileri bu uğurda kullanmak için harekete geçtiler. Patrikle yapmış oldukları toplantılarda patriği Kürtlerle-Türklerin kendilerine ve Ermenilere karşı onları kökten kazımak için birleştikleri konusunda inandırdılar. Eğer Ermenilerle birlik olup Osmanlı Devleti’ne karşı İngiltere’nin yanında yer alırlarsa onları İngiliz himayesine vaat etmişlerdir⁶⁷⁹. Bunu “.... Nasturiler, Araplar için çalışmazlardı. Ama gelecekte haklarının verileceğini umarak İngiliz Hükûmeti için gönüllü görev yaparlardı. Biz de onları

⁶⁷⁷ W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 333-34.

⁶⁷⁸ W.H.B., “Letter From Mr. Brown”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XL**, s. 361-64.

* Nasturiler, İngilizlere o kadar güveniyor ve inanıyorlardı ki Nasturi bir papaz ve Kürt arasında Trablusgarp ve Balkan Savaşları konuları konuşulurken Nasturi Papaz eğer kendilerine karşı Kürtler tarafından yapılacak herhangi bir olumsuz hareket olursa “..Sizin ellerinizdeyiz, ama bizi katlettiğinizde Kral George ne yapacak ?..” diyerek kendilerinin koruyucularının İngiltere ve İngiltere Kralı olduğunu belirtmiştir.(Bkz. W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, **a.g.e.**, s. 390-91) Oysa bu, I.Dünya Savaşı’nın sonunda İngilizlere karşı duyulan sıcak duyguların yerini, ihanete uğramışlığın vermiş olduğu düş kırıklığından kaynaklanan bir kızgınlık alacaktır. 20. yüzyılın ilk yıllarında İngilizlerin misyonerlik faaliyetlerinde Nasturilerin kendi geleneklerine bağlı olmalarından dolayı pek fazla bir başarı elde edememişlerdir. Çok az sayıda Nasturi Protestanlaştırmışlardır.(Bkz. BOA, DH. EUM.4şb. 23/113) Buna rağmen İngilizler, Ortadoğu’daki çıkarlarını korumak ve kollamak gayesi ile doğunun bu Hristiyan topluluğunun himayesini üstlenmişlerdir. Özellikle çıkarları için kendilerine misyoner grupları ve bu misyonerlerin Protestanlaştırdıkları azınlıkları alet etmişlerdir.(Salâhi R. Sonyel, “ Büyük Devlet Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü” s.651-652) Çıkarları uğruna Nasturileri istedikleri bölgelerde konuşlandırmayı da ihmal etmemişlerdir.(Bkz. BOA, DH.KMS. 50-2/25)

⁶⁷⁹ Mnassi S. Amira, **Hequq Paymal Seda Asuriha b dast Dewlat Britanya, Tahrân-İran, Ocak 1983. Türkçesi, İngiliz Hükûmeti Tarafından Çiğnenen Asur Ulusal Hakları**, Ter. Jan Bet-Sawoce, Nsibin Yayınları, Tanıklar Dizisi:1, I.Baskı, Södertälje, Eylül 1991,s.9-11.

rahatça Türkler'e, Araplar'a karşı vb. kullandık...." Sözleriyle de ifade etmekten kaçınmamışlardır⁶⁸⁰.

Nasturilere, İngilizlerin yanında savaşmaları için verilen vaatlerin başında savaşta ve barışta para dâhil her türlü politik yardım ile yaşadığı bölgenin kendilerine verileceği sözler geliyordu. Bunun karşılığında onlardan Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmaları istenmiştir⁶⁸¹. Patrik, İngilizlerle olan bu görüşmesinden sonra Nasturi aşiret liderleri ve Van'daki Ermeni temsilcilerle Osmanlı Devleti ile ileride olacak savaşta birbirlerine yardım konusunda anlaştılar. Bu başarılarından sonra İngiliz ajanları bu sefer Osmanlı devlet görevlilerine Nasturilerin Ermenilerle devlet aleyhine anlaştıklarını bildirmişlerdir. Osmanlı Devleti, İngilizlerin bölgede daha önceki yanlış formasyonlarından dolayı onlara inanmamıştır. Nasturilerin Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçeceklerinin doğru olmadığını İngilizlere kanıtlamak için onlardan silahlarını devlete teslim etmelerini istemişlerdir. Nasturiler ise bu isteği red ederek devlet ile ilişkilerinde I. Dünya Savaşı öncesi güvensizlik ve kuşku tohumlarının atılmasına sebep oldular⁶⁸². Savaşta itilafların yanında yer alan Nasturilerin asker ve sivil görevlilerinin aylıklarının ödenmesini İngiltere, İran topraklarındaki Türk ordusunu bulunduğu yerden çıkarılması için bizzat üstlenmiştir⁶⁸³. Daha sonra ise I. Dünya Savaşı'nın sonunda kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile aralarında sorun olan Musul ve doğu sınırının belirlenmesinde bu sefer Nasturileri kendi lehlerinde Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir⁶⁸⁴. Amaçlarına ulaştıklarından sonrada onları yüz üstü bırakmışlardır.

⁶⁸⁰ **Süryanilerin Acı Sonu**, Çev. Şükran Yurdagül, Nsibin Yayınevi, 2. Basım, Sweden, 1988, s. 13.

⁶⁸¹ Georgina Ashworth, "a.g.m.", s.28; **Süryanilerin Acı Sonu**, s.22-24; Eliya Vartanov, **a.g.e.**, s.66-67.

⁶⁸² Mnassi S. Amira, **a.g.e.**, s.11.

⁶⁸³ **Süryanilerin Acı Sonu**, s. 22-24.

⁶⁸⁴ Bilâl N. Şimşir, **Lozan Telgrafları II. (Şubat-Ağustos 1923)**, TTKB, Ankara 1994, s. 224,233; Hikmet Özdemir-Kemal Çicek-Önder Turan-Ramazan Çalık-Yusuf Halaçoğlu, **Ermeniler, "Sürgün ve Göç"**, 2. Baskı, TTKB, 2004, s. 89.

B. FRANSIZ-NASTURİ İLİŞKİLERİ

Fransızlar, Osmanlı Devleti'nin doğu sınırındaki Hristiyanları himaye etme konusunda diğer milletlerden daha önce davranmışlar ve 16.yüzyıldaki Osmanlılarla olan ilişkilerinden faydalanarak 1535 yılında bu konuda bir anlaşma imzalamayı başarmışlardır⁶⁸⁵. Bu güçlü ilişkilerin başlangıcından itibaren Fransız desteğindeki Katolik misyonerler doğudaki Nasturiler ile ilgilenmeye başlamıştır. Katolik misyonerler, onların patrik çekişmelerinden de faydalanarak 1553 yılında bir kısmını Katolik yapmışlar, onlara Papalık tarafından Keldani adının verilmesini sağlamışlardır⁶⁸⁶. Bu durum Osmanlı Devleti tarafından Fransa'ya verilen kapitilasyonların sadece ticari ve siyasi boyutunun olmadığını aynı zamanda dini boyutunun da olduğunu göstermektedir.

1632 yılından itibaren Fransa destekli Capuçin Katolikleri, Mardin, Musul ve Amediye'de misyon istasyonları kurdular. Misyon faaliyetlerinde tıbbi çalışmalar önlerine çıkan engellerin kaldırılmasını ve uygun bir ortamda çalışmalarını sağlamıştır. Capucinlerin Nasturi misyonu 1750 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra Fransa desteğiyle bölgedeki faaliyetleri İtalyan Dominikleri devralarak bu görevi 1856 yılına kadar sürdürmüşlerdir⁶⁸⁷. Fransa 1673 yılında IV. Mehmet ile de daha önce imzalamış olduğu anlaşmayı yenilemiştir. 19. yüzyıla girerken Katoliklerin koruyucusu olduğunu, tekrar 1796 yılında Osmanlı Devleti ile yapılan anlaşma tazelemiştir⁶⁸⁸. Fransızlar doğuya yayılmaya çalışan Katolik Kilisesi'ne yardımcı olarak⁶⁸⁹ onların kısa sürede Musul ve çevresinde kendilerine çok büyük bir taraftar kitlesi oluşturmasını sağlamışlardır.

Katolikler, 1830'lu yıllarda Nasturi Kilisesi'ni tamamen kendi misyonlarına kazandırmak için Hakkârî'deki Mar Şamun'a 4.000 tümen İran parası teklif

⁶⁸⁵ Mehdi Fraşerli, **Osmanlı Devleti'nde Kapitilasyonların Uygulanışı**, Yay. Haz. Fahrettin Tızlak, Fakülte Kitabevi, Isparta 2008, s. 78-79.

⁶⁸⁶ Ashur Giwargis, **The Assyrian Liberation Movement and the French Intervention (1919 – 1922)** <<http://www.Nineveh.com/The%20Assyrian%20Liberation%20Movement.html>> (28.02.2007); Frederick Aprim Chaldeans or Catholic Syrian ! <http://Nineveh.com/Chaldeans%20or%20Catholic%20Syrian.html>. (28.02.2007); Hirmis Aboona, How and when Catholicism was imposed on National Churches of Mesopotamia? <<http://Nineveh.com/How%20and%20when%20Catholicism%20was%20imposed%20on%20National%20Churches%20of%20Mesopotamia.html>> (28.02.2007), s. 1-2.

⁶⁸⁷ Gabriele Yonan, **a.g.e.**, s.31. Fransa Kapitülasyonların imzalanmasından Osmanlı Devleti'ndeki bütün Katolik misyonlarının hamisi olmuş ve kordine etmiştir. Bkz. Mehdi Fraşerli, **a.g.e.**, s. 78-79.

⁶⁸⁸ Charles White, **a.g.e.**, s. 139.

⁶⁸⁹ Jean-Baptiste Tavernier, **Tavernier Seyhatnamesi**, Çev. Teoman Tunçdoğan, İnkılâp Kitap Yayınevi, I. Baskı İstanbul, Haziran 2006, s. 172.

etmişlerdir. Ancak o bu teklifi kabul etmemiş⁶⁹⁰ olmasına rağmen Katoliklerin, Nasturileri ve din adamlarını para karşılığında kendi mezheplerine kazanma çabaları 19. yüzyıl boyunca belirli aralıklarla devam etmiştir⁶⁹¹.

Fransız misyonerleri 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Amerikalıların bölgeye gelişlerinden itibaren onların çalışmalarından rahatsızlık duymaya başladılar. Fransız elçisinin de desteği ile Katolik misyonerler, Amerikalı misyonerlere güçlükler çıkartıyorlar ve zaman zaman da onları saf dışı edebilmek adına İranlı yetkililere şikâyet ediyorlardı. Çünkü onlar, Amerikalıları kendilerinin Nasturi Kilisesi'ni ele geçirmelerine engel olacaklarını biliyorlardı⁶⁹². Bu nedenle onları engellemeye çalışmalarına rağmen Kuzeybatı İran ve Hakkâri dağlarında çok büyük bir başarı kazanamadılar. Sadece İran'daki Nasturilerin bir kısmı baskı altında kaldıkları dönemlerde geçici olarak sıkıntılardan korunmak için Katolik olmuş gibi görünmüşlerdir. Çünkü bu dönemde Fransa tarafından yoğun bir şekilde Katoliklerin korunacakları propagandası yapılmaktaydı⁶⁹³.

Katolikler, İran'ın Urmiye bölgesindeki Nasturileri kazanmak adına onların din adamlarına maaşlar bağladıkları gibi, halk arasında Katolikliği seçenlere de belirli bir miktarda para yardımında bulunuyorlardı. Bazen de direkt para vermenin dışında onlara cizye vergislerini ödemeyip misyon faaliyetlerine adam kazanmaktaydılar. Hakkâri bölgesinde ise para karşılığında Katolik misyonunu yaymaya çalıştıkları gibi Bedirhan Bey olayının ardından Kürtler tarafından esir edilen kadın ve çocukların özgürlüğünü sağlamak için onların bu zor durumundan

⁶⁹⁰ Eli Smith, **a.g.e. c. II.**, s. 240-241; Smith And H.G.O. Dwight, **a.g.e.**, s. 355, 392.

⁶⁹¹ Oswald H. Parry, **a.g.e.**, s. 271.

⁶⁹² Julius Richter, **a.g.e.**, s. 297. 1844 yılında Katolikler İran'ın Urmiye bölgesinde Fransız elçiliğinin de araya girmesi ve sonunda Katolikler İran yetkililerine başvurarak kendileri gibi bölgede misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Amerikalıların da sınır dışı edilmesini istemişlerdir. Katoliklerin Fransız elçiliği vasıtasıyla İran hükümetine yapmış oldukları istek kabul edilmiştir. İran hükümeti Amerikan misyonerlerini ve faaliyetlerin araştırmak ve yerinde incelemelerde bulunmak için bölgeye iki müfettiş göndermiştir. Bölgede incelemelerde bulunan İranlı müfettişler bölgeye gelmeden önce Katolikler tarafından etki altına alınmış ve bu etki altında raporlarını hazırlayarak başkente dönmüşlerdir. Katoliklerin bu faaliyetleri üzerine Amerikan misyonerlik faaliyetlerinin başında bulunan Justin Perkin yanına diğer bir Amerikalı misyoner olan Mr. Stocking'i alarak İran'ın başkenti Tahran'a gitmişlerdir. Tahran'da Amerikalı ve Fransız misyonerleri arasında İranlı yetkilileri inandırma çabalarında Amerikalılar Rus elçiliğinin bütün sorumluluğu almasıyla birlikte Katoliklerin bu girişimini boşa çıkartmışlardır. Bu olay sonunda Amerikan misyonerleri konumlarını korurken Fransız korumasındaki Katolik Kilisesi bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Geniş bilgi için Bkz. Rufus Anderson, **History ... c. I**, s. 318-321; **Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Sixth Annual Meeting, held in Brooklyn, New York, Sept. 9-12, 1845.**, Printed For The Board, By T.R. Marvin. Boston 1845, s. 115-122.

⁶⁹³ Gabriele Yonan, **a.g.e.**, s.32.

faydalanarak Katolik olmaları şartını koşmuşlardır. Bu dönemde her zaman olduğu gibi Fransız Konsolosu ve misyonerler birlikte çalışarak Nasturilere Katolikliği kabul edenlere çeşitli miktarda paralar ve çeşitli maddi kazanımlar sunmaktaydılar. Bir seferinde bizzat Musul'da bulunan Keldani Patriği Mar* Ziya'yı kullanarak Nasturi Patriği'ne kendilerine katılması koşuluyla 800 sterlin civarında bir para teklifinde bulunmuşlardır. Ancak patrik içinde bulunduğu sıkıntılara rağmen bu teklifi geri çevirmiştir⁶⁹⁴.

1850'lere doğru Fransa'nın etkisinde gelişen Katolik misyonerleri Musul ve çevredeki Nasturiler arasında oldukça büyük bir etkiye sahip olarak faaliyetleriyle Nasturi Patriği'ni zorlamıştır. Zira Fransızlar üye kazanabilmek için rüşvet dâhil her türlü aracı kullanıyorlardı. Bu tarihlerde Katoliklerin Nasturiler arasında mezhep değişikliği sağlamak için 40.000 Fransız Piastre'sinin hazırlandığını ABCFM misyonerleri kaydetmektedirler. Bu sayede onlar ve Fransızlar Nasturi bölgelerinde okullara, kiliselere, rahibe manastırlarına ve diğer varlıklarına sahip olmuşlardır⁶⁹⁵. 1845 yılına gelindiğinde Fransa desteğindeki Katolikler, Osmanlı Devleti'nden tanınmalarını sağlayan bir belge almayı başarmışlardır. Bu dönemde onların etkisinde Keldani Patriği Mar Ziya ile 6 piskoposları bulunmakta bunlar Katoliklerin her yıl gönderdikleri paralar ile beslenmekteydiler. Bu yıllarda Mar Ziya yıllık 20.000 Piastre veya 200 sterlin para alırken diğer piskoposlar da konumlarına göre yıllık 2.000 ile 8.000 piastre arasında bir para almaktaydılar⁶⁹⁶.

1849'da misyonerlerin Nasturiler arasındaki mezhepsel çalışmaları dışında Fransa'nın Musul Konsolosu da bölgedeki Hristiyanlarla ilişkiye geçmiş, onları hizmetine alarak etkinlik kazanmaya çalışmıştır. Bu amaçla kendilerine konsolosluk hizmetinde olduklarına dair kâğıtlar verilmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti bu durum karşısında ileride Fransa ile siyasal sorun yaşanması ve içişlerine karışılma ihtimaline karşı bu tür faaliyetlerin önüne geçmeye çalışmış ve konsolos tarafından verilen kâğıtları toplatmıştır⁶⁹⁷. Devletin bölgedeki misyonerlerin faaliyetlerini

*Mar Kelimesi efendimiz anlamına gelmektedir. Bkz. tez sayfa 15.

⁶⁹⁴ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 279; Justin Perkins, **Missionary Life in Persia Being Glimses of the A Century Of Labors among the Nestorians**, s.66-69; Süleyman Hayrullah Örs, **a.g.e.**, s.47-48.

⁶⁹⁵ Rew. W. S. Tyler, **a.g.e.**, s. 166-67; Hollis Read, **a.g.e.**, s. 357; Justin Perkins, **Missionary Life ...**, s. 66.

⁶⁹⁶ George Percy Badger, **a.g.e. c. I**, s. 171; J. B. Marsden, **a.g.e.**, s. 108.

⁶⁹⁷ BOA, A.MKT. 187/76

durdurma girişimine rağmen 1880'lere kadar Katoliker, Nasturiler arasındaki faaliyetlerini Fransız koruması ve desteği altında sürdürmüşlerdir⁶⁹⁸. Öyleki 1885 yılında Musul'da kadim Süryanilerle Keldaniler arasındaki kilise binasının kimlere ait olduğu konusunda ortaya çıkan ihtilafta Keldanileri savunarak onların lehine Osmanlı Devleti nezdinde girişimde bulunmuşlardır⁶⁹⁹.

Bunun dışında, sürekli olarak Fransız ajan ve misyonerleri bölgede faaliyet göstererek Nasturileri her çeşit rüşvetle baskı altına almaya çalışmaktaydılar⁷⁰⁰. Bu çalışmalar 1892 yılında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu yılda İngiltere ve Amerika'ya Osmanlı'nın güneydoğusundaki dağlık alanlarından Fransızların etkisindeki Katolik Kilisesi'nin büyük bir başarı kazandığı haberleri gelmiştir. Buna göre Katolikler bütün dağlık alandaki Nasturileri ve patriği kendi mezheplerine geçmesi konusunda ikna etmişlerdi⁷⁰¹. ABCFM misyonerlerinden Coan'ın bizzat kendisi bu haber üzerine Mar Şamun ile görüşmüştür. İlk başta bu olayı kabul etmeyen patrik daha sonra Coan tarafından çıkarılan belgeler üzerine Katolik olduğunu itiraf etmiştir. Buna gerekçe olarak ise; kendisiyle iktidar mücadelesi içerisinde olan kuzenin, Katolikliği kabul ederek kendisine karşı güç kazanmasını göstermiştir. Yine bu mezhep değişikliği için kendisinin, piskopos ve papazlarının Katoliklerden mezheplerini dağlarda yaymak için hediyeler ve çeşitli armağanlar aldıklarını söylemiş ve hatta kendisine takdim edilen hediyelerden biri olan altın saati Coan'a göstermiştir. Nasturi Patriğini ikna edebilmek için Amerikalı misyoner, Fransızların ve Katoliklerin Nasturilerin geleneksel düşmanları olduğunu, amaçlarının Nasturiliği parçalamak ve ortadan kaldırmak olduğunu söylemiştir. Yine kendilerinin ise Nasturiliğe ve kendisine büyük saygı duyan gerçek dostları olduğunu ifade etmiştir. Fransızlar ve Katolikliğin kazanmış olduğu bu zafer Amerikan misyonerlerinden Conan'ın, Mar Şamun'u vazgeçirmesi ile kısa zamanda akamate uğramıştır⁷⁰².

⁶⁹⁸ Edward L. Cutts, *The Assyrian ...*, s. 12.

⁶⁹⁹ BOA, M.V. 4/68; BOA, M.V. 3/14.

⁷⁰⁰ Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 126.

⁷⁰¹ "News From The Mission", *Quarterly Report of Assyrian Mission, No. X*, Published for the Assyrian Mission London 1892, s. 71; Frederick G. Coan, *a.g.e.*, s. 149; J. F. Coakley, *a.g.e.*, s. 176-177.

⁷⁰² *The Fifty- Sixth Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1893.*, New York , Mission House, 53 Fifth Avenue. 1893, s. 171-175; Frederick G. Coan, *a.g.e.*, s. 152-154; J.F.Coakley, *a.g.e.*, s. 176-177.

1895 yılında Fransız desteğindeki Katolik misyoner kadrosu 3 Fransız papaz, 6 rahibe ve 5 Keldani rahibinden oluşmaktaydı⁷⁰³. Aynı yıl Salamas ve diğer İran şehirlerindeki Nasturi kiliselerinin büyük bir bölümü onların kontrolüne girmeye başlamıştır. Yönetimindeki kiliselerde Katoliklerin etkinlik kurmasından rahatsız olan Nasturi Patriği, İran yetkililerine bu durumun önlenmesi için mektup yazmıştır. Bu mektup üzerine yapılan araştırma sonucunda Nasturiler lehine karar verilmiştir. Bu karardan sonra Fransızlar kararı geri aldirmek için Tebriz’de İranlı yetkililere 50 sterlin civarında rüşvet teklif etmiş ve daha değişik girişimlerde bulunmalarına rağmen İngilizler etkisindeki İranlılar, Nasturileri desteklemişlerdir⁷⁰⁴.

1897 yılında İran’ın Urmiye bölgesine Rus etkisindeki Ortodoks Kilisesinin gelmesi ile Katolik Kilisesi’nin nüfuz bölgesindeki halkın büyük bir bölümünün kontrolü ve hâkimiyeti Rusların kontrolüne geçmiştir. Çünkü Nasturiler, Rus korumasına gireceklerini düşünerek Katoliklerden ayrılmışlardır. Ancak onların kısa süre sonra çekilmeleri Nasturileri zor durumda bırakmışsa da Katolik misyonu bir daha eski gücüne ulaşamamıştır⁷⁰⁵.

Urmiye bölgesinde bu olaylar olurken ertesi yıl Fransa yeniden yoğun bir şekilde bu sefer Osmanlı Devleti’ndeki Nasturilerle irtibata geçmek ve onları kazanmak için 1898 yılında Per de Frans isimli şahsı Hakkâri ve civarına göndermiştir. O da kendisine verilen bu görevi yerine getirmek için Fransızlar ve Katolikler lehinde propagandalarda bulunmuştur. Bunu yaparken de Nasturiler arasında Osmanlı Devleti’ni karalayıcı birçok asılsız söylevlerde de bulunmayı ihmal etmediği gibi Nasturileri, Fransa tarafına çekme faaliyetlerinde kullanmak üzere yanında bir kasa para götürmüştür. Katolik olacak Nasturilere verilecek olan paranın sadece yanında bulunan kasadakinden ibaret olmadığını, kendi mezheplerine geçmeleri halinde Van’da daha dört bin lira bulundurduğunu ve hiçbir şeyden çekinmemeleri gerektiğini belirtmiştir. Frans, Nasturilere para dışında da Katolik olmaları durumunda Fransa koruyuculuğuna gireceklerini ve dolayısıyla Fransa koruyuculuğunda bulunan bir yere de Fransız askerlerinin gönderileceğini belirterek bölgenin ülkesi topraklarına dâhil edilebileceğini imâ etmiştir. Yine sözlerinin

⁷⁰³ J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 180.

⁷⁰⁴ “There Are Many Adversaries”, **Report of Assyrian Mission, No. XX**, Published for the Assyrian Mission London 1895, s. 109-110; J. F. Coakley, **a.g.e.**, s. 182-184.

⁷⁰⁵ Robert E. Speer, **a.g.e.**, s. 207.

devamında, eğer Nasturiler önerilerini kabul etmeyip Osmanlı Devleti içerisinde vatandaşlık bağları ile yaşamaya devam ederlerse; devleti'nin zulüm ve baskısından kurtulamayacaklarını iddia ederek onları kendi tarafına çekmek için kandırmaya çalışmıştır.⁷⁰⁶

Per de Frans'ın faaliyetlerini dikkatle izleyen ve rahatsız olan bölgedeki yetkililer onu engellemeye ve Nasturilerin yaşamış olduğu bölgeden uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Bu amaçla Fransız Konsolosluğu'na resmi başvurularda bulunmuşlardır⁷⁰⁷. Ancak bu dönemde konsolos bizzat kendisi Nasturiler arasında Katolik faaliyetlerine yön vermekte ve zaman zaman Nasturilerin bulunduğu yerleşim bölgelerine seyahatlerde bulunmaktaydı. Örneğin 1898 yılında Musul civarından Hakkâri'ye gelen bir Katolik rahibiyle görüşme bahanesiyle bölgeye gitmiştir. Asıl amacı ise daha önce de belirtildiği gibi Katolikliği koordine etmektir⁷⁰⁸. Katolik misyonerlerin bu dönemdeki merkezleri Musul'dur. Nasturileri elde etmek için kullanılan bütün planlar bu şehirde yapılmakta ve bu amaç için çeşitli mal ve emtiaları burada hazırlanmaktaydı⁷⁰⁹. Bu yıllarda bu tür misyon işlemlerini kontrol eden Musul'da Dominik rütbesinde 2-3 papaz bulunmaktaydı⁷¹⁰.

Osmanlı Devleti bir yıl önce Fransa Konsolosu ile irtibata geçip Nasturiler arasındaki faaliyetlerini önlemeye çalıştığı Per de Frans'a engel olamamıştır. Zira o, 1899 yılında tekrar Hakkâri dağlarında bulunan patrikle görüşerek ona çeşitli hediyeler ve önerilerle Katolik akideyi benimsemesini önermiştir. Nasturi Patriği Mar Şamun onun önerilerini ve Nasturi köylerinde İngilizlerinkine benzer bir merkez kurma isteğine karşı çıkmıştır. Ayrıca bununla da yetinmeyen Mar Şamun, Per de Frans'ın faaliyetlerini İngilizlere bildirmiştir. Katolikler her ne kadar patriği ikna edememişlerse de patriklik ailesinden Nemrut Efendi'yi kendi bünyelerine katarak Nasturi ailesindeki iktidar çekişmelerden faydalanmışlar ve az da olsa başarı kazanmışlardır.

⁷⁰⁶ BOA, Y.PRK. ASK. 144/84; BOA, A.MKT. MHM. 642/2.

⁷⁰⁷ BOA, A.MKT. MHM. 642/2.

⁷⁰⁸ BOA, Y.PRK. ASK. 153/36; BOA, A. MKT. MHM: 698/16.

⁷⁰⁹ BOA, A.MKT. MHM. 698/16.

⁷¹⁰ Mayevyski, **a.g.e.**, s. 146-47.

Per de Frans, Katolikliği kabul eden Nasturilere para verdiği gibi Kürtlere karşı onları koruma sözü vermiştir⁷¹¹. Bu amaçla 1899 yılının sonlarına doğru Levin bölgesindeki Nasturiler ile Herki Kürtleri arasındaki anlaşmazlığa müdahale etmiş ise de Nasturileri kazanma konusunda bir başarı sağlayamadığı gibi onun bu kışkırtıcı tavrı Başkale'deki Osmanlı Devlet yetkililerinin tepkisini çekmiştir. Kar yağışlarının başlaması üzerine Hakkâri dağlarından tekrar Van şehrine dönmek zorunda kalan⁷¹² Per de Frans, 1902 yılında bu sefer Van Konsolosu olarak Hakkâri'ye gelmiştir⁷¹³. Burada Mar Şamun Rouel ile görüşmek için Koçaniş'e kadar gelmiş fakat patrik onunla görüşmemiştir. Bunun üzerine Fransız Konsolosu, Nemrut'un kardeşi Awishalim ile irtibata geçerek onun aracılığıyla Khanasis adlı yerde patriğin kuzeni Nemrut'la görüşmüştür. Bu görüşmede taraflar gelecekte Katolikliğe geçecek Nasturiler konusunda neler yapılabileceği ve bu Nasturilerin Kürtlere karşı korunmaları için Fransız korumasına alınması ile bunlara verilecek yardım konularında anlaşmaya varmışlardır⁷¹⁴. Katoliklerin bu başarılarının arkasında Fransız Konsolosu'nun, Fransa ve Avusturya'dan gelen yardımlar bulunmaktaydı⁷¹⁵. Per de Frans'ın bu faaliyetleri devlet politikası ile misyonerlik politikasının birlikte götürüldüğünü göstermektedir.

20. yüzyıla girerken Fransa'nın korumasında gelişen Katolik misyonu Musul ve çevresinde, kayda değer bir cemaate sahiptir. Bu cemaati eğitmek için iyi bir okul ile halkın ihtiyaçlarını karşılamak için iyi işleyen bir hastaneye sahiptir. Vatikan ile güçlü ilişkilere sahip olan cemaatin içinde Papa'nın bir temsilci bulunuyordu. Bu şekilde Katolik cemaat, I. Dünya savaşına kadar Fransa'nın korumasında parasal desteği ile faaliyetlerini sürdürmekte İngilizlerle mücadele halinde bulunmaktaydılar⁷¹⁶.

⁷¹¹ W.H.Browne, "Report On The Mountain Station, 1898.", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVII**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 307-309.

⁷¹² W.H.Browne, "Report On The Mountain Station, 1898.", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVII**, s. 307-308.

⁷¹³ Bâb-ı Âlî Dâire-i Nezâret-i Dâhiliye Aded: 2610; Sadâret Mektubî Kalemi Numara: 2610

⁷¹⁴ Ashur Giwargis, "a.g.m." s. 2.

⁷¹⁵ O.H. Parry, "English, French, American, Syro-Persian", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIV**, Published for the Assyrian Mission London 1898, s. 270-71.

⁷¹⁶ Gertrude L. Bell, **Mezopotamya'da 1915-1920 Sivil Yönetimi**, Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, Mezopotamya Kitaplığı, I.Baskı, İstanbul 2004, s. 102-103; Oswald H. Parry, **a.g.e.**, s. 271, 304.

C-ALMAN- NASTURİ İLİŞKİLERİ

Almanların, Nasturiler arasındaki ilk izlenimleri ve seyahâtleri Schultz tarafından gerçekleştirilmek istenmiştir. Fransız kralının yardımıyla 1837 yılında Hakkâri'ye gelen ve burada Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham ile görüşen Sulhtz'un bölgedeki taşlara ve madenlere ilgisinden rahatsız olan Kürtlerin lideri Nurullah Bey'in talimatı ile öldürülmüştür⁷¹⁷. Böylelikle bu girişim sonuçsuz kalmıştır.

Almanya 1870'lere doğru siyasi birliğini kurarak sanayileşmesini de tamamladığında Avrupa devletleri oldukça büyük gelişme göstererek birçok sömürge elde ettikleri için, o dönemde sömürge yapılacak pek fazla bir yer kalmamıştır. Bu nedenle sanayisi için hızla yeni pazar ve hammadde kaynağı arayışına giren Almanya, el atılmamış olan ender bölgelerden Ortadoğu ve Osmanlı toprakları ile ilgilenmeye başlamıştır⁷¹⁸. Bunun için de Alman hükümeti Ortadoğu'ya çeşitli araştırmacılar ve seyyahlar göndermiştir. Bunlardan Albert Socin ile Eugen Prym 1869-1870 yılında doğu lehçelerini kaydetmek ve gelecek yıllardaki ülkelerinin politikasını oluşturmak için gerekli olan ilk alan çalışmalarını yapmışlardır. Bu kişiler tarafından yapılan bu çalışmalar neticesinde Kürtçe, Nasturilerin dili olan Yeni Aramca, Yeni Arapça metinler kaydedilerek gelecek çalışmalar için öncü çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu eserler aynı zamanda Almanlar için sonraki dönemlerde bölge hakkında coğrafi, dini ve sosyal alanda önemli bilgi kaynağını oluşturmuştur. Yaptığı bu çalışmalardan memnun kalınan için Socin, 1873 yılında hükümet tarafından tekrar Osmanlı topraklarına gönderilmiştir. O' da bu görevi sırasında, Suriye ve Filistin hakkında bilgiler toplamış ve bu bilgilerle bir gezi rehberi hazırlamıştır⁷¹⁹.

Bütün bu tanıma ve keşif çalışmalarına rağmen Almanya bir süre daha Avrupa'daki siyasi dengeleri göz önünde bulundurduğundan, açıktan açığa Osmanlı

⁷¹⁷Eli Smith And H.G.O. Dwight, **a.g.e.**, s. 402; **Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Providence, Rhode Island, Sept. 9,10, &11, 1840**, Printed For The Board, By T.R. Marvin. Boston 1840, s. 107-108; **Report Of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in The City of Worcester, Massachusetts., Sept. 10-13, 1844**, s. 139; Captain Richard Wilbraham, **a.g.e.**, s. 357; “ The Misionary Herald, Vol. XLVII February, 1851, No.2.” s. 59; William W. Campell, **a.g.e.**, s.195; Rufus Anderson, **History ... c. I**, s. 187.

⁷¹⁸ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 388.

⁷¹⁹ Gabriele Yonan, **a.g.e.**, s. 89-90.

Devleti'ne yönelik bir dış politika izlememiştir. Bu nedenle 1870'lerin sonlarına kadar bu bölge ile olan ilişkilerinde Avusturya ve Rusya'nın bakış açısına dayanan bir dış politika izlemiştir⁷²⁰. Ancak 1878 yılında Berlin Kongresi'nde İngiltere, Doğu'da Rusya'ya karşı bir rakip çıkartmak için, Almanya'yı Ortadoğu ve Osmanlı politikasına sokmuştur. Bu nedenle 1878 yılından sonra Almanya, Osmanlı ve Ortadoğu'nun konu edildiği “*Doğu Meselesi*” ile yakından ilgilenmeye başlamıştır⁷²¹.

1878 Berlin Anlaşmasından sonra “*Doğu Meselesi*” ile ilgilenmeye başlayan Almanya, gelişen sanayisi ve pazar arayışı için Osmanlı Devleti ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Artan ilgiyle birlikte 1880 yılından itibaren bu ülkenin Osmanlı Devleti'ni ve Ortadoğu'yu konu olan çalışmalar hız kazanmıştır. Bu amaçla Theodor Nödelke ve Julius Wellhausen gibi bu bölge ile ilgilenen bilim adamları bizzat Alman hükümetinin verdiği görevle Doğu'ya gitmiş ve araştırmalara başlamışlardır. Onların bu görevleri arasında Alman yayılcılık politikasına hizmet edebilmek için gerekli araştırmaları yapmak ve ileride sömürge faaliyetlerini gerçekleştirecek subaylar ve memurlar yetiştirmek de vardı. Bu amaçla Alman bilim adamlarından Eduard Sachau, Doğu Dilleri Semineri'ni kurmuştur. Bu kurumda özellikle Türkçe, Farsça, Arapça ile diğer doğu dilleri öğretilmiştir. Ardından 1879 yılında Eduard Sachau, Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu topraklarına araştırma gezisinde bulunmuştur. Bu gezisi sırasında Eduard Sachau, diğer halklar gibi Nasturiler ile de karşılaşmış, onların yaşam koşulları ve dilleri hakkında bilgi sahibi olmuştur⁷²².

Almanya özellikle II. Wilhemle birlikte başlayan yeni dış politikasında Osmanlı Devleti'ni zengin bir madde kaynağı ve pazar olarak kendi nüfuzu içinde görmüştür. Bu nedenle 19. yüzyılın sonunda Alman bilim adamlarının ve seyyahların Osmanlı topraklarındaki çalışmaları hızla artmıştır⁷²³.

Almanya sanayileşmesini tamamlamasından itibaren diğer Avrupalı devletler gibi kendisinin ekonomik ve kültürel nüfuzunun Ortadoğu'da yayılmasını sağlamaya yönelik misyonerlik faaliyetlerine girişmiştir. Ancak bu işe rakipleri İngiliz, Fransız

⁷²⁰ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyâsi Tarihi (1789-1914)**, TTK Yay., Ankara 1997, s. 375-76.

⁷²¹ Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 388.

⁷²² Gabriele Yonan, **a.g.e.**, s. 87-88.

⁷²³ Gabriele Yonan, **a.g.e.**, s. 91.

ve Amerikalılara göre daha geç başladıkları için, misyonerlik faaliyetleri onlar kadar yaygınlaşmamıştır. Ancak buna rağmen Alman misyonerleri çeşitli gruplarla iletişim halinde bulunarak Ortadoğu’da faaliyet göstermişlerdir⁷²⁴.

Almanlar ile Nasturiler arasında düzenli misyonerlik faaliyeti, İran’ın Vezirabad adlı yerleşim bölgesinden Pera Johannes adlı Nasturi’nin 1880’lerde Luteran misyoner gruplarından olan Hermansburgs Friends’le ilişkiye geçmesi sonucunda başlamıştır⁷²⁵. Bu ilişki sonucu 19. yüzyılın sonlarında gönderilen iki misyon görevlisinin Nasturilere yönelik yaklaşımda gösterdikleri hatalar sonucu Almanlar Nasturiler arasında istedikleri gibi bir misyonerlik merkezi oluşturamadılar⁷²⁶. Bu gecikme nedeni ile Avengelis Luteran Misyonerlik Kurumu, Urmiye bölgesinde faaliyetlerine ancak Ocak 1893 yılında Mr. Von Der Heide başkanlığında kurulan misyonerlik merkeziyle başlayabilmişlerdir. Bölgedeki diğer gruplardan farklı olarak Almanlar misyoner faaliyetlerinde okullarının yanı sıra bulunduğu yerlerde yetimhaneler de açmışlardır. 1899 yılına gelindiğinde Alman misyonerliğinin başında Dr. Lespius bulunuyordu⁷²⁷.

Alman Luteranlar bölgeye geldiklerinde diğer misyonerlerin kendilerinden önce kurum ve kuruluşlarını faaliyete sokmalarını görmüşlerdir. Diğer misyonerlere nazaran I. Dünya Savaşı’na kadar olan süre içinde misyon çalışmalarını Nasturiler arasında hızla yaymaya çalışmışlardır.

D. RUS-NASTURİ İLİŞKİLERİ

19. yüzyılda Rusya’nın temel politikası, Doğu Anadolu üzerinden İskenderun Körfezi’ne inerek Akdeniz’e; yine Irak üzerinden Basra Körfezi’ne, oradan da Hindistan’a ulaşmaktı. Bunun için de yolu üzerinde bu bölgelerde yaşayan bütün sosyal ve etnik yapılardan yararlanmak adına her türlü fırsatı kullanmaya gayret göstermiştir⁷²⁸. Bu bağlamda Rusya, Osmanlı Devleti’nde yaşayan Ortodoks ve

⁷²⁴ Ayten Sezer, “Osmanlı’dan Cumhuriyete; Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, <<http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr>> (01.12.2008.) s. 176.

⁷²⁵ A.H.Lang, “Curches”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. IX**, Published for the Assyrian Mission London 1892, s. 67-9; George David Malech, **a.g.e.**, s. 370-380.

⁷²⁶ George David Malech, **a.g.e.**, s. 370-380.

⁷²⁷ **The Sixty-Second Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1899.**, s. 196.

⁷²⁸ Suat Akgül, **Rusya’nın Doğu Anadolu Politikası (1918’e Kadar)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s.25.

Doğu Hristiyanlarıyla 18. yüzyıldan itibaren ilişkiye geçen Rusya'ya göre; doğudaki Hristiyanlar devlete karşı ayaklanmalara ve ihtilallere kalkışacak, Ruslar da onları korumak amacıyla Osmanlı Devleti'ne savaş açacaktır. Bu şekilde istedikleri amaçlarına ulaşacaklarını planlamışlardır⁷²⁹.

19. yüzyılda Ruslarla Nasturilerin yoğun karşılaşmaları, İran'la 1828 yılı boyunca yapılan savaşlar sırasında olmuştur⁷³⁰. Bu savaşta Nasturilerin başlarında Serhuş komutasında, Rusların yanında savaşmaları ve onların ilerlemesi için İran'ın içlerinde rehberlik etmeleri⁷³¹, onların bir kısmının Rusya'ya göç etmesinin yolunu açmıştır. Ancak bu sadece savaşa katılan grup için geçerli olmuştur. Bu nedenle İran Nasturilerinin din adamlarından Slaymun, Rusların Güney Kafkasya Kaymakamı'nı ziyaret ederek Osmanlı ve İran Nasturilerinin bir bölümünün daha Rus topraklarına yerleşmesi için izin istemişe de onun bu isteği o dönem koşullarında Rus kaymakam tarafından kabul edilmemiştir. Bununla birlikte kaymakam tarafından Rus dışişlerine Nasturiler için izlenecek yol hakkında bir mektup gönderilmiştir. Mektupta *"Biz Nasturiler'in Kafkasya'ya yerleşmesine izin veremeyiz, ancak onlarla ilişkileri sağlamlaştırmak ve İran Hükûmeti karşısında himayelerini sağlamak, onlarla güveni pekiştirmek açısından, çok zorunludur. Çünkü gelecekte onlara ihtiyacımız olacaktır.."*⁷³² ifadeleri Rusya'nın 19. yüzyıl boyunca Nasturi politikasını oluşturacaktır.

1.Nasturilere Göre Ruslar ve Rusya Devleti

Nasturiler için Rusya, diğer batılı devletlere göre daha somut bir seçenektir; çünkü diğer ülkelere nazaran Nasturilerin yaşamış olduğu coğrafyaya en yakın emperyalist güçtü. Ayrıca Nasturilerin de yaşamış olduğu İran ve Osmanlı topraklarını işgal etme politikası güdüyordu. Bu nedenle Rusların bölgeye olan ilgileri Nasturilerin bağımsızlıklarını kazanacakları yönünde büyük bir umut beslemesine neden olmaktaydı⁷³³. Çünkü Ruslar, Nasturilerden sayıca çok daha az olan Karadağlılara, bağımsızlıklarını kazanma noktasında yardımcı olmuşlardı. Bu nedenle kendileri de aynı şekilde tam bağımsız olamasalar bile en azından Ruslara

⁷²⁹ Mayevyski, **a.g.e.**, s. 171-72.

⁷³⁰ George David Malech, **a.g.e.**, s. 323; John Joseph, **a.g.e.**, s. 109.

⁷³¹ KP Matiyef, **a.g.e.**, s. 31.

⁷³² KP Matiyef, **a.g.e.**, s. 31

⁷³³ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 67.

bağlı bir prenslik olmayı arzuluyorlardı. Bunun içinde Ruslarla irtibata geçerek zaman zaman onları işgal etmesi için kendi bölgelerine davet etmişlerdir⁷³⁴.

Bütün bunlara ek olarak Nasturiler, Rusya'yı baskılardan kaçacakları bir liman, Rusları ise kendilerinin doğal hâmisî olarak görmüşlerdir. Bunun sonucu olarak da Nasturiler 1840'lı yıllardan itibaren bu ülkenin çeşitli şehirlerine göç ederek⁷³⁵ buralarda yaşamaya başlamışlardır⁷³⁶.

Rusya, Nasturileri kazanmak isteyen çoğu milletten, özellikle 19. yüzyılın sonuna doğru bir kat daha ilerideydi. Rus konsoloslukları, Urmiye bölgesinden gelen papazlarına, Osmanlı Nasturilerini Ortodoks yapabilmeleri için gerekli izin belgelerini sağladıkları gibi nüfuzlarında tuttıkları Urmiye'deki Nasturilerden tercüman olarak yararlanmışlardır⁷³⁷.

2.Ruslara Göre Nasturiler

1840'lı yıllardan itibaren Nasturiler arasında Rus etkisi yoğun olarak hissedilmeye başlamıştır. Bu etki neticesinde artık Hakkâri'nin dağlarında bu ülkenin Hristiyanlarının durumları konuşuluyordu⁷³⁸. Bu yıllardan itibaren Osmanlı ve İran Nasturileri, Rusya'nın bölgede artan varlığından yararlanmak için yardım ve himaye çağrılarını sürekli olarak tekrarlamaya başlamışlardır. Bunun neticesinde 1851 yılında Urmiye'den Ada Piskoposu Mar Yosip, Rusların Erivan bölgesine giderek buradaki yetkililerinden yardım istemiştir⁷³⁹.

Hakkâri'de bulunan Mar Şamun Abraham'dan da bu birleşme için Osmanlı Devleti'nden çekindiği için sözlü onay alınmıştır. Rus temsilci Safonya bu konuda elde ettiği bütün gözlemlerini bir rapor halinde ülkesine sunmuştur. Ancak onun bu birleşme raporu hükûmet tarafından dış politikaya uygun olmayacağı gerekçesiyle reddedilmiştir. Buna rağmen Mar Şamun, Kırım Savaşı sırasında Rusya'nın yanında yer almak istediğini açıklamış ve Rus Ortodoks Kilisesi ile birleşme görüşmelerine

⁷³⁴ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. I**, s. 666-667-692-693.

⁷³⁵ “ The Calcutta Christian Observer (New Series) No.7., July 1840”, s. 433.

⁷³⁶ Julius Richter, **a.g.e.**, s. 311-312; Micheal Abdalla, “The Syrian Community Of Qameshli In North-Eastern Syria In The Years 1925–1970”, **Etnologia Polona**, Vol.17, 1992, pp. 87-103.

⁷³⁷ BOA, Y. PRK. UM. 617/8.

⁷³⁸ William Ainsworth, “a.g.m” s. 46.

⁷³⁹ J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 219-220.

başlanmasını istemiştir. Ayrıca daha önce bu ülkeye göçen eden Nasturiler, Osmanlı Devleti'ne karşı Ruslarla birlikte savaşmışlardır⁷⁴⁰.

Nasturiler Kırım savaşı sırasında Osmanlı Devleti veya diğer bölgelerdeki gelişmelerden mütemadiyen Rusları bilgilendirmeye başlamışlardır. Misal olarak bu savaş sırasında doğuda Osmanlı devletine karşı isyan eden Yezdan Şir'in durumunu ve bölgedeki gelişmeleri Ruslara haberdar etmişlerdir. Bu savaş sırasında Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham, Rus Erivan Müfrezesi Süvari Kumandanlığı Miralay Hırşatinski'ye ile ilişki içinde bulunmuştur⁷⁴¹. Mar Şamun Abraham Ruslarla ilişkisinde müttefiki Yezdanşir'in isyanının Kürtler ve Nasturiler için bölgeyi Osmanlı Devleti'nden ve nüfuzundan bağımsızlaştıracağını mektuplar vasıtasıyla belirtmiştir. Bu mektupların 12 Nisan 1855 tarihliinde bu durumun yanı sıra Ruslara karşı yapacağı hizmetlerden bahsetmiştir. Mektupta:

“ Lütufkâr Miralay!

Van'a taaruz edecek olursanız bir hafta evvel bana ma'lumat veriniz. Çünkü, ben de kendi tarafımdan kütâımızı izhar edip size iltihak edebileceğim. Hareketinizi tesri' ederseniz Van'ı daha çabuk işgal edersiniz. Bütün bu ahvali Prens Bebutov'a ma'lumat vermekle beraber, benim size tarafdar olduğuma ve size muavenet edeceğime dair yemin ile Prens cenaplarına te'min ediniz. Kıtâânız Van'a muvasalat ettiğinde Musul'dan Van'a kadar bütün sahanın tarafımızdan işgalini vaad ediyorum...⁷⁴²” ifadelerinden Nasturi Patriği'nin Rusların gelişini beklediği ve onlara bu bölgeleri işgalleri halinde bütün imkânlarını kullanarak sonuna kadar destek olacağını, hatta Ruslara savaşta müttefik olarak bütün kuvvetleriyle katılacağı anlaşılmaktadır.

Yine aynı yılın 27 Mayıs tarihli patriğin buna benzer bir diğer mektubunun içeriğinden, Rusların kendilerine yardım vaadinden memnun kaldıkları ve bu nedenle onun konumunu ve askeri gücünü öğrenmek istedikleri anlaşılmıştır. Zira Mar Şamun Abraham'ın Ruslara mektubunda:

“ Zat-ı âlileri bendenizden hal-i hazırdaki kıtaatımın mevcudunu öğrenmek istemişdiniz. Hâkimiyetim zayıf olduğundan ve bütün tabi'lerimden icab edenlerin maiyetlerini te'min edemediğimden bunların âdetini göstermek pek müşkildir. Hal-i

⁷⁴⁰ KP Matiyef, **a.g.e.**, s. 31.

⁷⁴¹ Avyarov, **a.g.e.** s. 87; Çengiz Çakaloğlu, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁷⁴² Avyarov, **a.g.e.** s. 87; Çengiz Çakaloğlu, **a.g.e.**, s. 84-85.

hazırda Asuriler'le meskûn idaremd e sekiz vilayet olduğunu ve bu vilayetlerin halkı size iltihak etmek üzere kıtaatınızın vüruduna intizar ettiklerini arz ederim....” ifadeleriylepatrik, Rusları kendisi ve halkı hakkında bilgilendirerek bir anlamda onlardan ellerini çabuk tutmalarını istemiştir. Zira emrindeki adamların ihtiyaçlarını karşılamada sıkıntılar yaşadığını ifade etmiştir. Ancak Mar Şamun Abraham'ın Ruslarla birlik olup Doğu Anadolu'yu ele geçirme girişimi 1856 yılında Paris Barış Antlaşması'nın imzalanmasından dolayı akamete uğramıştır. Çünkü artık savaş bitmiş ve Rusların Nasturilere ihtiyaçları kalmamıştır⁷⁴³.

1863 yılında Urmiye bölgesinde Rusya'nın bölgeyi alacağı şayiası iyice yayılmaya başlamıştır. Ancak söylentinin aslı çıkmamış sadece bölgeye araştırma yapmak için gizlice iki üç ajan gelmiştir. Bu ajanlar Nasturilere kendilerine katılmaları halinde onlara birçok vaatte bulunmaları ve bölgede görünmeleri diğ er misyonerler ve politik güçler arasında tedirginlik yaratmıştır. Çünkü bu şekilde bile Rusların varlığının hissettirilmesi bile Nasturilerden bir kısmının Amerikan misyonerlerden ayrılmasına neden olmuştur. Ancak bu girişimin sonu gelmemiştir⁷⁴⁴.

Nasturiler Rusya'ya karşı bu kadar istekli ve gönüllü davranmalarına karşın, bekledikleri karşılığı bulamışlardır. Bu nedenle 1863 yılında İngiltere'den kendi sorunları için yardım talep ettiler. Bu talep sonrasında İngiltere tarafından yapılan birkaç girişim kendilerini tatmin etmeyince Nasturiler bu sefer yüzlerini tekrar Rusya'ya çevirdiler⁷⁴⁵. Nasturilerin bu şekilde kadar iki devlet arasında zik zakları 19. yüzyıl boyunca devam edecektir.

Nasturiler, Rusya'ya himaye başvurularında, Rus Ortodoks Kilisesi'yle birleşme ve onların vesayetine girme talepleri olmuştur. Çünkü Rusya'nın dış politikası ile kilisesi'nin misyonerlik faaliyetleri arasında yakın bir iş birliği vardı. Hükümet misyonerlik faaliyetleri için kilisenin önündeki engelleri kaldırıyor, o da bunun karşılığında Rus hükümetinin siyasal amaçlarına hizmet ediyordu. Bu ikilinin

⁷⁴³ Çengiz Çakaloğlu, **a.g.e.**, s. 85.

⁷⁴⁴ **Fifty-Second Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Present at the Meeting held at Springfield, Mass, October 7-10, 1862**, Press Of T.R. Marvin, 42 Congress Street, Boston 1862, s. 110-11; Rufus Anderson, **History ... c. II**, s. 144-145.

⁷⁴⁵ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. II**, s.67; Heiki Palva, **a.g.e.**, s. 59-60.

arasındaki ilişkiyi fark eden Nasturiler amaçlarına ulaşabilmek adına Ortodoks olmayı göze almışlardır⁷⁴⁶.

1880’de ise Nasturiler, Rusların bölgeyi işgal etmelerini istemek için başta Van’da Vartebed adlı Ermeni olmak üzere çeşitli kişiler vasıtasıyla Ruslarla irtibata geçmek için birçok kez teşebbüste bulunmuşlardır. Ruslardan yardım isteyen mektuplarda Nasturi Meliklerinin ve Nasturi Patriği’nin mührü bulunmaktaydı. Rusya’ya gönderilen Nasturi heyetlerinden bir tanesi, şubat ayında Tiflis’e ulaşarak buradaki yetkililer ile görüşmelerde bulunmuş ve Rusların kendileriyle ilgilenmesinden ümitli olarak Nasturiler arasına geri dönmüştür⁷⁴⁷.

Osmanlı Devleti’nde yaşayan Nasturilerin bu girişimlerinin yanı sıra Urmiye bölgesinin ileri gelen Nasturi din adamları da Tebriz’de bulunan Rus büyük elçisi ile görüşerek Ermenilerle birlikte Rus himayesine ve kilisesine girmeyi istediklerini belirterek bu önerilerinin kabul edilmesini istemişlerdir⁷⁴⁸. Ruslar da Nasturilerin kendilerine olan bu ilgisinden ve birleşme isteğinden memnun olmuşlardır. Hatta Rus Musul Konsolos Yardımcılığı’na 1883 yılında atanan Kartsov, bu başvurunun hemen ardından dağdaki Nasturilerle ilişkilerini geliştirmiş ve muhtemelen onları etkilemek için ortalıkta Rus askeri elbisesi ile dolaşmıştır⁷⁴⁹. Rusların Nasturilere yönelik bu tür faaliyetleri Nasturiler arasında oldukça etkili olmuştur. Zira 1883-1884 yıllarında Nasturiler arasında başta patrik olmak üzere Rus taraftarlığı, başta Mar Şamun Rouel olmak üzere artmıştır. Bunun nedenlerini İngiliz Van Konsolos Yardımcısı Eyres, Rusların başta Mar Şamun Rouel olmak üzere Nasturiler arasında çok miktarda para, madalya ve nişanlar dağıtması şeklinde açıklamaktadır. İşte bütün bunlar Nasturilerin Ruslara yakınlık duymasına ve onların himayesini istemelerine neden olmuştur. Nasturiler bu isteklerini Ruslara kabul ettirmek için onların mezheplerine geçmeyi dahi kabul etmişlerdir⁷⁵⁰. Nasturilerin bu talep ve önerilerine rağmen Ruslar bir müddet sonra dönemin siyasi koşullarının uygun olmamasından dolayı Nasturilerin isteklerini karşılamak konusunda istekli olmamıştır. Ama yine de ilerleyen

⁷⁴⁶ Athelstan Riley, ..., s. 5-6. Bu dönemde Nasturi Patriği Mar Şamun’un Ruslarla olan ilişkisini Yeremiha adlı bir Nasturi din adamı ile sağlamıştır. Yeremiha bu görevi sırasında Erzurum ve Musul’da bulunan Rus konsoloslukları ile görüşmelerde bulunduktan sonra Kars yoluyla Tiflis’e ulaşmış ve buradaki yetkililerle görüşmelerde bulunmuştur⁷⁴⁶. Bkz. “HR.SYS. 2819/7” **Osmanlı Belgelerine Göre Osmanlı-Rus İlişkisi I, (1848-1898)**, Ankara 2006.

⁷⁴⁷ BOA, HR.TO. 258/7.

⁷⁴⁸ J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 219.

⁷⁴⁹ Frederick G. Coan, **a.g.e.**, s. 76; John S. Guest, **a.g.e.**, s. 221-223

⁷⁵⁰ Bilâl N. Şimşir, **British ... Vol. II**, s. 492-493, 495.

dönemlerde Nasturilerden yararlanmak maksadıyla bölgedeki konsolosluklar vasıtasıyla Nasturilerle ilişkilerini devam ettirmiş ve onlar arasından tercümanlar tutmuşlardır⁷⁵¹.

1886-1890 yılları arasında Urmiye Nasturileri büyük bir Rusya hayranlığına kapılmış bulunmaktaydılar. Bu nedenle evlerinin duvarlarını Rus kraliyet ailesinin fotoğrafları ile süslüyorlardı⁷⁵².

Osmanlı topraklarında yaşayan Nasturiler de aynı şekilde dış dünyadaki gelişmeleri bölgelerine gelen yabancılar ve misyonerler yoluyla takip ediyorlardı. Bu bağlamda 1898/1899 yıllarında Hakkâri dağlarındaki Tiyari bölgesini dolaşan ABCFM misyoneri Coan'a Tiyarili Aşıta Köyü sakinleri, Rusların ne zaman gelip kendilerini Osmanlı Devleti'nden kurtaracaklarını sormuşlardır. Bu dönemde Tiyari ve diğer bölgelerdeki halkın en büyük beklentisi Rusların gelmesiydi⁷⁵³. Bunun için de yıllarda Hakkâri bölgesinin önde gelen din adamları, gizli bir şekilde Urmiye bölgesinde bulunan Rus misyoner ve görevlileriyle irtibatta bulunmaktaydılar⁷⁵⁴.

Bu iletişim neticesinde 1899 yılında Van Rus Konsolosu, bölgedeki çıkarları doğrultusunda aynı yıl diğer konsoloslar gibi Hakkâri dağlarına giderek bölgedeki Nasturi aşiretleri arasında gezilerde bulunmuştur⁷⁵⁵. Bu gezi sonunda Rus Konsolosu Nasturi Patriği ile görüşmüştür⁷⁵⁶.

Nasturilerin Rusların gelişine ve onlara gösterdikleri yakınlığa rağmen Ruslar, onların Kürtlerle olan sorunlarına hiçbir şekilde müdahale etmemişlerdir. Aksine Rusya, bu sorunlardan rahatsız olmayıp çatışmalarından memnuniyet duymuştur. Çünkü bu çatışmalar Ruslara, Nasturileri kendi taraflarına çekebilmesi için güzel fırsatlar sunmuştur⁷⁵⁷. Bu olayları bahane ederek Rus konsolosları faaliyetlerine hız vermiş ve onları Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ve iğfale teşvik etmiştir⁷⁵⁸. Hakkâri dağlarındaki Nasturilerin Rus sempatisine paralel bir şekilde

⁷⁵¹ Frederick G. Coan, *a.g.e.*, s. 76; John S. Guest, *a.g.e.*, s. 221-223.

⁷⁵² Arthur John Maclean And William Henry Browne, *a.g.e.*, s. 58-59.

⁷⁵³ Frederick G. Coan, *a.g.e.*, s. 213; Aubrey R. Vine, *a.g.e.*, s. 180.

⁷⁵⁴ **The Sixty-Third Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1900.**, s. 198-199.

⁷⁵⁵ BOA, Y.PRK. UM. 45/2; W.H.Browne, "Report On The Mountain Station, 1898.", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVII**, s. 308-309.

⁷⁵⁶ BOA, Y.PRK. UM. 45/2. Rus Konsolosu'nun bu gezisi sırasında Osmanlı yetkilileri de konsolosun bölgedeki amaçlarını bildiklerinden dolayı onu izlemesi için yanına bir ajan katarak Nasturiler arasındaki her türlü faaliyetini izlemişlerdir. Bzk. Aynı belge.

⁷⁵⁷ **Süryanilerin Acı Sonu**, s. 20.

⁷⁵⁸ BOA, İ.HUS. 157 /1325 B-031.

1887 yılında Rus etkisinin Doğu Anadolu'da tekrar görülmesi üzerine Tiflis'te bulunan Nasturi papazı Gabriyel, Gürcistanlı Agzax Bafel aracılığı ile Nasturiler adına Rus Ortodoks Kilisesine başvurmuştur. Kilise Konseyi de bu başvuruyu değerlendirmiş ve onların durumunu yerinde görmek üzerine A.İvanof'u İran bölgesine göndermiştir. İvanof, buradaki Nasturilerle Rus Kilisesi'ne geçiş hakkında görüşmelerini ve incelemelerini tamamladıktan sonra kilise ve hükûmet yetkililerine raporunu sunmuştur. Rusya geçmişin aksine bu sefer artık Ortadoğu'daki çıkarlarını ve konumunu sağlamlaştırmak adına bu isteği kabul etmiştir. Ayrıca Nasturiler göndermiş oldukları mektupta Ruslardan İran'ın Urmiye şehrinde bir başkonsolosluk açılmasını istiyorlardı. Bu istek ancak 9 yıl sonra, 1897 yılında Rus papazların Nasturilere Ortodoksluğu benimsetmeleri için oluşturulan kurulun gönderilmesi ile birlikte gerçekleştirilmiştir⁷⁵⁹. Bu süre zarfında 1891 yılında Nasturi Patriği Mar Şamun Rouel, Ruslarla irtibata geçmek istemiş ve Ruslara Nasturileri himaye konulu iki adet mektup yazmış olmasına rağmen istediği işbirliği ortamını elde edememiş⁷⁶⁰ ve mektupları Osmanlı Devleti yetkililerinin eline geçmiştir⁷⁶¹.

Rusların Nasturi sorunu ve İran ile ilgilenip bölgeye kalıcı olarak yerleşmesinden endişe eden İran hükûmeti, bunu engellemek için son dönemlerine kadar bozuk olan ekonomisini İngiliz desteği sayesinde ayakta tutmaktaydı⁷⁶². Ancak 1889 yılında İran'ın tütün rejimi ve ekonomik alt yapısı tamamen bozulunca iflasın eşiğine gelmiştir. Bu sırada İran'ın kötü durumundan yararlanan Rusya, ekonomik ve ticari yardımlarla İran hükûmetini finanse etmiştir. 1894 yılında bu nedenle Rusya, İran hükûmeti nezdinde etkinliğini arttırarak Kuzeybatı İran'daki politik gücüne yeni bir güç katmıştır. Bu uygun ortam sayesinde Rus Ortodoks Kilisesi de Nasturiler arasındaki faaliyetlerini rahatça icra edebilmiştir⁷⁶³.

Ruslar bu yıllarda kendileriyle bağlantı sağlayan Nasturi Melikleri aracılığıyla, Nasturi Patriği'nin sempatisini kazanmak için ona hediye olarak gümüş saat ve çeşitli hediyeler vermişlerdir. Ruslar artık Nasturiler ile yakından ilgileniyor ve onları ilerideki bir savaşta Osmanlı Devleti'ne karşı Ermenilerle birlikte önemli

⁷⁵⁹ KP Matiyef, **a.g.e.**, s. 31.

⁷⁶⁰ BOA, Y.MTV. 73 /195.

⁷⁶¹ BOA, Y.MTV. 73/195.

⁷⁶² BOA, Y.PRK. EŞA. 28/85. İran hükûmeti İngiltere'nin mali desteği sayesinde ayakta durabilmekteydi. Bu döneme kadar 30 milyon frank civarında para yardımında bulunmuşlardır. Bkz aynı belge.

⁷⁶³ J.F.Coakley, **a.g.e.**, s. 220.

geçitlerin ve mevkilerin tutulması için kullanmayı düşünüyorlardı. Bu amaçla Van konsolosları aracılığıyla Patrik ile irtibatla bulunuyorlardı⁷⁶⁴.

Ruslar, patrik ile ilişkilerinin yanı sıra Nasturi ileri gelenlerini kullanarak Nasturi aşiretler üzerinde de etkili olmuşlardır. Misal olarak; 1894-1896 yılları arasında Nemrut Efendi'yi kendi taraflarına çekerek Hakkâri dağlarında özellikle Tehoma ve Tiyari aşiretleri arasında etkili olmaları verilebilir. Bu ilişki sonunda Tiyari Aşireti'nin Meliği Toma, bu yıllar arasında iki defa Rusya'ya giderek burada eğitimden geçmiştir. Ondan sonra oğlu İsmail de babası gibi Rus Van Konsolosu vasıtasıyla Rusya ile bağlantı kurmuştur. Bu bağlantı neticesinde Melik İsmail zaman zaman Van Konsolosu ile görüşmelerde bulunmuştur. Ruslara yapmış olduğu hizmetlerden ötürü kendisine Ruslar tarafından bir saat hediye edilmiştir⁷⁶⁵.

Rusların bölgede görünmesi ve faaliyetleri sonucunda 1898 yılına kadar İran'ın Urmiye bölgesindeki Nasturilerin hepsi Rus papazlarının teşvikiyle Ortodoks mezhebini kabul etmişlerdir. Rusya, Urmiye'deki Nasturilerden sonra da Hakkari bölgesindeki Nasturileri de yanlarına çekmek için faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti, Rus Ortodoks misyonerliğini Katolik misyonerliğinden daha tehlikeli buluyordu⁷⁶⁶. Ruslar bu misyonerlik faaliyetleri sırasında Nasturileri elde edebilmek için kendilerine, bölgeye geldiklerinde Müslümanları bile Ortodoksluğa döndüreceklerini yoksa onların mallarını ve hayvanlarını alarak Nasturilere dağıtacaklarını ve onları Sibirya'ya süreceklərini belirtiyorlardı. Onlar da büyük bir ümitle Ortodoksluğa geçtikleri için Rusya'nın kendi mezhepdaşlarını kurtarmak bahanesiyle bu bölgeyi işgal edeceklerine inandılar⁷⁶⁷ ve bu nedenle Urmiye'deki Müslüman halka karşı bazı taşkınlık faaliyetlerine dahi giriştiler⁷⁶⁸.

1899 tarihinde Rusları bölgeye gelmeye teşvik etmek için Ruslarla görüşmelerde bulunan Mar Yonan, İran'daki yetkililere Rusların himayesinde olduklarını ve onların Ortodoks mezhebine girdiklerini açıklamak istemiştir. Bunun için beraberindeki 18 Nasturi din adamı ile Ortodoksluğa geçiş dilekçesini vermek ve Ortodoks olarak tanınmak için İran'ın başkentine gitmişlerdir. Ancak İran Devleti

⁷⁶⁴ BOA, Y.PRK.DH. 9/26.

⁷⁶⁵ Bayram Kodaman, a.g.e., s. 100-101; Süleyman Hayrullah Örs, a.g.e., s. 41.

⁷⁶⁶ John S. Guest, a.g.e., s. 283; BOA, A.MKT: MHM. 698/16; BOA, A.MKT. MHM 672/19; BOA, Y.PRK. UM. 45/2; David Gaunt, a.g.e., s. 46.

⁷⁶⁷ Heiki Palva, a.g.e., s. 63.

⁷⁶⁸ Frederick G. Coan, a.g.e., s. 244.

Rusların bölgedeki nüfuzundan çekindiği için bu isteği onaylamamıştır. Aynı yıl ayrıca Nasturi bölgesinde ortaya çıkan kıtlık sebebiyle halk sıkıntı çekerken Rusya'nın yardım eli uzatmaması, onları kendileri için koruyucu olarak gören Nasturileri hayal kırıklığına uğratmıştır⁷⁶⁹.

Buna rağmen 1899 yılında Tebriz Rus büyük elçisi İran'da Nasturilerin yoğun olarak yaşamış olduğu Urmiye şehrine giderek Nasturileri etkilemeye çalışmıştır⁷⁷⁰. Nasturiler de kendilerine yönelik bazı olumsuzluklara rağmen son dönemlerinde kendilerine gösterilen ilgiden memnun olarak misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak için bölgelerine gelen Rus heyetlerini en parlak ve güzel elbiselerini giyerek büyük bir coşku ile karşılamışlardır. Onlara göre Ruslar bölgeye gelen Ortodoks Kilisesiyle politik güçlerini birleştirerek İran'ı Rus toprağı haline getirip onlara daha rahat yaşam şartları sağlayacaktı. Bu nedenle onların gelişi onlara güzel günlerin habercisi gibi görünmüştür⁷⁷¹.

20. yüzyılın başlarında Ruslar, Nasturiler arasındaki faaliyetlerine devam ederek onları bazı hizmetlerinde kullanmışlardır. Bu dönemde özellikle Nasturi Petros, Nasturiler hakkında Rusları bilgilendirerek, Osmanlı Devleti'nde bulunan Nasturiler hakkında casusluk yapmaktaydı. Yine Rusların, Hakkâri'deki gezileri mütemadiyen devam etmiştir. Bu bağlamda 1904 yılında Rusya'nın Osmanlı-İran sınır komisyonunda görevli olan Miralay Andery Feksi, Osmanlı Devleti'ndeki Nasturiler arasında araştırma yapmak için Osmanlı sınır bölgelerinde gezilerde bulunmuştur⁷⁷².

I. Dünya Savaşı'na doğru oldukça yoğunlaşan Rus ilgisi karşısında Nasturiler, onların bölgeye kendilerini Osmanlı idaresinden kurtarmak geleceklerini zannetmişlerdir. Gerçekte ise bu ilginin altında, bu toprakların Basra'ya ulaşabilecek en kısa yol olması ve işgal harekâtı sırasında onları kendisine yardımcı olabilecek bir unsur olarak görmeleri yatmaktaydı. Bu nedenle Ruslar, I. Dünya Savaşı sırasında

⁷⁶⁹ Y. M. Neesan, "A Letter From Mr. Neesan", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXVI, s. 292-293.

⁷⁷⁰ O.P.H., "About Things In General", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXVII, s. 313-314.

⁷⁷¹ F.N.H., "The Advance Of The Russians", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXVII, s. 315-317.

⁷⁷² BOA, DH.KMS. 23/43.

Nasturiler ile ittifak yaparak Basra'ya ulaşıp İngiliz kuvvetleriyle birleşmek istemişlerdir⁷⁷³.

Osmanlı Devleti ise Rusların bu amaçlarının farkında olarak Nasturilerin Rusların etki alanına girmesini engellemeye çalışmıştır. Ancak Rus propagandası onlar arasında Osmanlı Devleti'nin çabalarından çok daha etkili olmuştur. Bunun sonucunda Nasturiler I. Dünya Savaşı'nın en başından itibaren Ruslarla ittifak kurarak Osmanlı Devleti'ne karşı Van ve Hakkâri bölgelerinde savaşmışlardır. Rusların I. Dünya Savaşı'nın bitiminden önce barış antlaşması imzalayarak çekilmesiyle birlikte Nasturilerin büyük bir bölümü de onlarla Osmanlı topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardır⁷⁷⁴. Nasturilerin Türkiye'de kalan nüfusunun büyük bir bölümü ise zamanla yaşadıkları bölgelerden İstanbul'a ve oradan da Avrupa ülkelerine göç etmektedirler.

⁷⁷³ Bkz. Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 282-284

⁷⁷⁴ Abraham Yohannan, **a.g.e.**, s. 79; Yonan Şahbaz, **a.g.e.**, s. 31; Dursun Gök, "1924 Türk Basınında Musul Meselesi", **Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikası'nda Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi, Sempozyumu**, Ankara 1998, s. 60. "Van gölü ile Urmiye arasındaki bölge, Rus Kafkasyası ile Basra'yı işgal etmek için Kuveyt'te bekleyen İngilizlerle mümkün olabileceği, Yukarı Mezopotamya'nın merkezi Musul arasındaki en kısa yol olduğu için (bu bölge) çatışmaların kilit noktalarından birisiydi. Burası, aynı zamanda Türk savunmasının "yumuşak karnı " olarak kabul edilen bir yerdi. Anadolu'da Ermenilerin en yoğun olduğu tek bölge Van Gölü çevresiydi; Urmiye'de Asuriler (Nasturiler), Hakkâri dağlarında ise Nasturi aşiretler yaşıyordu". Bkz. Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 282-284.

SONUÇ

Anadolu’da Hristiyanlığı ilk kabul eden topluluklardan birisi olan Nasturiler, 13. ve 15. Yüzyıllarda meydana gelen Moğol ve Timur seferlerinden sonra büyük bir çöküş içerisine girmiştir. Bunun sonucu olarak Hakkâri ve Urmiye düzlüklerinde yaşayan cahil bir Hristiyan halk topluluğuna dönüşmüşlerdir. Nasturilerin yaşadığı coğrafyanın elverişsizliği, onların dağ zirvelerinde medeniyetten soyutlanmış bir hayat tarzı benimsemelerine neden olmuştur. Bu yaşam tarzı Nasturilerin dış dünya ile irtibatlarını koparmış ve içe dönük kapalı bir toplum haline gelmeleri sonucunu doğurmuştur. Öyle ki içerisinde yaşadıkları devletlerin dikkatini pek fazla çekmedikleri gibi genel olarak 19. yüzyılın ortalarına kadar diğer Hristiyan ulusları ve kiliseleri tarafından bile unutulmalarına neden olmuştur.

Nasturilerin yaşadığı topraklar olan Van-Hakkari ve Urmiye çevresi Osmanlı-İran devletleri arasında bölünmüştü. Bu nedenle 19. yüzyılda Nasturilerin üçte ikilik en önemli kısmı Osmanlı topraklarında yaşıyorken, geri kalan üçte birlik kısmı ise İran topraklarında yaşamaktaydı. Bu iki kısımdan Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Nasturiler, 19. yüzyılda kendi içlerinde göçebe ve yerleşik olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Göçebeler dağlarda, derin ve engebeli vadilerde Müslüman komşularından uzak, “*Melik*” adı verilen kabile reislerinin emri altında göçebe halinde yaşamakta ve nadir olarak yaşadıkları derin vadilerden çıkmaktaydılar. Göçebe Nasturiler, yerleşik kardeşlerinin aksine devlete sık sık isyan eden silahlı ve kavgacı bir mizaca sahip Nasturi topluluğuydu. Yerleşik olarak yaşayanlar ise genel olarak Musul ve Van’daki ova ve köylerde yaşamaktaydılar. Bu yerleşik Nasturiler, tarım ile uğraşmakta ve çeşitli Kürt aşiretlerine ve beylerine tabi olarak yaşamaktaydılar. 19. yüzyıla kadar olan zaman zarfında yaşamış oldukları coğrafya, onların ekonomik faaliyetlerini ve yaşam alışkanlıklarını değiştirmiştir. Hakkâri dağlarında bulunan Nasturiler, bir arada yaşadıkları veya komşu oldukları Kürtlerle

aynı coğrafyanın da getirmiş olduğu zorunlulukla birlikte aynı tür alışkanlıklara ve sosyal yaşam görüntüsüne sahip olmuşlardır. Her iki grup da birbirleriyle zaman zaman dost olmuş, zaman zaman da birbirleri ile denk bir şekilde mücadele halinde bulunmuşlardır. Osmanlı topraklarında yaşayan Nasturiler, genel olarak hayvancılıkla uğraşırken, İran topraklarında yaşayan Nasturiler ise tarımla uğraşmışlardır.

Nasturilerin dini ve sosyal liderlerine Mar Şamun denilmekteydi. Mar Şamun, 19. yüzyıl boyunca Nasturi nüfusunun yoğunluğuna paralel olarak Hakkâri’de Koçaniş isimli köyde yaşamıştır. Onun bu köydeki Nasturiler üzerindeki hâkimiyeti padişah tarafından bir aşiret şefi gibi tanınmıştır. Ancak Bedirhan Bey olayının ardından devlet tarafından Mar Şamun’un Patrik, Nasturilerin ise millet olarak tanınma fırsatı doğmuştur. Bedirhan Bey olayının sonunda Mar Şamun Abraham, Osmanlı başkentine çağrılmış; fakat o bu davete uymayarak İstanbul’a gitmekten kaçınmıştır. Patriğin bu tutumu Nasturilerin devlet tarafından bir millet ve patriğinin de bir lider olarak tanınmasını engellemiştir.

Osmanlı Devleti, Nasturiler ile olan ilişkisinde ilk dönemlerde Kürt Beylerini görevlendirmiş ise de, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Nasturi Patriği Mar Şamun’u görevlendirmiştir. Bu ilişkilerinde Nasturi Patriğini genel olarak “*Reis-i Ruhani*” olarak tanımlamış ve ona maaş bağlamıştır.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın sonlarından itibaren devleti uğraştıran Ermeni meselesi gibi, bir Nasturi meselesi ortaya çıkmasından endişelenmiştir. Bunun için Osmanlı Devleti 19. yüzyılın son çeyreğinde bölgede Nasturi-Kürt ilişkilerinin, koyun hırsızlığı ve çoban yaralamalarından daha da ileri boyutlara ulaşp, kalıcı sorunlara neden olmaması için bazı düzenlemelere gitmiştir. Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilen reformlarda onlara da önemli görevler verilmiştir. Alınan bu önlemlerle Nasturiler ile Kürtler arasında son dönemlerde şiddetlenerek artan çatışmaların önünü alabilmesi ve bölgedeki gelişmelerin daha yakından takip edilmesi amaçlamıştır. Ancak daha önce alınan önlemlerin yeterli gelmediği görülünce 1896 yılında Osmanlı Devleti, bölgede yeniden düzenlemelere gitmiştir. Bu düzenlemeler çerçevesinde Hakkâri sancağında Nasturilerin en yoğun olduğu bölgede yeni bir kaza merkezi oluşturulmasıyla bölgenin yabancı etkilerden, olumsuzluklardan korunması amaçlanmıştır. Yeni kaza, özellikle Nasturiler için

teşkil edildiğinden kaza memurluklarında daha çok Nasturilere yer verilmeye çalışılmıştır. Devlet tarafından bu kazanın oluşturulma amacı idari düzenlemelerle Nasturilerden vergi almak değil, sadece bölgedeki işleri düzene sokmak ve Nasturilerin devletle olan irtibatını daha düzenli hale getirmektir. Zaten yeni teşkil edilen bu kazanın giderleri gelirinden çok daha fazla olmuştur. Bu kazanın işlerlik kazanması, alınacak diğer önlemlerle Nasturi-Kürt çatışmalarının sona erdirilmesi ve bölgede sükûnetin sağlanması amaçlanmıştır. Ancak bütün bu çabalara rağmen bu kaza işlerlik kazanmamıştır. Bunda Nasturilerin göçebe olmasının ve bu kazanın oluşturulmasına sıcak bakmamalarının etkili olduğu düşüncesindeyiz.

19. Yüzyılda İran Devleti'nde yaşayan Nasturiler daha çok Kuzeybatı İran bölgesinde Urmiye şehri civarında bulunmaktaydılar. Buralardaki halkın sevk ve idaresi için İran hükümeti tarafından bir Hıristiyan vali atanmıştır. Bu görevliye “*Serparast*” adı verilmekteydi ve Serparastlar genellikle Ermenilerden oluşmaktaydı. İran bölgesinde 19. yüzyıl boyunca Müslüman halk ve Nasturi halkı aynı koşullarda yaşamaktaydılar. Urmiye Bölgesi'ndeki halkın günlük yaşamında din kesin bir ayrım getirmemiştir. Nasturilerle Müslüman komşuları karşılıklı etkileşim neticesinde birbirlerinin birtakım sosyal ritüellerini ifa eder duruma gelmişlerdir.

19. yüzyılda Nasturi toplumu, kendi içindeki bölünme ve çekişmeler sonunda küçülerek güç kaybetmiştir. Onların bu çekişmelerinden faydalanan Katolik Kilisesi, Nasturilerden ayırdığı topluluğu Keldani olarak adlandırmıştır. 19. yüzyılda misyonerler gelinceye kadar Nasturi toplumu, sadece Katolik Kilisesi'yle mücadele halinde bulunmaktaydı. 19.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Protestan misyonerlerin gelişi ile Nasturi toplumu dış dünya tarafından tekrar keşfedilmiştir. Ancak Nasturi bölgesine gelen misyonerler, toplumu daha da bölerek toplumdaki mezhepler arası mücadeleyi arttırmış bu da toplumdaki din işlerinin aksamasına neden olmuştur.

Nasturiler, Kürtlerle 19. yüzyıl boyunca sık sık yayla anlaşmazlığı yaşamış ve bu nedenle aralarında geçici çatışmalar çıkmıştır. Ancak bu çatışmalar misyonerlerin gelişi ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında misyonerlerin görünmesinin sonucunda ilk olarak halk arasında kuşku ortaya çıkmış, Müslüman ve Hıristiyan ilişkileri zedelenmiş ve daha sonra da taraflar arasındaki sorunlar ciddileşmeye ve sürekli hale gelmeye başlamıştır. Osmanlı

Devleti ise, 19. yüzyılın sonlarına doğru Kürtler ile Nasturiler arasında meydana gelen çatışmaların önünü alabilmek ve bölgedeki asayişin sağlaması için Nasturi Patriği Mar Şamun Rouel ile Kürt ileri gelenlerini bir araya getirerek taraflar arasındaki sürtüşmenin sona erdirilmesine çalışmıştır. Bu amaçla çeşitli çevre vilayetlerden asayişin sağlanması için zaman zaman bölgeye asker göndermiştir. Bu şekilde Osmanlı Devleti tarafların çatışmalarını durdurup, mahallî olaylara misyonerler vasıtasıyla yabancı güçlerin karışmasını engellemeye, böylece Nasturileri devlet içerisinde tutmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti tarafından bu önlemlere rağmen 20. yüzyıla girerken taraflar arasındaki sorunlara Misyonerlerin müdahalesi taraflar arasında huzursuzluğu arttırmış, Nasturilerin ve Kürtlerin birbirleri ile olan mücadelelerinin kalıcı olmasına yol açmıştır.

Nasturilerin diğer bir komşuları olan Yahudilerle olan ilişkileri 19. yüzyıl boyunca soğuk, birbirinden kopuk bir şekilde sürmüştür. Bunda birbirlerine karşı olumsuz olan gelenek ve inançlarının etkisi büyüktür.

Yezidilerle olan ilişkileri ise ilk dönemlerde karşılıklı olarak kötüydü. Nasturiler, onları dinsiz, sapkın bir mezhep olarak görmekteydiler. Yezidiler ise zaman zaman Nasturilere yönelik soygun ve yağma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren batılı misyonerlerin Osmanlı Devleti'nin doğu topraklarındaki Hristiyanlar arasındaki faaliyetler, Yezidilerin de ilgisini çekmiştir. Yezidiler de Nasturiler gibi misyonerlerin ilgisini ve desteğini kazanabilmek için artık sadece Müslüman tüccar ve yolcuları soyuyor ve Nasturilere pek fazla dokunmuyorlardı. Bu nedenle bu iki grup arasında karşılıklı bir yumuşama dönemi yaşanmıştır. Yine iki topluluk arasındaki ilişkinin yumuşamasında, karşılarında duran ve bölgelerinde yayılan Kürtlerin etkisinin önemi de büyüktü. Kürtlerden gelen baskılar yüzünden Yezidiler ve Nasturiler birbirlerinden nefret etmeyi bırakıp birbirlerine sempati duymaya başlamışlardır.

Hakkari Bölgesinde yaşayan Ermenilerle, Nasturiler arasında sosyal ilişkiler 19. yüzyılın sonuna kadar olan süreçte çok iyi değildi. Nasturiler, onlara kız dahi vermezlerdi. Ancak 19. yüzyılın son yıllarında Ermenilerin çıkarmış olduğu isyanlar ve huzursuzlukların sayesinde Avrupalı devletlerin desteğini kazanarak sempati topladıklarını fark eden Nasturiler de bağımsız olmak için onlar gibi davranmaya çabalayarak girişimlerde bulunmuşlardır. Ermeniler de kendileri gibi Osmanlı

Devleti'nden ayrılmak için uğraşan bu küçük azınlık ile ilişkileri düzeltmeye başlamış ve onların yurtdışından yardım içeren mektuplarının taşıyıcısı olmuşlardır. Bu şekilde gelişen iki topluluğunun ilişkisi zamanla yumuşamış ve Osmanlı Devleti'ne karşı olan faaliyetlerde müttefikliğe kadar ulaşmıştır.

19. yüzyılın son dönemlerine doğru Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesinin bölgede zayıfladığını fark eden Nasturiler ayrılık faaliyetlerine girişmeye başlamışlardır. Bu amaçla Ermeniler gibi çeşitli devletlerin sempatisini kazanmak için yardım isteyen ve devletin baskısı altında ezildiklerini ifade eden mektuplar kaleme almışlardır. Bunun dışında 19. yüzyıl boyunca Ortadoğuda hâkimiyet kurmak isteyen iki devlet olan İngiltere ve Rusya'nın politik çıkarları ve manevralarını sürekli olarak takip etmişler ve birçok politik oyunlara ve zikzaklara başvurarak amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bunun için zaman zaman Ruslara yanaşmış, zaman zamanda İngilizlere yönelerek yardım isteklerinde bulunmuşlardır. İngiltere'nin, onlar için 19. yüzyıl boyunca süper güç olarak kendilerine, Osmanlı ve İran Devleti'nden bağımsızlık yolunu açacağını umuyorlardı. Bu umudun sonucu olarak 19. yüzyılın sonuna doğru İngilizler ve İngiltere'ye ait konulara oldukça ilgi duymuş ve onun bölgedeki görevlileri ile ilişkide bulunmuşlardır. İngilizlerden umutlarını yitirdikleri anlarda ise hemen yanı başlarındaki Ruslara yönelmişlerdir. Çünkü bu ülkenin yaşamış oldukları coğrafyaya en yakın emperyalist güç olarak gelecekteki bir savaşta kendilerini bağımsızlığa kavuşturacaklarını düşünmüşlerdir.

Ruslar ise 19. yüzyılın sonuna doğru çıkacak bir savaşta Nasturileri, Osmanlı Devleti'ne karşı Ermenilerle birlikte önemli geçitlerin ve mevkiilerin tutulması için kullanmayı düşünmüştür.

Fransa'nın Nasturilerle olan ilişkisi Rusya ve İngiltere'nin aksine Katoliklerin hâmisî sıfatıyla onları para ve çeşitli rüşvetlerle Katolikleştirmek için olmuştur. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren O da Mezopotamya ve Ortadoğu'daki çıkarları gereği Nasturilere olan ilgisini mezhepsel düzeyden politik düzeye çıkararak Nasturileri para ve himaye önerileriyle elde etmeye çalışmışlardır.

Nasturilerin hayalini kurdukları gelecek, büyük devletlerin kendi amaçlarını gerçekleştirmek için onları kullanıp bir kenara atması ile büyük bir hayal kırıklığına dönüşmüştür.

BİBLİYOGRAFYA

A-OSMANLI ARŞİVİ

1-DEFTERLER

1.1-VİLAYETLERDEN GELEN GİNDEN EVRAK DEFTERLER

BEO.VAN VGG. D. 940

BEO.VAN VGG. D. 939

1.2-AYNİYAT DEFTERLERİ

BEO. VAN AYN. D.929.

BEO. VAN AYN. D. 933.

BEO. DİYARBAKIR AYN. d 609.

1.3-MALİYE NEZARETİ CİZYE DEFTERLERİ

ML. VRD. CMH. No: 1310

ML. VRD. CMH. No: 1329.

2.ARŞİV BELGELERİ

Bab-1 Asfî Divan Kalemi (**A.DVN. MHM**)

Cevdet Dâhiliye (**C.DH.**)

Dahiliye Kalem-İ Mahsus (**DH.KMS**)

Dâhiliye Nezareti Muhaberat Umumiye Dairesi (**DH. MUI**)

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (**DH.MKT**)

Dâhiliye Nezareti Emniyet Umumi Müdürlüğü (**DH.EUM**)

Dosya Usulü İradeler Tasnifi (**İ.DUI**)

Emniyet-İ Umumiye Emniyet (**DH.EUM. EMN**)

Hariciye Siyasi (**HR.SYS.**)

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (**HR. MKT.**)

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (**HR.TO**)

İradeler Mesalih-i Mühimme (**İ.MSM.**)

İradeler Meclis-i Mahsus (İ.MMS),

İrade Meclis-İ Vala (**İ.MVL**)

İrade Hususi (**İ.HUS**)

İrade-i Dâhiliye (**DH. İD.**)

İrade-i Dâhiliye (**İ.DH.**)

Meclis-i Vükela Mazbataları (**M.V.**)

Saderet Mektubi Kalemi (**A.MKT.**)
Sadaret Divan Kalemi (**A.DVN**)
Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (**A.MKT.MHM**)
Saderet Mektubi Kalemi Meclisi Vala Evkrakı (**A.MKT. MVL**)
Sadaret Umum Vilayetler Tahriratı (**A.MKT. UM**)
Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Askeri Maruzat (**Y.PRK. ASK**)
Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Baş Katipliği (**Y.PRK. BŞK.**)
Yıldız Sadaret Hususi Maruzat (**Y.A.HUS**)
Yıldız Perakende Dâhiliye (**Y.PRK DH**)
Yıldız Parekende Maliyeden Müdevver (**Y.PRK.MYD**)
Yıldız Esas ve Sadrazam Kâmil Paşa (**Y.E.E.**)
Yıldız Prekande Dahiliye (**Y.PRK.DH.**)
Yıldız Prekande Emniyet (**Y.PRK. EŞA.**)
Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü (**Y.MTV.**)
Yıldız Perakende Komisyonlar Maruzatı (**Y.PRK. KOM.**)
Yıldız Prakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı (**Y.PRK. UM**)

3. SALNÂMELELER

A-DEVLET SALNAMELERİ

Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1263
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye1267.
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1270.
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1271.
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1272.
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1273.
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1274.
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1280.
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1290.
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1300
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1305
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1308
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1310
Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1312

Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1315

Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1317

Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1319

B-VİLAYET SALNAMELERİ

Erzurum Vilayet Salnamesi 1287

Erzurum Vilayet Salnâmesi 1288

Erzurum Vilayet Salnâmesi 1290

Erzurum Vilayet Salnâmesi 1291

Erzurum Vilayet Salnâmesi 1292

Erzurum Vilayet Salnâmesi 1293

Erzurum Vilayet Salnâmesi 1294.

KİTAPLAR

AHMET CEVDET PAŞA, **Maruzat**, Yay. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.

AINSWORTH, WILLIAM FRANCIS, **Travels and Research in Asia Minor, Mesopotamya, Chaldea, and Armenia c. II**, John W.Parker, West Strand, London MDCCCXLII.

_____, **The Claims Of The Christian Aborigines Of The Turkish Or Osmanlı Empire Upon Civilized**, London 1843.

AKGÜL, SUAT, **Rusya'nın Doğu Anadolu Politikası (1918'e Kadar), Rusya'nın Doğu Anadolu Politikası (1918'e Kadar)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

ALAGÖZ, MEHMET, **Old Habits Die Hard A Reaction to Application Tanzimat: Bedirhan Bey's Revolt**, Thesis Submitted To The Institute For Graduate Studies In Social Sciences In Partial Fulfillment Of The Requirement For The Degree Of Master Of Arts In History, Boğaziçi University, İstanbul 2003.

ALBAYRAK, KADİR, **Keldaniler ve Nasturiler**, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

ANDERSON, RUFUS, **History of the Missions of the American Board of Commissioners Foreign Missions to the Oriental Churches c. I**, Boston 1872.

_____, **History of the Missions of the American Board of Commissioners Foreign Missions to the Oriental Churches c.II**, Boston 1884.

ANZERLİOĞLU, YONCA, **Nasturiler**, Tamga Yayıncılık, Ankara, Temmuz 2000.

ATİYA, AZİZ S., **Doğu Hristiyanlığı Tarihi**, Çev. Nurettin Hiç Yılmaz, Doz Yayınları, I.Baskı, İstanbul Eylül-2005.

AVYAROV, **Osmanlı-Rus ve İran Savaşlarında Kürtler 1801-1900**, Yay. Muhammed Varlı, Sipan Yay. İstanbul 1995.

AYDIN, AYHAN, **XIX. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki İsyenlar**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Haziran- 1998.

BADGER, GEORGE PERCY, **The Nestorians and Their Rituals with the Narrative of a Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844 Vol. I**, Joseph Masters, Aldersgate Street, And New Bond Street, London MDCCCLII.

BEBİROĞLU, MURAT, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri**, Akademi Matbaası, İstanbul 2008.

BELL, GERTRUDE L., **Mezopotamya'da 1915-1920 Sivil Yönetmi**, Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, Mezopotamya Kitaplığı, I.Baskı, İstanbul 2004.

BİLGE, YAKUP, **Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi**, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1991.

BİRD, ISABELLA L., **Jouney of Persia and Kurdistan including A Summer in the Upper Karun Region and Visit to the Nestorian Rayahs Vol. II**, John Muarry , Albemarle Street, London 1891.

BOZKURT, GÜLNİHAL, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, TTKB. Yay., Ankara 1995.

BÜLBÜL, MUSTAFA, **Türkiye'nin Süryanileri**, Tasam Yayınları, İstanbul 2005.

CAMPELL, WILLIAM W., **A Memoir of Mrs. Judith S. Grant, Late Missionary to Persia**, New York 1844.

CELİL, CELİLE, **1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması**, Çev. M. Aras, Peri Yayınları, İstanbul 1998.

_____, **XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler**, Çev. Mehmet Demir, Öz-Ge Yayınları Ankara 1992.

COAKLEY, J.F., **The Church of the East and Church of England a History of the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission**, Clarendon Pres-Oxford 1992.

COAN, FREDERİCK G., **Yesterday in Persia and Kurdistan**, Saunders-Studio Pres- California 1939.

COLEMAN, LYMAN, **Ancient Christianity Exemplified in the Private, Domestic, Social, and Civil Life of Primitive Christians, and in the Orginal Institutions, Offices, Ordinances, and Rites of the Church**, Lippincott, Grambo & Co., Philadelphia 1858.

CUINET, VİTAL, **La Turquie D'Asie Gêographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonné De Chaque Province De L'Asie-Mineure c. II**, Ernest Leroux, Editeur 28, Reu Bonaparte, 28, Paris 1891.

CURZON, GEORGE N., **Persia and The Persian Question c. I**, Frank Cass & Co.Ltd., London 1966.

_____, **Persia and The Persian Question c. II**, Frank Cass & Co., London 1966.

CUTTS, EDWARD L., **The Assyrian Christians. Report of a Journey, Undertaken By Desire of His Grace the Archbishop of Canterbury and His Grace the Archbishop of York, Christians in Koordistan and Oroomiah**, London 1884.

_____, **Christians Under the Crescent in Asia**, London 1877.

ÇAKALOĞLU, ÇENGİZ, P. **Averyanof'a Göre Doğu Anadolu**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Erzurum 1995.

ÇELİK, MEHMET, **Süryani Tarihi c. I**, Ayraç Yayınları, I.Baskı, Ankara Temmuz 1995.

_____, **Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyrî**, Akademi Kitabevi, İzmir-2000.

ÇETİN, MAHMUT, **Kart-Kurt Sesleri, İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Politikası**, Marifet Yayınları, İstanbul 2002.

DEMİRCİOĞLU, ALBAY FAİZ, **Ermeni Mezalimi (1895-1920)**, T.K.A.E. Yay., Ankara 1985.

DERİNGİL, SELİM, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdulhamit Dönemi (1876-1909)**, Çev. Gül Çağalı Güven, Y.K.Y., 2. Baskı, İstanbul Ekim 2002.

DURANT, WILL, **İslam Medeniyeti**, Ter. Orhan Bahaddin, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz

DÜNDAR ALİKILIÇ, **Abbâsi Devleti'nden Hakkâri Beyliği'ne İrisân Beyleri**, Tarih düşünce Kitapları, İstanbul 2005.

EMHARDT, WILLIAM CHAUNCEY, AND LAMSA, GEORGE M., **The Oldest Christian People A Brief Account Of The Assyrian People And The Fateful History Of The Nestorian Church**, The Macmillan Company, New York 1926.

ENGELHARDT, **Tanzimat ve Türkiye**, Çev. Ali Reşat, I.Baskı, İstanbul Kasım-1999.

ERCAN, YAVUZ, **Kudüs Ermeni Patrikhanesi**, TTKB., Ankara 1988.

ERDOST, MUZAFFER İLHAN, **Şemdinli Röportajı**, Onur Yay. Ankara 1994.

ERYILMAZ, BİLAL, **Osmanlı Devleti'nde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi**, 2.Baskı, Risale Yayınları, İstanbul 1996.

FOGGO, HACER YILDIRIM, **Kırmızı Püskül 1843–1846 Nasturi Katliamı**, Çiviyazıları, I.Baskı, 2002.

FRASER, J.BAILLIE, **Mesopotamia and Assyria, from the Earliest Ages to Present Time; with Illusrations of Their Natural History**, New Yok 1842.

GARTHWAILE, GENE R., **The Persians**, Blackwell Publishing, U.K, 2005.

GAUNT, DAVID, **Katliamlar, Direniş, Koruyucular: I. Dünya Savaşı'nda Doğu Anadolu'da Müslüman- Hristiyan İlişkileri**, Çev. Ali Çakıroğlu, Belge Yay., I.Baskı, İstanbul Ekim 2007.

GRANT, DR. ASAHAL, **Nasturiler ya da Kayıp Boylar**, Çev. Meral Barış, Bet-Prasa-Bet-Froso, Nsibin Yayınevi, Södertälje-Sweden, 1994.

GUEST, JOHN S., **Yezidilerin Tarihi Melekê Tawus ve Mıshefa Reş'in İzinde**, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, I.Baskı İstanbul 2001.

GÜNEL, AZİZ, **Türk Süryaniler Tarihi**, Oya Matbaası, Diyarbakır 1970.

HAKAN, SİNAN, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)**, Doz Yayınları, İstanbul 2007.

HALFİN, XIX. **Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler**, 2.Baskı, Komal Yayınları, İstanbul, Temmuz 1992.

HEAZAL, THE REV. F. N., MRS. MARGOLIOUTH, M.A., **Kurds & Christians**, London 1913.

HECKMANN, LALE YALÇIN, **Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri**, Çev. Gülhan Erkaya, İletişim Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2001.

İŞİK, İRFAN, **Birlikte Olduğumuz Halklar Keldani-Assuri-Süryani-Ermeni**, Sorun Yayınları, 3.Baskı, İstanbul Kasım–2000.

İLERİ, CİHANGİR, **Türkiyede Nasturi Sorunu (1830-1926)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000.

JOSEPH, JOHN, **The Modern Assyrian of the Middle East Encounters with Western Christian Missions, Archaeologists, and Colonial Powers**, Brill, Lieden-Boston-Köln 2000.

KAHRAMAN, AHMET, **Kürt İsyancıları (Tedip ve Tenkil)**, Doğan Basın Yayın, 2.Baskı, İstanbul Eylül 2004.

KIESER, HANS-LUKAS, **İskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938**, Çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2005.

KILIÇ, MEHMET FIRAT, **Sheikh Ubeydullah's Movement**, The Institute Of Economics And Social Sciences Of Bilkent University In Partial Fulfilment Of The Requirements For The Degree Of Master of Arts In The Department Of Political Science And Public Administration Bilkent University Ankara November 2003.

KILIÇ, ORHAN, **Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı- Eyalet ve Sancak Tevcihati**, Elazığ 1997.

KODAMAN, BAYRAM, **Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdarî Durumu**, Ankara 1986.

_____, **Sultan II. Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası**, T.K.A.E. Yayınları 67, Ankara 1987.

_____, **II. Abdülhamid Devrinde Hakkâri Sancağında Nasturiler ve İngiliz-Rus Emperyalizmi**, TTK, Ankara 1988.

LALAYAN, E. A., **Van Bölgesinde Asurlar**, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis 1914.

LAYARD, AUSTEN HENRY, **Ninova ve Kalıntıları Kürdistan'ın Keldani Hristiyanları, Yezidiler ya da Şeytana Tapanların Ülkesine Bir Gezi, Eski Asur'un Töre ve Sanatlarının Araştırılması**, Çev. Zafer Avşar, Avesta Basın Yayın, İstanbul 2000.

LESCOT, ROGER, **Yezidiler Din Trahi ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri Üzerine Alan Araştırması**, Çev. Ayşe Meral, Avesta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2001.

LINDERHOLM, JONAS, **"1915" Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da 1.Dünya Savaşı Sırasında Asuriler ve Süryaniler (1914-1918)**, İsveç 1999.

LOCKHART, LAURENCE, **Persian Cities**, London 1960.

LUKE, HARRY CHARLES, **Musul ve Azınlıkları**, Çev. Utku Kavasoglu, Nesnel Yayınları, İstanbul 2007.

MACLEAN, ARTHUR JOHN AND BROWNE, WILLIAM HENRY, **The Catholicos of the East and His People, Being the Impressions of Five Years Work in the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission" An Account of the Religious and Secular Life and Opinions of the Esatern Assyrian Christians of Kurdistan and Northern Persia (Know also as Nestorians)**, London 1891.

MALMİSANİJ, **Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneğinin Tutanakları**, Avesta Yay., İstanbul 2000.

MALECH, GEORGE DAVID, **History of the Syrian Nation and the Old Evangelical-Apostolic Church of the East**, Minneapolis 1910.

MAR SAMCUN, SURMA D BYAT, **Ninova'nın Yakarışı Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Mar Şamun'un Katli**, Çev. Meral Barış, Avesta Yayınları 7, İstanbul 1996.

MARSDEN, J. B., **History of Christian Churches and Sects from the Earliest Ages of Christianity c. II**, London 1856.

MATİYEYEF, K.P., **Asurlar, Modern Çağda Asur Ulusal Sorunu**, Çev. Murat Kara, Bet-Prasa & Bet-Froso, Nsibin Yayınevi, 1996

MC CARTY, JUSTİN, **Müslümanlar ve Azınlıklar Osmanlı Anadolu'sunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu**, Çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi Yay., İstanbul 1998.

MEHDÎ FRAŞERLİ, **Osmanlı Devleti'nde Kapitilasyonların Uygulanışı**, Yay. Haz. Fahrettin Tızlak, Fakülte Kitabevi, Isparta 2008.

MILLINGEN, MAJOR FREDERICK, **Kürtler Arasında Doğal Yaşam**, Çev. Nuray Mestçi, Doz Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1998.

MOLTKE, FELD MAREŞAL HELMUTH VON, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.

MUTLU, ŞAMİL, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları**, Gökkuşbu Yay., 2.Baskı, İstanbul 2005.

NELHANS, BERTİL, **Asuri, Arami, Kildani, Süryani Adlandırmalarının Dünü Üzerine**, Eylül 1990.

NIKİTİN, BAZİL, **Kürtler 2. Sosyolojik ve Tarihi İnceleme**, Çev. H.D ve A.S, Özgürlük yolu Yay., İstanbul Mart-1978.

_____, **Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme**, Çev. H.D ve A.S, Özgürlük yolu Yay. İstanbul Mart-1978.

Osmanlı Belgelerine Göre Osmanlı Rus İlişkisi I. (1848-1898), Ankara 2006.

ÖRS, SÜLEYMAN HAYRULLAH, **Türkiye’de Nasturi Hareketleri (1830-1926)**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988.

ÖZÇOŞAR, İBRAHİM, **19.Yüzyılda Mardin Mardin Süryanileri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes 2006.

ÖZDEMİR, BÜLENT, **Süryanilerin Dünü Bugünü I.Dünya Savaşı’ında Süryaniler**, TTK, Ankara 2008.

PAKALIN, MEHMET ZEKİ, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, M.E.B Yay., İstanbul 1993,

PALVA, HEİKİ, **Dün’den Bugün’e Doğu ve Batı Süryanileri**, Nsibin Yayınevi, Södertälje, Eylül 1990.

PARRY, OSWALD H., **Six Months in A Syrian Monastery**, Gorgias Pres, London 1895.

PARS TUĞLACI, **Osmanlı Şehirleri**, Miliyet Yayınları, İstanbul 1995.

PERKINS, JUSTIN AND LAURIE, THOMAS, **Historical Sketch of the Mission to the Nestorians and of the Assyria Mission**, New York, 1862.

PERKINS, REV. HENRY MARTYN, **Life of Rev. Justin Perkins, Pioneer Missionary to Persia**, Chicago 1887.

PERKINS, REV. JUSTIN, **A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians**, Published By Allen, Morrill& Wardwell, New York 1843.

PERLEY, DAVID BARŞAWN, **Asurlar ve Misyonerler**, Çev. Şükran Yurdağül, Nsibin Yayınevi, Södertälje, Haziran 1992.

R.,L.N., **The Book and its Story; A Narrative for the Young**, London MDCCCLVII.

RASSAM, HORMUZD, **Asshur and the Land of Nimrod, Being An Account of the Discoveries made in the Ancient Ruins of Nineveh, Asshur, Sepharvaim, Cauh, Babylon, Borsippa, Cuthah, And Van, Including A Narrative of Different Journeys in Mesopotamia, Assyria, Asia Minor, And Koordistan**, New York: Eaton & Mains 1897.

READ, HOLLIS, **The Hand Of God in History; or, Divine Providence Historically Illustrated in the Extension and Establishment of Christianity**, Published by Huntington, Hartford, 1849.

RICH, CLAUDIUS JAMES, Residence in Koordistan, and on The Site of Ancient Nineveh; With Journal of Voyage Down the Tigris to Bağdat and on Account of Visit to Shirauz and Persepolis, Vol., London MDCCCXXXVI.

RICHTER, JULIUS, A History of Protestan Missions in the Near East, Fleming H.Revell Company, London And Edinburgh 1910.

RILEY, ATHELSTAN, Narrative of a Visit to the Assyrian Christians in Kurdistan Undertaken at the Request of the Archbishop of Canterbury in the Autumn Of 1884, London 1886.

_____, **Progress and Prospects of the Archbishop's Mission to the Assyrian Christians Being the Report of a Visit to the Mission in the Autumn of 1888, Two Years After its Foundation;** London 1889.

ROUX, JEAN-POUL, Orta Asya Tarih ve Uygarlık, Çev. Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001.

SEHIL, LADY, Glimpses of Life Manners in Persia, London 1856.

SEVGEN, NAZMÎ, Doğu'da Kürt Meselesi, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul 1970.

SHEDD, REV. J. H., A Sketch of the Persia Mission, New York 1871.

SMITH, ELI, Researches of the Rev. E. Smith and Rev. H.G.O. Dwinght in Armenia: Including a Journey Through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas, Vol. I, Boston 1833.

SMITH, ELI, Researches of the Rev. E. Smith and Rev. H.G.O. Dwinght in Armenia: Including a Journey Through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas, Vol. II, Boston 1833.

SMITH, ELI AND DWIGHT, H.G.O., Missionary Researches in Armenia: Including a Journey through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oroomiah and Salmas, London 1834.

SOANE, E.B., Mezopotamya ve Kürdistan'a Gizli Yolculuk Kürdistan'ın Kürt Aşiretleri ve Keldanilerine İlişkin Tarihsel Notlar, Çev. Fahriye Adsay, Avesta Yayınları, İstanbul 2007.

SONYEL, SALAHİ R., The Assyrian of Turkey Victims of Major Power Policy, TTK. Ankara 2001.

_____, **Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire,** Turkish Historical Society Printing House- Ankara 1993.

SOUTHGATE, REV. HORATIO, Narrative of a Tour through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia, with an Introduction, and Occasional Observations upon the Condition of Mohammedanism and Christianity in Those Countries, Volume I., D.Appleton & Co.200 Broadway, 1840.

SPEER, ROBERT E., The Hakim Sahib the Foreign Doctor a Biography of Joseph Plumb Cochran, M.D of Persia, Fleming H. Revell Company, New York 1911.

STUART, LIEUT-COLONEL, Journal of a Residence in Northern Persia and The Porvinces of Turkey, London MDCCCLIV.

SYKES, MARK, Dârü'l-İslâm, Çev. Yılmaz Tezakan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara Şubat 2000.

ŞERAFEDDİN HAN, Şerefname Kürt Tarihi, Etnoğrafya ve Coğrafyası c.1/1, Yay. François Bernard Charmoy, Çev. Celal Kabadayı, Yaba Yay., İstanbul 2006.

ŞİMŞİR, BİLÂL N., Lozan Telgrafları II. (Şubat-Ağustos 1923), TTKB, Ankara 1994.

ŞİMŞİR, BİLÂL N. Britihs Documents on Ottoman Armenians Vol. I, (1856-1880), TTKB, Ankara 1989.

ŞİMŞİR, BİLÂL N. Britihs Documents on Ottoman Armenians Vol. II, (1880-1890), TTKB, Ankara 1989.

TERMEN, İ.R., 1906'da Van Bölgesindeki Hakkâri Dağlarına Düzenlenen Bir Gezi İle İlgili Rapor, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis 1910.

TORREY, JOSEPH, General History of the Christian Religion and Church: from the German of Dr. Augutus Neander, Vol.III., Boston 1855.

TÜRK MİLLİ BÜTÜNLÜĞÜ İÇERİSİNDE DOĞU ANADOLU, Boğaziçi Yay. Ankara 1992.

TYLER, REW. W.S., Memoir of Rev. Henry Lobdell, M.D. Late Missionary of the American Board at Musul: Including the Early History of the Assyrian Mission, Published By The American Tract Society, Boston 1859.

ÜNAL, MEHMET ALİ, Osmanlı Müesseleri Tarihi, Fakülte Kitabevi, Isparta-2002.

ÜNLÜ, HASAN, Geçmişten Günümüze Değişik Din ve Mezheplere İnanan Kürtler ve Yaşadıkları Yönetim Düzenleri, I. Baskı, İstanbul 2006.

VAN VİLAYET SALNAMESİ 1315, Yayına Haz: Salih Allahverdi-Osman Güven, Van Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları No:1, Van 1995.

VARTANOV, ELİYA, Sibirya Sürgünü Asurîlerin Anıları (1949–1956), Çev. H. Topuzoğlu, Yaba Yayınları, I.Baskı, İstanbul Şubat 2005.

VAUX, W.S.W., Nineveh and Persepolis: an Historical Sketch of Ancient Assyria an Persia, with an Account of the Recent Researches in Those Countries, London MDCCCL.

VINE, AUBREY R., The Nestorian Churches A Concise History of Nestorian Christianity in Asia from the Persian Schism to the Modern Syrian, Indepent Pres, Ltd Memorial Hall, E.C.4, London 1937.

W.MARSH, DWIGHT, The Tennesseean in Persia and Koordistan Being Scenes and Incidents in the Life of Sanuel Audley Rhea, Presbyterian Publication Committee, Philadelphia, 1865.

W.R.HAY, Kürdistan’da İki Yıl 1918–1920, Çev. Fahri Adsay, I.Baskı, Avesta Yayınları, Barış Matbaası, İstanbul 2005.

WADİE JWAIDEH, Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi, Çev. İsmail Çekem-Alper Duman, Yayına Haz. Nevzat Kırac, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1999.

WHITE, CHARLES, Three Years in Constantinople; or, Domestic Manners of the Turks in 1844 Vol. I, London 1845.

WİGRAM, REV. W.A., En Küçük Müttelikimiz, Çev. Yaşar Günenç, Nsibin Yayınlar:10, Tanıklar Dizisi: 2, I.Baskı, Södertâlje-İsveç, Ekim 1991.

WİGRAM, W.A.- WİAGRAM, EDGAR T.A., İnsanlığın Beşiği Kürdistan’da Yaşam, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, I.Baskı İstanbul 2004.

WILSON, REW. S.G., Persia: Western Mission, Presbyterian Board Of Publication, Philadelphia 1896.

WOLFF, JOSEPH, Narrative of A Mission to in the Years 1843–1845: to Ascertain the Fate of Colonel Stoddart and Captain Conolly, Vol. II, London 1845.

YANARDAĞ, AYŞE 1914 Bitlis İsyanı, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005.

YERASİMOS, STEFANOS, Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul 2004.

YILDIZ, MEHMET, **1856 Islahat Fermanının Tatbiki ve Tepkileri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.

YILDIZ, HASAN, **XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm**, Nujen Yay. İstanbul 1996.

YOHANNAN, ABRAHAM, **Mezopotamya'nın Kayıp Halkı Nasturiler**, Çev. Meltem Deniz, Beybûn Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2006.

YONAN, ŞAHBAZ, **İslam'ın Savaşı Bir Hristiyan Topluluklarının Öyküsü**, Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, I.Baskı. İstanbul 2006.

YONAN, GABRİELE, **Asur Soykırımı Unutulan Bir Holocaust**, Çeviren: Erol Sever, Pencere Yayınları, I. Baskı 1999.

YUSİF, EFREM İSA, **Mezopotamya'nın Bilim Öncüleri Süryani Tercüman ve Filozofları**, Çev. Mustafa Arslan, Doz Yay., İstanbul 2007.

YUVALI, ABDULKADİR, **İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri**, Erciyes Üniversitesi Yayınları No:77, Kayseri 1994.

MAKALELER

ABDALLA, MİCHEAL, "The Syrian Community Of Qameshli In North-Eastern Syria In The Years 1925–1970", **Etnologia Polona**, Vol.17, 1992 pp.87-103.

AINSWORTH, WILLIAM, "An Account of Visit to Chaldeans Inhabiting Centrel Kurdistan; and of an Ascent of the Peak of Rewandiz (Tûr Sheikhiwa) in the Summer of 1840", London 1841.s.35-51.

Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1893-94, Cervati Preres, Costantinopole 1894, s. 947.

Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1891, Cervati Preres, Costantinopole 1891, s. 878.

Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1895, Cervati Preres, Costantinopole 1895, s. 940

Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1896-97, Cervati Preres, Costantinopole 1897, s.1088.

Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1903, Cervati Preres, Costantinopole 1903, s.1672

Annuaire Oriental du Commerce de l' Industri'e de l' Administrie de et de la Magistrature Anne'e 1915, Cervati Preres, Costantinopole 1915, s.1557.

B., S.S., "Letter from Ellen Joanna", **Quarterly Report of the Assyrian Mission** , No.VI, London 1891.

BROWNE, W.H. , "Qudshanis",**Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXII, Published for the Assyrian Mission London 1898, s.236-240.

_____, "Letter Fom Mr. Browne",**Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXVIII, Published for the Assyrian Mission London 1894, s.329.

BRUINESSEN, MARTİN VAN, "Kürdistan'da Din", Çev. Nevzat Kırış, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları 161, 3.Baskı, İstanbul 1995, s.22.

BRUINESSEN, MARTİN VAN, "Osmanlıcılıktan Ayrılkılığa; Şeyh Sait Ayaklanması'nın Dinî ve Etnik Arka Planı", Çev. Levent Kafadar, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları 161, 3.Baskı, İstanbul 1995, s.128.

_____, "Kürt Aşiretleri ve İran Devleti: Simko Ayaklanması" , Çev. Selda Somuncuoğlu, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları 161, 3.Baskı, İstanbul 1995, s.226.

_____, "Kürt Toplumu ve Modern Devlet; Uluslaştırmaya Karşı Etnik Ulusçuluk",Çev. Halil Turansal, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları 161, 3.Baskı, İstanbul 1995, s.179.

_____, "Kürtler Arasında Bir Siyasî Protesto Aracı Olarak Nakşibendi Tarikatı", Çev. Leyla Keskiner, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları 161, 3.Baskı, İstanbul 1995, s.106.

CANTUAR, F., "An Appeal from His Grace the Archbishop of Canterbury" **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXVI, Published for the Assyrian Mission London 1899, s.291-92.

ÇELİK, MEHMET- GÜNDÜZ, ŞİNASİ- YAŞAR, ŞÜKRAN, "Şehrin Sosyo-Ekonomik Yapısı", **Edessa'dan Urfa'ya I**, Editör: Mehmet Çelik, Ankara 2007, s.450-52.

ÇELİK, MEHMET – YAŞAR, ŞÜKRAN, "Kuruluşundan İslam Fethine Kadar Esessa'nın Siyasi Tarihi", **Edessa'dan Urfa'ya I**, Editör: Mehmet Çelik, Ankara 2007, s.202-203.

DEMİRCİ, MUSTAFA, "Helen Düşün Kaynaklarının Arapça'ya Çevirisi ve Süryânîler, **Süryaniler ve Süryanilik II**, Orient Yay. No: 9, Ankara Mart-2005, s.41-59.

DOMINIAN, LEON, "The Peoples of Northern and Central Asiatic Turkey", **Bulletin of the American Geographical Society**, Vol. 47, No. 11. (1915), s.832-871

DORU, NESİM, “Süryanilerde Felsefe Akademileri”, **Süryaniler ve Süryanilik II**, Orient Yay. No: 9, Ankara Mart–2005, s.63-88.

E.,A.R., "Kokha Yaqu of Anhar" ,**Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. **XXXIX**, Published for the Assyrian Mission London 1900,s.352-353.

E.HEAZELL, F., “A. Mountain Journey”, **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. **XXXIV**, Published for the Assyrian Mission London 1898, s.259-265.

EVERY, EDWARD , “Asurîler”, Çev. Sami Kılıç, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10:1** Elazığ 2005, s.97-108.

Fifty-Eight Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Present at the Meeting held at the Norwich, Connecticut, October 6-9, 1868., Printed at the Gibersid & Press, Cambridge 1868, s.55-69.

Fifty-Fourth Annual Report of The American Board of Commissioners for Foreign Missions, Present at the Meeting held at Worcester, Mass. October 4-7, 1864., Press Of T.R. Marvin, 42 Congress Street., Boston. 1864, s.93-99.

Fifty-Second Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Present at the Meeting held at Springfield, Mass, October 7-10, 1862., Press Of T.R. Marvin, 42 Congress Street,Boston 1862, s.107-116.

G.,W.A., “Pages from My Persian Diary” , **Quarterly Report of the Assyrian Mission**, No.**LXII**, London 1905, s.732.

H., F. N., “From Mr. Heazell’s Diary”, **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. **XXXIX.**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s.343-346.

_____, “The Ills That Flesh is Their to”, **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. **XLIV**, Published for the Assyrian Mission London 1901.

H., O.P., “A Disaster in Tergawar”, **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. **XLI.**, Published for the Assyrian Mission London 1900, s.375-377.

_____, “Going up to the Feast”, **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. **XLI**, Published for the Assyrian Mission London 1900, s. 377-379.

_____, “Tyari”, **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. **XL**, Published for the Assyrian Mission London 1900, s. 365.

H.,O.P., “The Turkish Exiles” ,**Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. **XXXVII**, Published for the Assyrian Mission London 1899,s. 310-311.

HALL, ISAAC H. , “A Charm Worth Reading”, **Hebraica**, Vol. **8**, No. **3/4** (Apr.-Jul., 1892), s. 132-133.

_____, "The Nestorian Ritual of Washing Of The Dead", **Hebraica**, Vol. 4, No. 2, (Jan., 1888), s. 82-86.

_____, "Two Nestorian Ritual Prayers", **Hebraica**, Vol.7., No. 4 ., July., 1891, s.241-244.

HEAZELL, F.NICHOLSON, "Kurds", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XLI, Published for the Assyrian Mission, London 1900,s.380-381.

I., F. H., "In Persian Kurdistan ",**Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXVIII, Published for the Assyrian Mission London 1897, s.165-173.

_____, "Unpolished Pebbles From A Private Quarry", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXV, London, 1889, s.289.

_____, "Yet More Pebbles", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXIX, Published for the Assyrian Mission London 1900, s.354-355.

_____, "A School Day At Ula",**Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXI., Published for the Assyrian Mission London 1897, s.210.

_____, "A Assyrian Betrothal", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXIII, Published for the Assyrian Mission London 1895, s.147-150.

_____, "Christmas at Gavilan",**Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XX, Published for the Assyrian Mission London 1894, s.99-104.

_____, "Christmas Day at Ula",**Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXII, Published for the Assyrian Mission London 1898 s.227.

_____, "Easter in Ula, Salmas", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXI, Published for the Assyrian Mission, London 1895, s. 115-120.

_____, "Note on the Tanura", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXVI, Published for the Assyrian Mission London 1899, s300-301.

_____, "On The Crust Of The Snow", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXIX, Published for the Assyrian Mission London 1897, s. 179-187.

_____, " A Few more Pebbles", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXVII, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 317-319.

_____, "An Episcopal Dinner", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XV, Published for the Assyrian Mission London 1894, s.24-27.

_____, "Homeward Bound", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. XXXIV., Published for the Assyrian Mission London 1898, s. 260.

İLERİ, CİHANGİR, “Osmanlı Devleti’ndeki Nasturilerin Genel Durumu ve Nasturi İsyanları”, **Süryaniler ve Süryanilik I**, Hazırlayanlar: Ahmet Taşgın-Eyüp Tanrıverdi- Canan Seyfeli, Orient Yayınlar, Mart 2005, s. 141-142.

J.,D., “The Assyrian Christmas in Urmi”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XI**, Published for the Assyrian Mission London 1892.

JENKS, DAVID, “Notes on the Creed As Used By the East Syrians”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXIV**, Published for the Assyrian Mission London 1895, s.172.

_____, “Funeral of Shammasha Ishai (Deacon Jesse)”, **Report of Assyrian Mission, No. XX**, Published for the Assyrian Mission London 1895, s. 106-109.

_____, “The Famine in Nochea”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XI**, Published for the Assyrian Mission London 1892, s. 23-24.

LANG, A.H., “Churches”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. IX**, Published for the Assyrian Mission London 1892, s. 66-70.

LAURIE, REV. THOMAS, “Dr.Grant And The Mountain Nestorians”, **The Christian Examiner and Religious Miscellany, Volume LV, Fourth Series, Volume XX, July, September, November, 1853**, Boston 1853 s. 131.

LONGDEN, ARTHUR, “A Holiday in Tergewar”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLVIII**, Published for the Assyrian Mission, London 1902, s.497.

_____, “Vox Populi”, **Quarterly Report Of The Assyrian Mission, No. LIV**, London 1903, s. 595.

M., J., “ Mar Bhishu”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLVIII**, Published for the Assyrian Mission London 1902, s. 503.

M.P, LORD MARKWORTH, “Extract From Page 175 Of a Diğary in Asiatic Turkey”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIII**, Published for the Assyrian Mission London 1899.

MANGALTEPE, İSMAİL -KILINÇÇEKER, ÖZLEM, “XIX. Yüzyıl Seyahât-nâmelerinde Hakkârî”, **III. Van Gölü Havzası Sempozyumu 6-7-8-Haziran 2007 Hakkari**, s.1-17.

MASSY, P. H. H., “Exploration In Asiatic Turkey, 1896 to 1903” **The Geographical Journal, Vol. 26, No. 3**, (Sep., 1905), pp. 272-303.

MAUNSELL, F.R. , “Central Kurdistan”, **The Geographical Journal, Vol. No. 2**, (Aug.1901), s.212-141.

NEESAN, Y. M., "A Letter from Mr. Neesan", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVI**, Published for the Assyrian Mission London 1901, s.292-293.

_____, "A Visit to Solduz", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIX**, Published for the Assyrian Mission London 1900, s.352.

_____, "Letter from the Reverend Y.M.Neesan", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLIV**, Published for the Assyrian Mission London 1901, s.436-438.

ÖZÇOŞAR, İBRAHİM, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdare Yapısı: Süryani Kadim Örneği", **Süryaniler ve Süryanilik I**, Orient Yay. No:8. Ankara Mart-2005, s. 267-296.

ÖZTÜRK, LEVENT, "Buhtîşû' B. Cûrcis", **Süryaniler ve Süryanilik IV**, Orient Yay No:11, Mart 2005, s.175-179.

_____, "İslâmiyet'in Yayıldığı Coğrafya'da Yaşayan Hristiyanların Tarihine Genel Bir Bakış **Süryaniler ve Süryanilik I**, Orient Yay. No:8. Ankara Mart-2005, s.11-36.

P.,O.H., "A Chrismast Idlly", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIX.**, Published for the Assyrian Mission London 1899,s.348.

_____, "Concerning Many Things", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLI**, Published for the Assyrian Mission London 1900,s.384-386.

_____, "A Human Boy", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XL**, Published for the Assyrian Mission London 1900, s.360.

_____, "Christmas At Urmi", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXV**, Published for the Assyrian Mission London 1898, s.276.

_____, "Mar Bishu", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVIII**, Published for the Assyrian Mission London 1899,s.326.

_____, "Qasha Oshana", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLV**, Published for the Assyrian Mission, London 1901, s.454.

_____, "Scholastics. 1898-1899", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXVI**, Published for the Assyrian Mission London 1899, s. 295.

_____, "Some Customs of the Eastern Assyrians", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XLIV**, Published for the Assyrian Mission London 1901, s.428-433.

PARRY,O. H., “English, French, American, Syro-Persian”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXXIV**, Published for the Assyrian Mission London 1898, s.270-71.

PERKINS, JUSTIN, “Journal of a Tour from to Mosul, through the Koordish Mountains, and a Visit to Ruins of Nineveh,” **American Oriental Society**, Boston 1850, s.69-119.

Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Providence, Rhode Island,, , Sept. 9,10, &11, 1840, Printed for the Board, By T.R. Marvin. Boston 1840, s. 105-112.

Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844., Printed For The Board, By T.R. Marvin. Boston 1844, s.139-149.

Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Sixth Annual Meeting, held in Brooklyn, New York, Sept. 9-12, 1845., Printed For The Board, By T.R. Marvin. Boston 1845, s.113-126.

Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Fortieth Annual Meeting, held in Pittisfield, Massachusetts, Sept.11-14, 1849., Press Of T.R. Marvin, 24 Congress Street, Boston 1849, s.124-134.

Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Forty-Second Annual Meeting, held in Portland,Maine, Sept.9-12, 1851., Press Of T.R. Marvin, 42 Congress Street, Boston1851, s.82-91.

Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Meeting held at Boston, Mass.,October 2-5, 1860., Press Of T.R. Marvin, 42 Congress Street, Boston 1860, s.77-89.

Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Sixty Annual Meeting, held in the City of Baltimore, September 9, 10 & 11, 1835, Printed for the Broad By Crocker And Brewster, Boston 1835. s.51-54.

Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Eight Annual Meeting, held in the City of Newark, N.J. , September 13, 14 & 15, 1837., Printed for the Broad By Crocker And Brewster, Boston 1837 s.63-69.

Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Ninth Annual Meeting, held in the City of Portland, Maine, September 12, 13 & 14, 1838., Printed for the Broad By Crocker And Brewster, Boston 1838, s.76-81.

SARIKAVAK, KAZIM, “Urfa-Harran Okulları ve Süryaniler”, **Süryaniler ve Süryanilik II**, Orient Yay. No: 9, Ankara 2005, s.89-99.

SARIKAYA, MUAMMER, “Huneyn B. İshak (194/810-259/873)”, **Süryaniler ve Süryanilik IV**, Orient Yay No:11, Mart 2005, s. 183-186.

SATILMIŞ, SELAHATTİN, “XIX. Yüzyılda Nasturiler ve İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri”, **Belleten Sayı: 261 c. LXXI**, TTK Yay., Ankara 2007, s. 653-684.

SEYFELİ, CANAN, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler (1847-1918)”, **Süryaniler ve Süryanilik I**, Hazırlayanlar: Ahmet Taşğın-Eyüp Tanrıverdi- Canan Seyfeli, Orient Yayınlar, Mart 2005, s.50.

SHEDD, WILLIAM A., “The Assyrians Of Persia And Eastern Turkey”, **Bulletin of the American Geographical Society Vol. 35., No1., 1903**, New York 1903,s. 1-7.

SMITH, AZARIAH, “Contribution To The Geograpy Of Central Kurdistan, In The A Letter To The Corresponding Secretary”, **Journal of the Oriental Society, Second Volume**, New York & London MDCCCLI, s. 68-89.

SONYEL, SALÂHİ R., “Büyük Devlet Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü” **Belleten c. XLIX** Aralık 1985 Sayı 195,TTKB. Ankara 1986, s. 645-649.

SPOTTISMADE, WILLIAM, “Sketch of the Tribes of Northern Kurdistan”, **Transctions of the Etnological Society of London Vol. II**, London 1863, s. 244-249.

SYKES, MARK, “The Kürdish Tribes Of The Ottoman Empire”, **The Journal of the Anthropological Institu of Great Britain and Ireland, Vol. 38**, (Jul-Dec.,1908), s. 451-486.

TANRIVERDİ, EYÜP, “Ana Hatlarıyla Süyanî Edebiyatının Tarihi Gelişimi”, **Süryaniler ve Süryanilik II**, Orient Yay. No: 9, Ankara Mart-2005, s.13-36.

TAŞĞIN, AHMET, “Son Süryani Göçü”, **Süryaniler ve Süryanilik IV**, Orient Yay No:11, Ankara Mart 2005, s. 73-94.

_____, “Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinde Yenileşme Çabaları: Deyru'l-Zafaran Manastırında Patriklik Matbaası”, **Süryaniler ve Süryanilik IV.**, Orient Yay. No:11, Ankara Mart- 2005, s. 6-22.

The Fiftieth Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States ff America Presented to the General Assembly, May. 1887., New York: Mission House, 23 Centre Street 1887, s. 73-83.

The Fifty- Sixth Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1893., New York , Mission House, 53 Fifth Avenue. 1893. s. 166-178.

The Sixty-First Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1898., Presbyterian Building, 156 Fifth Avenue, New York 1898, s. 184-197.

The Sixty-Fourth Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1901., New York , Mission House, 53 Fifth Avenue. 1901, s. 253-258.

The Sixty-Second Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1899., New York: Presbyterian Building, 156 Fifth Avenue 1899, s. 193-209.

The Sixty-Third Annual Report Board of Foreign Missions of The Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1900., Presbyterian Building, 156 Fifth Avenue, New York 1900, s. 198-208.

The Thirth-Fourth Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1871., Mission House, 23 Centre Street, New York 1871, s. 45-54.

TIDSWELL, H.H., “English Mission Urmi, Persia, May 3, 1896”, **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. XXVI**, Published for the Assyrian Mission London 1898.

TIZLAK, FAHRETTİN, “İngiltere’nin Fırat Nehrinde Vapur İşletme Girişimi Hakkında Yeni Bilgiler (1834-1836)”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 6**, Samsun,1991, s. 292-301.

ARTUR MACLEAN, “Some Charcterstics Of The Eastern Assyrians”, **Quareterly Report Of Syrian Mission, No.VI**. London 1891.

ÜNAL, MEHMET ALİ, “XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Eyaletine Tâbi Sancakların İdari Statüleri”, **Osmanlı Devri Üzerine Makaleler-Araştırmalar**, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999, s. 170-180.

_____, ”Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra teşkilatı”, **Osmanlı c.VI**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 111-121.

YILDIZ, HATİP, “Bedirhan Bey ve Nasturiler”, **Süryaniler ve Süryanilik I**, Orient Yayınları, Ankara, Mart–2005.s.161-186.

YILDIZ, MEHMET, “1856 İslahat fermanını Giden Yolda Meşruiyet Arayışları (Uluslararası Baskılar ve Cizye Sorununa Bulunan Çözümün İslâmi Temelleri)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi VII.**, Tisav Yay., İstanbul 2002, s.74-114.

İNTERNET KAYNAKLARI

ABOONA, HİRMİS, **How and When Catholicism was Imposed on National Churches of**

Mesopotamia?<<http://nineveh.com/How%20and%20when%20Catholicism%20was%20imposed%20on%20National%20Churches%20of%20Mesopotamia.html>> (.28.02.2007.)

APRİM, FREDERİCK, **Chaldeans or Catholic Syrian !**

<<http://nineveh.com/Chaldeans%20or%20Catholic%20Syrian.html>> (.28.02.2007.)

DEKELAİTA, ROBERT, **The Origins and Development of Assyrian Nationalism**, Submitted to the Committee on International Relations Of the University of Chicago MA Thesis paper, <<http://www.aina.org/books/oadoan.html>> (.26.06.2006.)

DANIEL, RABBI MOOSHIE G., **Modern Persia** , Urmiye 1897

www.gutenberg.org. (22.12.2008).

GİWARGİS, ASHUR, **The Assyrian Liberation Movement and the French Intervention (1919 –1922)**

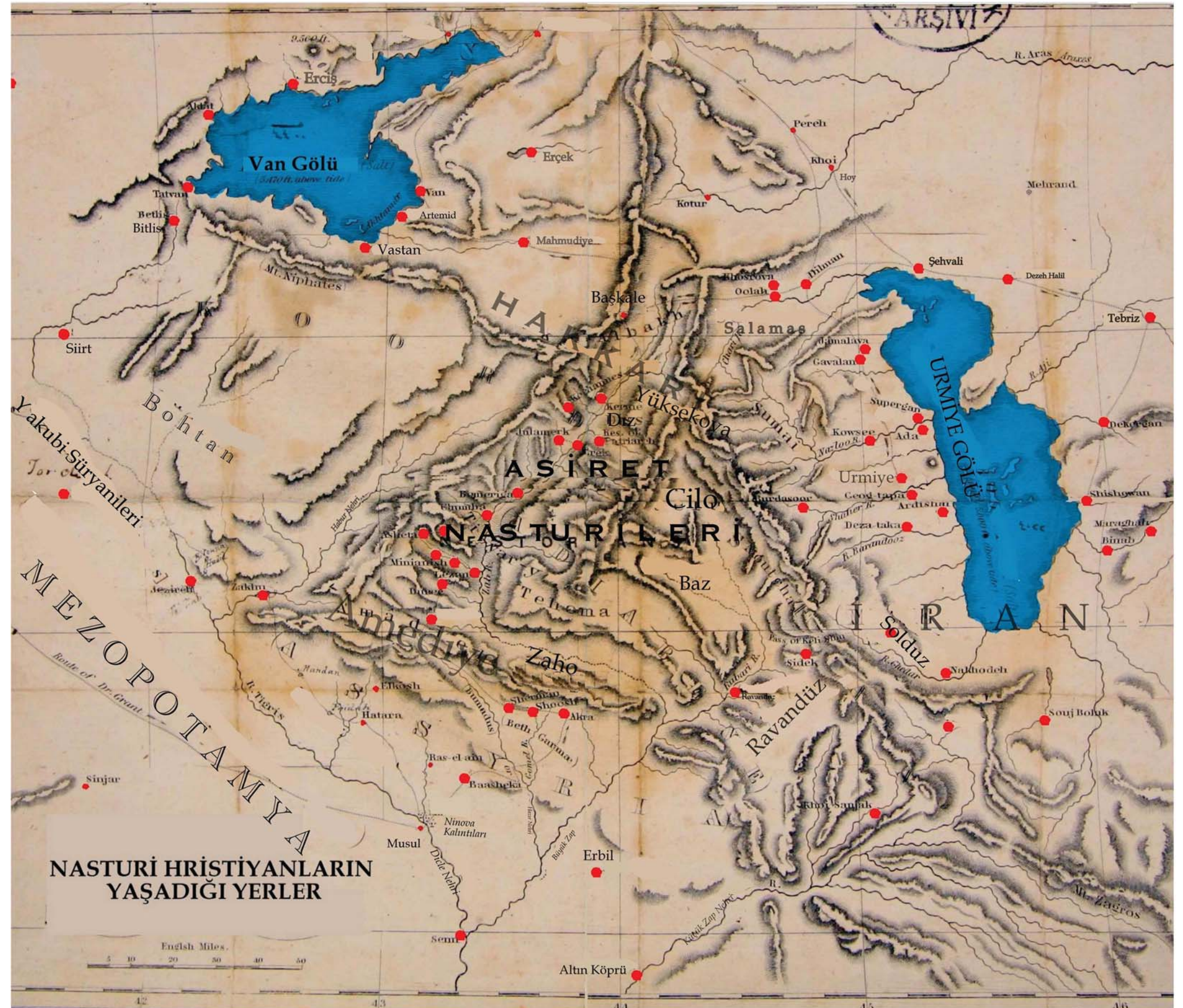
<<http://www.nineveh.com/The%20Assyrian%20Liberation%20Movement.html>> (.28.02.2007)

WIGRAM, REV. W. A., **The Assyrian and Their Neighbours**, G.Bell & Sons, London1929,< <http://www.aina.org/books/aatn.htm>.> (17.3.2006).

EK-1 HARİTALAR

Ek-1.1

Ek-2.1

NOT: Bu Harita Yukarıdaki Osmanlı Arşiv Belgesinin Günümüz Türkçesine Uyarlanmsıdır

NOT: Bu Harita Yukarıdaki Osmanlı Arşiv Belgesinin Günümüz Türkçesine Uyarlanmsıdır

EK-2 BELGELER

Ek-2.1.

Ek-2.2.

Ek-2.3.

Ek-2.4.

Ek-2.5.

Ek-2.6.

Ek-2.7.

باشو کالینک لایسنس
ناتوغلا وطن

دانه دردی هیت تقیه سده موی سون وک لیسای معریه نغزانه ده

دانه دردی مربوط حکاری شیخی داخلده مکتوبه نظری مکتوبه رسی - دحالی ادلیپ فوکره مرکز دلیه
کلامه مرسمونه ادله رفوعیونیه خصی ملا فالرم صداقت امیز برصورتده مقالات ایراد ادوب
توقد که کدونه مقدمه خبریه ده تحصی یوریلده معاسه هرنعلی اعده یوریلده وکندوسی رضی الحاسه
ایسم یورالوه اشیخی اولدیمده بکنه بر مقدار معاسه اعده نه ار دی قوصری کوسته مند هردت
دارجه توارالعه کدوسی حله حالیه نه رجه واکلره افلا نه ووزانک اصول حاصره نه نظرموسن الیک
لطیفی لایم ده بولمه دمنه سیری یک بیوز عرویه معاسه تحصی مناسب کورله اولمده کدونه
تقدیر الی انری رسمی تقدیم اولمه اوزره بولما ک اراج حلیه الیه صوب جاگزیده یارلوقی اشراق تکلیف
اینا بر قلم سیره لو نغزانه طرف عاری فطانه یورلی بیج ل حرریتیم

صمیمه

I.MMS. 67/3131

I.MMS.00067

بدرز و تخریب

بانی کائنات و ارباب

۱۳۱۰

نظریه تفکیک زمین و اجسام مسموم است و این را در این کتاب ذکر کرده و در این کتاب گفته است که این قطعه در مکتوبه حضرت
تحقیقات و تحقیقات اجسام و این را در این کتاب ذکر کرده و در این کتاب گفته است که این قطعه در مکتوبه حضرت
استعلام از وزیر و این را در این کتاب ذکر کرده و در این کتاب گفته است که این قطعه در مکتوبه حضرت
نیز از بانی کائنات و ارباب و این را در این کتاب ذکر کرده و در این کتاب گفته است که این قطعه در مکتوبه حضرت
معالم عالم و این را در این کتاب ذکر کرده و در این کتاب گفته است که این قطعه در مکتوبه حضرت
اجسام و این را در این کتاب ذکر کرده و در این کتاب گفته است که این قطعه در مکتوبه حضرت
از این جهت که این را در این کتاب ذکر کرده و در این کتاب گفته است که این قطعه در مکتوبه حضرت
طرفه و این را در این کتاب ذکر کرده و در این کتاب گفته است که این قطعه در مکتوبه حضرت
از این جهت که این را در این کتاب ذکر کرده و در این کتاب گفته است که این قطعه در مکتوبه حضرت
جوانه و این را در این کتاب ذکر کرده و در این کتاب گفته است که این قطعه در مکتوبه حضرت
نتیجه و این را در این کتاب ذکر کرده و در این کتاب گفته است که این قطعه در مکتوبه حضرت
و این را در این کتاب ذکر کرده و در این کتاب گفته است که این قطعه در مکتوبه حضرت

ما به همایون جهان کوکانه باشد نایب جلیله

عطر منار انجم حشری

نظمی غافلست که طبعش بیدار بود صفا آتشش عیشی در تن یوز دسی انعام عجب الحسبه
 و بوی خوش است و دایم او زده کوه در کوهی آتشش آتشش عیشی در تن یوز دسی انعام عجب الحسبه
 آن طبع در دهن اخذ تا قصه نویسم سلام ناهیه او زده کوه در کوهی آتشش آتشش عیشی در تن یوز دسی انعام عجب الحسبه
 بیاد و عمارت هاست بر این قطعه خوی سوز و غم نباشند عمارت هاست بر این قطعه خوی سوز و غم نباشند
 او زده کوه در کوهی آتشش آتشش عیشی در تن یوز دسی انعام عجب الحسبه
 عین سینه نقدم اینکری ندان نام عین نقدم عین سینه نقدم اینکری ندان نام عین نقدم
 ارد ز خانه عین نقدم اینکری ندان نام عین نقدم عین سینه نقدم اینکری ندان نام عین نقدم

با دراز عین نقدم اینکری ندان نام عین نقدم

فریاد

و اند

EK-3 RESİMLER

Ek-3.1.

Ek-3.2.

Ek-3.3.

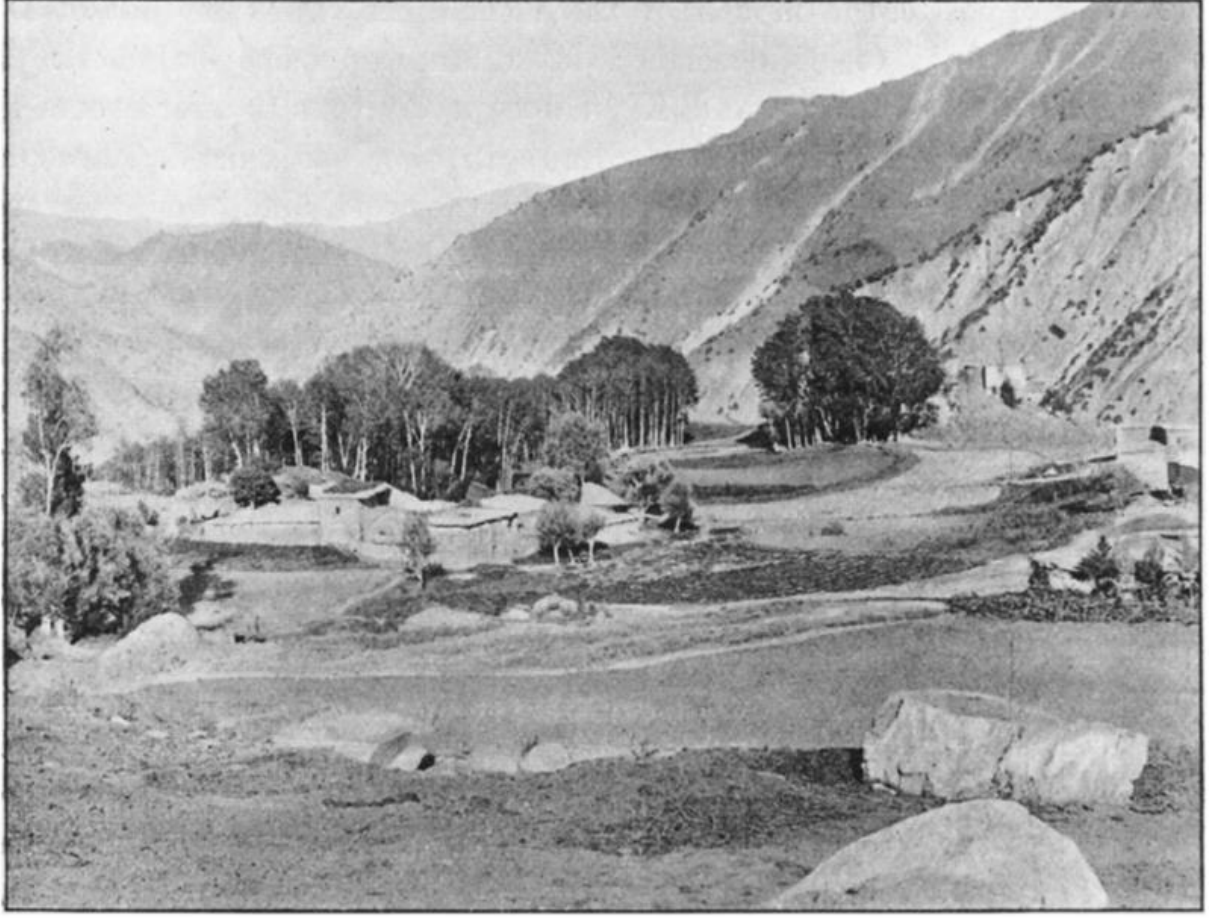
Ek-3.4.

Ek-3.5.

Ek-3.6

Ek-3.7

EK-3.1

Nasturi Patriği Mar Şamun'un ikamet ettiği Koçaniş Köyü

Kaynak : FR. Manunsell, "Central Kurdistan", **The Geographical Journal**, Vol. No. 2., (Aug.1901), s.131.

EK-3.2

1900'lerde bir grup Nasturi

Kaynak : FR. Manunsell, "Central Kurdistan", **The Geographical Journal**, Vol. No. 2., (Aug.1901), s.134

Bir Nasturi düğünü Urmiye’de 1897. Kaynak : **Rabbi Mooshie G. Daniel**, Modern Persia , Urmiye 1897/www.gutenberg.org. 22.12.2008

EK-3.3

Bir Nasturi
Kaynak :
G. Daniel,

piskoposu
Rabbi Mooshie

Ek-3.4

Ortada Nasturi kıyafetleriyle bir İngiliz misyoneri ve çevresindeki Nasturi savaşçılar
Kaynak
:http://picasaweb.google.com/Joseph.Hermiz/AssyrianChurch#5186618369769338802.
14.11.2008.

EK-3.5

HH Mar Rowil Shimun

1863'ten 1903 yılına Kadar Nasturi Patriği Mar Şamun

Kaynak:<http://picasaweb.google.com/Joseph.Hermiz/AssyrianChurch#518661836976933880>
2. 14.11.2008.

The future patriarch is at the far left, wearing a hat. Standing next to him is brother, the Honorable Theodore, father Rab Khaila Dawid. Seated on the right, aunt Lady Surma and mother, Lady Esther seated with son, the honorable Sargon and sisters Ladies Helen and Rowena Sr, front.

Hanım Irak

Patrik ailesi ve Surma

Kaynak

:<http://picasaweb.google.com/Joseph.Hermiz/AssyrianChurch#5186618369769338802>.
14.11.2008.

EK-3.7

İngiliz Kilisesi üyeleri ve ortada bir Nasturi
Kaynak

:<http://picasaweb.google.com/Joseph.Hermiz/AssyrianChurch#5186618369769338802>.
14.11.2008.

In this family picture, the Patriarch is flanked by aunt, Lady Surma, and maternal uncle Mar Yosip . Standing to the left is Rab Khaila Dawid (father), the Honorable Theodore (brother), and Honorable Zaya (paternal uncle.)

Surma Hanım ve patrikl ailesi 20. yüzyıl

Kaynak

:<http://picasaweb.google.com/Joseph.Hermiz/AssyrianChurch#5186618369769338802>.
14.11.2008.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Murat Gökhan DALYAN

Doğum Yeri: Adıyaman/Samsat

Doğum Yılı: 10.12.1980

Medeni Hali: Bekâr

Eğitim Durumu:

Lise: 1994 – 1997

Lisans: 1997–2001.

Yüksek Lisans: 2001–2003.

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi:

1 İngilizce C Düzeyi/ 73.750 (Üds)

2.....

İş Deneyimi:

2001-2007 Dershane ve MEB’de Öğretmenlik

2007-2009 Adıyaman Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Araş.Grv.

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar:

1

2.....

4.

5.

Diğer: